

DOMOVINI

TWO

HOMELANDS

ISSN 0353-6777

DVE DOMOVINI

Razprave o izseljenstvu

TWO HOMELANDS

Migration Studies

9

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Scientific Research Centre
of the Slovenian Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovenian Emigration Studies

Ljubljana 1998

ZALŽBA
ZRC

Dve domovini / Two Homelands 9

Razprave o izseljenstvu

Migration Studies

Uredniški odbor

dr. Marjan Drnovšek, akad. dr. Ferdo Gestrin (odgovorni urednik), Aleksej Kalc,
dr. Matjaž Klemenčič, akad. dr. Rado L. Lenček, akad. dr. Janez Stanonik, dr.
Andrej Vovko, mag. Zvone Žigon, dr. Janja Žitnik (glavna urednica)

Tehnični urednik

Jure Žitnik

Prevod in lektoriranje

AMIDAS, Ljubljana

Naslov uredništva

Inštitut za slovensko izseljenstvo

ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Tisk

Kurir d. o. o., Ljubljana

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

Slika na naslovnici: Slovenska nostalgija po urugvajsko: južnoameriška torba
za mate čaj s slovenskim grbom (Foto: Zvone Žigon)

Revija je izšla s finančno pomočjo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Revija šteje med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov (po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, št. 415-01-17/95 z dne 16.2.1995).

KAZALO - KONTENTS

Janja Žitnik

SPREMNA BESEDA	7
FOREWORD	9

100. OBLETNICA ROJSTVA LOUISA ADAMIČA (THE 100TH BIRTH ANNIVERSARY OF LOUIS ADAMIC)

Rozina Švent

POMEN OSEBNIH PISEM (KORESPONDENCE) IN DNEVNIKOV PRI PREDSTAVITVI CELOSTNE PODOBE UMETNIKOV	13
<i>(THE SIGNIFICANCE OF PERSONAL LETTERS (CORRESPONDENCE) AND DIARIES IN A COMPREHENSIVE PRESENTATION OF AN ARTIST)</i>	26

Tine Kurent

PISMA LOUISA ADAMIČA NEČAKU TINETU	27
<i>(LETTERS BY LOUIS ADAMIC TO HIS NEPHEW TINE)</i>	52

France Adamič

THE LINKS BETWEEN LOUIS ADAMIČ AND SLOVENE JOURNALISTS AND LITERARY FIGURES (1921–1941)	55
<i>(STIKI LOUISA ADAMIČA S SLOVENSKIMI ČASNIKARJI IN KNJIŽEVNIKI (1921–1941))</i>	64

Bogdan C. Novak

LOUIS ADAMIC'S WORK FOR THE OFFICIAL RECOGNITION OF TITO AND THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT OF YUGOSLAVIA BY THE UNITED STATES GOVERNMENT	67
<i>(PRIZADEVANJA LOUISA ADAMIČA, DA BI ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE URADNO PRIZNALE TITA IN JUGOSLOVANSKO NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE)</i>	81

Jerneja Petrič

- MEDIATOR BETWEEN TWO CULTURES: LOUIS ADAMIC'S
TRANSLATION OF ALOJZ KRAIGHER'S SHORT STORY INTO
ENGLISH 85
(*POSREDNIK MED DVEMA KULTURAMA: LOUISA ADAMIČA
PREVOD KRAIGHERJEVE KRATKE ZGODBE V ANGLEŠČINO*) ... 92

Janja Žitnik

- LOUIS ADAMIC, A SLOVENE, AN AMERICAN,
AN OBSERVER, A FIGHTER, A 'POET' 95
(*LOUIS ADAMIČ, SLOVENEK, AMERIČAN, OPAZOVALEC,
BOREC, 'POET'*) 108

DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI
(OTHER TREATISES AND ARTICLES)

Marjan Drnovšek

- SPOMENICA JUGOSLOVANSKE IZSELJENIŠKE KATOLIŠKE
AKCIJE IZ AUMETZA V FRANCIJI (1931) 113
(*MEMORANDUM OF THE YUGOSLAV EMIGRANTS' CATHOLIC
CAMPAIGN FROM AUMETZ IN FRANCE (1931)*) 134

Avgust Horvat

- PRIZADEVANJA SLOVENSКИH IZSELJENCEV ZA PREDAJO
MATERINŠČINE SVOJIM POTOMCEM V DEŽELI
POD JUŽNIM KRIŽEM 137
(*ESFUERZOS DE LOS INMIGRANTES ESLOVENOS EN LA
ARGENTINA POR TRANSMITIR SU PROPIO IDIOMA A SUS
DESCENDIENTES*) 146
(*EFFORTS BY SLOVENE EMIGRANTS TO PASS ON THEIR
MOTHER TONGUE TO THEIR DESCENDANTS IN THE LAND
UNDER THE SOUTHERN CROSS*) 147

Cvetka Kocjančič

- ZDRUŽEVANJE KANADSKIH SLOVENCEV 149
(*ASSOCIATING OF CANADIAN SLOVENES*) 159

Jurij Zalokar

NOSTALGIJA IN OPUS JOHANNA CHRISTOPHA BIERNATZKEGA	161
(<i>NOSTALGIA AND LITERARY OPUS OF JOHN CHRISTOPH BIERNATZKI</i>)	166

Milena Bevc

POTENTIAL EMIGRATION OF SCIENTISTS FROM SLOVENIA IN THE MID 1990s	167
(<i>POTENCIALNO IZSELJEVANJE ZNANSTVENIKOV IZ SLOVENIJE SREDI DEVETDESETIH LET</i>)	188

Marta Maffia, Gabriela Morgante, Mónica Fora

LITHUANIAN IMMIGRATION TO ARGENTINA	191
(<i>LITOVSKI PRISELJENCI V ARGENTINI</i>)	208

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA
(REPORTS AND REFLECTIONS)

Marjan Drnovšek

KONFERENCA ZVEZE EVROPSKIH MIGRACIJSKIH USTANOV, OMAGH (SEVERNA IRSKA), 25.–27. SEPTEMBER 1997	213
---	-----

Marina Lukšič - Hacin

29. NACIONALNA KONVENCIJA AAASS	217
---------------------------------------	-----

Marija Samec

PRIREDITVE OB 100-LETNICI ROJSTVA LOUISA ADAMIČA .	219
--	-----

Janja Žitnik, Milan Likič Guček

OB 100. OBLETNICI ROJSTVA LOUISA ADAMIČA – INTELEKTUALCI V DIASPORI, PORTOROŽ, 1.–5. SEPTEMBER 1998	223
--	-----

POPRAVEK	228
----------------	-----

KNJIŽNE OCENE
(BOOK REVIEWS)

- Marija Stanonik, ur., *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, št. 26/1997. Ljubljana 1997, 470 str. (*Marko Terseglav*)..... 231
- Annales: Anali za istrske in mediteranske študije*, 10/1997, series historia et sociologia 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Koper 1997, 390 str. (*Branko Marušič*) 235
- Polona Šega, *Slovenski kostanjarji na Dunaju: Prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu* (Seidlova zbirka, 19. knjiga). Dolenjska založba & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Novo mesto 1997, 119 str. (*Marjan Drnovšek*) 236
- Peter Vodopivec in Joža Mahnič, ur., *Slovenska trideseta leta: Simpozij 1995*. Slovenska matica, Ljubljana 1997, 252 str. (*Milan Likič Guček*)..... 238
- Tone Brulc, *Argentina*. Založba Modrijan, d.o.o., Ljubljana 1997, 228 str. (*Lev Detela*) 242

AVTORSKI IZVLEČKI
(AUTHORS' ABSTRACTS)

SPREMNA BESEDA

Janja Žitnik

Letošnjo številko *Dveh domovin* posvečamo stoti obletnici rojstva uglednega slovenskoameriškega pisatelja Louisa Adamiča (1898–1951). Obletnica je bila v Sloveniji deležna velike pozornosti v znanstvenih, kulturnih in prosvetnih krogih kot tudi v medijih. Največ kulturnih in šolskih prireditev je bilo v marcu, in sicer v Adamičevi rojstni občini Grosuplje in v Ljubljani, o čemer v tej številki revije posebej poročamo. Osrednja znanstvena prireditev ob tej priložnosti pa je bila mednarodna konferenca *Ob stoti obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, ki jo je pod vodstvom dr. Irene Gantar Godina organiziral Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v dneh od 1.–5. septembra 1998 v Portorožu (gl. poročilo o simpoziju v rubriki *Poročila in razmišljanja*).

Pisateljevi obletnici posvečamo v tej številki sklop šestih prispevkov, od katerih so bili štirje predstavljeni na omenjeni konferenci v Portorožu. V dogovoru z referenti in po sklepu Inštituta za slovensko izseljenstvo objavljamo te štiri prispevke v naši reviji, medtem ko bodo drugi referati objavljeni v posebnem zborniku referatov simpozija.

V posameznih razdelkih so najprej objavljeni slovenski prispevki, sledijo jim angleški. V prvem razdelku so članki razvrščeni tako, da v vsebinskem smislu tvorijo zaokroženo celoto. Prvi štirje prispevki o Adamiču so nastali predvsem na osnovi pisateljeve korespondence, v prvih treh teče beseda o različnih temah, povezanih z Adamičevimi stiki in dejavnostmi, v četrtem je v ospredju politična tema, v petem pisateljevo prevajalsko delo, zadnji prispevek pa je poskus orisa Adamičeve vsestranske osebnosti.

V razdelku *Druge razprave in članki* objavljamo šest prispevkov, ki obravnavajo predvoino in današnje slovensko izseljenstvo v Franciji, Kanadi in Argentini ter potencialno izseljevanje slovenskih znanstvenikov v današnjem

trenutku, dva prispevka pa obravnavata izseljence drugih narodnosti – prvi poljskonemškega pesnika, pripadnika tretje generacije poljskih emigrantov, drugi pa litvanske priseljence v Argentini.

Razdelkov *Viri in gradivo* ter *Portreti* letos ni. Prispevek o spomenici Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije sicer temelji na objavi vira, vendar ga je avtor zgledno komentiral in razvil v kakovostno razpravo, ki smo jo brez pomislov uvrstili v drugi razdelek. Namesto Portretov pa letos objavljamo prvi razdelek, v katerem tvorijo prispevki kompleksen mozaični portret Louisa Adamiča. Prvim trem razdelkom sledijo običajne rubrike naše revije – *Poročila in razmišljanja*, *Knjižne ocene* in *Avtorski izvlečki*.

Vsebinska zasnova in uredniški program revije ostajata za prihodnjo številko enaka kot doslej. Dosedanje in bodoče sodelavce revije vabim, da pošljejo svoje prispevke za 10. številko *Dveh domovin* v recenzijo na naslov uredništva do 30. junija 1999.

FOREWORD

Janja Žitnik

This year's edition of *Two Homelands* is devoted to the hundredth anniversary of the birth of the well-known Slovene-American writer Louis Adamic (1898-1951). The centenary attracted considerable attention in Slovenia, not only in academic, cultural and educational circles but also in the media. Most of the related cultural and educational events took place in March, in the municipality of Grosuplje, where Adamic was born, and in Ljubljana. A special report on these can be found in this issue. The main academic event connected to the centenary was the international conference *100th Birth Anniversary of Louis Adamic — Intellectuals in Diaspora* organised by Dr Irena Gantar Godina of the ZRC SAZU Institute for Slovenian Emigration Studies and held on 1–5 September 1998 in Portorož (See the report on the conference in the *Reports and Reflections* section).

Six articles in this issue are devoted to the writer's centenary. Four of these were presented as papers at the conference mentioned above (in Portorož), and the Institute for Emigration Studies, by agreement with the authors, has decided to publish them here. The other papers presented at Portorož will be published in a special collection of conference reports.

Each section contains articles in Slovene followed by articles in English. The articles in the first section are arranged so as to create a rounded whole in terms of content. The first four articles on Adamic arise for the most part from the writer's correspondence; the first three touch on various themes relating to Adamic's contacts and activities, while the central theme of the fourth article is politics. The fifth article deals with the writer's translation work, and the sixth and final article attempts to give an outline of his many-sided personality.

The *Other Treatises and Articles* section contains six articles dealing with pre-war and present-day emigration of Slovenes to France, Canada and Argentina and the potential emigration of Slovene scientists today. Two articles deal with emigrants of other nationalities — the first with a Polish-German poet, a third generation Polish immigrant, and the second with Lithuanian immigrants in Argentina.

The *Documentation* and *Portraits* sections do not appear this year. The article on the Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign is based on the publication of a source but since the author has provided an excellent commentary on it and developed it into a quality paper, we had no hesitation about including it in the second section. In place of *Portraits* this year we have the first section in which the various articles create a complex mosaic portrait of Louis Adamic. The first three sections are followed by the regular columns *Reports and Reflections*, *Book Reviews* and *Authors' Abstracts*.

The content design and editorial programme of the magazine will be the same for the next issue. Current and future contributors are invited to submit articles for the 10th issue of *Two Homelands* to the editorial office by 30 June 1999.

100. OBLETNICA ROJSTVA

LOUISA ADAMIČA

THE 100TH BIRTH

ANNIVERSARY OF LOUIS ADAMIC

Louis Adamič

POMEN OSEBNIH PISEM (KORESPONDENCE) IN DNEVNIKOV PRI PREDSTAVITVI CELOSTNE PODOBE UMETNIKOV¹

Rozina Švent

V svojem referatu želim predstaviti dve osnovni dimenziji, ki se nam ob branju osebne korespondence in dnevnikov nenehno postavljata v ospredje:

1. Etično (moralno) vprašanje: ali je dopustno objavljati osebno (intimno?) korespondenco, ki je bila namenjena konkretnemu človeku, do katerega ima avtor npr. določen čustveni odnos? To vprašanje se še dodatno zaplete, če imamo opravka s še živimi posamezniki, ki bi jim razkritje njihovega namernega ali nenamernega ravnanja v preteklosti lahko prineslo določene negativne posledice (morda celo zapor). Odgovorov na to vprašanje je seveda več, lahko bi celo rekli, da ima vsak urednik, ki se loti objavljanja katerekoli korespondence, svoj odgovor nanj. Večina si je vendarle enotna v tem, da naj se izdaja praviloma le tista korespondenca, katere glavni akterji so že pokojni. Praviloma naj bi besedila objavljali dobesedno, brez kakršnihkoli uredniških posegov (delno je to dopustno le pri popravilu vidnih tipkovnih ali slovničnih napak, na kar je treba bralce že vnaprej opozoriti, npr. v uvodnem poglavju ali ob samem popravku). Skrajno nedopustno pa je izpuščanje ali celo spreminjanje prvotnega besedila.

2. Vrednostni moment pisem in dnevnikov, ki nam razkrivajo »sočasno«
zgodovinsko dogajanje v avtorjevi okolici in širši družbi, še posebno, če obravnavajo kake prelomne dogodke. Zlasti pri dnevniku je pomembno, ali ga je avtor pisal redno (vsak dan sproti) ali gre npr. za zapise, ki so bili narejeni za nekaj dni nazaj, ko je prvotna čustvena vznemirjenost že popustla in je lahko avtor o stvari bolj trezno razmislil in nato zapisal že urejene misli. Ob dnevnikih

¹ Prispevek je bil predstavljen na mednarodni konferenci *Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, Portorož, 1.–5. september 1998, v organizaciji Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

se nehotе tudi vprašamo, zakaj se je avtor odločil za pisanje dnevnika in ali je ob samem pisanju morda tudi razmišljal o njegovi kasnejši objavi, kar ima lahko za posledico avtocenzuro oz. vnaprejšnje čiščenje besedila.

Vsekakor imajo pisma in dnevniki izreden pomen za predstavitev celostne podobe umetnika, ker nam dopolnjujejo oziroma pojasnjujejo ustvarjalni opus umetnikov, izpričujejo njihove prihodnje (a ne vedno tudi uresničene) ustvarjalne načrte in nenazadnje tudi dopolnjujejo njihove biografije (zlasti če so bili pri svojem pisanju iskreni, objektivni in natančni).

Pri dnevnikih moremo govoriti o dveh oblikah zapisovanja. Najpogosteje imamo opravka s »kronisti« – avtorji preprosto beležijo vse, kar se jim je tisti dan zgodilo, kaj so npr. pomembnega prebrali v časopisih, s kom so se srečali, pogovarjali itd. Na to obliko dnevnega zapisovanja naletimo pri dr. Josipu Westru. Druga oblika dnevniških zapisov je »pričevanje«, ki ga spremljajo obsežni komentarji in razmišljanja. Primer tovrstnega pisanja so Kocbekovi dnevniki, ki jih je le-ta pisal okoli 40 let. Kocbeku je pisanje dnevnika pomenilo »*kraj, kjer se pogovarja sam s seboj, kraj, kjer daje miselno in besedno podobo temu, kar je čez dan doživljal. /.../ popolna odkritost mu je samoumevna. Zato ne zamolčuje niti nenavadnih duševnih stanj, ki ga včasih obhajajo, čeprav jih niti ne zna dobro opisati, povzročajo pa v njem negotovost in vznemirjenost. In na dan prihajajo reči, o katerih tudi ljudje, ki so bili Kocbeku blizu in najbližji, niso nič vedeli, ali jih vsaj niso poznali v pravem obsegu. Mislim recimo na neverjetno poudarjeni erotizem...*«²

Glede na dejstvo, da je ta mednarodna konferenca v prvi vrsti namenjena 100. obletnici Adamičevega rojstva, ki naj bi razkrila čim več podrobnosti iz njegovega življenja, bi začela s časovno najstarejšim pismom, ki ga je Adamič pisal pesniku in pisatelju dr. Antonu Novačanu,³ s katerim se je osebno srečal šele ob priliki svojega prvega obiska v Jugoslaviji leta 1932. V resnici gre za eno pismo in eno »uradno« naročilo na Novačanov časopis *Naša vas*, ki ga je le-ta

² Edvard Kocbek, *Dnevnik 1945*, Ljubljana 1991 (Uvod: J. Gradišnik, str. 12–13).

³ Dr. Anton Novačan (1887–1951), pisatelj, pesnik, dramatik in politik. Leta 1921 je ustanovil Zemljoradniško stranko za Slovenijo in izdajal list *Naša vas*. Že naslednje leto se je odločil za novo, Slovensko republikansko stranko z glasilom *Republikanec*. Zavzemal se je za konfederacijo južnoslovanskih narodov, tudi Bolgarov, in sicer za državo na osnovi zadružništva; Slovenija naj bi bila kmečka republika. Na skupščinskih volitvah leta 1923 ni bil izvoljen. (Gl. *Enciklopedija Slovenije*, 8. zvezek.) Adamičevo pismo A. Novačanu se nahaja v Rokopisni zbirki NUK, inv. št. 13/63, mapa 8.

izdajal v Celju (pismu je Adamič priložil tudi 1S za kritje naročila). Obe pismi sta bili odposlani iz San Pedra v Kaliforniji. Za raziskovalce Adamičevega življenja in dela je zanimivo predvsem drugo pismo z datumom 18. september 1922, ki obsega 4 tipkane strani in številne z roko popravljene tipkovne napake in strešice za šumnike, ki jih njegov pisalni stroj očitno ni imel. Pismo je posebej zanimivo tudi zato, ker sodi v čas, ko se je Adamič celo svojim domačim oglašal le dva do trikrat na leto z razglednico in brez naslova, kamor bi mu ti lahko pisali. Novačanu pa je poslal pismo in naslov, kamor mu je ta tudi pisal. V pismu Adamič piše, da je v Kaliforniji »iz zdravstvenih ozirov, z upanjem, da si utrdim zdravje, katerega mi je bila izpodkopala malaria – mrzlica tekom vojne, ko sem bil v ameriški armadi.

Par dni potem ko sem odposlal naročnino za 'Našo Vas', sem čital v ljublj. novinah, da so jo Vam oblasti ustavile. Reakcija je vsepovsod, tudi tukaj v takozvanih prostih Združ. državah. Zdi se mi, da je to posledica vojne – kakor je človek, ki je celo noč sanjal težke in grozne sanje, nekako bojazen in sum(n!)iči vsak šum, ko se vzbudi; tako se tudi država, zlasti mlada država, ki se je ravnokar prebudila in prerodila, boji nešteti senci, ki begajo okoli nje pod lučimi (lučmi!) javnega mnenja. Wilson,⁵ ki je bil napolnil cel svet z upanjem za boljšo bodočnost, je bil v domačih odnošajih krut reakcionar še dve leti po vojni. Njegova vlada je bila ustavila več radikalnih listov and (in!) federalne ječe so bile napolnjene s političnimi jetniki in takozvanimi 'consciencious objector-ji'. Sedanja administracija v Washingtonu, ki je nasledila Wilsonovo, je ravnotaka. In to je republika, svobodna dežel! Jaz se popolnoma nič ne obotavljam ko pravim, da je tukaj man svobode – bodisi osebne, politične, družabne, verske, umetnostne, ali industrialne – kot jo je n. pr. v Angliji, Švedski, ali Norveški, ki so monarhije.

Toda navzlic temu sem republikanec, četudi ne posebne vneta in fanatičen. Forma vlada bi morala biti odvisna od temperamenta naroda. Ker so v Jugoslovanih in Bulgarjih zmešane več vrst temperamentov, nisem popolnoma gotov, da bi bila republ. oblika vlade prikladna vsem delom zasnovane države. Nr. pr. jaz sem skoro prepričan, da se Srbe ne bo dalo najmanj za dve generaciji privreči republ. ideji; in upoštevati se mora, da so Srbi nekako srce ujedinjenja.

⁴ *Naša vas*: Glasilo Zemljoradniške stranke za Slovenijo (Celje), 1921–22 (ob četrtkih). Skupno je izšlo samo 30 števil, nakar je bil list uradno prepovedan. Že prej je bila zaplenjena in uničena št. 26 (11. maj 1922).

⁵ Woodrow Wilson (1856–1924), politik in predsednik ZDA (1913–1921). Leta 1919 je prejel Nobelovo nagrado za mir in bil avtor mirovnega načrta (po I. svetovni vojni).

Je čisto naravno za ljudi – posebno priprostemu ljudstvu –, da obožujejo osebnosti okoli katerih je zgodovina ovila vence hrabrosti in slave, kot je slučaj kralja Petra,⁶ po komur je sadanji kralj podedoval vse kar ni stari vzel s seboj v grob.

O Hrvatih ne vem veliko, le kar čitam o njih in kar morem pobrati iz mojih osebnih odnošajih žnjimi, toda zdi se mi, da so poleg Bolgarov najbolj zreli republikanci, zlasti zato ker imajo pestro zgodovinsko preteklost in precej razvito kulturo. Bolgarska vnetost za carja je izhlapela z bolgarskimi porazi; če bi se bil pa njih prejšni car dobro obnesel, bi bili tako vneti zanj kot so, po mojem mnenju, Srbi.

O Slovencih imam dvome. V prvi vrsti smo zelo majhni. Naša kultura je mešanica nemške in laške. Skozi stoletja smo bili ponižni 'kuševalci' rok. Kolikor morem sklepati iz ljub. listov, večina naroda je monarhistična; seveda jaz popolnoma nič ne vem of Vašem republikanskem gibanju.

Medtem ko Vaše republikansko gibanje je gotovo hvalevredno, bi jaz rekel, da namen takega gibanja bi ne smel biti od(s!)triniti sedanji sistem čimprej mogoče in nastaviti republikansko vlado. Namen republ. gibanja bi moral biti seznaniti ljudi z republikanskimi idejami, institucijami, itd., seznaniti bi bilo treba zlasti inteligenco, dijaštvo, in sploh misleče ljudi. Tekom zadnjih 50 let je izšlo veliko število knjig o republikanski obliki vlade. Teh knjig bi se moralo predstaviti ali pa povzeti po njih, oziroma spisati samostojne trezne razprave. Jaz pravim 'trezne' in pri tem mislim, da bi take knjige morale biti brez surovih osebnih napadov na zastopnike obstoječega sistema, oziroma kolikor malo mogoc(č!)e. Osebni napadi in fanatične klobasarije so potrebne za prebavo nemislečih ljudi. Jugoslovanski monarhizem ni tako trd in krut kot je bil ruski carizem, na primer; vsled tega se republikanizmu ne bo treba posluževati zahrbtnih metod; toda je popolnoma naravno, da zastopniki vladajočega sistema ne bodo prenašali surovih osebnih napadov, kot bi jih Vi sami, ako bi bili, n. pr., član jugoslov. republ. vlade, ne hoteli brezbrizno prenašati. – To omenjam radi tega, ker sem čital v ljub. listih kaj je dalo vladi povod, da je ustavila Vaš list – to se pravi, vsaj direktne povod.

Po mojem mnenju, Vaš program se ne bo mogel uresničiti za najmanj eno generacijo. Vse kar je Vam zdaj mogoče storiti je razširjati svetlobo Vaše ideje. Glavno delo vsakega Jugoslovana bi pa moralo zdaj biti utrditev ujedinjenja. Če

⁶ Peter I. Karadorđević (1844–1921), kralj Srbije (1903–1918) in kraljevine SHS (1918–1921). Nasledil ga je sin Aleksander I. (1888–1934).

je sedanja vlada slaba in puhla, ali koruptna, je dolžnost državljanov o(d!)straniti to vlado potom ustavnih sredstev. Pripomnim naj da republike niso proste ali izven nevarnosti slabih, puhlih in korupnih vlad. Lahko rečem, da je vec(č!) 'grafta' v Ameriki kot ga je v Jugoslaviji.

Teh par opomb sem napisal, da boste vedeli moje stališče. Ne vem, če sem se dobro izrazil, toda upam, da me boste razumeli.

Glede republikanstva med amer. Slovenci naj rečem, da je meni skoro nemogoče storiti česar ste me naprosili. Jaz premalo vem o sedajnjih političnih razmerah v Jugoslaviji, in popolno znanje razmer je neobhodno potrebno, ako bi hotel uspešno voditi kakršnokoli polemiko. Poleg tega sem jaz premalo poznan med Slovenci. Odkar sem v Ameriki sem se večinoma mudil med Amerikanci. Moje zdravje in oddaljenost od mest, kjer žive naši ljudje, se mora tudi poštovati.

Prihodnjo pomlad nameram iti nazaj v vzhodne države (New York, Ohio, Illinois) in mogoče je, da bi mi bilo tedaj mogoče kaj ukreniti.

Veselilo bi mi ako bi še kaj slišal od Vas in Vašega gibanja.

Naj omenim, da se preživljam s pisanjem za ameriške liste in sem zadnje c(č!)ase prestavil vec(č!) slovenskih in hrvatskih povesti. Bral sem Vas(š!)o zbirko povesti 'Naša Vas' (I. del) in se mi zdi, da bi bilo mogoče prestaviti povest 'Štefan'.⁷ Nekateri amer. publikacije plačajo okoli 1 c za besedo za prestave, nekateri pa sploh ne plačajo. Ako hočete, da prestavim 'Štefan'-a, prosim, da mi daste Vaše dovoljenje. Razume se, da boste Vi plačani za rabo povesti. Toda nisem gotov, da jo bom mogel prodati.

Rad bi Vas vprašal še prav (par!) vprašanj o Vašem gibanju. Kdo so s(š!)e kaki drugi ugledni Slovenci v SRS? Ali je SRS v zvezi z Radičevo⁸ hrv. stranko?

⁷ V dvajsetih letih je Adamič v ameriških revijah objavil več prevodov slovenskih in hrvaških pisateljev: Cankarja, Finžgarja, Kraigherja, Puglja, Voranca, Zorca, Nazorja itd. Tako je Adamič v listu *Juvenile = Mladinski list* že februarja 1926 objavil Novačanovo zgodbo »The Wolf« in nato v čikaški *Prosveti* leta 1927 prevod Novačanovega dela »Pridi in pojdi«. Čeprav so tem prevodom nekateri (npr. Josip Vidmar) očitali netočnost, so vendarle ameriški javnosti predstavili izvirno sodobno jugoslovansko literaturo.

⁸ Stjepan Radić (1871–1928), hrvaški politik, predsednik Hrvatske seljačke stranke, umrl za posledicami atentata v jugoslovanski skupščini (Puniša Račić).

Vaše pismo me je prijetno presenečilo in upam, da mi boste oprostili, ker ne morem takoj ugoditi Vašim prošnjam glede moje participacije v gibanju. Ostajam pa Vaš prijatelj,

*Louis Adamič
Box 1033,
San Pedro, Calif.»*

Zgoraj citirano pismo nam razkriva Adamičeve mladostne (24 let) poglede na jugoslovansko oziroma slovensko politično dogajanje. Sam tudi priznava, da se giblje bolj v krogih Američanov (pravkar odslužena vojaščina!), kot pa svojih rojakov. Deloma je to tudi posledica njegove želje, da se čim bolje nauči novega jezika, ki mu bo že čez nekaj let tekel veliko bolje kot materinščina. Tega se sam zelo dobro zaveda, saj v številnih njegovih pismih naletimo na opombo, da mu dela slovenski jezik kar nekaj preglavic.

Veliko obsežnejša je Adamičeva korespondenca, ki je vezana na oba njegova obiska v Jugoslaviji v letih 1932–1933 in ponovno leta 1949, ko je na svojih potovanjih spoznal veliko slovenskih in jugoslovanskih literarnih ustvarjalcev, umetnikov in politikov. Ker je velika večina te korespondence že objavljena, bi se tokrat omejila na nekaj neznanih drobcev oziroma zapisov. V rokopisni zbirki NUK se med drugim nahajajo tudi dnevniški zapisi Josipa Westra,⁹ ki jih je avtor pisal skoraj 60 let. Ti dnevniški zapisi imajo predvsem dokumentarno vrednost, saj jih je avtor pisal redno vsak dan in kot kronist poročal prav o vsem, kar se je zgodilo tisti dan pomembnega, z našega današnjega stališča pa tudi nepomembnega (pri tem mislim na njegove vsakodnevne težave pri preskrbi s osnovnimi življenjskimi potrebščinami in stanovanjem, kar je za 75-letnega človeka seveda predstavljalo čisto resen problem).

Adamiča prvič omeni v dnevnem zapisu za 21. januar 1949:

»Zanimiv gost je prispel v Lj.: ameriški Slovenec, angleški pisatelj Louis Adamich, doma iz vasice pri Grosupljem, a menda ne govori več slovenski saj je v Amer. vzrastle, se tam udomačil in popolnoma priljučil amer. življenju. S kako misijo je prišel na obisk v domovino, se ne ve. Vsekakor ima nekaj političnega ali recimo partijskega značaja. Drugače bi se ne bil oglasil najprej v Beogr., kjer ga je sprejel Tito¹⁰ v audijenci. Včeraj pa je prispel v Lj. in današnji Sl. por. prinaša

⁹ Josip Wester (1874–1960), slovenski publicist, planinski pisatelj, prevajalec in šolnik. Rokop. zb. NUK, inv. št. 17/61, mapa 7.

¹⁰ Josip Broz Tito (1892–1980), jugoslovanski maršal in državnik.

daljši debelo tiskani članek o tem Slovincu Američanu. Morda bo imel priliko, da pogleda tudi za kulise naše sedanjosti, kjer bi videl splošno nezadovoljstvo, morda pa mu bodo pokazali le Potemkinove tvorbe,¹¹ da bo mogel o njih Američanom poročati. Na kolodvoru je bil na sprejemu poleg vladnih predstavnikov navzoč tudi naš pisatelj, sed. ravnatelj nar. gledališča prof. Juš Kozak.¹² S tem je označena literarna plat ameriškega obiska. ...

22. jan.

Ameriški preds. Truman¹³ je imel svoj nastopni govor pred kongresom. Znanec, ki je čul radio oddajo tega govora v nem. jeziku, pravi, da je govor epohalnega pomena, ker se napoveduje v njem odločna, brezobzirna borba proti pogubni komunistični doktrini in izraža upanje, da se bodo nekatere države, katere je zajel komunist, val, še rešile iz pogubnega vrtinca. Naši listi, tudi današnji Prim. dnevnik, ki sicer redno omenja važne dogodke v za. državah, niti besede ne črhne o tem dogodku. Zato pa zavzemata kar po dve strani govora Tita in Moša Pijade¹⁴ (tipičnega jugosl. Žida), govora, ki se oba odlikujeta kot resen afront proti famozni resoluciji informbiroja (med vrsticami celo proti Stalinu¹⁵) in kot sarkastična zavrnitev protijugosl. propagande v t. zv. prijateljskih, demokrat. državah (Čehosl., Poljsk., Madž., Romun., Bolg. in bore Alban.) A tudi SSSR dobi od obeh govornikov 'zasluženo' lekcijo. Značilno je, da so naši primatorji doslej nekako ogorčeno molčali o tej zelo kočljivi in neprijetni zadevi, bili so v tihi defenzivi, ki pa je prešla sedaj v jezljivo ofenzivo. Dvomim pa, da bo imela zanje leni(?) uspeh: da bi 'zavezniki' umaknili in obžalovali svoje napade in klevete. Preveč so se že zagrizli v to delikatno kost. Nihče pa ne ve, katera bo končno obveljala.

¹¹ Potemkinove vasi — navidezne (kulisne) vasi, ki naj bi ustvarile lažen pozitiven vtis. Ime je prevzeto po ruskem ministru Potemkinu, ki je dal za časa potovanja Katatine II. po Krimu (leta 1787) tam zgraditi številne »nove« vasi, ki naj bi prikazale bogate kraje.

¹² Juš Kozak (1892–1964), pisatelj in urednik, redni član SAZU.

¹³ Harry Truman (1884–1972), ameriški državnik in predsednik ZDA (1945–1952), demokrat.

¹⁴ Moša Pijade (1890–1957), jugoslovanski državnik, slikar in novinar.

¹⁵ Josip Visarionovič Stalin (1879–1953), sovjetski diktator, znan predvsem po krutem obračunavanju s svojimi političnimi nasprotniki.

V Sl. por. je danes popravljeno, da je Adamiča sprejel predsednik skupščine LRS, dr. Ferdo Kozak¹⁶ (ne pa njegov bratec Juš). S tem je tembolj poudarjen politični značaj obiska našega ameriškega 'konzula'. Še to: v spominu se mi je bila obudila domneva, da je bil Ad. nekdaj moj učenec. In res: pregledal sem Izvestja II. drž. gimn. v L. in tam berem, da je bil Adamič Alojzij iz Grosuplja učenec I. a in nato II. a razr., kjer sem bil jaz razrednik (v l. 1910–1912). Kako pomemben človek se je oblikoval iz šibkega učenika, ki bržčas ni bil prestopil v III. razr.!

23. jan. (ned.)

Zima brez snega, prijeten mraz ok. 0 st. Zopet sem se povzpел na Šm. goro, to pot po vzh. strmeh robu, po t. zv. partizanski poti. Hotel sem preizkusiti svoje fizične moči in reči moram, da me je strmohod zadovoljil čeprav je bilo treba včasih duškati. Dobro mi je dela ta dopold. telovadba, ko sem si plezanje lajšal z oprijemanjem grmovja. Narava še počiva, le en cvet teloha sem si utrgal – več jih nisem našel na tej rebri. Prijetno me je iznenadilo, ko sem višje gori zaslišal orgljanje v cerkvi. Ali je še maša? Ne ni bilo maše, ampak svirala je na orgle bivša usmiljenka. Tako mi je razložil ta izredni pojav pozneje gostilničar. Reva si je dajala duška in iskala utehe, da je ubirala tipke na cerkv. orglah. Tudi neka menda prav iskrena molitev!

V gost. smo govorili tudi o obisku Adamiča. Čemu je prišel v domovino? Gotovo ne samo na uro gledat. Eni ugibljejo, da je prišel kot posredovalec za najetje drž. posojila v ZDA, drugi pa menijo, da je Ad. kandidat za tržaškega guvernerja! Proti njemu bi gotovo vložil svoj veto Churchill, ki je bil svoj čas naperil proti Adam. tožbo radi – klevetanja njegove osebe.¹⁷

¹⁶ Ferdo Kozak (1894–1957), pisatelj, dramatik, urednik, prevajalec, kritik, esejist. Kot politik je bil nekaj časa minister za prosveto, nato predsednik in podpredsednik Ljudske skupščine LRS.

¹⁷ Winston Churchill (1874–1965), britanski državnik, leta 1953 prejel Nobelovo nagrado za literaturo. Sporni naj bi bili nekateri navedki v Adamičevi knjigi *Večerja v Beli hiši*, za kar ga je Churchill tožil. Obsodba je Adamiča materialno in moralno prizadela. V zvezi s to tožbo je zanimiva Dediđerjeva trditev, da je to vsoto (50.000 \$) poravnala jugoslovanska vlada.

24. jan.

Trumanovega govora naši listi nič ne plasirajo, kaj še, da bi ga vsaj v odlomkih objavili. Najbrž ga bodo docela zamolčali, čeprav je vsaj toliko pomemben za svetovni forum kakor kak Titov ali Pijadov govor za narode bivajoče za 'železno zaveso'.

Prav zanimivega potopisa sem zasledil A. E. Zobaun-a(?). Prebral sem že njegove japonske zapiske 'Generäle, Geichas und Gedichte', v katerih v značilnih črticah opisuje življenje v deželi 'vzhajajočega solnca'. Zlasti pozorno sem bral njegove dovžitke in vtiske na japon. delu Sahalina in v Mandžuriji, ki je pravzaprav, dasi formalno samostojna država, vendarle japonska kolonizacija, uspeh jap. politike in nagona proti zapadu. Harbin je že pol rusko mesto – kamor so se umaknili 'beli' (carski) Rusi pred 'boljševiki'. Sličen pojav kakor je tu pr. v sed. dobi Trst zatočišče naših 'belogardistov'. ...

25. jan.

Že nekaj dni imamo suh mraz, brez snega, zj. ok. -7 st. C. Take zimske suše ne pomnim, pravi nasprotek lansjemu mokremu poletju. Morda bo le še kaj snega zapadlo!

Od Miloša¹⁸ sem dobil razglednico iz laškega Vidma. Kako in v kakem poslu je smel prestopiti jgsl. mejo in se javiti v Vidmu, mi je zagonetno, tem bolj, ker ima on kot oficir notranj. min. menda še strožje predpise za potovanje v inozemstvo. No, če je šel tja v korist beneškim Slovincem mi je le prav. Seveda jih tudi njegovo posredovanje ne bo rešilo izpod ital. nadoblasti.

26. jan.

Lepo se bere v današnjem Sl. por. poročilo o I. kongresu OF za Slov. Koroško v Celovcu, ker se poudarja, da je to jamstvo za popolno narodno osvoboditev koroš. Slovencev. Zbora se je udeležilo nad 300 delegatov, da bi navdušeno sprejete resolucije le rodilo kaj uspeha! Ne morem se znebiti slutnje, da je vsa borba spričo danih razmer na Kor. in spričo prekarnega stanja današnje Jugosl., ko so jo pustili celo njeni zavezniki na cedilu, brezupna! Nič ne upam, da bi nam mirovna pogodba z Avstr. prinesla kako pozitivno pridobitev.

¹⁸ Verjetno gre za njegovega znanca Miloša Bučarja, ki ga Wester v zapiskih večkrat omenja.

Včeraj se je na ljublj. sodišču razglasila sodba proti špijonski družbi, kateri je načeloval neki arh. Bokal, glavni krivec je obsojen na smrt, vsi ostali pa na daljše ali krajše kazni odvzema prostosti s prisilnim delom in zaplembo premoženja. Pikantno je, da je med obsojenci tudi inž. Stane Vidmar,¹⁹ član odlično komunist. družine bratov Vidmarjev, nečak Josipa V. predsednika KPS. (Tri odlične komunistične rodbine imamo: Vidmarje, Kozake in Kraigherje. Te tvorijo našo današnjo elito, pravo 'šlahto'.)

Danes pred večerjo smo imeli tovariški sestanek pri prij. Karlu Tavč. na domu. Ker v gostilni ob tem času (17h) ni nič dobiti, nas je prijatelj pozval k sebi na tečen prigrizek in čašo fruškogorca. Bolj bi nam dišal žlahtni cviček, če bi ga kdo točil. Sedem starcev se nas je bilo zbralo v toplo zakurjeni sobi. Dobro de človeku, če vsaj za par uric pozabi puščobno vsakdanjost.»

Wester svojega nekdanjega učenca ponovno omeni šele 6. septembra 1951:

»Louis Adamich, moj nekđ. učenec I. in II. razreda Lojze Adamič, slovec angloamer. pisatelj je mrtev. Včerajšnje poročilo omenja samo smrt, danes pa berem tudi o okolnostih tega dogodka: ne naravna smrt ampak nasilna, ki so mu jo prizadeli protivniki (politični), najbrž kominform. Adam. je bil častilec Tita in nove soc. Jgsl. Vsekakor je ta umor znak, da 'rdeča roka' kominf. daleč seže (npr. Trockij²⁰).

Danes sem na vse pretege garal: dop sem znosil v klet 1m3 drv I. kval. (t.j. več ko 1/3 krepelcev in vse na pol suho) za 650 din. Poldrugo uro sem se potil. Pop. sem bil pa ekočlenist(?), ko sem snemal zaprašene zavesne z oken; že več let niso bile prane. Zajutra pa na pot k morju – v Lovran. Sit mihi deus propitius!«

Ker je Wester naslednji dan za tri tedne odpotoval na dopust v Lovran (kjer je sicer tudi pisal dnevnik – na liste, ki jih je pozneje vstavil v zvezek) in je s tem »izgubil« stik s svojimi znanci in slovenskimi časopisi (v letoviškem mestu je lahko kupoval le *Borbo*), nam o Adamičevi skrivnostni smrti ne piše več. Vse več pa najdemo v njegovih zapisih kritičnih misli o »novi oblasti« in o draginji, ki so ji bili izpostavljeni »mali ljudje«.

Adamičeva nenadna smrt je močno odmevala tudi med ameriškimi Slovenci. Tako najdemo npr. v pismu Mirka Kuhla²¹ z dne 5. decembra 1951, ki

¹⁹ Stane Vidmar (1891–1957), slovenski telovadec in tovarnar.

²⁰ Lev Davidovič Trocki (1879–1940), sovjetski revolucionar, ubit v Mehiki.

²¹ Mirko Kuhel (1904–1958), pisatelj in publicist, med 2. svetovno vojno sodeloval z Adamičem pri pomoči matični domovini.

ga je naslovil na Toneta Seliškarja,²² naslednje misli: »... Prilagam Ti izrezek iz Prosvete: Sonetni venec, posvečen spominu L. Adamiča. Ker si ravno na počitku, boš morda imel zadosti časa, da ga enkrat prebereš, potem mi pa poveš, kaj misliš o mojem pesnikovanju. Lahko ga tudi porabiš, ali pa ravnaš z njim po svoji najboljši volji. Tudi v smetišnico lahko gre. Preje sem napisal šest člankov o pokojniku, oglasilo se je tudi par drugih, toda v glavnem je šla ta velika tragedija mimo nas kot nekaj običajnega, vsakdnevnega. Business as usually! Človek bi preklel ves svet! Bojim se, da bo Lojze pozabljen, kakor je bil pozabljen v Ameriki že marsikdo, ki bi moral biti zapisan na pristojnem mestu z zlatimi črkami. Čudno je tudi postopanje in molčanje njegovih ameriških sorodnikov. Zaradi vsega tega smatram jaz, da se naj bi začela akcija, da se izpolni zadnji del njegove Two-Way Passage glede na njega samega. Vzemite njegovo truplo v Slovenijo in dajte mu priznanje, ki mu pripada. Kaj bomo napravili tukaj, da se vsaj med nami ohrani njegov spomin, še ni nič gotovega. Slišijo se razne sugestije, toda vsaka akcija bi bila prehitra, dokler ne izide njegova zadnja knjiga ter se je pojasnil vzrok njegovega umora. Pretrapasto je misliti, da to ni bil umor. Brez Adamiča smo postali ladja brez krmarja, plovemo po viharnem morju brez pravega cilja, zanaša nas...«

V nadaljevanju pisma je Kuhel tudi zelo kritičen do delovanja SANS-a:²³ »Julija meseca se je vršila seja gl. odbora Sansa in sem se je udeležil. Bil sem razočaran, ker ni bilo predloženega nobenega programa bodisi za sejo ali za bodoče delo. Vprašanje subverzivnosti je bilo diskutirano na dolgo in široko in končno je bil sprejet predlog, da ima Izvršni odbor storiti vse mogoče, da se organizacija izbriše s te nefamne liste. Slišal sem običajno stokanje, da bo proces stal mnogo denarja. Do danes nisem dobil nobenih informacij, da bi bil dosežen kakšen uspeh. Neuradno sem pa informiran, da je odbor prišel do zaključka, da nabavi še material za otroško bolnico iz zadevnega sklada, nato pa organizacijo razpusti. Dejstvo je, da je nemogoče nadalje poslovati, dokler bo visel Demoklejev meč nad nami. Podružnice, ki jih je bilo leta 1948 še 109, so razen par izjem vse izginile. Ljudje so postali indiferentni in tisti ogenj, ki je zagorej v srcih naših najbolj pridnih delavcev in borcev, je ugasnil. Seveda, tudi vodstvo ni ljudem dajalo pobude zadnje dve leti, torej je bila posledica neizogibna. Ne veš, Tone,

²² Tone Seliškar (1897–1969), pisatelj, pesnik, publicist, prevajalec. Rokop. zbirka NUK, Inv. št. 8/94, mapa 3.

²³ SANS = Slovensko-ameriški narodni svet, ustanovljen decembra 1942 v Clevelandu. Adamič je opravljal funkcijo častnega predsednika.

kako to mene boli! Skoro dekada svojega življenja sem dal za to delo, žrtvoval sebe, svojo družino, svojo poklicno pozicijo, delal in mislil noč in dan – sedaj pa? Sans pa je pričel umirati že v Chicagu in sicer vse od tedaj, ko je Kristan²⁴ pustil predsedništvo (1947). Zame je bil gonilna sila pokojni Adamič, na katerega so pa nekateri majhni ljudje okrog mene gledali tako zavistno, da se človeku stуди. Vsak bi mu rad bil enak, in ko se takoj od kraja spotaknil ob svoji lastni ignoranci, mu je pričel nagajati ter celo javno blatiti njegove poštene, za vse napredne Slovence koristne namene. Pod takim vodstvom ne more ničesar uspevati, zapisano je smrti. Sansova smrt bo konsekvence vsega tega. Sans je v resnici izvršil zgodovinsko delo in je bil prva tovrstna ustanova v Ameriki med Slovenci, da je nanjo upiral oči tudi Washington. Refleksije so se čule tudi v Sloveniji in Jugoslaviji. Efekt je občutil v Združenih državah vsak jugoslovanski Američan, ki se je zanimal za usodo stare domovine. Saj je Sans bil tisti, ki je započel akcijo in uspel v organiziranju drugih Jugoslovancev za skupno akcijo,²⁵ in je končno nosil največji del finančnega bremena, ko je Združeni odbor igral pod Adamičevim predsedništvom najvažnejšo vlogo. Zakaj je Churchill priznal partizansko vojsko in AVNOJ, ko je faktično črtil vse, kar se je dogajalo v Jugoslaviji? Odkod je prišel pritisk, da je hvalil 'galantne borce'? Še sedaj se spominjam, ko mi je Lojze poslal kratek listič z besedami: Pazi na London. Obiskal sem Roosevelta in sem siguren, da bo pritiskal na Churchilla, da prizna novo gibanje. Zapomni se, da sem jaz imel s tem precej opravka zaradi Združenega odbora in Sansa.–«

Med novejšimi literarnimi zapuščinami, ki se neposredno navezujejo na Adamičevo delo in nam razkrivajo tudi njegove pismene stike s Slovenci doma in v Ameriki, bi izpostavila še naslednje:

Ivan Hribar,²⁶ sedem Adamičevih pisem iz leta 1932, ki se navezujejo na načrtovani obisk ameriškega pisatelja Sinclairja Lewisa²⁷ v Jugoslaviji.

²⁴ Etbin Kristan (1867–1953), politik in književnik. Večino svojega življenja je preživel v ZDA, leta 1951 se je vrnil v domovino.

²⁵ V mislih ima ZOJSA = Združeni odbor jugoslovanskih Amerikancev.

²⁶ Ivan Hribar (1851–1941), pisatelj in politik, med leti 1896–1910 tudi ljubljanski župan. Ob prihodu okupatorske vojske v Ljubljano je skočil v Ljubljano. Rokop. zbirka NUK, Ms 1411.

²⁷ Sinclair Lewis (1885–1951), ameriški pisatelj, leta 1930 je dobil Nobelovo nagrado za literaturo.

Anna Praček Krasna,²⁸ šest Adamičevih pisem iz obdobja 1936–50, ki se nanašajo na Adamičevo delo.

Edvard Kocbek,²⁹ dve pismi – eno iz leta 1949, ko je bil Adamič na obisku v Jugoslaviji, in drugo z datumom 21. oktober 1950, ki daje polno priznanje Kocbekovemu delu in se glasi:

»Dragi tovariš Kocbek –

Oprostite, da pišem s svinčnikom. Ležim bolan (bolezen ni opasna). ... Ravnokar sem prečital »Razgovor z Edvardom Kocbekom« v Sl. Poročevalcu (19. septembra). Vaši odgovori in dejstvo, da so prišli v tisk, so zgodovinskega pomena – zgodovinske važnosti – za Novo Jugoslavijo. Moje globoko spoštovanje!
Louis Adamič«

Glede na dejstvo, da sta se leta 1949 kar nekajkrat osebno srečala³⁰ in mu je Kocbek pred odhodom podaril še »svež« izvod svoje *Tovarišije*, ki jo je ta že prej prebiral v rokopisu in bil nad njo izredno navdušen, nas vseeno preseneti »uradni« ton Adamičevega pisma. Tudi v Kocbekovem dnevniku na dan Adamičevega odhoda (20. avgusta 1949) beremo:

»Sinoči sem poslal Adamiču lomljen odtis TOVARIŠIJE. Te dni odhaja v Ameriko. Izredno sem vesel, da z menoj kljub občudovanju in nerazumljivi pohvali ni navezal tesnejših stikov.« Kaj je bilo v ozadju te očitne človeške antipatije med obema aktivnima literatoma, žal ne vemo.

²⁸ Anna Praček Krasna (1900–1988), pesnica, pisateljica, novinarka, urednica. Velik del svojega življenja preživela v ZDA. Rokop. zbirka NUK, Ms 1407.

²⁹ Edvard Kocbek (1904–1981), pesnik, pisatelj in politik. Rokop. zbirka NUK, Ms 1421.

³⁰ Gl. članek Mihaela Glavana, *Zbornik občine Grosuplje*, 1994 (Kocbekov dnevnik za leto 1949).

SUMMARY

**THE SIGNIFICANCE OF PERSONAL LETTERS
(CORRESPONDENCE) AND DIARIES IN A
COMPREHENSIVE PRESENTATION OF AN ARTIST**

Rozina Švent

I my paper I »reveal« a few fragments of Louis Adamic's life and work and his contacts with some of his contemporaries, in most cases authors whom Adamic met during his two visits to Slovenia (1932–33 and 1949), e.g. Ivan Hribar and Edvard Kocbek. More interesting is Adamic's correspondence with Dr Anton Novačan, a hot tempered Republican to whom, in one of his letters, Adamic »admitted« that he also considered himself a Republican. Nevertheless, Adamic's views upon any kind of social changes were something completely different. As a »democratic American« he spoke for a non-violent, constitutional change of the system. It is also evident from his letters that his visits to Slovenia, especially the first one, had a far-reaching impact on him and created a new, closer tie between him and his native land, from which he had already felt to a certain degree alienated (his marriage with Stella Sanders). One of the consequences was that, after his visit, he became intensely interested in the current events in Slovenia (he began to read Slovene daily papers and contemporary Slovene literature). Another consequence was that he became directly involved in political activities connected with the creation of »a new and more democratic state«.

A part of his »recollection« of Adamic, his former student, is added by Dr Alojzij Wester, who taught Adamic Slovene and Latin and was his class-master for two years at the II. realna gimnazija in Ljubljana (the II. non-classical secondary school, now the Poljanska grammar-school). Wester is important as a chronicler who registered in his diary the chief events of his surroundings during a period of 60 years.

PISMA LOUISA ADAMIČA NEČAKU TINETU¹

Tine Kurent

Ko gledam nazaj na svoje znanstvo z Louisom Adamičem, vidim, da je stric² samo poskušal tudi skozi moje oči dobiti sliko o svoji družini in slovenski družbi v tistem času. Najini pogovori in dopisovanje so bili del gradiva, ki bi morebiti lahko zraslo v knjigo o družini Adamičev.

Strica sem prvič videl, ko je prišel leta 1932 v Jugoslavijo. Bil sem še otrok, stric pa je bil že pomemben pisatelj. Ni mi ostal v dobrem spominu, z njim smo se skregali. Ko nas je nekoč obiskal v Beogradu, so na vrata potrkale ciganke, ki so občasno prihajale na bero iz Jatagan-male.³ Mama jim ni hotela odpreti, Louis pa jih je spustil noter, tako da so se vsule v stanovanje z otroki vred in kriče moledovale. Louis je iskal drobiž, pograbil odejo, da bi zavil nagega dojenčka, mama je vpila in se borila za odejo, jaz pa sem reševal igračo, ki jo je eden od cigančkov že odnašal. Louis se je smejal, mama tarnala, jaz sem jokal, ne vem več, kako so spravili obiskovalke iz hiše. Takrat sta se brat in sestra sprla

¹ Prispavek je bil predstavljen na mednarodni konferenci *Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, Portorož, 1.–5. september 1998, v organizaciji Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

² Louis Adamič je bil brat moje mame Tončke, poročene Kurent. Rodovnik Adamičev sem predstavil na simpoziju *Louis Adamič: An International Symposium on His Contributions to America*, St. Paul, Minnesota, 6. junij 1981, v poročilu Louis Adamič's Family. Dodan je bil tudi referatu Franceta Adamiča z naslovom Adamičev rod, ki je bil predstavljen na simpoziju *Louis Adamič*, Ljubljana, 16.–18. september 1981.

³ Tega takrat, seveda, še nisem razumel, bil sem še otrok. S tem si nisem belil glave, o sporu sem začel razmišljati šele potem, ko me je Janja Žitnikova vprašala, če sta se mama in stric sprla »samo zaradi tega« (J. Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana: Prešernova družba, 1995, str. 120).

in Louis nas ni več obiskal, še zlasti zato, ker se po svoji avdienci pri kralju Aleksandru z mojim očetom ni dobro razumel. Oče je bil oficir. V naslednjih dneh so bile ciganke tako nadležne, vsak dan so prihajale – »gde je moj lepi gospodine«, da je hišni gospodar, general, dal postaviti pred vrata stražarja. Čez čas sta se mama in stric z bogala, mama mu je spet redno pisala, stric pa ji je odpisoval vse do začetka druge svetovne vojne.⁴ Maminih pisem ne poznam, Louisova pa je mama shranila.

Po osvoboditvi mi je mama naložila, naj napišem stricu, vse kar se spomnim o vseh, kar nas je. Toda težava je bila v tem, da nismo vedeli za stričev naslov. Njegovega pisma domov v Praproče se je nekdo polastil in šele čez čas sem lahko odposlal svoj raport. Toda naslov, ki sem ga dobil, je bil napačen in stričev odgovor je prišel šele drugo leto:

»Dragi Tine: Na potu (v New Orleansu), Jan. 1, 1946
 Moj urad doma je dobil pred par dni eno koverta na kateri je tvoj naslov, ali notri ni bilo nobenga (sic) pisma.
 Vseeno sem srecen cuti od tebe (sic). Pise (sic) se enkrat. Zdaj grem v Guatemalo. Ko se vrnem, bom pisal. Silno truden, silno zaposlen.
 Pozdrave vsem! Louis Adamič«⁵

Kmalu nato sem dobil novo pismo:

»Dragi Tine: Guatemala, Jan. 6, '46
 Tvoje priporočeno pismo od 7. nov. je prišlo v dveh kosih – koverta z znamkami in brez pisma posebno, pismo v posebni koverti z naslovom ali brez znamk po pozneje. Na obeh kovertah je bil naslov napacen. Posta je Milford, New Jersey (ne New York, kot si Ti imel).

⁴ T. Kurent, Pismo Louisa Adamiča sestri Tončki, 7. oktobra 1926, *Slavistična revija*, 1981, št. 3; isti, Stiki Louisa Adamiča z rodbino od izselitve do prvega povratka v domovino, *Louis Adamič: Simpozij*, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja 1981; isti, Pismo Louisa Adamiča sestri Tončki, 10. maja 1915, *Slavistična revija*, 30 (1982) št. 3 (julij–september). Številna Adamičeva pisma sestri Tončki še niso objavljena.

⁵ Tipkopis. Adamičeva pisma sem prepisal brez spreminjanja. Strešice na črkah č, š, ž je Adamič sem in tja dodajal s svinčnikom. Njegova sporočila iz Amerike so bila natipkana na tiskovinah za letalska pisma ali pa na majhnih listkih, priloženih večjim pošiljkam. Ljubljanski lističi so bili večinoma napisani s svinčnikom.

Seveda se Te spominjam. Hvala za vse novice, akoravno mi je vse ze prej France sporočil.

Kar se tice tistega fanta, ki pravi da je moj sin, bodite oprezni. Zdi se mi, da je kaksna podvala. Fant je brez dvoma kaksen impostor (ne vem slovenske besede za to), ali mogoče ima tudi kakšen špijonaški značaj. V Ankari tekom vojne je zivel neki Zemon Adamič, ki je nekaj casa trdil ameriskim zastopnikom, da je moj brat, pozneje moj bratranec. Pred nekaj mesci mi je pisal iz Kaire, v Egiptu, in se podpisal 'Tvoj bratranec Zemon.' Ta človek ima neko piliticno mislijo od Macka ali Pavelica, ki ni samo protinarodna, pa tudi zelo neumna. Pisal sem mu, da ako ne preneha se predstavljati kot moj bratranec bom napravil legalne korake proti njemu. Isto gre za tega 'sina'.⁶ Celu stvar sem sporočil vojaskemu ataseju pri jugosl. ambasadi v Washingtonu.

*Stella in jaz sva šla na kratek odřmor v Guatemalo, kjer sva zdaj v tisti hiši v Antigvi, o kateri sem pisal v knjigi *The House in Antigua*, ki jo imajo v Praprocah ali pri Francetu. France cita anglesko, kot mi je sporočil. Ali Ti?*

Lahko Ti posljem knjig o arhitekturi, ali te bodo vse angleske. Hočeš?

Oba sva silno izdelana od groznega dela tekom vojne. To leto moram napisat par knjig in drugih stvari, pa je treba, da si zberem moci. Ne vem koliko casa bova v Guatemali. Ne vec kot do konca februarja.

Pozdrave vsem!

L – «⁷

⁶ Poleti (ali jeseni) 1945 nas je stric France obvestil, da leži v vojaški bolnišnici Louisov sin, ameriški vojak. Vsi smo ga šli obiskat, teta Olga mu je spekla potico. Ne ravno mlad fant, črnolas, nižji od mene, v ameriški uniformi, brez roke, rana v zapestju lepo zaceljena. O meni je žlahta mislila, da znam angleško, vendar se nisem mogel pogovarjati z njim. Angleščine sem se učil v italijanskem koncentracijskem taborišču, iz učbenika, ki sem ga kupil za cigarete od nekega jugoslovanskega vojnega ujetnika. Toda knjiga je bila vsa v angleščini, ne samo brez prevoda, ampak tudi brez izgovorjave. Iz latinščine in nemščine se je sicer dalo uganiti pomen večine besed. Pri tem so nastali tudi kaj čudni prevodi, a o tem drugič. Skratka, z Nilom se nisem znal pogovarjati, kar je resno omajalo moj ugled. O »sinu« sem seveda poročal stricu v enem svojih prvih pisem. Iz nekega sporočila Adamičev iz Splita, kjer se je »sorodnik« tudi oglasil, vidim, da se je imenoval Nello.

⁷ Tipkopis.

»Dragi Tine: Milford, New Jersey, 7. maja, '48

Je časa samo za par vrstic. Tvoje pismo of 23. 1. sem prejel. Odposlal sem pismo za gospo Dexter na njen naslov v Kalifornijo, s prevodom. Veseli me, da je materijal katerega sva poslala vsec vasi grupi.

Včeraj sem bil v New Yorku in sem kupil vec knjig o arhitekturi, posebno o betonskih konstrukcijah. Slucajno sem se ustavil pri Vilfanovih (Dr. Joza Vilfan je vas jugosl. delegat pri Zdruzenih narodih) in gospa Vilfanova mi je obljubila, da bo dala paket s temi knjigami Stane-tu Krasovcu, ki pozna Franceta, in ki ga bo vzel s seboj na povratku domov v par tednih. Vilfanova in Krasovec oba poznata prof. ing. arh. Mihevca in Krasovec bi najhrze dostavil paket njemu – ako ne njemu, pa Tebi ali Francetu.

Pozdrave vsem, L –

Duplikat – «⁸

Gospe Dexter sem se v imenu vse risalnice zahvalil dvakrat. Najbolj dragocena je bila za nas velika steklenica črnega tuša. Prelivali smo črnilo v tiste male Pelikanove stekleničke, ki jih je tedaj bilo razmeroma težko dobiti.

»Dragi Tine: Milford, New Jersey, June 26, 1948

Samo par besed. Me veseli, da se je operacija obnesla in da se Ti zdravje vraca.

Bom poskusil dobiti Giedion-ovo knjigo.

Pozdrave vsem! L –

Prosim omeni Francetu ali Olgi, da ze dolgo nismo culi od enega ali drugega – tudi od doma ne. L – «⁹

Vseh pisem, ki mi jih je pisal Adamič, tu ne bom objavil. Omejil se bom na sporočila, ki niso kočljiva. Med pošto je tudi mnogo razglednic z nepomembno vsebino.

Ko je Adamič leta 1949 drugič prišel v Jugoslavijo, sem bil študent ob delu v projektivnem biroju na Litostroju. Ko so časopisi objavili, da je prispel v Beograd, sta mi ing. Šenk in prof. Mihevc naložila, da moram k ministru Leskošku - Luki, da mu razložim neki problem: drugi da se ga bojijo, name pa Luka gotovo

⁸ Tipkopolis.

⁹ Tipkopolis.

ne bo kričal. Obenem bi moral še k Svetozarju Vukmanoviču – Tempu. Ko sem opravil pri ministrih, me je šofer odpeljal v Romunsko ulico, kjer je imel Adamič rezidenco. Stric me je pač hotel videti. Ne vem več natančno, kaj sva klepetala, še zdaj pa se spominjam masivnega orehovega pohištva v duborezu, ker je tako žalilo moje takratne arhitektske nazore o oblikovanju.

V Ljubljani je stric stanoval v vili za Opero, v hiši Društva slovenskih pisateljev. Tam sem ga večkrat obiskal, stric pa je prihajal k nam.

»Tine –

(listek brez datuma)

Ako moreš, pridi do mene, najbolje zgodaj zjutraj L. A. – a¹⁰

Potem ko je povabil na kosilo brata Andreja, je stric poklical čez nekaj dni še mene. Še preden so nama postregli, sva klepetala o vsem mogočem. Pravil sem mu o svojih študentskih dogodivščinah, obirala sva svoje bližnje in se smejala na račun malomeščanskih gospa, snobov, političnih povzpeticov ter črnih in rdečih klerikalcev. Potem sva prešla na bolj resne teme. Zanimale so ga celo podrobnosti, kako je ta ali oni preživel vojno, kaj zdaj počne. Adamiči so skupaj s svaštvom in bližnjimi znanci velika familija in živemu človeku se marsikaj pripeti. Takrat sem požiral Galsworthyja in občudoval, kako je naslikal Anglijo z osebami ene same velike rodbine. Premišljeval sem, da se v družini Adamičev na podoben način zrcali Slovenija. Stara rodbina, začenši s tistim Adamom, ki ga je Auersperg pripeljal s svojih poljskih posesti na Dolenjsko; vas se še zdaj imenuje Adamovo, vendar Adamičev tam ni več. Adamiči so bili svobodnjaki, pozneje tudi rihtarji in župani. Generacije so rasle v časih, nič manj zanimivih od današnjih. Turški vpadi, čarovniške grmade, fevdalizem, K. und K., francoska okupacija, bitke v Italiji, marčna revolucija, zasedba Bosne, začetki kapitalizma, izseljevanje s trebuchom za kruhom, svetovna vojna, kraljevina SHS, druga svetovna vojna, socialistična revolucija, FLRJ. Kmetje in prekupčevalci so se razseljevali po svetu. Na Reki in v Trstu so Adamiči postali uspešni ladjarji in trgovci, drugod po Sloveniji in v obeh Amerikah pa vseh mogočih poklicev, vojaki, duhovniki, patri in nune, učitelji, trgovci, igralci, glasbeniki in pisatelji, uspešni doma in v svetu. Stric se je rezal moji zagnanosti in nekaj povedal po angleško. Besede nisem razumel in moral mi je *flattering* razložiti, ker ni več poznal slovenskega izraza. Izmazal sem se, da se prav nič ne prilizujem, ampak da se baham. To je bilo

¹⁰ Rokopis.

stricu všeč, oba sva se smejala. Korajžno sem nadaljeval, da je v vsakem Adamiču nekaj trgovca, igralca, umetnika, raziskovalca in pripovedovalca. Včasih prevladuje ena, drugič druga črta. Našteval sem, da sta njegova dva brata uspela v zunanji trgovini. Da so bili praproški bratje in sestre igralci v Prosvetnem domu na Grosupljem. Da je bila njegova sestra v mladih letih prva v svoji gledališki družini,¹¹ tudi pisati je dobro znala, kar tudi sam ve, saj je objavljala v Ameriki njena pisma.¹² Da je prevedla v srbsčino Prešerna, prof. Trifun Djukić ga je po njenem besedilu »prepeva« v cirilico.¹³ Da je Andrej še na Akademiji, pa že igra v filmu *Na svoji zemlji*. Da je med Adamiči cela vrsta umetnikov. Emil Adamič, Bojan Adamič in Karlo Adamič so glasbeniki. Da je prvo gledališče na Reki ustanovil eden od Adamičev. Ernest Adamič je scenarist in filmski režiser. Ali ne misli, da bi se o Adamičih dala napisati *Saga*, še bolj zanimiva kot forsytovska? Ali se ne bi lotil te teme? Pomolčal je in dopustil, da je družina res zanimiva, ampak zdaj ga zanima večja družina, človeška družina. Svet je razklan na dvoje in če ne bo Nehru uspel – skoraj jecljal je in iskal besedo – *to interpose* tiste, ki so še *nonaligned*... Tito bi mu lahko pomagal... In Slovenija bi lahko pomagala... »Zato me zanima, kako mislijo ljudje tukaj.« Spor med Amerikanci in Rusi lahko preraste v konflikt. Lahko pride do tretje vojne.

Strica je takrat res zanimala človeška družina in svetovna ureditev. Tudi mene je poskusil zainteresirati za svetovne probleme, za svetovno federacijo:

»Tine: To te bo zanimalo. Je del pisma, ki sem ga prejel od nekega mojega prijatelja (Shaemas O'Sheel, pisatelja. Citira neko pismo, ki ga je prejel od Henry Wallace-a.)
L. A. «

¹¹ C. Budkovič, Prvi utripi kulturnega delovanja v Grosupljem (1909–1920), *Zbornik občine Grosuplje*, 9 (1977); isti, Kulturno in prosvetno prizadevanje v Grosupljem od 1918 do 1941, *Zbornik občine Grosuplje*, 10 (1978); isti, Prosvetno in kulturno življenje med obema vojnama: Predstave dramskih del odraslih, *Zbornik občine Grosuplje*, 12 (1982).

¹² A. A., Pisma iz stare domovine, *Glas naroda*, 7. oktober 1914; isti, Pisma iz stare domovine, *Glas naroda*, 23. januar 1915; J. Munda, Louis Adamič pri »Glasu naroda«, *Slavistična revija*, 30 (1982), št. 3; T. Kurent, Razmere v vojnem letu 1914 pri nas, *Zbornik občine Grosuplje*, 18 (1994).

¹³ V Beogradu smo stanovali z Djukići v isti hiši. Doma smo dolgo hranili Djukićevega Prešerna s posvetilom »saradnici«. Zdaj revij ne najdem več.

»Del pisma« zaradi razumevanja problema tukaj navajam:

»44 W. 8th St. N. Y. 11

Jan. 14 '49

Dear Louis:

In the course of correspondence with Henry Wallace, I ventured to tell him that some of his good followers were a bit worried by the rumors that he might give the world federation or world government movement a degree of support with which we would not agree. He replied promptly, saying he was 'so glad' I had raised the subject. Here are excerpts from his letter of January 10th:

'...under no circumstances would I be active in any organisation designed to isolate eastern Europe and China from the rest of the world. I agree completely and whole-heartedly with you that any plan to organize and federate the 'Capitalist world' would only bring war and universal destruction. Personally I can stand for no World Government or World Federation unless both the United States and the U.S.S.R. are members. But I do say that the ultimate objective is such agreement between the United States and the U.S.S.R. that both will be willing to see the U.N. or the World Government equipped with an armed might greater than both of them combined.

There is no reason why there should not be a peaceful co-existence of the Communist states and the Capitalistic states in one world. I would hope and plan for World Government but I would know that such hopes and plans are utterly futile unless and until there is complete understanding between the United States and Russia.

The idea of imposing world government on Russia first by isolation, second by economic pressure, and third by world government, is utterly fantastic. I shall not fall into that trap. '«¹⁴

Pozneje me je stric celo poskusil vključiti v dopisovanje o svetovnih problemih z neko ameriško študentko:

»Dear Tine:

Trzic, 12. feb. '49

This is part of a letter I recently received from Stella: I suggest you begin to correspond with the girl, whose address is in the note; but let me repeat it here:

¹⁴ Stričevo sporočilo, natipkano na listku brez datuma; priloženi »del pisma«, natipkan na tiskovini za letalsko pošto.

Miss Velma Gordanier,
Rood 212,
Mount Vernon, Iowa,
U.S.A.

If you wish some guidance in the matter, let me know – or wait till we get together again.

Sincerely,

A – «

Priloženi del Stellingnega pisma:

»Letter from a bright-sounding but probably naive girl, Velma Gordanier, Rood 213, Mount Vernon, I. A student, senior, active World Federalist, reader of your books, 22 yrs. old interested in social studies and furthering cultural integration in this country and in cultural exchanges other countries; would like to correspond with some one of college level in Yugoslavia; asks would you put her in touch with someone. I wrote her you were away so you need not bother if you don't want to.«¹⁵

Ko sva se čez nekaj dni dobila, sva razpravljala o svetovni federativni vladi. Počutil sem se precej nerodnega, pojem »federacija« sem poznal samo iz naziva FLRJ, o odnosih znotraj federacije pa le to, da Slovenija kot najbolj razvita plačuje za napredek vseh drugih. Stric je bil z mojim razmišljanjem zadovoljen in mi je naložil, naj to napišem ameriški gospodični. Kakorkoli, moje dopisovanje z Miss Velmo se je kmalu končalo.

Dosti pozneje je moje dopisovanje z američanko in prejemanje ameriških revij spodbudlo nekega mojega tovariša k ovadbi – da skrajšam: na Univerzitetnem komiteju so se ovadbi smejali, češ »ta je pa zgrajen«. Seveda o tem Louisu nisem poročal.

Adamič se je resno bal svetovnega konflikta, če se veliki sili ne bosta znali sporazumeti. Spor med Amerikanci in Rusi da lahko preraste v konflikt. Lahko pride do nove svetovne vojne.

Na to nisem vedel kaj odgovoriti, toda pograbil sem iztočnico. Še ena vojna? Vojne so bile za nas vedno nesrečne. Stari stric Janez je bil potrjen k

¹⁵ Natipkanemu stričevemu pismu je bil priložen izrez iz Stellingnega pisma, natipkanega na tiskovini za letalsko pošto.

soldatom, pa jo je skupil v Bosni. Janez, moj bratranec Janez, je odšel v partizane in umrl na sam dan osvoboditve. Anin Boris je izginil neznano kje. Ante je bil mobiliziran in je...

Na srečo je vstopil šofer – »avto čaka« – in bil sem rešen teme, ki me je ves čas težila in mi je šla težko z jezika. Stric je bil resen: »Moram, čakajo me... saj veš, *five o'clock tea*. Angleška etiketa. Tukaj mislijo po angleško. Pridi jutri. Čim bolj zgodaj. Ob šestih? Jutri.«

Drugega dne zjutraj. Čaj in prepečenec. Janeza in Anteta sem od vseh Praproških še najbolj poznal. Počitnice sem že od malega preživel v Prapročah.

Bratranec Janez je bil mojih let, marsikaj sva skupaj ušpičila. Preden se je odpravil v partizane, je stanoval pri nas v Ljubljani.¹⁶ Bil je sekretar SKOJ-a, poročnik, umrl je na pol poti, ker je po operaciji slepiča prehitro vstal, tako ga je vleklo domov. Teta Pavla ga je šla z zapravljiščkom iskat, izkopali so ga in pokopali na Gatini.

Stric Ante se je še največ ukvarjal z menoj, ko sem bil še majhen. Posajal me je na konja, da sva jih jahala na potok napajat. Odžagal mi je bezgovo vejo, da sem si izluknjaj pokalico. Pozneje mi je celo dovolil, da sem se igral z njegovim orodjem v praproški »kapelci«, kjer je imel svoj »verštat«. Posojal mi je kolo, da sem mu šel na Grosuplje k Vodičarju po cigarete. Anteta so po italijanski kapitulaciji partizani mobilizirali. Pozneje nam je pripovedoval, da so bili ob nemški ofenzivi razbiti, nekaj mobilizirancev je štiri dni blodilo po Krimu, bili so brez vode. Nemška štorcklja je metala letake, da je garantirano življenje vsem, ki se predajo. Ko so jih domobranci gnali v Ljubljano, je Ante uspel odvreči listek, naslovljen na Tončko Kurent, na mojo mamo, vendar z njeno beograjsko adresno. Ta mu je ostala v spominu še iz časov, ko je služil vojsko v Beogradu. Ante, velik in lep fant, je bil potrjen h kraljevi gardi. Takrat smo mama, oče, teta Mimi in jaz živeli v Beogradu in vsako nedeljo smo ga hodili obiskovat v kasarno. Oče je dosegel, da je Ante kar pogosto dobil »izlaz« in nas obiskoval na Višegradski. To ulico je Ante napisal namesto Verovškove na listek, potem ko so ga ujeli, tako je bil zmešan. (Imeni ulic res zvenita podobno, skupne so jima črke v, e, r, š, k, a.) Začuda nas je ljubljanska OF znala najti in mama je takoj ukrepala. V isti hiši so pod nami stanovali Cofovi; starejši sin Emil je bil kapetan jugoslovanske vojske in takrat komandant pri plavih, legalno se je gibal po

¹⁶ Janez je bil pesniška duša. Škoda, da je teta Pavla sežgala vse njegovo, pozneje pa tudi Antetovo pisanje. V spominu so mi samo še verzi: »Micka, pusti marešala, / Micka, z Lahom to ne gre, / Micka, al' se boš jokala, / ko boš ob svoje kodrčke!«

Ljubljani. Na srečo je prišel zvečer domov in je mami takoj napisal listek za Antetov izpust. Medoficirska solidarnost ali preišljena odločitev o bratu pomembnega Američana? Cofovi so bili na strani »kralja i otačbine«, vendar smo ostali v dobrih sosedskih odnosih. Mi smo bili v OF; moj mali brat je bil izključen iz šole, ko je narisal na tablo Triglav s peterokrako (ali srp s kladivom?). Ko sem se po koncu fašizma vrnil iz internacije domov, mi je stari gospod Cof, višji poštni inšpektor, omogočil vpis na neki PTT tečaj; s tem naj bi se zavaroval pred morebitno domobransko mobilizacijo.

Mama je odločila, da bom šel drugo jutro jaz po Anteta. Zjutraj sem se »lepo« oblekel. Iz italijanskih koncentracijskih taborišč, CCIC Monigo-Treviso in CCIC Padova-Chiesa Nuova, so me po Mussolinijevem padcu spustili domov tako shujšanega, da mi je bila stara zakmašna obleka skoraj prav, samo rokavi so bili prekratki. Že v taborišču sem se naučil, da pomaga, če si dobro oblečen, ko imaš opravka s soldati. Tako sem prišel do današnje Tehniške srednje šole (ali je to bila Realka?) z dragocenim listkom, ki je naročal, naj izročijo prinašalcu te izpustnice, št. ta in ta, Antona Antona Adamiča, rojenega itd. Tam so me odpeljali v neko sobo v pritličju in čez kako uro ali še prej so mi pripeljali Anteta. K nam domov v Šiško sva šla čez Lattermanov drevored, spotoma sva se morala večkrat ustaviti, da je Ante počival, tako je bil slab. Mama naju je že čakala z zakurjeno kopalnico, zajtrkom in svežim perilom. Ante je spal ves dan in vso noč, drugi dan pa je s prepustnico odšel v Praproče. Čez dober mesec ali kaj pa sem na svoje neprijetno presenečenje naletel na Anteta, kako sredi Celovške kot policaj – v tisti zeleni domobranski uniformi – ureja promet. Takrat je bilo prometa res tako malo, da sem lahko prišel na sredo križišča do njega. Bil je v zadregi, povedal je, da so mu domobranci na Grosupljem zabičali, da mora obleči uniformo ali pa ga bodo izročili Nemcem; če bi pa poskusil pobegniti v hosto, da bodo pobili vse domače. »Ampak nisem v kasarni!« Da so mu dovolili stanovati kar pri Froncu, od tam mu je križišče na Celovski »bolj pri rokah«. In da je to tudi za Fronca bolj varno, če ima policaja pri hiši. (Ta argument se mi je zdel resen, Fronc je res imel vrsto razlogov, da se ni počutil varnega. Njegov svak Boris¹⁷ je odšel v partizane, Janez je partizan, njegov svak Stane je pri partizanih,¹⁸ njegov svak Tone je v italijanskem koncentracijskem taborišču na Rabu, njegovo svakinjo Minko so

¹⁷ Pozneje se je slišalo, da so absolventa medicine Borisa Jagodiča likvidirali partizani. Mogoče je to bila belogardistična propaganda, toda o njegovi usodi nisem nikjer mogel dobiti zanesljivih podatkov.

¹⁸ M. Glavan, 80 let prof. dr. Staneta Valentinčiča, *Zbornik občine Grosuplje*, 18 (1994).

aretirali »ta beli« in jo poslali v Ravensbrück.) Dodal je tudi, da zdaj lahko odhaja v Praproče, kadar je »frej«, in doma pomaga. Da bo prinesel iz Praproč »kaj tudi za vas«. ¹⁹ Takrat je bila Ljubljana obdana z bodečo žico.

Po tem razgovoru se z Antetom dolgo nisem več srečal.

Po osvoboditvi je Ante ostal na Prapročah in delal na kmetiji. Nekajkrat so ga zaprli in zasliševali, končno so ga izpustili. Ali se je Ante rešil usode večine domobrancev, ki niso pravočasno emigrirali, zaradi posredovanja bratovega svaka polkovnika Valentinčiča ali zaradi načrtne odločitve o bratu pomembnega Američana?

Vsem nam je odleglo. Jaz sem imel takrat na fakulteti študija in dela čez glavo, poleg tega sem honorarno delal v litostrojskem projektivnem biroju, in sem se spet zavedal Anteta šele potem, ko nas je obiskala praproška mama. Ante da se je strašno spremenil, ne govori, komaj kaj jé, samo leži in tuhta. Samo Pavla se lahko kaj zmeni z njim, zdaj pa še ta ne več. »Bakica« – tako sem jo po srbsko klical še iz otroških let – je menila, da bi mogoče jaz lahko govoril z njim. »Z Antetom sta se dobro zastopila, Ante te je imel rad, tebi bo povedal, kaj ga matra.« Šel sem v Praproče, Ante me je komaj spoznal, na vse moje prigovarjanje je ostal tiho. Nisem mu mogel blizu. Ko se je obesil, je bila to zame že druga smrt človeka, ki sem ga imel rad. Še zdaj me pekli, da nisem znal predreti v ječo, v katero se je zaprl.

Stric Louis me je molče poslušal, tako da mi je bilo mučno nadaljevati, ko se mi je utrgala štrana – Antetovo domobranstvo je bila tabu tema. Ko sem utihnil, me je samo gledal in obšlo me je, da bi Ante Lojzu ne mogel pogledati v oči – pa sem se slike takoj otrese. Stricu nisem mogel razpredati nedorečenega prebliska, preveč je sramote v njem za nas vse, tudi zame, ki nisem znal Anteta prebrati in potegniti ven iz groze. O tem nisem mogel govoriti z nikomer. Šele pozneje, ko tudi Louisa ni bilo več, ko je umrla še bakica in potem še moja mama, se mi je razlaga, zakaj si je Ante vzel življenje, dokončno izoblikovala. Šele po dolgih letih, ko sem prebolel, sem o Antetovem koncu govoril z Janjo Žitnikovo, ko me je prišla intervjuvat. ²⁰ Predlanskim pa sem razložil svoje videnje profesorju

¹⁹ Takrat je bila trda za hrano. Sicer smo imeli leho za zelenjavo – vsi prebivalci hiše smo si takrat »preštihali pas« ob cestišču na križišču Verovškove in Goriške ulice; dobil sem krvave žulje pri razbijanju makadama – ampak občasna pomoč iz Praproč je pomenila preživetje.

²⁰ J. Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana: Prešernova družba, 1995. (Kot je zapisala v Predgovoru – »Intervjuji so tu objavljeni v nekoliko skrajšani obliki« – je avtorica nekaj mojih izjav črtala, nekaj nanje vezanih stavkov pa smiselno priredila.); ista, *Louis Adamič in sodobniki: 1948–1951*, Ljubljana: SAZU, 1992.

Christianu.²¹ Ante je začel postajati nemiren, ko se je začelo govoriti, da bo Louis Adamič, ponos vse družine in slaven po svetu, prišel na obisk v domovino. Ko se je že vedelo, kdaj bo tukaj, je Anteta dokončno zlomilo. Ni mogel prenesti misli, da bi stopil pred velikega brata. Njegovo tragedijo je otežila še nesreča, da ni imel kam pobegniti. Vsi domobranci, kar jih je ostalo živih, so se lahko zatekli v Ameriko. Antetu pa je prihajala iz Amerike sodba. Tega ne Louisu ne komu drugemu res nisem mogel razlagati.

Louis je hotel vedeti, ali je šlo za posestvo. Ali je Ante računal na to, da bo gospodar na Prapročah? Ali sta se sprla s Stanom? Stan je bil vendar starejši od Anteta. Zaupal mi je, da je mama ponudila Praproče njemu, da je rekla, posestvo mora podedovati najstarejši. Mami da se je zahvalil in se ji smejal, češ, saj Praproč ne morem odnesti s seboj čez Lužo. Louis se je spraševal, če mu ni mama ponudila Praproč zato, da bi ga dobila nazaj domov. Menil sem, da ne, saj je vedela, kako je vezan na Ameriko. Tudi za Anteta, da posestvo ni bilo problem. Stric Tone iz Ponikev, njegov svak, mu je vendar ponudil zemljo in veliko vilo v Malih Laščah, imenitno vilo, ki si jo je zase zgradil zdravnik – ime sem pozabil.

Ali je šlo za dekleta? Toliko sem že prišel k sebi, da sem se zasmejal; Ante je bil vendar tak fant, velik in močan, nobena punca se ga ne bi branila. Ko sem se pozneje o tem pogovarjal s profesorjem Christianom, mi je tudi omenil razlago s posestvom in z dekletom. Vprašanji se sami vsilujeta.

Izgleda, da je praproška mama mislila resno, ko je govorila o najstarejšem, ki naj podeduje. Ko se je na poti v ljubljansko bolnišnico ustavila pri nas, je ponudila Praproče moji mami Tončki, to je najstarejši hčeri, in ji izročila posestni list.²² Ko je stara mama, leto po Louisovi smrti, umrla, se je Tončka tako kot ostali bratje in sestre odpovedala Prapročam, zato da bi jih podedoval Stan.

Stric ni prosil samo mene, naj mu pišem. Pisali so mu tudi številni drugi, od sorodnikov do slučajnih znancev.

(Datum na kuverti: *Opatija, 20. V. 49*)

»Dragi Tine: Prosim precitaj to. To zeno sem slučajno srečal v Pulju in jo prosil, da mi piše. Takih izjav zelim na stotine.

Prosim vrni v priloženi koverti. In pisi kaj.

L – «²³

²¹ Profesor Christian, 1931–1997, je bil v ZDA najpomembnejši raziskovalec življenja in dela Louisa Adamiča. Dobro sva se razumela.

²² Lepi, stari, na svilo naslikani *Situation über die Vertheilung des herrschaftlichen Gutes in Prapreče* je mama zapustila meni.

²³ Natipkano na listku.

»Dragi Tine –

brez datuma

*Bil sem pri Vas, pa ni bilo nikogar doma.**To je zelo zanimivo. Prosim nadaljaj – «²⁴*

Kadar je bival v Ljubljani, me je stric večkrat obiskal. Zanimale so ga moje risbe, poskusil sem ga portretirati, pa ni bil zadovoljen. Zanimala ga je moja knjižnica, takrat knjige niso bile tako drage kot zdaj. Nad Pjerovimi političnimi karikaturami je bil tako navdušen, da sem mu knjigo podaril.²⁵

(brez datuma)

»Tine: Pozabil sem Ti omeniti, da ne smes nikomur povedati mojega naslova v Beogradu, kjer bom najbrz 2 ali 3 tedne. Ako mogoče, namigni članom družine, da je najbolje, da nic ne govorijo o meni. Ako jih kdo vprasa, naj odgovorijo, da nekje potujem – kje, ne vedo. Bom pojasnil ko se vidiva. L«²⁶

»Dragi Tine:

Sept. 14 (brez letnice)

V posebnem ovitku Ti posiljam knjigo 'Theory and Practice of Lime Manufacture', ki jo je napisal naš slovenski rojak Viktor Azbe, katerega pismo prilagam. Pisal sem mu, da jaz osebno nimam posebnega zanimanja za skrivnosti proizvodnje apna in da knjigo posljem Tebi. Ako tudi tebe posebno ne zanima, gotovo poznaš koga v Sloveniji, katerega bo zanimala.

Pozdravljen,

L – «²⁷

»Dragi Tine –

Milford, Oct. 19, '49

Želim, da mi pišeš, ako mogoče, enkrat ali dvakrat na mesec. Bom odgovori po možnosti.

*Andrejeve zapiske sem dobil. Najlepša mu hvala.**Zelo bi želel, da skončaš tisti spis, ki si ga pričel, ko sem bil v Sloveniji.*²⁴ Brez datuma, načekano na listku.²⁵ Pjer Križanič, 1890–1962, uvedel politično karikaturu v Jugoslaviji.²⁶ Natipkano na listku, brez datuma.²⁷ Tipkopi brez letnice, verjetno 1949, s priloženim pismom Mr. Azbeta. Večino knjig in revij iz Amerike sem sproti dajal knjižnici Oddelka za arhitekturo. Zdaj jih ni več; tam so imeli navado od časa do časa počistiti knjižnico. Tako so pozneje odstranili tudi moje knjige in raziskovalne naloge.

Menda si čital mojo izjavo po vrnitvi sem. Bila je v Borbi, katero dobivam po zračni poti, in menda (vsaj upam) v ljubljanskih listih.

Pozdrav vsem!

L – «²⁸

Vezi s stricem so se včasih tudi grdo zavozljale. Na listku, ki ni bil datiran, pač pa priložen že izgubljenemu zavoju z arhitekturnimi revijami, tako da datuma ne morem več določiti, je napisal:

»Moj naslov je Mr. L. Adamic, Milford, New Jersey. Je vazno, da je upostova (sic) relativnost pomenoč (sic) raznih besed, itd.«²⁹

Ko je tipkal zgornje opozorilo, je bil stric najbrž zelo hud, da je tako skrivenčil besede. V svoji nerazgledanosti sem ga na kuvertah naslavljaj »Tovariš«, beseda »Gospod« je vendar pomenila nekaj slabega. Pozneje, ko smo slišali o McCarthyjevem Komiteju za raziskovanje protiameriške dejavnosti in preganjanju rdečkarjev, me je dolgo glodal strah, da sem strica spravil v težave. Potem, ko so ga ubili, sem še dolgo trpel za občutkom, da sem jaz sokriv njegove smrti.

Mene je stric na kuvertah vedno naslavljaj samo z imenom, Tine Kurent, brez nazivov »Tovariš« ali »Mr«.

Stric je pazil na pravilno citiranje. Ko sem mu poslal neki ljubljanski časopisni izrezek, ki navaja njegove besede, me je opozoril:

»Dragi Tine:

Dec 27 '49

Ako je parola 'Bolj kakor kdajkoli sem ponosen, da sem Jugoslovan,' ni točna, ker jaz sem rekel – 'da sem jugoslovanskega rodu.' Prosim poglej v to stvar, ker mi sicer lahko povzroci sitnosti tukaj.

L – «³⁰

»Dragi Tine

Milford, New Jersey, Dec. 29, 1949

To-le je mujno:

Poslji mi postni naslov Antona Prijatelja (Poldinega moza). Pozvej, ali je v rodu s pisateljem Ivanom Prijateljem.

²⁸ Listek, popisan s svinčnikom.

²⁹ Napisano na listku, priloženem pošiljki revij.

³⁰ Natipkano pismo.

Poldi mi je pripovedovala o tistem farju, ki jih je preganjal tekom vojne. Kaj je celo ime tistega farja? Kje je bil nastavljen?

Najbolje in najhjitreje (sic) bo, da brzojavis Antonu in da pride v Ljubljano, ker on ima sigurno več casa kot ti. Prosim odpisi cimprej mogoče.

Upam tudi, da Ti nadaljujes s svojim rokopisom po možnosti s casom, itd.

Prosim: naj Tvoja mama pise Anici, da ne sme dajati mojega naslova ljudem, ki mi potem pisejo po streptomycin, itd., ker – ceravno bi rad ustregel – zacasno ne zmorem gmotno.

Toncka naj tudi rece Francetu, da sem dobil njegovo karto iz Dunaja – da bom poslal T & T njemu in Vam vsem – da ga bomo z veseljem pricakovali na spomlad, ali ne sme priti pred aprilom ali majem, ker xxxxx dotlej ne bo casa zanj.

Dalje, prosim Toncko, da me oprusti celi družini, ker ne pisem – ne morem. Pozdravi naj posebno mamo.

Zelim, da se zadruga formira cimprej – vsaj, vsaj da jo (sic) nihce pri nas ne ovira. Seveda je strasna neumnost, da Pavla ne bi smela biti direktor za svinje, ker je moja sestra. Treba je bilo revolucije samo zato, da se odpravi mentaliteto (sic) ki xxxx si more domisliti take bedastoce.

To ti pisem v duplikata (sic), da bos sigurno xxxxx dobil vsaj eno kopijo.

Andreja sem narocil na neko revijo, xxxxxxxx ki obdeluje probleme, itd. gledalisca in igralske umetnosti.

Pozdrave vsem – srecno novo leto vsem.

Louis»³¹

»Dragi Tine: Milford, New Jersey, 23. januarja, 1950

Hvala za pismo o Prijateljevih; bos videl pozneje zakaj sem prosil za te informacije. ... Ravno kar je izšla prva številka moje revije T & T, v kateri povem nekaj stvari o Kurentovih. Izgleda, da bom precej napisal o celi družini, kajti tukaj se najljajše cita ako se pise o osebah in družinah, katerih življenje odseva velike pokrete in razvoje. Moj urad Ti bo poslal več kopij te številke. Pozneje bos seveda dobil knjigo.

Tisti far Merkun pocenja nesramne stvari okoli Clevelanda in premisljam kaj storiti z njim. Kod (sic) mi je Poldi pripovedovala, je on njo strasno preganjal tekom vojne in je spravil Toneta na Rab. Najbrže bom napisal o Merkmuru okoli Polde. ... Kod pisatelj te knjige imam silne tehnicne probleme: kako napisati, da

³¹ Tipkopis.

se bo čitalo cim lazje, da bo stvar postena in tudi popularna? In da bo tudi sugestija pisateljem tam kako treba pisati živo in resnično, ne samo o ideologiji, temveč tudi o ljudeh – o slavi in škripcih (sic) jugosl. revolucije.

Bom poslal knjige, ki jih zelis, po možnosti. Moje gmotne razmere so namrec precej kilave. Pred nekaj dnevi sem opazil v izlozbi neke knjigarne v New Yorku knjigo WINDOWS, ki obdeluje samo okna pri gradnji his, uradov, fabrik, itd. Kod (sic) sem Ti govoril v Ljubljani, vi arhitekti v Novi Jugoslaviji imate xxxxxxxx v prvi vrsti nalogo, da resite problem luci in prostora. Zdaj xxxna vecina sveta, tukaj v Ameriki, tam v Evropi, itd., živi v jecah, kjer se cloveski duh ne more pozitivno svobodno razvijati. Ako bo ta nova stvar v Jugoslaviji, v Kini, itd., res osvobodilna, bo to veliko – to se pravi, na dolgo – odvisno od vas arhitektov. Ako zelis, xxxxxxxxxx preberi to pismo drugim, toda popravi moje napake in nerodnosti v jeziku. WINDOWS stane \$8.50, pa Te naj to ne skrbi zaenkrat – mi bos ze na kak nacin vrnil pozneje.

Pozdrave vsem! Pisi večkrat.

L – «³²

Najbrž sem mu res premalo pisal, nisem še doumel pomena njegovega dela.

»Milford, New Jersey, 24. aprila, 1950

Dragi Tine: Hvala za Tvoje pismo od 14. 1. m. Tvoje reagiranje na T & T me zelo zanima. Zelim, da prebereš poglavje ki sem ga napisal o nasi družini, 1. j., o mojem prvem obisku v Praprocah. To sem napisal že pred mesci in zdaj sploh ne vem kaj je notri in nimam casa, da bi precital predno Ti posljem. Najbrze bo precej spremenjeno predno gre v tisk, mogoče pa tudi ne; xxxxxxxx odvisno bo deloma od Tebe, kaj Ti pravis, ker Ti poznas familijo mnogo boljse kot jaz. ... Of course I could write a huge book only about the family. Here I am compelled to compress and to touch upon many things which are important and which I can best cover in an oblique fashion by having Polda talk to me. Will she and Anton mind? Please read as soon as you can and write. Refer to page numbers when you offer your correction and suggestions.

Pisem ogromno knjigo. Upam, da bo velika v kakem drugem oziru.

Tvoje pismo 5. IV., '50 nisem dobil. Zanima me kaj so vprašali dr. V. and kaj je on rekel.

'Biggest moment' was my way of putting how you felt. You are not responsible for that.

L – «³³

³² Tipkopolis.

³³ Tipkopolis.

Razveselila me je stričeva napol privolitev, da bi lahko »napisal veliko knjigo samo o naši družini«. Toda obenem z zgornjim pismom je prišel tudi debel zavoj s tipkopisom Adamičevega pisanja, osnutek za Chapter XIII, My Family... and Thomas Jefferson (str. 197–203 tipkopisa na tankem rumenem papirju). Vse to naj bi prebral in stricu komentiral? Strašna naloga, prvič zato, ker moja angleščina ni bila ravno trdna, drugič zato, ker bi bila moja korektura daljša od njegovega teksta. Večkrat sem se spravil k pisanju, da bi mu razložil, kaj ne drži. Najbolj me je motil Louisov opis Antetovega konca, kot naj bi mu ga razložila teta Polda (v prevodu Mire Miheličeve: *Orel in korenine*, Ljubljana: DZS, 1981):

»Nikoli ni bilo bolj čudovitega človeka, kot je bil Ante. Zmeraj tako srečen, tako dobrosrčen, tako prijazen z vsemi, zmeraj duša vsake družbe. Ante ni nikoli sodeloval z okupatorjem.

Nemci so ga ujeli in ga napravili za cestnega pometaća v Ptuju. Ni imel glave za politiko, morda je bil predober za vojno. S tem ne mislim reči, da tisti, ki so bili v borbi, niso bili dobri; bili so, o, tako dobri so bili mnogi med njimi. Po mojem pa svet potrebuje ljudi, ki so onkraj vsakdanjega dogajanja in nad njim – ali ne misliš tudi ti tako? Ante je bil nenavaden fant. Menda je iztuhtal, da je, naj smo v vojni ali ne in ali smo pod Nemci ali pod kom drugim, zelo dobro, če imamo čiste ulice. Takšen je pač bil...«³⁴

Kolikor vem, Ante nikoli ni bil v Ptuju. Kaj je Adamiča pripeljalo do take razlage Antetovega konca, ne vem. Razumem, da so drugi dopisniki Adamiču opisovali domovino in družino kar najlepše – toda le kdo mu je natvezil tako neverjetno neumnost, da so Nemci ujete partizane razporejali na pometanje ulic? Nekdo se mu je zlagal, da je bil Ante v Ptuju za pometaća, in zamolčal, da je bil Ante v domobranski uniformi ves čas v Ljubljani pri bratu.

Zdaj mi je žal, da nisem stricu povedal vsega, kar sem vedel in kar sem slutil. Le kako naj bi mu rekel, da se je Ante končal iz strahu pred njim? Nisem se mogel spraviti k pisanju tudi zato, ker še nisem pozabil, kako mi je pripisal »the biggest moment«:

»Last year he was accepted into Communist Party – 'the biggest moment in my life so far.' ...«³⁵

³⁴ Šesto poglavje v Adamičevi knjigi *The Eagle and the Roots*, Garden City, N. Y.: Doubleday & Company, INC., 1952, je izšlo brez mojih korektur.

³⁵ T&T, 1950, (Early Spring), v poglavju *My Sister and her Sons*.

Ta njegova trditev me je razburila, napisal sem mu protest, da ima tudi *licentia poetica* svoje meje. Sprejem dobrih študentov v Partijo je bil po sporu z Informbirojem vendar na Univerzi nekaj samoumevnega. Poleg tega nimam rad velikih besed in superlativov.

Čez nekaj dni je prišel še duplikat njegovega pisma, očitno se mu je zdelo pomembno, da pride v moje roke. Kopiji poglavja o družini je bil priložen listek, popisano s svončnikom. Zdaj ga ne najdem, v spominu pa mi je ostalo, da govori o »*other chapters*«, ki da jih je poslal... se ne spominjam več, komu. Kaže se mi ime Dedijer, toda prav mogoče je, da se mi je vrinilo v spomin pozneje, ko je Dedijer objavil svojo knjigo o Titu.

Že z naslednjo pošto mi je stric potrdil, da sicer smo snov za knjigo, vendar ne verjame, da jo bo napisal:

»Dear Tine:

Milford, New Jersey, May 17, 1950

Thank you very much for your last letter. I shall be eager to get your suggestions about my chapter on our family. We are material for a book, but I believe I will not write it. We'll talk about this when I come. I don't know when this will be. My new book has become an emense task. The script will run to 1500 pages, perhaps a half million words, which I will have to cut down to half, as the volume cannot be more than 600 to 700 pages in print. I work almost day and night; sleep only 3 to 4 hours a day.

I receive a great many requests for medicines and other things. In today's mail, for instance, came the enclosed letter in which a young man in Ljubljana asks me to send him a typewriter. Somebody should see him & explain that this is not a fair request.

S. Z. (moja okrajšava, T. K.) asked me to send her some medicine for her husband, and I complied – but it cost me over \$135, which I can ill spare right now. I should hold on to every dollar I have until after my new book comes out. People should understand this. But perhaps it is too much to expect.

Again: let me have your notes on the family chapter.

Best regards to all

L – «³⁶

Pripis v slovenščini na istem listu:

»Pred par dnevi sem prejel pismo od nekega fanta po imenu G. (moja okrajšava, T. K.) ki studira dramsko umetnost in se sklicuje da je Tvoj oz. Andrejev

³⁶ Tipkopis s priloženo prošnjo S. V. za »majčken pisalni stroj«.

prijatelj. Zeli, da mu pošljem T & T, kar bom seveda storil. Poslal mu bom tudi novo knjigo, ko izide koncem leta. Je fant v redu?

L – «³⁷

Žal mi je, ampak nisem se mogel spraviti k sistematični analizi njegovega družinskega poglavja. Tolažil sem se s tem, da sem mu že prej pripovedoval in pisal o vsem, kar se mi je zdelo zanimivo, in samega sebe opravičeval s tem, da je številne moje podatke po svoje prikrojil. Doslej še nisem primerjal tipkopisa o družini s poglavjem, ki je izšlo v knjigi *The Eagle and the Roots*.

Kmalu zatem mi je poslal pismo nekega prosilca, ki ga je hotel zaplesti v verižno pismo, ali kot je pisal, »chaine des etudiants«, s pripisom v svinčniku:

»Dragi Tine –

prosim Te – ako mogoče, povej no te-mu fantu, da mi ne pošilja takih stvari Ni časa!

L – «³⁸

Adamičevo vzpodbujanje, naj mu čimprej pošljem svoje pripombe in popravke k pisanju o družini, je prihajalo vedno pogosteje, jaz pa mu nisem znal ustreči. The pisem, ki so si precej podobna, ne objavljam, prav tako ne Adamičevih sporočil, kaj vse ga prosijo, zlasti zato, ker so bile nekatere prošnje »not fair«, kot se je izrazil. Izgleda, da je takrat Adamič postal nekakšen »kolektivni stric iz Amerike« ne samo za daljno in namišljeno žlahto, ampak tudi za popolnoma neznane ljudi iz vse Jugoslavije.

»Dragi Tine:

Nov. 1. 1950

Ko je bil France tukaj je slabo izgledale glede moje knjige. Zdaj – kar naenkrat – izgleda mnogo bolje in sem skoraj prepričan, da knjiga bo izšla – kdaj, pa ne vem. Prosim vse, da ne razsirjajo govoric o tem.

Stella je bila silno bolna, jaz tudi nisem zdrav – ali ne treba skrbeti. V letu dni, ali kaj takega, bo najbrže vse v redu. Danes letim v Kalifornijo, da privedem Stello, ki je še zelo šibka, nazaj na farmo, oziroma da ostaneva oba tam za zimo. Moj naslov ostane isti.

³⁷ Pritipkano k pismu pod 34.

³⁸ Pripis s svinčnikom na pošiljateljjevo pismo z dne 18. maja 1950 s priloženim verižnim pismom v francoščini.

Piši! Seveda problem s sušo nas tukaj vse skrbi. Tukaj je suša pomagala ustvariti nekako napol-naklonjenost napram Jugoslaviji. Cudni smo – in se samo mi.

Pozdrave vsem,

L – «³⁹

»Dragi Tine –

24. dec. 1950

Tvoje pismo (1. XII.) je prišlo okoli 10. decembra. Hvala! Nisem prej odpisal, ker se mislil, da se vrneva v Milford in sem hotel to sporočiti družini; ali sva še vedno v Kaliforniji – deloma zaradi S.-inega zdravja, deloma ker mi je momentalno bolj všeč tukaj. Doma sem skoro stalno pod pritiski za to in ono; tukaj se me pusti pri miru.

Naš korejski debacle je instantno spremenil celi svetovni položaj. To zahteva, da premislim razna poglavja v moji knjigi.

Ako mogoče, piši mi kaj je vsebina in značaj 'silno žive diskusije' o ameriški pomoči.

Žal da si ti bil bolan; pazi se. Čestitke Andreju, želim mu gromovitih aplavzov.

Poslal sem CARE pakete na nekoliko naslovov – tudi na Verovškova 56.

Še enkrat, prosim piši, ako mogoče – kako se govori o Ameriki – kaj je izgled (outlook)? Meni se zdi, da Amerika ni v stanju nikomur pomagati v Evropi z vojaško silo ako se Stalin odloči na vojno tekom prihodnjih dveh let; ali mislim da Jugoslavija in Tito osebno imata veliko vlogo v zvezi z osvobojenjem Evrope od vsake tiranije.

Pozdrave vsem!

Louis

Naslov ostane: Milford, New Jersey

Vsega dobrega tekom 1951

kar je sploh mogoče v tej dobi!⁴⁰

Po novem letu me stric ni več priganjal, naj pišem. Nikoli mi ni oponesel, da mu nisem poslal pripomb k družinskemu poglavju, mene pa je težilo, da nisem stricu poplačal za vse, kar je storil za nas. Večkrat sem se spravil k analiziranju njegovega pisanja, pa nisem znal napisati nič pametnega. Mojih prejšnjih podatkov skorajda ni upošteval; najbrž so mu drugi pisali bolj po duši. Njegovo pisanje o

³⁹ Tipkopolis.

⁴⁰ Napísano s svinčnikom na obeh straneh majhnega listka.

družini se mi je zdelo bližje pesmi v prozi kot stvarnemu poročilu. Če danes pomislim nazaj, mislim, da si ga nisem upal korigirati.

Pošta, ki mi jo je pošiljal stric v letu 1951, ni pomembna, razen enega zadnjih pisem, ki pa zasluži posebno razpravo. Vse ostalo so bile razglednice s pozdravi, čestitke in pritožbe nad prosilci. Nekdo mu je celo predlagal trgovino, hotel je preprodajati, kar bi mu Adamič pošiljal, pa bi »oba dobro zaslužila«. V vsaki njegovi pošti je bil pripis, da je »silno utrujen«.

Potem ko so strica ustrelili, sem si še nekaj časa dopisoval s teto Stello, toda to je že druga zgodba.

Da bi se stric končal sam, kot so uradno razglašali, se mi je zdelo nemogoče. Zaradi tega prepričanja sem skoraj sprožil škandal, ko sem ujel iz družbice okrog Miss Mary Prosen besede: »...suicidal family... his brother too...« Jezno sem reagiral, tako da me je Mr. John Blatnik duhaprisotno prijel pod roko, me odpeljal stran in me tolažil, češ da »ni važno, kako je Louis umrl, pomembno je, zakaj je živel« itd.⁴¹ Ko pa se je čez več desetletij razvedelo za usodo domobranskih vojnih ujetnikov, me je za hip presunilo, kaj če je Adamič dobil dokaze o tem, kar se je zgodilo v Kočevskem Rogu? Morebitna informacija o moriji bi ga utegnila pahniti v smrtno razočaranje nad tovariši, ki jih je skušal promovirati. Toda... preden bi obupal nad seboj, bi Adamič uničil tipkopis svoje zadnje knjige in svoje misli tudi obrazložil. Zato sklepam, da Adamič ni izvedel za brezna in da ni sam položil roke nase, ampak da so ga umorili tisti, ki jim je bila njegova knjiga v napoto.

⁴¹ Na mednarodnem simpoziju o Louisu Adamiču v ZDA leta 1981.

LOUIS ADAMIC · MILFORD, NEW JERSEY

24. aprila, 1950

Dragi Tine: Hvala za Tvoje pismo od 14. t.m. Tvoje reagiranje na T&T me zelo zanima. Zelim, da preberes poglavje ki sem ga napisal o naši družini, t.j., o mojem prvem obisku v Praprocan. To sem napisal že pred meseci in zdaj sploh ne vem kaj je notri in niman casa, da bi precital predno Ti posljem. Najbrze bo precej spremenjeno predno gre v tisk, mogoce pa tudi ne; ~~sploh~~ odvisno bo deloma od Tebe, kaj Ti pravis, ker Ti poznas famlijo mnogo boljse kot jaz. ... Of course I could write a huge book only about the family. Here I am compelled to compress and to touch upon many things which are important and which I can best cover in an oblique fashion by having Poldo talk to me. Will she and Anton mind? Please read as you can and write. Refer to page numbers when you offer your corrections and suggestions.

Pisem ogromno knjigo. Upam, da bo velika v kakem drugem oziru.

Tvoje pisma 5.IV., '50 nisem dobil. Zanima me kaj so vprasali dr. V. and kaj je on rekel.

"Biggest moment" was my way of putting how you felt. you are not responsible for that.

L-

Moj naslov je (Mr.) L. Adamic, Milford, New Jersey.
Je vazno, da je upostova relativnost' pomenoc raznih besed, itd.

LOUIS ADAMIC · MILFORD, NEW JERSEY

Nov. 1, 1950

Dragi Tine:

Ko je France bil tukaj je slabo izgledale glede moje knjige. Zinaj izgleda mnogo bolje in sem skoro prepričan, da knjiga bo izšla — klaj, pa ne vem. Prosim vse, da ne razsirjajo govoric o tem.

Stella je bila milno bolna, jaz tudi nisem zdrav — ali ne treba skrbeti. V letih dni, ali kaj takega, bo najbrže vse v redu. Danes letim v Kalifornijo, da privedem Stelle, ki se zelo siba, (masaj na farmo, oziroma da oba ostaneva) tam za simo. Moj naslov ostane isti.

Pisni Seveda problem s suse nas tukaj vse skrbi. Tukaj je seveda pomagala stvariti nekako napol-naklonjenost napram Jugoslaviji. Cudni smo — in se samo mi.

Bodrave vsem,

L-

After 3 days, return to
LOUIS ADAMIC,
MILFORD, NEW JERSEY.

VIA AIR MAIL

Tine Kurent,

Verovskova 56

Ljubljana, Yugoslavia

24. dec. 1950

Dragi Tine —

Tvoje pismo (1. XII.) je prišlo
 okoli desetega decembra. Hvala! Nisem
 svoj odpiral, ker sem mislil da se
 vrača v Milford in sem hotel to sporočiti
 družini; ali ona se vedno v Kaliforniji
 — deloma radi S.-inga zdravja, deloma ker
 mi je momentalno bolj všeč tudy.
 Dovo sem odans stalno pod pritiski
 za te in ono; tudy se ne pravi pri mami.

Naš korejski debače je instantno
 spremenil celi svetovni položaj. To
 zahteva, da premislim razna poplavia
 v moji knjigi.

Če mogoče, piši mi kaj je
večina in znajaj "silna živa
 diskusija" o ameriški pomoči.

Žel da se ti bi bolan; pazi se,
 Čestitke hudozju; želni me gramovstih

avplavajo.

Poslal sem CARE pakete na
 uholike naslovov -- tudi na
 Veselova 5b.

Se sicer, pravi, jui, ako
 moge -- koda se govori o
 krevitih -- kaj je izgled (outlook) ?
 Meni se zdi, da Amerika ni v stanju
 nikomur pomagati v Evropi z
 vojaško silo ako se Stalin
 odloči na vojno tedaj prehodnjih
 dveh let, ali mislin da
 Jugoslavija -- Tito verbas vata
 velika uloga v zvezi z osvoboditvijo
 Evrope od ruske tiranije.

pozdravo vsem!

Louis

Naslov ostane:
 Milford, New Jersey

Vsega dobrega letom 1951
 Kar se nplod moge v tej dobi!

SUMMARY

LETTERS BY LOUIS ADAMIC TO HIS NEPHEW TINE

Tine Kurent

My correspondence with Louis Adamic started after the Second World War. It contains more than two dozen of long letters by Louis, not to count some duplicates, books and magazines, postcards, paper clips, greetings, and some handwritten slips of paper, added to other mail. His early letters were in Slovenian, but latter he switched to English. That was his way to teach me, since he expected that my replies will be English too. He tried to broaden my mind by making me interested in the World Government, Henry Wallace's politics and other problems of the time.

Occasionally, Adamic corrected my writing. He rectified, e. g., my titling him as »tovariš«. In those times, the word »gospod« was a kind of insult. On an undated slip of paper (in a parcel with architectural magazines) he let me know: ... My adress is Mr Louis Adamic, New Jersey. It is important to bear in mind the relative meaning of various words, etc... Later, we have heard about McCarty and his anti-communist campaign. My feeling of guilt persisted long after his death.

But the main subject of our correspondence was the Adamic family. As an author, he was gathering data about people and events; I was only one of his informers: ...I want you to write me, if possible, once or twice a month. Will answer, if possible... Answer, please, as soon as possible... I do hope that you continue with your writing, as the time allows... Thank you for the letter on Prijatelj; later, you will see why I asked you for those informations... The first number of my magazine T&T has just been published. In it, I am telling about the Kurents. I will write about all our family; the best reading here is about persons and families, the life of whom is reflecting great movements and developments...

*Soon after the above letter, my uncle has sent me a copy of his family chapter, in spite of my rejection of his description of me in the T&T article *My sister and her sons*: ...Last year he was accepted into Communist Party – »the*

biggest moment in my life so far«... *I do not like big words. Besides, there was no »big moment« at all, since after the Cominform's attack on Yugoslavia, all good students were invited to join the Party. I reacted somewhat angrily. The licentia poetica has its limits too. But he replied he didn't get my letter of April 5 and offered a kind of explanation if not an apology, since he was eager to get my comment on his Chapter XIII, My Family: ... Thank you for your letter of 14th of this month. Your reaction on T&T is of great interest for me. I wish you read the Chapter I wrote about our Family... month ago and now I do not know what is in it and have no time to read it again before sending it to you. It will be probably changed in no small measure; it partly depends on you, what you say, you know the family much better than I do. Of course I could write a huge book only about the family... I am writing a great book. I do hope it will be great in some other sense... »Biggest moment« was my way of putting how you felt. You are not responsible for that...*

Uncle's interest in the family matters made me believe that he was writing a Family Saga but I was wrong: ... I shall be eager to get your suggestions about my chapter on our family. We are material for a book, but I believe I will not write it. We'll talk about this when I come. I don't know when this will be. My new book has become an immense task. The script will run to 1500 pages...

His following letters still urged me to write, reported about his book's progress, complained about people scrounging him for various goods, and kept repeating that he was very tired. Since he relied more on information by other relatives than on my realistic descriptions, I felt unable to analyze and comment on his optimistic family chapter, especially the paragraph on Ante's suicide.

THE LINKS BETWEEN LOUIS ADAMIČ AND SLOVENE JOURNALISTS AND LITERARY FIGURES (1921–1941)¹

France Adamič

On 24 December 1913 Lojze Adamič disembarked at Long Island, New York. By 1916, at the age of 18, the young man had advanced from being an employee in the mail room of the newspaper *Glas naroda* to becoming assistant to the chief editor. He wrote news items and short features in Slovene, including *Stari cerkovnik* (The Old Verger), a recollection of his youthful experiences and also a reflection of his homesickness. He was caught up in the dilemma of how to immerse himself as rapidly as possible in the American way of life. He therefore had to break off with the past as soon as he could and acquire American citizenship. In 1917, as the volunteer 'Louis Adamic', he enlisted with the American army for a three-year service period which, on account of the First World War and the crisis that followed it, was extended to six years.

For Adamič this was a period of growing maturity, self-education and improvements to his formal education, and also of coming to master American literature, with the aim of himself becoming an American writer. The path towards this aim was full of trials, endeavours, failures and achievements. All his energies were directed towards writing short news reports, feature articles and personal accounts. On 24 December 1921 the journal *Living Age* published his translation of Cankar's short story *Simple Martin* (*Idiot Martin*) which, according to literary historians, is the first known translation of Cankar's works to be printed in English. This translation appeared only three years after Cankar's death.

¹ This paper was presented at the international conference *The 100th Birth Anniversary of Louis Adamic – Intellectuals in Diaspora*, Portorož, 1–5 September 1998, organized by the Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Over the years to follow Adamič published around thirty translations, mostly of Cankar, Finžgar, Prežih, Kraigher, Novačan, and Pugelj; he also translated from Croatian and Serbian literature and wrote his own compositions.

We do not have any reliable information on the links between Louis Adamič and Slovene emigré organisations during the early years of his maturing. He does, however, mention that he personally asked the secretary of the library of the Slovene Socialist Club if he could borrow the books *Hlapec Jernej* (Jernej the Farmhand) and *Iz naših krajev* (From Our Parts). In another letter, from 1924, he wrote: 'I would love to come by for some of Cankar's books, if you could let me borrow them for a few weeks.' Adamič most likely also borrowed books by other Slovene writers whom he was to translate during the 1920s.

After the publication of his translation of Cankar's *Hlapec Jernej* (*Yernej's Justice*, 1926), Adamič came to the notice of editors of Slovene journals in the United States, followed by journalists, reporters and writers. The first review appeared in the daily *Prosveta* (Chicago, September 1926), written by the editor Ivan Molek, who helped Adamič with editorial and business contacts with Slovene writers in America. Molek stressed the fact that Adamič's translations were of great importance for Slovenes who, throughout the States, were reading journals both in Slovene and English.

Shortly after, in the journal *Jutro* (Ljubljana, 1926, 216), the critic Josip Vidmar – in an article entitled 'Hlapec Jernej v angleščini' – published a scathing critique: 'The translation is incomplete, the more complex sentences are omitted – particularly those which are not to the translator's liking.' Nonetheless, Vidmar did acknowledge that the essence of the work had remained intact. In Adamič's defence, it must be recognised that he was grappling with important and responsible work. It was precisely because of this that it was necessary to advise the translator to carry out this important work, and this responsible task, with greater attentiveness, intense searching and conscientiousness.

As a consequence of these reviews, Adamič became (partly) recognised, but also concerned: he realised that there were some who did not appreciate his work. He sent a cutting from the journal *Čas* (The Times, Cleveland) to his sister, Tončka, in which the editor Fank Kerže wrote that the translation of *Hlapec Jernej* read more smoothly in English than in the original, although he feared that Americans might not receive Cankar with especial enthusiasm. 'In America, the system of masters and hired labourers is disappearing, and it is being replaced by corporations, presidents, foremen, workers – and all are earning money.

We are truly grateful now to have the first English translation of a major work from our literature.'

During this period, at a time when Adamič was beginning to make contact with Slovene journalists and writers, it was important that Josip Vidmar was drawing attention to Adamič's work in the Slovene press in Slovenia for the first time. I do not know why, during Adamič's first visit to his homeland in 1932/33, he and Vidmar did not meet; the reason may have been the contact and collaboration between Adamič and Juš Kozak, who was engaged in a dispute with Vidmar (see Vidmar's *Obrazi*). On the occasion of his second visit, however, Vidmar and Adamič held long conversations together, both in Ljubljana and Tržič.

For several years afterwards Louis Adamič's name was even less frequently mentioned. It was only in 1931 – when his book *Dynamite* appeared, followed in 1932 by his second book *Laughing in the Jungle* – that a number of members of the Slovene cultural community began to take an interest in him.

The first to do so was the poet Mile Klopčič (1903–1986), who from 1929 was a correspondent for *Prosveta*. On the basis of sources from *Prosveta*, Klopčič published a review of *Dynamite* in the Ljubljana journal *Jutro* (14 April 1931) and, through Molek, came into contact with Adamič by letter. Adamič sent Klopčič four copies of his book, and informed him that he was writing a longer novel which would be called *Laughing in the Jungle* (*Smeh v džungli*), and that he was planning to visit the old country the following year (1932). After this, Adamič and Klopčič exchanged several more letters, and by the end of 1933 had exchanged a further seven pieces of correspondence, including letters, various reviews and critiques, and other items of information which had appeared in Slovenia or the US. In 1931 Klopčič brought Adamič into contact with the writer Juš Kozak (1892–1964), who was editor of several literary collections for the Tiskovna zadruga publishing society in Ljubljana. Adamič sent him four sketches which, in a translation by Anton Debeljak, Kozak published in a separate booklet entitled *Kriza v Ameriki* (Crisis in America, 1932) in the *Slovenske poti* collection. At the same time, one of Adamič's short stories, 'Enigma' (*Uganka*), appeared in the *Ljubljanski zvon* review (it had already been published in the US in 1930), and also the sketch *Žena iz Dalmacije* (A Bohunk Woman) in a translation by Griša Koritnik.

The Harper publishing house and literary club had proposed *Laughing in the Jungle* to the awards committee of the Guggenheim Foundation, and in spring 1932 Adamič was awaiting the decision and the presentation of the award. Fol-

lowing the presentation, Louis and Stella boarded the *Saturnia* and from the boat sent a telegram to Mile Klopčič and Adamič's mother announcing that they would be in the Union Hotel in Ljubljana on 14 May. As early as the third day Klopčič organised a meeting with leading Slovene literary figures at Čad restaurant in the park below Rožnik hill in Ljubljana. Those present included Oton Župančič, Juš Kozak, Fran Albreht, Anton Melik, Stanko Leben, and Ludvik Mrzel. In this agreeable atmosphere they chiefly discussed the translation of American literature into Slovene, and Slovene literature into English, including the most recent works. After this, almost the same group met up for the first of the 'evening entertainment[s] of a leading Slovene writer, a grammar school teacher, editor, publisher, and brilliant man.' Two similar 'evenings' followed: the first at the home of the most eminent contemporary Slovene poet, and the second with the editor of the oldest Slovene literary review. The hosts were Juš Kozak, Oton Zupančič and Fran Albrecht. Finally, in Praproče on 22 May, Adamič's mother prepared a banquet for her 'lost son'. All those whom Adamič had come to know during the first week were present, together with their wives, relatives and neighbours; guests included Uncle Miha, uncles Johan and Jože Rus and the Škulj aunts, as well as Anton, Emil, Ernest and Karel Adamič, who brought Louis their publications, papers, notes and verses.

At both the social and working meetings, Adamič made the acquaintance of the geographer Anton Melik, a member of the Ljubljana PEN Club; together they discussed the great expansiveness of the New World, which Melik planned to visit personally during the coming years, with the intention of also making contact with the leading geographers and geologists in the United States. During the visit to Praproče, Melik was mainly interested in the manor-house and in the consequences of the earthquake in 1895, which is why he examined the living quarters and out-buildings in detail, and took photographs which he reproduced in his extensive work *Slovenija II*. Other photographs from the 'banquet' were taken by Melik's laboratory assistant Zidar (?).

Up until the end of May, Louis and Stella remained in Ljubljana, where they held conversations with acquaintances and new friends. They had planned to complete the plan of a new book, *The Darkened Plain* (*Potemnela ravan*), by autumn. For a few days they typed in the granary at home but could get no peace and quiet there. At least twice a day they would be interrupted by restless Uncle Miha. Several journalists had come to Blato from Zagreb, Belgrade, Sarajevo, Split and other parts of the country. This is why Juš Kozak proposed that Louis

move to Bled or Bohinj, where many Slovene writers and artists spent the summer: Oton Župančič, Fran Albreht and Josip Vidmar were in Bled, and Juš and Ferdo Kozak, Fran S. Finžgar and others in Bohinj.

At first the couple stayed at Pension Rudnica, and later at the Hotel Sv. Janez, where one day in July a group of leading literary figures gathered. On this occasion, Adamič also met two students, Božo and Bače (better known later as Dr Božo Revnihar and Dr Andrej O. Župančič, director of the Institute of Oncology and Academy member respectively). During the summer Juš Kozak concerned himself with the translation and publication of *Laughing in the Jungle*. He tried to interest the publishers Modra knjiga and Slovenska matica – but to no avail. On account of the general economic crisis between 1929 and 1935, there had been a sharp decline in the number of readers and subscribers. He held discussions with the translators: Vladimir Levstik was translating *War and Peace* at the time, and Stanko Leben was heavily engaged in teaching. In the end, Kozak finally succeeded in having the book included in the publication programme for 1933; meanwhile, during the winter of 1932/33, Leben had succeeded in completing the translation, and the book appeared on 21 March 1933, just before Adamič's departure for America. From Autumn 1933 to March 1934 *Posveta* serialised the entire text of *Laughing in the Jungle* in eighty-eight parts.

Meanwhile, during the second half of 1932, several translations and articles had appeared. Griša Koritnik published a discussion on 'The Crisis of American Individualism' (*Kriza ameriškega individualizma*, 1932), and Oton Župančič wrote an essay entitled *Adamič in slovenstvo* (Adamič and Sloveneness) for the journal *Ljubljanski zvon* (1932), which divided the Slovene cultural public. A new review had emerged – *Sodobnost* (Contemporary Times) – containing critical articles by a number of nationally involved writers. This adversely affected Župančič and Adamič, for it also caused a crisis for *Ljubljanski zvon*, i.e. a dispute between the owners of the Tiskovna zadruga publishing association and the editors of *Zvon*. The new editorial board was headed by Anton Seliškar, a poet and writer of short stories and books for children. Both in writing and in person, he invited Adamič to become an associate contributor, asking him to decide and let them know what he could submit for the next issue. The following year, 1935, the editorship of *Zvon* was taken over by Juš Kozak. Meanwhile, Olga Škrlič-Grahor had published a translation of 'Love in America' (*Ljubezem v Ameriki*), a chapter from the typescript of *The Darkened Plain* (later *Grandsons/Vnuki*, 1935).

Louis and Stella were in Rogaška Slatina from July to mid-August; it was there that the pilgrimage of the Darkened Plain ended. Before they left for the health spa, Mile Klopčič had mentioned the Rogaška glassworks, where his compatriot Beno Jugovar was working. It was he who introduced Adamič to the professor and member of the Academy, France Kidrič, and to his son, later to be president of the Slovene government and vice-president of the Yugoslav government, Boris Kidrič. Staying in Rogaška at that time, amongst the prominent figures from social life in Yugoslavia, was also the former mayor of Ljubljana, later to be the ambassador of the Kingdom of Yugoslavia to Prague, and a sitting member of the Yugoslav senate, Mr Ivan Hribar, with his family. Hribar congratulated Adamič on the work he was doing in America. They exchanged publications: Adamič presented two works (in English), *Dynamite* and *Laughing in the Jungle*; in return, Hribar gave him *Moji spomini* (I & II) (My Recollections). As a dedication to Adamič's mother, Hribar also wrote: 'Lojzek (Little Louis) was Yours, Lojze was his own man, and Louis is for all of us.' At Hribar's invitation, Louis and Stella visited the family estate at Cerklje pri Kranju, and on the Feast of the Assumption, Hribar returned the visit by going to Preproče. He came with his former secretary, the writer Ivan Lah. Hribar was interested in farming, particularly in the rearing of pigs, for – together with his father Anton – he recalled the opposition candidates from Grosuplje at the elections to the Carniolan regional assembly at the end of the 1880s. Later, in 1934, Hribar was to reproach Adamič for having condemned, in his book *The Native's Return*, the dictatorship in Yugoslavia.

Amongst the many friends of Mile Klopčič who took an interest in Adamič was the poet of the mining regions, Ludvik Mrzel, who in 1932 published his impressions in the book *Luči ob cesti* (Lights by the Wayside). Mrzel was editor of the journal *Svobodna mladina* (Free Youth), and also contributed to several other newspapers and reviews. In 1931, in the journal *Jugoslovan*, he had published an article entitled *Slovenec – ameriški pisatelj* (A Slovene – An American Writer), and in 1932 two articles on the meeting with Adamič in *Posveta*, as well as a report in *Jutro* (1933). In addition to other guests, Mrzel was also with Klopčič at Čad restaurant, in Paproče and on other occasions. For several more years they continued to exchange letters, and Adamič also sent him selected reviews and press cuttings.

A more fruitful meeting was that between Adamič and the journalist, writer and stage-director Bratko Kreft, who in 1932 was preparing to set up the journal

Književnost (Literature) and invited Adamič to collaborate. In his letter of 10 October 1932 he mentions that he is considerably isolated 'amongst the literati', and that his companions are Marxists. *Književnost* had to be ranked among (or rather, smuggled into) the order of established reviews such as *Ljubljanski zvon* and *Dom in svet*; he agreed with Župančič's criticism of the Slovene literary situation (our 'deep-resentfulness' and critical justifications). Župančič did not want to have whatever was being fostered by the 'Yugoslavs' gathered around *Jutro*. It would have been quite out of place for Adamič, too, to be involved in this dispute.

In *Književnost* Kreft published Adamič's article 'Slovenian Peasants Pray for the Mexican Church', taken from *Dynamite*, and two other pieces: the short chapter 'Sacco and Vanzetti', and details on the origin of Mayday. Bratko Kreft kept Adamič informed of the position of political prisoners in Yugoslavia (in the Glavnjača prison in Belgrade, and in the Sremska Mitrovica, Požarevac and Maribor penitentiaries) and about the torture of communists, agrarian reformists and other opponents of the regime. He also provided him with material collected from Rajko Jovanović describing Glavnjača prison. On the basis of this information, a letter protesting against torture in Yugoslav prisons ('Torture in Belgrade') was published; it was signed by forty-two of the most eminent American public figures, who included writers, critics, university professors and other members of the International Committee for the Protection of Political Detainees. The protest letter was delivered to the Yugoslav ambassador in Washington, Dr Leonid Pitamic.

Bratko Kreft had written a novel about school and student life, *Človek mrtvaških glav* (The Man of Skulls). The book was impounded and the author given a six-month suspended prison sentence. Kreft was more successful as an essayist, and was also, after Cankar, the most successful dramatist. He brought Adamič into contact with the group of the organised left: Kermauner, Seliškar and other contributors to *Književnost*.

When he arrived for his visit in 1932, Adamič sought to establish links with those writers whose works he had translated and published in English during the 1920s. The writer Ivan Zorec came by train to visit him in Paproče. Adamič was interested in the problem of the 'green cadre', and particularly in the way Zorec had described it in his story. Adamič had already been interested in this issue during the period in which he was preparing his selection of *Yugoslav Stories* (1935).

Through the auspices of Juš Kozak, Adamič came into contact with Anton Novačan and Lojze Kraigher, without having any written documentation. The meeting with Fran S. Finžgar was arranged by Ludvik Klakočar, who later told me that Adamič had apologised to Finžgar for not having been able to find a publisher for the translation he had done of the author's work *Pod svobodnim soncem* (Under a Free Sun).

In 1923 Adamič had published a translation of the novelettes of Lovro Kuhar (nom-de-plume Prežihov Voranc), under the title *Dežela lakote* (Land of Hunger). From Kuhar's letter of 5 May 1935 we may conclude that the two had already earlier been in contact: Kuhar thanks Adamič for his letter of 2 May '...which, as always when I receive anything from you, gave me great delight (...) and also for your assurance that you will give assistance to the Amnesty Campaign (...) The Amnesty Committee will be sending you some material which you could use.'

In this letter from 1935, Kuhar also added a brief personal history. He began writing as a teenager, and formed himself as a Christian, nationalist, revolutionary and social democrat. In 1920 he joined the Communist Party; in 1930, he was sentenced in absentia to eight years' imprisonment by the state protection court in Belgrade, and so lived as an emigrant in Austria and Switzerland; he managed to make his living by writing. It was not until 1949 that he and Adamič met in person.

The closer circle of the PEN Club also included the chief editor of *Ljubljanski zvon*, the writer and critic Fran Albreht, brother-in-law of the poet Oton Župančič. In 1932 Albreht published translations of Adamič's 'Enigma' (*Uganka*), 'The Man with a Soul' (*Človek z dušo*), 'The Crusader' (*Križar*), 'A Bohunk Woman' (*Žena iz Dalmacije*) and others in *Zvon*. Two of Albreht's letters remain in which he deals with the arrangement of the translations, which were done by Olga Škerl-Grahor, who visited Adamič two or three times in Ljubljana and Bohinj. Following the publication of Župančič's essay *Adamič in slovenstvo* (Adamič and Sloveneness), Albreht wrote: 'You have become caught up in a local dispute, like Pilate with the creed!' Adamič and Albreht had also met several times in Ljubljana, Blato and Bohinj.

Another person who was also present at several of the meetings between Adamič and Slovene literary figures was the assistant editor of the review *Dom in svet* (Home and the World) and also columnist, Ludvik Klakočar, who in 1931 had presented Adamič and his book *Dynamite* in the review, followed in 1932 by

Laughing in the Jungle. On 22 May 1932 Klakočar was the only member of the centre-right party to take part in the meeting in Praproče. Following the dispute between left- and right-oriented writers in the second half of 1932, the right wing took an oppositional stance towards Adamič. Their champion was the art critic Rajko Ložar who, in *Dom in svet*, published a 'polemic' in his article *Kaj bi bilo, če bi bilo* (What Would Happen If It Happened).

In 1932 and 1933 Adamič visited Belgrade at least three times, where he had meetings with American embassy staff, the minister Ivan Pucelj, the writer Slavko Savinšek, the sculptor Lojze Dolinar, and Tone Potokar. He did not leave any written records of these meetings and conversations, simply classing them under the 'mass' of journalists and writers who came and went or followed him about the country. In the Serbian press and reviews (printed in cyrillic), the journalist and translator Tone Potokar published five reports on Adamič's visits to Belgrade and Dubrovnik, a review of the essays *Crisis in America* and a translation of 'The Bohunk Woman' (*Žena iz Dalmacije*). Potokar was interested in Adamič, not just in his own capacity as a reporter and Belgrade-based journalist for the Slovene and Croatian press, but also because he was a younger fellow-countryman of Adamič's – he was from the same region, Dolenjska (Lower Carniola).

One of the main translators of Adamič's works and reports in Slovene papers and reviews was Olga Škerl-Grahor, who first presented Adamič in *Ljubljanski zvon* (January 1932), and also undertook the revision of *Laughing in the Jungle* (1933), *Thirty Million New Americans* (1937) and *My America* (1939). The translation of *Laughing in the Jungle* was done by Stanko Leben (1933), and two reviews were written by Vito Kraigher.

During the inter-war period, the academy painter Božidar Jakac visited the United States (1929 and 1931), after which, in collaboration with Miran Jarc, he published a book entitled *Odmevi iz rdeče zemlje* (Resonances from the Red Land). In the spring of 1932 Jakac presented Adamič with a book, with the suggestion that he should assess it and publish his review. At the first meeting, Adamič said that it was a courageous act to write a book after such a short visit. Adamič sent his assessment to the editor of the *Ljubljanski zvon*; however, because of the crisis at *Zvon*, the editor at the time, Fran Albreht, chose to publish the review in *Sodobnost* (1933, 1, 32–33) instead.

At the end of the 1930s Adamič was maintaining contact mainly with Juš Kozak and Mile Klopčič. From this time until the outbreak of the Second World

War, he wrote a further six books: *Grandsons* (1935), *Cradle of Life* (1936), *The House in Antigua* (1937), *My America* (1938), *From Many Lands* (1940), and *Two-Way Passage* (1941).

SOURCES

- Adamič, France, *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*. Ljubljana: Prešernova družba, 1983 (Recollections and Testimonies).
- Adamic, Louis, *Laughing in the Jungle*. New York: Harper & Brothers, 1932. (*Smeh v džungli*. Ljubljana 1933).
- — —, *The Native's Return*. New York: Harper & Brothers, 1934. (*Vrnitev v rodni kraj*. Ljubljana 1962).
- Christian, Henry A., *Louis Adamic: A Checklist*. The Kent State University Press, 1971.
- Family archives of Adamič & Kurent: Letters from Lojze – Louis Adamič, 1914–1941.

POVZETEK

STIKI LOUISA ADAMIČA S SLOVENSKIMI ČASNIKARJI IN KNJIŽEVNIKI (1921–1941)

France Adamič

Louis Adamič je prve stike s slovenskimi izseljenci navezal kot delavec in sourednik dnevnika Glas naroda v New Yorku. Po nekajletni službi v ameriški armadi je poiskal stike z upravniki slovenskih knjižnic in si pri njih izposodil literarna dela slovenskih in drugih jugoslovanskih pisateljev ter njihove kratke povesti prevajal in v prevodu objavljajl v ameriškem tisku. Prevedel je nad trideset novel, črtic in odlomkov iz romanov, največ iz del Ivana Cankarja, Frana

Saleškega Finžgarja, Kraigherja, Novačana; nato je objavil prevod Cankarjevega Hlapca Jerneja, kar je zbudilo pozornost publicistov v Sloveniji. Josip Vidmar je opozoril Adamiča na nekatere pomanjkljivosti prevoda, ameriški Slovenci pa so bili ponosni na Cankarja v angleščini.

Po objavi knjig Dinamit in Smeh v džungli so se slovenski časnikarji in književniki začeli bolj zanimati za Adamiča. Dopisnik Prosvete (Chicago) Mile Klopčič je prvi pisal Adamiču ter nato objavil podatke in obširno poročal o ameriškem slovenskem pisatelju, uredniki literarnih revij pa so že leta 1931 objavili posamezne prevode, odlomke iz obeh knjig.

Ob obisku v domovini leta 1932 se je Louis Adamič osebno seznanil z vodilnimi pisci, med njimi so bili pisatelja Juš in Ferdo Kozak, pesnik slovenske moderne Oton Župančič, pesnik rudarskih revirjev Ludvik Mrzel, urednik Zvona Fran Albreht, urednik revije Književnost Bratko Krefc, geograf Anton Melik, sourednik revije Dom in svet Ludvik Klakočec ter drugi literati in umetniki. Spoznal se je tudi s prevajalci kot so bili Griša Koritnik, Stanko Leben, Olga Škerl - Grahor, Anton Debeljak.

V Bohinju se je seznanil s pisateljem Franom Saleškim Finžgarjem, v Rogaški Slatini se je srečal z jugoslovanskim senatorjem Ivanom Hribarjem in literarnim zgodovinarjem Francetom Kidričem in njegovim sinom, kasnejšim jugoslovanskim politikom Borisom Kidričem, v Beogradu pa z ministrom Ivanom Pucljem, pisateljem Slavkom Savinškom, kiparjem Lojzetom Dolinarjem in publicistom Tonetom Potokarjem.

Potem ko je Oton Župančič objavil esej 'Adamič in slovenstvo', je prišlo do ločitve med naprednimi književniki. V tem sporu je bilo neprizadetemu Adamiču neprijetno, toda z večino znancev je Adamič vzdrževal stike do leta 1941, ob obisku leta 1949 pa je stike prijateljsko obnovil.

LOUIS ADAMIC'S WORK FOR THE OFFICIAL RECOGNITION OF TITO AND THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT OF YUGOSLAVIA BY THE UNITED STATES GOVERNMENT¹

Bogdan C. Novak

At the time World War II began, Louis Adamic was an established American writer. His was a success story attained by very few immigrants, especially if they came from the South Slavic lands. He arrived at the United States when he was fourteen years old and by that time his education ended. Hence, he must be regarded as a self-made English language writer, which evinces that he was a very gifted man.

The writings of Adamic reveal his great concern for the working class as illustrated by his book *Dynamite*, and for the life of immigrants described in such works as the *Laughing in the Jungle*, *Cradle of Life*, *My America* and others.² With the latter group of books he became the initiator of a new field of studies, the ethnic studies, which became prominent in recent years.

The most important book of our study is *The Native's Return*, published in 1934.³ The book discusses his visit to Slovenia and Yugoslavia in 1932–1933. What he had experienced in his native land had a great impact on his views and actions during World War II. In this regard, it is important to remember that in *The Native's Return* he condemned the dictatorship of King Alexander which he

¹ This paper was presented at the *International Symposium on Yugoslav-American Relations 1903–1945* at the University of Wisconsin, Madison, Wisconsin, October 6 to 9, 1983.

² *Dynamite: The Story of Class Violence in America*, New York: The Viking Press, 1931; *Laughing in the Jungle: The Autobiography of an Immigrant in America*, New York: Harper & Brothers, 1932; *Cradle of Life: The Story of One Man's Beginnings*, New York: Harper & Brothers, 1938.

³ *The Native's Return: An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country*, New York: Harper & Brothers, 1934.

described as a centralistic and unitaristic rule in favor of a Pan-Serbian ruling class. The dictatorship and the ruling class were sustained by Serbian nationalism and profited from the exploitation of Yugoslav natural resources in cooperation with the foreign capital. The main victims of this Pan-Serbian dictatorship, according to Adamic, were other national groups, especially the Croats, and the radical left-wing elements, specifically the communists. The story of the regime's persecution of communists Adamic received directly from Edvard Kardelj, who had been introduced to him by Boris Kidrič under an assumed name.⁴ Only after World War II had Adamic learned who the man really was. Kardelj also wrote a report for Adamic about the persecution and the torture suffered by the communists in Glavnjača, the notorious prison in Belgrade. Adamic translated the report and published it as a pamphlet under the title *Struggle* the same year as *The Native's Return*.⁵ Because of his deep mistrust for the Yugoslav government and its ruling class, Adamic also disliked the Yugoslav Embassy in Washington, which represented, according to him, the same ruling class, and was headed by the Yugoslav Ambassador Konstantin Fotić, a typical member of this class.

This negative disposition toward Yugoslav government was somewhat softened by the Serbo-Croat agreement – the *Sporazum* – which gave the Croats autonomy in the newly established *Banovina Hrvatska* in 1939. This new attitude was reinforced when Bogdan Radica, a Croat who had been appointed as the head of Press Services at the Yugoslav Embassy in Washington in the fall of 1940, came to see Adamic in New York, bringing him a message from Vladko Maček, the leader of Croatian Peasant Party and the Vice-Premier of the new Yugoslav government formed after the *Sporazum*.⁶ In this message Maček was expressing his thanks to Adamic for Adamic's exposure of Serbian unitarism and centralism and for his defense of Croatian national rights in his *Native's Return*. And Radica, describing this event, stressed that Adamic »repeatedly asked me if my superiors [Fotić] had been informed [about Radica's visit to Adamic]. I insisted that they had. Aware of the previous political persecutions of leaders like Maček, he suddenly accepted the fact that conditions might have changed with

⁴ Bratko Kreft, Srečanje s komunisti: Spomin na Adamičev obisk v Ljubljani 1932, *Delo* (Ljubljana), October 16 and 23, 1981.

⁵ *The Struggle*, translated from the Yugoslav by Louis Adamic and with a Preface by the translator, Los Angeles, California: Arthur Whipple, 1934.

⁶ Bogdan Radica, Louis Adamič: An Unmeltable American, *The South Slav Journal* (London), vol. 5, no. 4 (Winter 1982–83), pp. 15–16.

the presence of Dr. Maček in the government.«⁷ Adamic's feelings toward the Yugoslav government further improved with the coup d'état of March 27, 1941. He expressed his enthusiasm with a telegram sent to Radica the same evening with the short exclamation »Živela Jugoslavija« (Long live Yugoslavia).⁸ Also his relationship with the Yugoslav Embassy in Washington improved but remained lukewarm. Fotić and his Serbian employees never forgot Adamic's condemnation of Pan-Serbian dictatorship (*The Native's Return* was prohibited reading in Yugoslavia) and Adamic himself never completely trusted Fotić.

But *The Native's Return* has still another importance for our study. Adamic became regarded because of it, an expert for the Balkan affairs in the government circles of Washington and this in turn opened many official doors for him, including the State Department, the Office of War Information (OWI) and the Office of Strategic Services (OSS). Both of the latter were the forerunners of today's CIA (Central Intelligence Agency).

Such were the emotional attitudes of Adamic, his frame of mind, his connections – or potential connections – with the governmental agencies when World War II extended to Yugoslavia in April 1941, and eight months later later, in December 1941 to the United States.

The time from German-Italian attack on Yugoslavia in April 1941 and until September of 1942 can be characterized as the period during which Adamic was gathering all the available information about the situation in Slovenia and Yugoslavia. For this purpose he was eager to meet the few emigrés which succeeded to escape from Yugoslavia and began coming to the United States during the second part of 1941. Outstanding among them were Rev. Kazimir Zakrajšek, a Franciscan priest who left Slovenia as an American citizen after the foreign occupation, Franc Šnoj, minister in the Yugoslav government in exile, Dr. Boris Furlan, university professor in Ljubljana, and Ivan Marija Čok, publicist from the Slovenian Littoral – all of whom were Slovenes. But Adamic established contact also with Serbian and Croatian emigrés. Among them he cultivated specifically close ties with Minister Sava Kosanović, a Serb from Croatia (Prečanski Srb).

⁷ *Ibid.*, p. 16.

⁸ *Ibid.*, p. 20.

The following letter of November 15, 1941, written by Adamic to Rev. Zakrajšek, very well illustrated the attitudes of Adamic for this period, during which he diligently collected all the available news but did not yet commit himself to a definite program. The letter is referring to the Zakrajšek's program of United Slovenia and reads in part:

It was fine to see you the other day, and to listen to you. Now I must thank you too for sending me copies of your article. As I read them, I wished I could keep them for future reference. But since you request their return, I enclose them herewith – with the hope that you will let me have them again, either in script or type...

For the time being, I shall try to avoid involvement in the immediate polemic, lest I reduce the effectiveness of whatever I might write later. I proceed on the assumption that the current crisis will last at least another year, probably two and possibly longer; meantime many things will happen which now are not even imagined; and I shall try to time whatever I will do as well as I can. I shall be grateful for your advice from time to time. But please don't wait to give it to me 'till I asked for it; be so good as to write to me any time...'⁹

Exactly when Adamic learned for the first time about the existence of the Partisans and the National Liberation Front is still not firmly established. The indirect evidence indicates that he must have heard about the Partisans at least by March but definitely before August, 1942. Two letters in Zakrajšek's archives support this assertion. On March 12, 1942, Zakrajšek's brother Leo wrote from New York city to Rev. Zakrajšek about the Slovenian Communists who had collaborated with the Germans until the latter attacked Soviet Russia. Thereafter, on the orders from Moscow, they have been attacking German and Italian forces. The consequence is that the Italians and Germans were burning down Slovenian villages and shooting hostages.¹⁰ In another letter, this one of June 24, 1942, Rev. Zakrajšek wrote to a friend of his that he had received three letters from Ljubljana, Slovenia, dated May 23, 1942. All three letters were reporting that Communists

⁹ Letter from Louis Adamic to Rev. Kazimir Zakrajšek, dated November 15, 1941, in Zakrajšek Archives.

¹⁰ Letter from Leo Zakrajšek to Rev. Kazimir Zakrajšek, March 12, 1942, in Zakrajšek Archives.

were shooting to death their unarmed ideological opponents in the streets of Ljubljana.¹¹ In his book *My Native Land* Adamic himself mentioned such reports about the »criminal Slovenian Reds« as coming from a conservative source, but gives August 1942 for the time when he learned about it.¹² Nevertheless, knowing his excellent ability to obtain all kind of news, one can accept the conclusion that he knew something about a »communist underground« by the middle or by the end of March 1942. This assertion supports the fact that in March 1942 Adamic contributed to the travel expences of Stoyan Pribichevich – an American Serbian journalist – for his trip to London, where Pribichevich would try to find out something more about this mysterious second guerrilla force in Slovenia and Yugoslavia.¹³

Sometime after August 1942 Adamic received »copies of official documents issued by the Liberation Front in Slovenia«, which were signed by Boris Kidrič as secretary and Josip Vidmar as chairman.¹⁴ These were the same people Adamic met in 1932, when he visited Slovenia. These communists and radical liberals were ideologically much closer to Adamic than the Catholic People's Party represented by Miha Krek and Snoj in the Yugoslav government or the Yugoslav government itself, which Adamic was once suspecting of the old, centralistic and Pan-Serbian tendencies. Hence, sometime since August 1942, Adamic began with his diverse activities in favor of the Partisan guerrillas and the National Liberation Movement.

Further research also needed to be conducted regarding the sources from which Adamic received his information about the Partisan movement. Without

¹¹ Letter in Zakrajšek Archives.

¹² *My Native Land*, New York: Harper & Brothers, 1943, p. 132; see also *ibid.* pp. 63–65.

¹³ Letter from Louis Adamic to Janko Rogelj, April 27, 1942. See also Slobodan Nešović, Doprinos Luja Adamiča probijanju istine o oslobodilačkoj borbi Naroda Jugoslavije (1941–1945) sagledan na osnovu istraživanja štampe, periodike i arhivskih spisa u SAD (The Contribution of Louis Adamic for the Breakthrough of the Truth Regarding the Struggle for National Liberation of Yugoslav Nations (1941–1945) Based on Researches in American Press, Periodical Publications and Archival Material in the United States), *Louis Adamič: Simpozij – Symposium*, held in Ljubljana, September 16 to 18, 1981 (Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981), pp. 392–93. According to Nešović, Pribichevich stayed in London from April 4, 1942 until the end of May of the same year and again from September 1942 until May 1943. (*Ibidem.*)

¹⁴ Adamič, *My Native Land*, p. 132.

doubts an important source for Adamic was Minister Snoj himself and his Yugoslav Information Center in New York, which was established in January 1942 and issued mimeographed reports twice or three times a week.¹⁵ Bogdan Radica from the Yugoslav Embassy in Washington remained in close contact with Adamic.¹⁶ Stoyan Pribichevich, who was sent in April 1942 to London, established valuable connections with the people employed by or at least close to the Yugoslav government in exile. Especially precious were the friendly relations he established with the left-wing Yugoslav journalists who later became supporters of the Partisan movement. One of them, the Slovene Slavo Klemenčič – a correspondent stationed in London before the war for the Slovenian daily *Jutro* (Ljubljana), was supplying Adamic with the news from London and Yugoslavia.¹⁷ From the summer of 1942 on Adamic found many data on the Partisans in the American communist newspapers, mostly in the *Daily Worker* (New York), which were publishing Russian dispatches about Mihailović and the Partisans. The information was based on the broadcasts »Free Yugoslavia«, stationed in Tiflis, Soviet Union, and transmitted from the Soviet Union by the Inter Continental Press to the West.¹⁸ Adamic had also many radical left-wing friends who became employed by the Office of War Information and the Office of Strategic Services. He himself was an adviser to both institutions and he had the possibility to gather the information either directly from both services or with the help of his friends employed there. One very important of them was Alan Cranston who was assistant to the director of OWI.¹⁹ Adamic had also friends among journal-

¹⁵ The Royal Yugoslav Government Information Center existed from January 1942 until September 30, 1943. About it see Letter from Leo Zakrajšek to Rev. Kazimir Zakrajšek, January 7, 1942; and Letter from Leo Zakrajšek to Rev. Kazimir Zakrajšek, October 2, 1943.

¹⁶ Radica, *South Slav Journal*, vol. 5, no. 1 (Winter 1982–83), p. 20.

¹⁷ Mih. S. Petrović, *Uspomene iz emigracije: Luj Adamič i narodnooslobodilačka borba, Politika* (Belgrade), January 19, 1994; *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu: 1943–1945, Dokumenti*, edited by Branko Petranović, Zagreb: Arhiv Jugoslavije and Globus, 1961, p. 222; Federal Bureau of Investigation, Washington, D.C., file no. 100–6367–, dated 4–2–44. Referred hereafter as FBI file.

¹⁸ Zlatko Baloković's Archives deposited at the Immigration History Research Center (IHRC), University of Minnesota, St. Paul, Minnesota, Box 2, Folder 26. Hereafter cited as Baloković's Archives, IHRC. See also *My Native Land*, p. 63–65.

¹⁹ Letter from Janko Rogelj to Louis Adamic, August 27, 1942, in Rogelj's Archives (Mss 3555, Folder 1: Correspondence 1937–44) deposited in the Library of the West-

ists assigned to the State Department.²⁰ By late spring or by early summer of 1944, Adamic very probably established direct contact with the National Liberation Movement and its leader Marshal Tito.

The activities of Adamic from September of 1942 on can be divided in two periods. During the first one, lasting until the summer of 1943, he destroyed the myth of Draža Mihailović, worked for the recognition of Partisans by the United States and other allied nations and for a united struggle of both, the Chetniks and the Partisans against their common enemy, the German and the Italian occupiers and their collaborators. When the first goal was achieved – or at least partially achieved – by the recognition of the Partisans by the Allied Headquarters for Middle East in July 21, 1943, the second period began, during which Adamic propagated the recognition of the National Liberation Movement as the legal government of Yugoslavia. These manifold activities of Adamic terminated for a while at the end of March 1944, when he was totally exhausted and had to be hospitalized. But by that time, as he later said in his report to the United Committee on September 22, 1944, he had known that the major struggle had been over and the National Liberation Movement was winning.²¹ And truly, two months later King Peter appointed under the British pressure Ivan Šubašić as the new Prime Minister who concluded an agreement with Marshal Tito on June 16, 1944.²²

ern Reserve Historical Society (WRHS) in Cleveland, Ohio. Hereafter cited as Rogelj's Archives, WRHS. Adamic returned the above letter to Rogelj with his remarks in handwriting. Note from Louis Adamic to Janko Rogelj, no date [written after August 26 but before September 18, 1942], *ibid.* Alan [also Allen] Cranston was accused of associating with Communists and fellow travelers; on this see typewritten Report on the Speech of Ray Brock at the Meeting of Serbian Defense League in Detroit, Michigan, on April 9, 1944, 4 pages, in Rogelj's Archives, WRHS. See also Hillard Edwards, American Support for Tito Linked to Reds in U.S. Army, *Chicago Sunday Tribune*, March 11, 1945.

²⁰ See for example Letter of Louis Adamic to Janko Rogelj, August 26, 1943, in Rogelj's Archives, WRHS.

²¹ Letter from Louis Adamic to Mirko Kuhel, August 27, 1943, in Rogelj's Archives, WRHS; and Louis Adamic's Report at the Annual Meeting of the United Committee of South Slavic Americans in Pittsburgh, Pennsylvania, September 22, 1944, 2 pp., in *ibid.*

²² *Jugoslovenske vlade 1943–45*, pp. 349–50.

How did Adamic work to achieve his two goals? In the first place he tried to influence the American public opinion through the mass media of his time, the big press and the radio. Simultaneously, he contacted the American government, specifically the State Department, the OWI and the OSS where he was already known as the expert for the Balkans. After the first contacts, Adamic realized that he would need organizations which would support his lobbying at different levels of government. Such political organization can be established only by different South Slavic ethnic groups. Being by birth a Slovene he began with this group. He urged the Slovenian fraternal benefit and cultural organization to organize a big Slovene congress. They agreed and sent their delegates to the Slovenian American National Congress which took place in Cleveland, Ohio, on December 5 and 6, 1942. Over five hundred delegates gathered and elected their representative body, the Slovenian American National Council (SANC) with Louis Adamic as honorary chairman.²³ From then on he could speak in the name of American Slovenes. However, Adamic was looking forward to a wider organization representing all Southern Slavs. With the help of leaders of other Slavic ethnic groups, Adamic followed the pattern established by Slovenes. Accordingly on February 20 and 21, 1943, the Croatian American Congress was held in Chicago, which elected the National Council of Americans of Croatian Descent with the internationally known violinist Zlatko Balokovic as its president. Likewise, the Serbian Democratic Vidovdan Congress elected its representatives with Zarko Buncick as president. On June 19, 1943, the leaders of these three ethnic groups met in Pittsburgh, Pennsylvania and formed the United Committee of Croatian, Serbian and Slovenian Americans. The president of the new organization became Adamic, and he expressed, immediately after his election, his wish that the Bulgarians and the Macedonians also be included in this organization. Consequently, Bulgarians and Macedonians held their congress in Detroit, Michi-

²³ Data are based on Bogdan C. Novak, Adamic and Yugoslavia During World War II: The Slovene Catholic Response, paper presented at the International Symposium on Louis Adamic sponsored by the Immigration History Research Center, University of Minnesota, May 30, 1981. See also Matjaž Klemenčič, Louis Adamič in druga svetovna vojna (Louis Adamic and World War II) in *Louis Adamič: Simpozij*, pp. 369–83. The same paper was presented in English also at the International Symposium on Adamic on May 30, 1981, in St. Paul, Minnesota. Documents related to the Slovenian American National Congress and SANC are in Zakrajšek's Archives, in the folder marked SANS.

gan on July 17 and 18, 1943 and agreed to join the United Committee which thereafter changed its name to the United Committee of South Slavic Americans, or referred to shortly as the United Committee. Adamic as its president could hereafter speak and lobby in the name of American Southern-Slavs. On August 7, 1943, the first meeting of the newly reorganized committee was held, and exactly a month later – on September 7 – the United Committee began publishing its *Bulletin* with Adamic as its editor.²⁴ The strongest support for the United Committee came from Slovenian group or precisely from the Slovenian American National Council (SANC) which financed the expenses for Adamic's lobbying, as well as for the publication of the *Bulletin*.²⁵ In addition, the United Committee published numerous pamphlets in support of the Partisans and the National Liberation Movement and also pamphlets supporting the Yugoslav territorial claims against Italy and Austria.²⁶

Of course, not all the South-Slavic Americans agreed with Adamic and the work of his United Committee. The strongest and the best organized opposition came from the Serbian group organized in the Serbian National Defence – publishing the pro-great Serbian *Srbobran* – and the Serbian National Federation. Both organizations were in favor of King Peter and Mihailović, and strongly supported the activities of Yugoslav Ambassador Fotić.²⁷ While these Serbian organizations never participated in the United Committee, descent began to spread also among the organizations represented in the Committee. The strongest opposition against the support to Partisans came from the Slovenian Catholic group which left first the United Committee and later also the SANC.²⁸ In addition to the Serbs there were also Croatian groups which never participated in the United

²⁴ For a short description of how the United Committee has been organized see *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans* (New York), vol. 1, no. 1 (September 7, 1943), pp. 1–3, 6. Hereafter cited as *Bulletin of the United Committee*.

²⁵ Letter from James Debevec to Rev. Bernard Ambrožič, August 21, 1943, and Letter from Leo Zakrajšek to Rev. Kazimir Zakrajšek, December 24, 1943, both in Zakrajšek's Archives. See also *Bulletin of the United Committee*, vol. 1, no. 1 (September 7, 1943), pp. 2–3.

²⁶ Some of the pamphlets published by the United Committee are in the Balokovic's Archives, IHRC, Box 2, Folder 26.

²⁷ Report on the Speech of Ray Brock, April 9, 1944, in Rogelj's Archives, WRHS. See also FBI files on March 6, 1944, April 5, 1944, May 28, 1944.

²⁸ Zakrajšek's Archives, folder marked SANS.

Committee and this for different reasons: some of them secretly sympathized with the Independent Croatian State of Ante Pavelić, others just didn't like the re-establishing of the Yugoslav state. Yet any opposition, especially the one inside the United Committee and the SANC came too late to have any impact on Adamic's work. At that time (early 1944) he and his United Committee had already achieved their main aims.

Next, let us observe a few selected cases to find out what were Adamic's ideas and how he worked to realize them.

By the end of September 1942, Adamic gathered enough material on Mihailović and the Partisans, mainly from the *Daily Worker*, that he came to the conclusion there were two guerrilla forces in Yugoslavia, one representing the old socio-political order, the other fighting for a new communist one. He elaborated his ideas and explained why the United States should help the Partisans in his article in *The Saturday Evening Post* on December 19, 1942, and in his six page memorandum submitted to Sumner Welles, the Undersecretary of State on December 30, 1942.²⁹

The following views of Adamic are taken from the above two documents:

It was Mihailović, who began the struggle against the Germans in Serbia. Later when he was appointed the Minister of War he became prisoner of the inner circle of the Yugoslav government in London formed by Slobodan Jovanović, Momčilo Ninčić, Milan Gavrilović, and Miloš Trifunović, which represented Serbian nationalism with their aim of Greater Serbia and the old social order. This pushed Mihailović more and more toward narrow-minded chauvinism and brought him closer and closer to the Serbian Quisling general Milan Nedić who favored the same plans. In addition the inner circle of the Yugoslav government was closely tied up with the British imperialistic forces which pursued their own

²⁹ Louis Adamic, Mikhailovitch: Balkan Mystery Man, *The Saturday Evening Post* (Philadelphia), December 19, 1942, pp. 20–21, 84, 86; »Is the Yugoslavian leader our friend or foe?« appears as subtitle only in the table of content. The »Memorandum« has the following heading: Louis Adamic to the Hon. Sumner Welles, December 30, 1942. Hereafter referred to as Memorandum, Dec. 30, 1942. The six page Memorandum is in Rogelj's Archives, WRHS.

post-war aims of economic exploitation of Yugoslavia. This was the main reason why the British continued with the support of Mihailović and prevented any broadcasts in favor of the Partisans. Instead the Partisan military successes were credited to Mihailović. On the other hand, the Partisans were struggling for a new and better social order. While the partisan leaders were communists, many of them seasoned revolutionaries of Spanish civil war, the majority of the rank and file were not. The Partisans were supported by the healthiest element at home and by the democratic members of the Yugoslav government such as Sava Kosanović, Milan Grol, Srdjan Budisavljević, Ivan Šubašić, and others.

Regarding the re-establishing of the Yugoslav state – according to Adamic – Mihailović was coming closer to the concepts of Nedić, favoring a greater Serbia, which in part was a reaction to the establishment of the Croatian Independent State headed by the Croatian Quisling Ante Pavelić and to his massacre and persecution of Serbs. In opposition to this narrow-minded nationalistic concept the Partisans stood for the re-establishment of Yugoslavia, but for a new, federalistic and democratic one.

Still according to Adamic, the position of great powers in the late 1942 was such that Great Britain was supporting Mihailović, Soviet Union the Partisans, while the United States was waiting, letting things slide, favoring legitimacy. The Soviet Union in addition was turning against the inner circle of the Yugoslav government in London.

Why should then the United States become involved in the Yugoslav mess? Because the civil war between Mihailović and the Partisans, according to Adamic, hampered the common war efforts. The civil war itself began and continued because there was no agreement among the great powers regarding their post-war plans, aims and goals. Adamic viewed the entire struggle of World War II as involving three different ways of life: the democracy, Fascism or Nazism, and the revolutionary communism. While the Allies were in agreement to destroy Fascism and Nazism nothing was agreed about the other two, democracy and communism.³⁰ Adamic was hoping that a compromise could be achieved between American democracy and Russian communism by taking the best of each system and applying it to Yugoslavia which would become an »ideological bridge between the U.S.S.R. and the West«. ³¹ And this is what America should do to become a leader in Yugoslav reforms: Mihailović should be dismissed as

³⁰ *Saturday Evening Post*, Dec. 19, 1942, p. 86.

³¹ Memorandum, Dec. 30, 1942, p. 2.

Minister of War; the Yugoslav government in exile should be reorganized; and a commission composed of American, British and Russian officers should be sent to Yugoslavia to take over the command of all the guerrilla forces there.

Evidently this plan of Adamic's would bring the recognition to the Partisans and put them on the equal footing with Mihailović.

Next, the activities of Adamic will be described, which cover the period from the late September until the end of December of 1942, this is the time when he was working for the propagation and acceptance of the above program.

From the later part of September on he discussed his new program with officials in the OWI and the OSS and on September 28 he presented his view to Adolf Berle, the Assistant Secretary of State.³² From Adamic's correspondence with Janko Rogelj – one of his close co-workers – we learn that in the first part of October 1942, Adamic was preparing his article on Mihailović which will explode like a bombshell »through some important American magazines.«³³ For Rogelj, he was including a rough draft but will send him a carbon copy later of the final draft, which would be translated into the Slovenian language and released on some date in November which he will decide. »I am so insistant on this because I don't want the bombshell to fizzle out by partial publication.«³⁴ In the same letter, Adamic asked Rogelj for criticism of the enclosed article and continued:

*You must remember though, that I am writing for an American public, which knows nothing, to which Mihailovich is a hero. This creates a problem for me, which I solve by telling everything good about him then destroying him.*³⁵

However, the article was not published in November, as planned, except for the version in the Slovenian language. The wartime censorship did not allow his article to be published in its original form.³⁶ He had to rewrite and

³² Ibid., pp. 1–2.

³³ Letter from Louis Adamic to Janko Rogelj, October 14, 1942, Rogelj's Archives, WRHS.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Letter from Louis Adamic to Janko Rogelj, October 19, 1942, Rogelj's Archives, WRHS.

shorten it and as such it appeared in *The Saturday Evening Post* on December 19, 1942. In December he also published a short pamphlet entitled *Inside Yugoslavia*, dealing with the same topic.³⁷ He sent both, the magazine article and the pamphlet to the Undersecretary of State Sumner Wells as well as to all the officials in the OWI and OSS who were dealing with Yugoslav affairs.³⁸ On December 18 he invited twenty of the leading commentators, columnists and correspondents for a lunch in a private room at the Willard Hotel in Washington, D.C., where »we batted out the Mihailovitch mess and I think there will be a lot of intelligent publicity about it in the press.«³⁹ Finally at his meeting with the Undersecretary of State, Sumner Wells, on December 30, 1942, Adamic pleaded at the highest level for the recognition of the Partisans along the line as described in his *Memorandum*.⁴⁰

A few other highlights of Adamic's work for the recognition of Partisan movement can only be sketched. In his press release on the eve of the first meeting of the United Committee in Cleveland on August 7, 1943, Adamic asked for an »immediate recognition by the United States, Britain, Russia and the other United Nations of the Liberation Front National Council [sic] in Yugoslavia as the country's legal government.«⁴¹ Though later at the meeting this statement was watered down by saying that the great powers should only »establish contact with the National Anti-Fascist Liberation Council of Yugoslavia,« it does mark the next step of Adamic's efforts for the recognition of the Liberation Movement as the legal government.⁴²

A great support for Partisans and the Liberation Movement was the publishing of his book *My Native Land* in the latter part of October 1943.⁴³ With it he abandoned his detached journalistic style, so characteristic for his previous works and became totally committed to the Partisan cause. *My Native Land* was con-

³⁷ An article on Partisans and Mihailović was published in *Cankarjev glasnik* (Cleveland), vol. 4, no. 4 (November 1942), pp. 95–106. See also Post card from Louis Adamic to Janko Rogelj, October 23, 1942, Rogelj's Archives, WRHS.

³⁸ Letter from Louis Adamic to Janko Rogelj, no date [after December 19 and before December 30, 1942], Rogelj's Archives, WRHS.

³⁹ Letter from Louis Adamic to Janko Rogelj, [December 19, 1942; date added probably in Rogelj's handwriting], Rogelj's Archives, WRHS.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Press Release for August 4 or about that date of 1943, in Rogelj's Archives, WRHS.

⁴² *Bulletin of the United Committee*, vol. 1, no. 1 (September 7, 1943), p. 2.

⁴³ For publishing data see note no. 11.

demned as a onesided piece of propaganda, full of half-truths, distortions and, in some cases, outright lies.⁴⁴ Since then Adamic remained completely devoted to the Partisan cause and began to see and present everything in a white-black picture. This did help to diffuse the Partisan movement among the American public but on the other hand it made Adamic less successful with the official circles, which is confirmed by an increased surveillance over him by the FBI.⁴⁵

Though he stepped down for a while in April 1944, because of his health, he continued to help the Partisan cause, and went on warning them against the dangers of British imperialism for Tito's movement. He was convinced, for example, that British agents with the knowledge of Randolph Churchill, were involved in the German assault at Drvar to capture Tito.⁴⁶ Also, after the Tito-Šubašić agreement in June 1944, he continued to suspect the fair play of the British and worried if something similar would happen in Yugoslavia as it did in Greece where the British had turned against the communist controlled guerrillas, and instead supported the Greek »collaborationists«.⁴⁷

In conclusion one must acknowledge Adamic played a major role in propagandizing Tito and his Partisan movement among the American public, among the South-Slavic Americans, and among the officials of the United States

⁴⁴ See for example Letter from William Philip Simms to Louis Adamic, August 29, 1944, in Rogelj's Archives, WRHS, in which he said: »...I felt obliged to disagree with you when I read your disappointing 'My Native Land'. It was unworthy of you.« Simms was the foreign editor for Scripps-Howard newspapers. For a Slovenian American response see: *Shall Slovenia be Sovietized: A Rebuttal to Louis Adamic*, Gathered and translated from the pages of the Slovenian daily »Ameriška domovina«, and published by the Union of Slovenian Parishes of America (Cleveland, Ohio, n.d. [about January 1944]).

⁴⁵ See FBI files, Reports were sent to Harry Hopkins for President Roosevelt, to Colonel L.R. Forney for G-2 in War Department, to the Office of Naval Intelligence in Navy Department, to Adolf Berle for the State Department and others; February 22 and 23, 1944 and continue since then.

⁴⁶ Letter from Louis Adamic, October 16, 1944, in Rogelj's Archives, WRHS. It may be just a one page note as it is not addressed to anyone.

⁴⁷ Letter from Louis Adamic to Zlatko Balokovic, [October 31, 1944], in Balokovic Archives, IHRC, Box 2, Folder 3. The date is written in hand.

government. But he was not the decisive force for the legal recognition of Tito and his movement. The recognition of Tito by Western Allies was a much more complicated historical process. It was initiated by Winston Churchill and Great Britain and only later accepted also by the United States. And here lies the important contribution of Adamič. He prepared the United States government and its agencies as well as the American public opinion to accept Tito and his Liberation Movement as the legal Yugoslav government without much resistance when this solution had been proposed by Churchill.

POVZETEK

**PRIZADEVANJA LOUISA ADAMIČA, DA BI
ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE URADNO
PRIZNALE TITA IN JUGOSLOVANSKO
NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE**

Bogdan C. Novak

Preden se je začela druga svetovna vojna, se je Louis Adamič že uveljavil kot pisatelj in položil temelj za pozneje tako popularna etnična raziskovanja. Leta 1934 je objavil knjigo The Native's Return (Vrnitev v rodni kraj), s katero se je uveljavil kot strokovnjak za Balkan. Med drugo svetovno vojno mu je to delo odprlo vrata do uradnikov, ki so se ukvarjali z Jugoslavijo v State Departmentu in v obveščevalnih službah, posebno v Office of War Information (OWI) in v Office of Strategic Services (OSS). V teh uradih je imel posebno dobre stike z levo usmerjenimi uradniki. Od njih je izvedel, kaj je novega, sam pa jim je prav tako poročal o novicah iz Jugoslavije.

Do avgusta 1942 je Adamič zbiral podatke o položaju v Jugoslaviji, avgusta pa je vzpostavil prve stike s slovenskim osvobodilnim gibanjem, ki mu je bilo kot levičarju mnogo bliže kot Draža Mihailović in njegovi četniki. V razdobju od septembra 1942 do poletja 1943 si je Adamič prizadeval, da Združene države in drugi zavezniki priznajo poleg četnikov tudi partizane. S pomočjo zaveznikov

naj bi nato dosegli složno sodelovanje med četniki in partizani proti skupnemu sovražniku. Za doseg tega cilja je moral Adamič uničiti »mit« o Mihailoviću in si pridobiti pomoč širših krogov. Tako se je od 5.–6. decembra 1942 v Clevelandu sestal Slovensko ameriški narodni kongres, ki je izvolil Slovensko ameriški narodni svet (SANS). Nato so Hrvati, Srbi, Makedonci in Bolgari izvolili podobne svete, ki so se združili v United Committee of South Slavic Americans (Združeni odbor južnoslovanskih Američanov) ali na kratko United Committee, in Adamič je postal njegov predsednik.

Zanimivo je, da Adamič ni hotel postati predsednik SANS-a, temveč je sprejel samo naslov častnega predsednika. Slovenci so mu bili preneznatni, čeprav je SANS kril večino Adamičevih stroškov za njegovo delo v Washingtonu in izdajanje biltena odbora. Seveda niso vsi Hrvatje in Srbi podprli Adamičevega dela, ravno tako ne vsi Slovenci. Katoliški Slovenci, ki se niso strinjali z Adamičevim delom za partizane, so izstopili iz Združenega odbora in pozneje tudi iz SANS-a, vendar je bilo takrat že pozno. Prvi Adamičev cilj je bil dosežen julija 1943, ko je zavezniško poveljstvo za srednji vzhod priznalo partizane kot gverilo.

Od julija 1943 do konca marca 1944 si je Adamič prizadeval, da se jugoslovanski Antifašistični narodnoosvobodilni odbor prizna kot legalna jugoslovanska vlada. Po Adamičevem mnenju je v Jugoslaviji divjala civilna vojna zato, ker med velesilami ni bilo nobenega dogovora glede ureditve po koncu vojne. Adamič je menil, da bijejo boj za tri različne sisteme: za naci-fašizem, demokracijo in revolucionarni komunizem. Naci-fašizem bo premagan in Adamič je upal, da bo prišlo do kompromisa med ameriško demokracijo in ruskim komunizmom. Če povzamejo po vsakem sistemu, kar je najboljšega, in to uvedejo v Jugoslaviji, bo ta postala nekakšen ideološki most med Rusijo in Zahodom. Zato je pomembno, da bi ameriška vlada prevzela pobudo in poskrbela, da se ta načrt uresniči. Konec oktobra je objavil knjigo *My Native Land* (Moja rojstna dežela). Nekateri levo usmerjeni ameriški književniki so mu očitali, da se je s to knjigo odrekel svojemu objektivnemu slogu in postal partizanski propagandist. Konec marca 1944 je imel Adamič živčni zlom in je moral v bolnišnico. Vendar je bil takrat že prepričan, da njegova ideja zmaguje. 16. junija 1944 je bil res sklenjen sporazum med Šubašičem, predstavnikom londonske begunske vlade, in Titom, ki je privedel do Titove zmage.

Pri vsem svojem delu in propagandi za Tita pa Adamič ni bil odločilnega pomena za Titovo zmago. Ta vloga pripada Winstonu Churchill in Veliki Britaniji,

saj so se Združene države pridružile angleškemu priznanju Tita šele pozneje. Adamičeva zasluga pa je, da je s svojo propagando pripravil ameriško vlado in njene agencije, kakor tudi ameriško javnost, da so brez večjega odpora sprejele priznanje Tita in njegovega osvobodilnega odbora za legalno jugoslovansko vlado.

MEDIATOR BETWEEN TWO CULTURES: LOUIS ADAMIC'S TRANSLATION OF ALOJZ KRAIGHER'S SHORT STORY INTO ENGLISH

Jerneja Petrič

At the beginning of his literary career Louis Adamic translated a number of Slovene literary texts into English. In the first place there was Ivan Cankar whose long short story *Hlapec Jernej in njegova pravica* he even published as a tiny book¹ besides ten other short stories and vignettes which appeared in various papers and magazines.² Henry A. Christian assesses Adamic's literary beginnings as follows,

»Adamic published original material in Pearson's Magazine while he was still in the army; but for the first few years in San Pedro he faced his military duty by day and struggled with English grammar in the evening, and much of his work consisted of translations of Slavic authors. When in 1925 he became a clerk in the municipal port pilot's office, however, he had a job which allowed him more time to write. He became a regular contributor to the several Haldeman-Julius publications and continued to place his translations in Our World, The Living Age, the Chicago Slovenian daily Prosveta, and other similar periodicals. One Slavic author whom he often translated was Ivan Cankar.«³

The 1920s were, indeed, the time of Adamic's apprenticeship both in terms of English, the subtleties of which Adamic had yet to learn as well as his literary career. Adamic was persistent and obviously set himself a clear goal to become an American author right early. Nevertheless, he was aware of his own limitations and indirectly admitted that the whole »translation period« was for him

¹ Vanguard Press, 1926.

² See J. Petrič, *Svetovi Louisa Adamiča*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982, pp. 10–11.

³ Henry A. Christian, *Louis Adamic: A Checklist*, The Kent State University Press, 1971, p. XXII.

little more than exercise to achieve the verbal expertise he needed as a writer in his own right,

»In my early teens, between 1910 and 1913, just before I came to America, while a student in Lublyana, Ivan Cankar was my favorite author (and in some ways he is to this day). He was then at his apex as a creative writer; an authentic genius; a novelist, poet, dramatist, essayist, social critic, polemicist, and – with Oton Zupanchich – an important factor in the development of the Slovenian language as a means of communicating the subtlest and deepest feelings and most complex thoughts. Writing, he practically created a new language, fluid, limitless in its possibilities of expression and profoundly intimate (which, unfortunately, makes it difficult to translate him adequately into another language), yet completely understandable to everyone who knew the words or materials out of which he made them.«⁴

By the time he translated his first Cankar story, »Simple Martin«⁵ based on the story »Bebec Martin«⁶ Adamic had spent less than eight years in the United States, the first years of which could not have been particularly educational in terms of learning English: the first two years he worked in the mail room of Frank Sakser's New York Slovene-language paper *Glas naroda* from where he advanced to the editorial office. Then, in 1916, he quarreled with Sakser and left the paper. The next few months he supported himself with odd jobs. Then, in December 1916, he enlisted in the army with the purpose of becoming a naturalized citizen (which he did), and was discharged in January, 1923. That period, no doubt, represents the beginning of Adamic's Americanization in every respect, but particularly so in the period after his discharge from the army when he lived in San Pedro, a little seaport town not far from Los Angeles. He became a close observer of public life in the city and wrote many an article on social issues for the *Haldeman-Julius Monthly*. His interest in social aberrations was not coincidental; in fact, it was deeply rooted in his personal life. Although he was not the child of a desperately poor family – on the contrary, his parents were relatively well-off – survival in Carniola was hard for a big family like theirs and Adamic was no stranger to hard work and self-denial. It is a well-known fact that he remained a »hard-working peasant« throughout his life, a veritable workaholic.

⁴ Louis Adamic, *My America, 1928–1938*, New York: Harper & Brothers, 1938, p. 131.

⁵ It appeared in *The Living Age*, Dec. 24, 1921, pp. 773–75.

⁶ First published in *Slovan*, 16 (1917), 67 and reissued in the same year in Cankar's collection *Podobe iz sanj*.

Another legacy of his youth was his lifelong interest in matters concerning small people – be it social, political or any other.

When we survey his translations and wonder whether he had chosen the texts to be translated after a careful consideration or rather haphazardly, we cannot but observe that Adamic made a distinction between, say, his translations of Ivan Cankar and some other, less charismatic but more socially committed, even »proletarian« authors. Cankar, an »untranslatable« author as he was, he treated with more respect which shows in his attempt to follow the original more closely if compared with some other authors who fell prey to his adaptation (this included cutting the text – not always for its »untranslatability«), in short, he used those texts to test his skills as a writer-in-becoming. I am pretty sure this was done without Adamic fully realizing it, especially when, in his ambition to issue a book of his translations,⁷ he revised them again and again regardless of the original.

Let us have a look at Adamic's translation of Alojz Kraigher's short story »Martin Klobasa« which was published under the title »Builders« in 1924.⁸ Already the title of the English version suggests adaptation. The name Martin Klobasa would tell nothing to American readers and they would not be tempted to read the story; the new title was thematically more suggestive but not true to the original.

How come Adamic selected the above text? Part of the answer may lie in his fascination with literary naturalism. Alojz Kraigher (1877–1959) was its foremost representative in Slovene literature. Adamic was attracted to naturalistic authors, especially in the 1920s, seeing in them the predecessors of big social changes that he, at that time a socialist sympathizer, believed inevitable and necessary. In January 1927 Adamic wrote a critical article on Theodore Dreiser for the *Haldeman-Julius Quarterly*.⁹ The article, one of the worst pieces of critical writing Adamic ever wrote, reveals Adamic's inability to understand Dreiser's work, in particular his pessimism which must have been in striking contrast to his own contagious optimism. In Dreiser he saw a critical radical (!), a patriot, yet a fatalist... Without really knowing why, he read most of his novels despite

⁷ See J. Petrič, *Naši na tujih tleh*, pp. 39–47.

⁸ *The Living Age*, Feb. 2, 1924, pp. 225–28. Based on the original published in the *Ljubljanski zvon*, 1923, pp. 280–94.

⁹ Theodore Dreiser: An Appreciation: He Looks at Life Honestly, Calmly, Sympathetically, Helplessly, *Haldeman-Julius Quarterly*, Jan. 1927, no. 2, pp. 93–98.

(or perhaps just because of) the fact that Dreiser was blacklisted as immoral at the time.

Another reason for Adamic's choice of Kraigher's story might have been his reading of Nietzsche. Though Adamic was no professed expert on the latter, he nevertheless repeatedly referred to him (even in his Dreiser article).¹⁰ The idea of the »superman« obviously appealed to him: one of his own short stories is titled »Superman«¹¹ and he also translated Josef Svatopluk Machar's Bohemian story of the same title into English.¹² Martin Klobasa, the protagonist of Kraigher's story no doubt corresponds with the idea of a superman – a »peasant king« who nevertheless ends tragically.

Adamic's short introductory remark to his translation of Kraigher's story foreshadows his translating procedure: what he finds of a particular interest in Kraigher's story is that »he gives an insight into that yearning for the soil which has led to the breaking-up of the big estates in all the new countries of Central Europe.«¹³ Accordingly, Adamic focuses on certain parts of Kraigher's story and does not translate the whole.

The original speaks about a peasant named Martin Klobasa who falls ill and calls for a doctor one cold winter night. His brother Andrej fetches the physician on his sleigh. The doctor diagnoses pneumonia but remains optimistic despite the patient's obvious bad condition partly because he yields to the sick man's pleading. After his departure, Martin mentally reviews his life – his motherless youth under a dominant father, the old man's tragic death, Martin's subsequent marriage and birth of two children (who are still small), his evolving plans to build for himself and his family a true peasant kingdom – part of which he has already realized. But there is a lot to be done yet. Above all he wants to build a new house for the family. However, his dreams will not come true. The patient's condition deteriorates rapidly, the doctor – who has just woken up from a nightmare – is summoned again but cannot help Martin anymore.

¹⁰ Adamic, however, knew some of Nietzsche's work and was even willing to write about it. On February 8, 1929 he wrote a letter to Glenn Hughes, the editor of University of Washington Chapbooks, offering him to write a pocketbook titled »Nietzscheism in America«; the book would deal with the influence of Nietzsche in the U.S.

¹¹ *American Mercury*, 15, December 1928, pp. 438–49.

¹² *The Living Age*, December 8, 1923, no. 414, pp. 469–473.

¹³ *The Living Age*, February 2, 1924, 320, 4152, 225.

The story is told in the third person singular by an omniscient narrator who knows everything, even the protagonist's most intimate thoughts, emotions and feelings. It is based on a double conflict – the protagonist's agonizing confrontation with death as well as the doctor's desperate battle with his conscience. The plot is quite complex as it involves Martin's retrospective summary of his life, personal achievement and future plans. Besides the protagonist who is a fully drawn character, his antagonist, the nameless doctor, is a round character as well. He is a man devoted to his profession, on call round the clock, yet unable to face reality in a critical moment. The narrator gives detailed descriptions of the epic space that are typically naturalistic – however only those directly linked with Martin's fate are included. Fate is namely what determines his life and neither he nor the self-sacrificing doctor is able to beat it. The narrator steadily and gradually strains the psychological tension through numerous foreshadowings: Andrej's nightmare concerning his brother being buried alive, the sick man's visible exhaustion, the doctor's nightmarish dream of Martin's death.

Already a brief comparison of the original and Adamic's translation reveals a major difference in length – the translation being much shorter. A comparison of paragraphs – randomly chosen as my intention is simply to illustrate Adamic's predominating strategy – reveals that Adamic in fact translated only little. The major part of the text is adapted, which means that words, phrases and even whole sentences and paragraphs are omitted or new ones are added. Adamic wanted to relate an interesting story and he had American readers in mind when he translated/adapted it. Elements that seemed too much »local color« were simply omitted or replaced by something more neutral (they were probably too difficult to translate anyhow). Parts of the text that are essential for they not only create emotional atmosphere but foreshadow the tragic outcome, have also been left out, e.g. the fearful echoing of the doorbell in the hall of the doctor's house when Andrej comes for him for the first time. Let us quote a section of the opening passage and its »translation« to illustrate the above thesis:

»Hi, fuksa, – po zdravje voziš, ne po smrt! – Ee, prama, – nikar se ne obešaj nanjo, ko se nam mudi!« – se je jezil izpod sršečih brkov, pokritih z ivjem, in dvignil luč, da bi pregledal cesto pred seboj.

Kobili sta močnejše suvali z gobci in se prestopali hitreje, sopihajoč navzgor in tu in tam zdrsavajoč s kopiti po spolzki cesti.

Na razpotju je krenil voznik na stransko pot in ustavil pred pritlično, precej gosposko hišo, ki se je zmrznjeno stiskala pod nekoliko prenizko streho. Vrgel je

plahto preko konjskih hrbtov, posvetil z lučjo k vratom in pritisnil na gumb električnega zvonca.

Tenko in drdrajoče je zazvenelo iz hiše, prestrašeno odmevajoč po veži in vzbujajoč tesnobo, ko da kliče nekdo na pomoč. Voznik se je ozrl po oknih in čakal, da se kdo prikaže. Pogled se mu je za trenutek ustavil na stekleni črni deski, s katere so nerazločno pobliskavale zlate črke zdravnikovega napisa.¹⁴

»'Hey, Brownie, old girl, get up! You're on an important errand!' shouted the man in the sleigh through his frozen moustache. 'And you too, Blackie, don't try to hang yourself on that old lady by your side! Get up!' He swung his whip impatiently and then lifted the lantern to see the road ahead of him.

The animals increased their pace, desperately jerking their heads up the hill, and now and then slipping on the smooth, frozen road. At the crossroads the driver turned off on the little side-road and presently halted in front of a small, rather prosperous-looking house that lay huddled in a clump of trees. He quickly threw a couple of blankets over the steaming mares, took the lantern, and hastened toward the door, where he pressed the electric button.

As the sharp, thin sound of the bell cut into the stillness of this comfortable dwelling and then died away, the man's gaze first paused for a moment on the gold letters of the doctor's shingle above the door and then turned to the windows, to wait for a light to appear in response to his call.¹⁵

Adamic's adaptation includes new information, e.g. in the last paragraph he speaks about the doctor's »comfortable dwelling«, the driver waiting for »a light to appear in response to his call« whereas he leaves untranslated phrases like »Kobili sta močnejše suvali z gobci« and »ki se je zmrznjeno stiskala pod nekoliko prenizko streho« – to mention just the most obvious incompatibilities.

The worst mistake made by Adamic, however, was his decision to leave out the whole concluding section of Kraigher's story including both Martin's retrospective review of his life, personal achievement and plans and the doctor's emotional quandary knowing that, once again, he may have promised too much and that, in fact, the patient's chances to survive are practically nonexistent. Thus he completely changed the nature of Kraigher's story which, on the one hand, focuses on the final reckoning between the protagonist's life intentions and his fate but on the other hand presents a deep psychological conflict of the antago-

¹⁴ Martin Klobasa, *Slovan*, 16 (1917), 280.

¹⁵ Builders, *The Living Age*, February 2, 1924, 320, no. 4152, 225.

nist, a good-hearted but weak person who defies fate although he knows there is no hope. This, second part is wholly missing in Adamic's version of Kraigher's text. Indeed, he almost wrote a new short story that centers around the first conflict – the disillusionment of a man who, on his way to success, must give in to death.

The question is why Adamic chose such a drastic short-cut to present a Slovene text to the American readers. In my opinion part of the answer is his inadequate knowledge of English at the time. Kraigher's naturalistic expression must have been too demanding for Adamic then. Why would he omit a passage like,

»Martin Klobasa je bil koščen in mršav mož. Oči so mu ležale v globokih, temnih jamah. Jarecnice so mu štrlele iznad udrtih lic in koža se je svetlikala na njih; pa je bilo videti, ko da se razpenja dvoje koščanih jarmov od oči do ušes.«¹⁶

But there are, no doubt, other reasons for Adamic's unique »translation method«. As far as Kraigher's short story is concerned, his personal understanding of the text might play an important role. Adamic namely compared it with Prežihov Voranc's »Borba«¹⁷ which he translated as »Land Hunger«,¹⁸ in both texts he saw as the most important man's elementary struggle for survival – his struggle to provide food, acquire land and other property. So, it seems, other things were less important and could be left out.

Still another reason for adaptation may have been the pressure of the editors who demanded short short stories. Among Adamic's correspondence there is a letter written by the editor of *The Living Age*, Victor Clarke,¹⁹ who informs the author that he has been forced to shorten a translated short story of his to 5,000 words so as to fit into the allotted space. Clarke was no exception, other editors required short, powerful texts, too.

And finally, once the translations had been done, Adamic regarded them as his own »products«. When he gathered the texts for his book of translations²⁰ he corrected the texts, even the ones previously published in papers and magazines, in an attempt to polish his style, no longer paying attention to the original.

¹⁶ *Slovan*, 16 (1917), 284.

¹⁷ *Ljubljanski zvon*, 1921, pp. 49–53, 113–117, 164–169, 237–240.

¹⁸ *The Living Age*, February 17, 1923, pp. 417–25.

¹⁹ Dated February 2, 1923.

²⁰ There actually exist two versions: one from the early 1920s and another, the so-called »Whipple selection« from the early 1930s. There may even have been a third version that got lost in the fire of 1951.

Adamič's adaptation of Kraigher's story substantially changed the meaning of the story and it failed to transfer the original stylistic and formal characteristics. The new text is a free version of Kraigher's but nevertheless remains recognizable. Despite the shortcomings of Adamič's version the author has the first attempt of a translation of any Kraigher's text into English to his credit and this is no small achievement. The leading representative of Slovene naturalism was thus introduced to American readers and, when the story was reprinted by the *Prosveta* on September 22, 1926 to Americans of Slovene origin as well.

POVZETEK

**POSREDNIK MED DVEMA KULTURAMA: LOUISA
ADAMIČA PREVOD KRAIGHERJEVE KRATKE
ZGODBE V ANGLEŠČINO**

Jerneja Petrič

Na začetku svoje literarne kariere je Louis Adamič prevedel v angleščino več slovenskih kratkih zgodb, največ Cankarjevih. Objavljal jih je v raznih ameriških literarnih revijah ter na angleških straneh slovensko-ameriškega časopisa Prosveta. S prevajanjem je preizkušal svoje znanje angleškega jezika, hkrati pa je z izborom tematike - zgodbe bodisi pripovedujejo o tegobah in stiskah malih ljudi, o ponižanih in zatiranih bodisi o problemih bogatašev - vsaj delno potešil svoje zanimanje za odklone v človeški družbi, najsaj bo socialne, politične ali kakršnekoli že. Še posebej ga je privlačil kontrast bogastva in revščine z vsemi posledicami za človeško psiho.

Leta 1924 je prevedel in objavil kratko zgodbo Alojza Kraigherja "Martin Klobasa" - v prevodu "Builders". Pri tem izboru je pomembno vedeti, da je bil Adamič ljubitelj naturalistične književnosti in še posebej oboževalec del Theodora Dreiserja.

Njegov prevod je bolj adaptacija kot prevod, saj je izpustil dobršen del besedila; osredotočil se je na "materialni" konflikt osrednjega junaka, izvirajoč

iz dejstva, da zaradi bolezni in bližajoče se smrti ne bo mogel dokončati svojega dela. Drugi del zgodbe, ki zadeva psihološki konflikt junakovega zdravnika, pa je praktično v celoti izpuščen.

Razlogov za takšno priredbo besedila je lahko več. Adamič je imel pred očmi ameriškega bralca, ki je zahteval zanimivo, napeto zgodbo. Elemente, ki so preveč pokrajinsko značilni, je preprosto izpustil. Največjo napako pa je storil, ko je izpustil celoten zaključek zgodbe, v katerem so zajeti junakov retrospektivni pregled lastnega življenja ter načrti za prihodnost pa tudi zdravnikov notranji boj, zavedajoč se, da je spet enkrat pacientu obljubil preveč. S takšno skrajšavo je Adamič povsem spremenil značaj Kraigherjevega dela. Lahko bi dejali, da je ustvaril novo zgodbo o razočaranem kmetu, ki se mora na svoji poti k uspehu predati smrti.

Drugi razlogi za takšno svojsko metodo pa so lahko Adamičevo razumevanje besedila kot elementarni boj za obstanek, pritisk urednikov revij, ki so zahtevali kratke kratke zgodbe in slednjič tudi Adamičeva poustvarjalna žilica, ki mu ni dala miru in ga je silila v vedno nove popravke že prevedenih besedil – brez ozira na izvornik.

LOUIS ADAMIC, A SLOVENE, AN AMERICAN, AN OBSERVER, A FIGHTER, A 'POET'¹

Janja Žitnik

A comparison of the prevailing value system in the native country with that in the new homeland is something which constantly forces itself into the consciousness of almost every first generation immigrant, the person with two homelands. Louis Adamic, one of the most conspicuous Americans among Slovenes and at the same time unmistakably a Slovene among Americans, weaves elements of such a comparison into a considerable number of his works. Most of the time he does not compare the two countries and their values directly; on the basis of his contrasting portrayals of people, their living conditions, habits and mental patterns, comparisons tend to offer themselves.

The writer tackled this topic as a systematic researcher of society and the individual and as a sensitive observer of human predicaments and expectations. He reacts to them in two different ways. On the one hand he identifies himself with his freely chosen role of public figure, a fighter for equality in various spheres and an advocate of humane social changes, while on the other he remains a »poet«, a refined, genuine, direct and therefore still convincing portrayer of the deepest human feelings. His gift of observation, his empathy, the way he interweaves poetic passages even into non-literary texts, and his constant search for the sense and meaning of human and social phenomena are probably the legacy of his Slovene origin. His vitality, enterprise and decisiveness, without which he would not have been able to appear in the first of the roles mentioned above, I believe,

¹ This paper was presented at the international conference *The 100th Birth Anniversary of Louis Adamic – Intellectuals in Diaspora*, Portorož, 1–5 September 1998, organized by the Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

are elements which the writer to a large extent adopted from the American mentality.

The contrast between the Slovene and American value systems is particularly apparent in Adamic's works *Laughing in the Jungle*, *The Native's Return*, *Grandsons*, *My Native Land*, and *The Eagle and the Roots*, and also appears indirectly in other works. Adamic felt an explicit need for a redemptive connection and a flow of values between the two countries, something he attempted to establish convincingly during his two visits to his native land (1932–33 and 1949). At the time of his first visit Slovenia was in the middle of a political and economic crisis, while the USA was still reeling from the effects of the worst economic crisis in its history. Nevertheless even then Adamic found more differences between the two countries than common characteristics. During his second visit to Slovenia the contrast was in many ways even greater. The East had at that time suspended economic and military cooperation with the writer's native country which meant that in 1949 it was practically fighting for survival. Almost simultaneously his new homeland, despite its economic boom, which at that time still had no comparison anywhere in the world, was plunging into an almost medieval political inquisition and the horrors of the Korean War, which saw people rushing in fear to the department stores and feverishly buying substitutes for peace, for political freedom and the loss of mutual trust.

»Things, things, things. They were made for us, us, us; and we bought, bought, bought them if we had the money, money, money; and we worshipped them at the same time that having them meant very little to us if we had the money to replace them. Things, things, things were our cult, our culture, our needs and entertainment, our religion; /.../ The radio and television priests and minstrels and temple girls sang hymns, ballads and chants about them... A hundred years before, another minstrel, Walt Whitman, had sung another kind of song – about what things might do to American men and women, to American democracy.«² This never published cry for different values was written by Adamic in the last year of his life.

As a counter to commercialised American values the writer set the traditional human values of his old homeland, particularly those which in the turbulent times of the Second World War and the postwar political changes had not changed significantly and which had not yet been touched by western mentality.

² Louis Adamic, *The Eagle and the Roots*, manuscript, second version, Library of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana. Book Two, Chapter Four, p. 294.

Even in the first of his books which deal with his old country, *The Native's Return*, he emphasizes certain still elemental cultural and ethical values which he finds mainly among the simple people of Slovenia but also in progressive literary and political circles. He discovers in the Slovenes the indestructible moral strength which has helped this nation, threatened in every moment of its history, to survive in its fierce and never-ending struggle for existence. With great love he describes the natures of the Slovene and other Yugoslav nations under the yoke of the Greater Serbian regime. Contemplating their characteristics he suddenly becomes proud to be Slovene. This feeling leads him in a relentless exposure of the truth of the violence of King Alexander's dictatorship, and, ten years later, to the organization of political and material support for his countrymen during the period of the national liberation movement. Following liberation it leads him to support their struggle for fairer borders. In such moments Adamic the fighter steps to the forefront. Standing loyally by his side, with his frequently idealized images of his bravely suffering countrymen, is Adamic the 'poet'.

In Adamic's eyes the Slovene nation is traditionally oriented towards art. Accounts of how songs and improvised theatre in the most difficult moments of the national liberation struggle meant as much to the Slovene fighters as a life-saving mouthful of bread made a powerful impression on the writer. In his efforts to show the western world the important place held by cultural and ethical values in the everyday life of the Slovene people, he was in places prone to such exaggeration that he was even reproached by some prominent Slovenes who realized somewhat to their embarrassment that Adamic's writing offered a less than objective picture of the cultural and ethical consciousness of the Slovene people. Even during his first visit to Slovenia the writer gained the impression that in this country even in extreme poverty there was no moral degeneration to be found. Instead he saw in people an innate natural dignity, which filled him with pride and admiration. Through his picturesque portraits of his countrymen he tried to transfer fragments of their value system to the new continent. Perhaps it is understandable that he sometimes got carried away, as also happened on the occasions when he proudly painted for his old homeland a modern image of America. Naturally the responses to Adamic's work also include more favourable opinions of his objectivity. The literary historian Mirko Jurak considers that Adamic's work shows the mature patriotic feeling of a writer who despite his emotional attachment views the problems of his two homelands with a sober and critical eye. He deliberately counterbalances his idyllic and emotional portraits

with an ironic tone and a sharp commentary, which are the fruit of later reflection and the expansion of the horizons of the mature writer brought about by long years of experience.³

That Adamič, despite his rare use of his mother tongue and his only occasional contacts with other American Slovenes (which however always had such far-reaching consequences) was one of the more nationally conscious Slovenes is demonstrated by his three books dedicated to his native land and his public work on behalf of his former home. Although he claims precisely the opposite in the introductory chapter of *The Native's Return*, he always preserved lively and direct contacts with the country of his birth from his arrival in the USA right up to his death. Slovene and Slovene emigration topics account for roughly half the subject matter of Adamič's books and articles, something which reflects the writer's close attachment to his first homeland. That in addition to his national consciousness he bore other unmistakable elements of Sloveneness was observed by Oton Župančič on his first meeting with Adamič.

Župančič's approach to dealing with Adamič's Sloveneness was fairly provocative to the Slovene mentality of the time. In a famous article in 1932 he expressed his belief that going out into the world had spiritually enriched Adamič rather than impoverished him. America had given him what it could but had taken nothing away.⁴ It is interesting that Župančič's essay has clearly survived all the hot-tempered reactions to it from his colleagues at *Ljubljanski zvon*, who in response listed the arguments with which they wanted to undermine the poet's views – particularly the view that Adamič was more explicitly a Slovene than the majority of the 'guardians of Sloveneness' living in Slovenia.⁵ In the decades following the publication of the controversial essay, writers of articles and papers on Adamič have constantly summarised, quoted and further developed Župančič's thoughts on the writer's Sloveneness, though not the responses of his outraged contemporaries.

Some literary historians believe that it is precisely because Adamič had more or less withdrawn from the Slovene cultural arena for eighteen years that it

³ Mirko Jurak, *The Relationship Between Fictional and Non-fictional Elements in Adamič's Autobiographical Novels*, *Louis Adamič: Simpozij*, ed. Janez Stanonik, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981, pp. 125–36.

⁴ Oton Župančič, *Adamič in slovenstvo*, *Ljubljanski zvon*, 1932, no. 9, pp. 513–20.

⁵ Their responses to Župančič's essay were collected in a booklet, *Križa Ljubljanskega zvona*, Ljubljana: Tiskarna Slovenija, 1932.

was so much easier for him on his return in 1932 to discover the cultural and literary dimension of Sloveneness which he writes about in *The Native's Return*. He recognised that in those periods of history when the Slovene nation was enduring the worst social, economic and political conditions, Sloveneness was grounded above all in culture and literature. A thorough study of this was published in 1981 by Denis Poniž, who found, among other things, that Adamic wholly identified with his national roots. He creatively combined the identity of his national origin with his new, acquired identity as an immigrant but nevertheless completely inculturated American. The result is his effort for a two-way flow of cultural, literary and other values. Awareness of one's roots for Adamic also meant assertion of those roots. His was not merely a passive search for his origins in order to gain a sense of belonging, but the active principle of winning international recognition of the national elements of his people.⁶

Among Adamic's friends and acquaintances we also find other views on the importance of his dual national identity. In conversation with me in 1986, the psychologist Vera Candon, who claimed to have been in correspondence with the writer almost until his death, attributed part of the blame for his emotional distress in the last years of his life to the fact that in both his old homeland and his new one Adamic was to a certain extent a foreigner and could not feel 'completely at home' anywhere. He missed the feeling of total, unconditional acceptance which would in any case have been incompatible with his almost legendary inflexibility, his irrepressible criticalness and his individualism. A similar opinion was expressed by Marija Vilfan, an acquaintance of Adamic's who had preserved all her extensive correspondence with the writer. Adamic enjoyed moving in the circles of the progressive, socially-committed New York literati, whose central figure was the famous American writer Lillian Hellman and who sympathized with the political programme of Henry Wallace. Adamic felt comfortable in the company of these writers. He esteemed them and in many ways felt himself to be a part of their circle. Vilfan however believed that they never really accepted him.⁷ During Adamic's second visit to Yugoslavia his hosts addressed him as 'Mr Adamic' while they themselves were 'comrades'. Adamic mentions this in his last book. On the one hand it pleased him that in Yugoslavia

⁶ Denis Poniž, Nacionalno v literaturi Louisa Adamiča o Slovencih in Jugoslaviji, *Louis Adamič: Simpozij*, pp. 113–18.

⁷ Janja Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, Ljubljana: Prešernova družba, 1995, p. 135 and pp. 141–42, 147–48.

he was seen as a real American, but on the other such formalities only intensified the unnecessary distance between his hosts and a guest who had after all been their 'comrade' in the national liberation struggle. He was touched when his Belgrade housekeeper Marija one day spontaneously addressed him as 'Comrade Adamič'.

Over the course of the thirty-five years which Adamič spent in America before his second visit to Yugoslavia, in many ways he really did become a true American. However all his life, consciously or unconsciously, he clung to the main ethical values impressed on him by his Slovene origin and his early youth in his old homeland. These values the boy who had scarcely begun growing into a young man unwittingly carried with him when in 1913 he landed on Ellis Island. Despite the mighty current of American life, which tends to destroy everything which resists its inexorable power, and despite the fact that both as a young man and later as a mature writer he himself did his utmost to become a real American, the old values never left him. He remained a Slovene (if we once again borrow Župančič's words) 'in the elements of his spirit, the instinctive drive, the secret essence which gives his work its special colour and tone.' He became successful both in the eyes of Slovenes and Americans, although his success was greater in the eyes of his old countrymen than in the eyes of his new ones. His success did not accord entirely with the prevailing American conception of success. The writer accepted the 'American dream' only to a certain extent. But that which represents the driving force of his writing and work has less to do with the concept of the 'American dream' than with the values of his former homeland. In moments of decision, at crossroads where it was necessary again and again to seek a way forward, he always chose to seek truth, and the political, cultural and ethical enlightenment of the public. He always put these goals ahead of his personal material success.

Some interesting conclusions on the influence of Adamič's two homelands on his value system were made by Boris Paternu in his paper for the 'Louis Adamič Symposium' in Ljubljana in 1981,⁸ and this question was also indirectly dealt with by several other papers from the symposium. The question remains an interesting one. Fresh light is cast on it by the unpublished chapter 'Game of Chess in an Earthquake' from the manuscript of *The Eagle and the Roots*. In his

⁸ Boris Paternu, Nastajanje Adamičevega sestava vrednot ob Ameriki in Jugoslaviji, *Louis Adamič: Simpozij*, pp. 85-100.

last work Adamic once again attempted an extensive comparison of the values of his old homeland and his new one, something which is not evident from the published version since the editors left out the whole of an extremely critical chapter on America, without which of course there could be no comparison.

Adamic believed that in economically less developed countries the majority of people aim for a certain satisfactory standard of living which is neither markedly higher nor markedly lower than the material conditions in their immediate environment. When a family or individual reaches this level what they want is stability and tranquillity. Since there are too few conditions for further material progress this no longer takes first priority. Interests expand from the most basic, such as ensuring at least minimal material conditions, personal freedom, sexual equality, ethnic and social equality, to a second series of interests such as self-education in parallel with formal education, the possibility of taking part in decision-making in the working environment and the overall system, collective consciousness, enjoyment of cultural benefits, cultivation of creative activities, and so on, which has an automatic influence on the value system of the society and the individual.

In a country such as Slovenia was during the time of Adamic's second visit, concern for moral, cultural and social values were, he believed, an important part of everyday life and enjoyed strong support in the mass media. One of the consequences of such conditions is a broader understanding of the notion of success. The criteria for estimating success in private and public life, and also the success of the social system as a whole, are in a such a country different from the criteria which generally applied in American society at the beginning of the 1950s (and indeed later).

In economically developed countries such as the United States, most people are constantly aiming for progress, i.e. at every moment for the next rung on the ladder of success. Final success is as an unknown concept, and every success is merely a transition level, one rung lower than the next. Social success, influence in the work place and success in private life are closely connected with material success. Adamic believed that as early as the immediate postwar period the average American, in his relentless battle for ever better material conditions, rarely had time and energy left for other pursuits. The entire American system supported this life style via the public media, the operation of which had to guarantee the sponsors the maximum profit, while moral, cultural and social values remained in the background in the most widely disseminated American media.

We know from our own experience that even in a country like Slovenia the value system changes rapidly when there is a change in social conditions, and thus in the standard of living of the majority. In the 1970s Slovenia too saw the competition for the highest possible standard of living move into the foreground. This was a time when the standard of living increased perceptibly, in a distorted reflection of the actual economic state of the country. This was the first time in the country's history that relatively favourable material conditions could cause the mentality and interests of the average Slovene to draw somewhat nearer to the mentality and interests of the average American. The gap between the generations was more appreciable than usual in this period; the young people disapproved in particular of their parents' confused and narrow-minded competition to accumulate material goods. This feature of generational conflict found its greatest expression in the USA at the end of the 1960s, although its origins in America reach right back to the postwar period, when the standard of living in Slovenia was very low and when collective consciousness (volunteer work and solidarity in postwar Yugoslavia made a powerful impression on Adamic) was considered one of the most important values of society at that time.

If we are aware of the different background of prevailing values in Adamic's two homelands and know that these depended to a large extent on the social system, material conditions and traditions of the individual countries, we can understand Adamic's efforts to combine the best from the two countries and in this way contribute to a better future for both Slovenes and Americans. The Slovene whom he paints as contentedly pushing his wooden wheelbarrow while the sweat drips from his brow onto the great heap of stones he is transporting, and the young American woman whom he depicts sitting at her machine in a great textile factory and dreaming of becoming a Hollywood star — these are the people he wants to help. He wants to open their eyes to new values, new possibilities. In the former he wants to awaken the consciousness that as a working member of society he is entitled to more dignified living conditions; to the latter he wishes to show that only internal wealth can make sense of human life and bring to the greyness of everyday existence nobility, beauty and genuine contentment.

The idea that his native land lacked much of what the new continent had in abundance, and that on the other hand the American system lacked a great deal that in the old country was everyday and natural, can be found in many of Adamic's writings. The thing that had made the greatest impression on him in America was

the 'wonderful bustle' which is hopelessly muddled and terrifyingly chaotic as soon as you find yourself inside it but which is nevertheless so carefully organized and managed that it seemingly functions as an efficient whole, of course according to its own standards. Within this system everyone who is capable can reach goals which at first glance are unattainable, provided however he understands the rules of the game, matches the pulse of the country, understands the rhythm of its chaotic but nevertheless controlled bustle and is able to follow this rhythm. The prosperity of the new country gleamed from afar and affected the young immigrant from distant Slovenia just as it affected many others. He was overwhelmed by new dimensions, high technology, the great variety of races and nations which despite everything was so carefully led that it had built the most successful country in the world. The young Adamic was entranced by America as an economic, technological, commercial and scientific superpower, entranced by it as an entity, and his first wish was to become a 'real American'. The need to constantly prove that he was a real American and his admiration for American vitality and efficiency stayed with the writer almost until his death.

Adamic's hard experiences while trying to make his way in American society, during his own struggle with want and anonymity, also gave him the recognition that the rules of the game in this country were not always fair. With a remarkable ear for the fates of the people he met along his way, he experienced with them their highs and lows. Then he began to recognize the rotten core of the gleaming whole, the ruthlessness of the system towards the weak and the 'too different', the poverty, primitiveness and the wild contradictions which seethed beneath the apparently harmonious surface. Problems such as racial and ethnic discrimination, corruption in the labour movement, the growing number of homeless people, the reasons behind the ever-increasing crime, attracted his attention to such an extent that he devoted himself to them intensively. Too many individuals sink and are simply lost in the American masses because their hopeless struggle for survival and the pitiless system have destroyed the last remnants of their moral balance. He recognised that the American system was not fair to all, that it did not give equal opportunities to all, and that it gave rise to distorted values which were reflected in the moral fragility and spiritual limitation of the poor and the rich, in various forms of escape, and in general human alienation.

By the time of his first visit to his homeland, the thirty-four-year-old Adamic knew more about the United States than many Americans born there. As well as numerous other articles he had by then already published two of his most

important books, *Dynamite* and *Laughing in the Jungle*. He devoted himself to the problems of America in his books, articles and lectures. However when he arrived in his old homeland he tried to present his countrymen with the brighter side of his new country, although he did also mention its problems. He liked to emphasize the advantages of the United States just as he liked telling Americans about the natural mildness, dignity and moral strength of the Slovene nation. Here again he showed his emotional attachment to both countries.

When during his second visit seventeen years later he happily took every opportunity to serve up bewildering statistics on American industry and agricultural production, on the outstanding technology, modern infrastructure, incomparable circulation of magazines and newspapers, the standard of living of the 'average' American, it was of course not his aim to try and make his countrymen feel small. One of his goals was to encourage greater economic cooperation between Yugoslavia and the USA. At home he had long been preparing the ground for the acceptance of the idea of American help in the war-ravaged countries of Europe, and he was convinced that too little initiative for this was coming from Yugoslavia. Despite the ideological obstacles which paralyzed Yugoslav-American relations, the new economic difficulties which followed the resolution of the Cominform persuaded Adamic that the only future for the new Yugoslavia lay in economic reliance on the USA. This is the reason that he quoted statistics on the successes of this economic superpower. To him it seemed vitally necessary that the Yugoslav leadership should become aware of the hopelessness of their country's position and decide to take the most promising way out possible.

During his three-hour speech at his farewell dinner in Ljubljana in 1949, just before his departure from his homeland, he addressed the gathering of the most prominent Slovenes with the following words:

»I hope I'm wrong but I feel it necessary to express my pessimism because all of you seem so gay and confident – not just because at long last you're going to be rid of me but because some of you are suddenly hopeful of America and you have said that your hopes are partly based on my remarks last winter. What really helps you to see America in a better light, I believe, is that Washington has granted you a small loan and the State Department will let you buy an American steel mill. I think that is an illusion. How could a steel mill be an illusion? I won't answer my own question. I can't without running into some of your most insistently held beliefs; /.../

I suppose nothing I told you last winter was untrue. America is a great place from many angles whether you're in the right mood, or if you're hostile to her; even from the communist angle – we have bigger and better communistic institutions than you have: the post office, the public school library, and water systems, to name the most obvious. But I didn't, I couldn't begin to tell you the whole truth about America; and I can't tell it to you tonight. I don't know it, nor does anybody else.»⁹

Adamic by no means wanted to conceal the shady side of America. He was however convinced that the country had many advantages which could serve Yugoslavia as a model. He felt that what the new Yugoslav leadership lacked most was boldness, practicality and flexibility in economic policy. Although he had a premonition of the possible undesirable consequences of a decision by Yugoslavia to open itself more to American cooperation, such a decision seemed to him necessary. He was convinced that without it Yugoslavia's prospects for the future were very bleak.

These thoughts occupied Adamic as he travelled round his native land in 1949 and collected impressions. A year later he set off on a journey across the whole American continent. This gave rise to different thoughts: America too needed a humane policy towards industrial workers like the one, he was fond of saying, he had witnessed in Slovenia.¹⁰ It also needed many other of those elements of the mentality of his old countrymen by which he was constantly being surprised. Suddenly all he could see in the America he observed on his journey were the deficiencies, which were now so glaringly apparent that they cast in the shade his former conception of the 'land of limitless opportunity', where 'the sky's the limit'. America was dangerous to itself and to others. America waited impotently and hoped for the birth of a 'new freedom', for a solution to the hysteria of the suspicion which from month to month was intensified by Senator Joseph McCarthy and his team. In the first pages of his unpublished chapter on America Adamic wrote:

⁹ Louis Adamic, *The Eagle and the Roots*, New York: Doubleday & Company, 1952, pp. 411–12.

¹⁰ In an interview on April 7, 1986 Štefan Urbanc, director of several Slovene factories, told this author about Adamic's comparison between working conditions in Slovene and American industry (Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*, pp. 87–102). More about this in: Janja Žitnik, *Leto 1949: Louis Adamič v Trziču*, *Obzornik*, 1987, no. 10, pp. 726–35.

»In their own industrially up-and-coming countries the financiers and industrialists subverted and took over governments. They plotted against one another, polluted streams and the air and made new culture patterns. Individuals who did not follow those patterns were considered eccentrics (as David Thoreau was) or outcasts, ne'er-do-wells, village atheists, bolsheviks or radicals who didn't know what was 'good' for them, and since lately, 'communists', 'fellow-travelers' or 'un-Americans'.«¹¹

The fear of a hearing before the Committee on Un-American Activities and indignation at America's intervention in the Korean crisis, combined with certain personal factors, brought Adamic to at least partial resignation. He was increasingly disenchanted with both of his homelands and began to doubt the success of any existing political efforts for a way out of the current crisis of international relations. A year before his death he began to feel that writing *The Eagle and the Roots*, such demanding and perhaps fruitless work, was like a game of chess during a long and destructive earthquake. He used this metaphor as the title for the unpublished chapter on America mentioned above, which was to be his last piece of writing. Alongside numerous other extremely pessimistic passages in this chapter, which are in no sense typical either of his previous works or of the published chapters of *The Eagle and the Roots* written a few months previously, we find the following:

»The world was full of misnomers. All at once the Land of the Morning Calm – Korea – exploded. And, instead of taking the few weeks' rest my doctor had advised, I took a few months'. But 'rest' was a misnomer too. The tremors in the summer and early fall of 1950 were severe. I spent hours every day reading the prints and listening to radio commentators and making notes to keep my seismographic data up to date. When I stopped to think though, nothing made sense – only the green grass outside my window, and the groundhogs and the poison ivy I was trying to extirpate, and sunshine and rain.«¹²

The old values which Adamic had believed in all his life, which he had substantiated and advocated, were now, in the chaotic reality of the beginning of the 1950s, becoming increasingly fragile. Finally they faded so much that they could hardly be seen any more.

¹¹ Louis Adamic, *The Eagle and the Roots*, manuscript, second version, Book Two, Chapter Four, p. 18.

¹² Adamic, op. cit., pp. 186–87.

But Adamic only felt this level of resignation in the last year of his life. He had impressed himself on the Slovene consciousness, and in part on the American consciousness as an unbending fighter for a juster and more contented society. We shall probably remember him most for the frequently quoted passages on his experience of his native land and its people, passages which testify to his Sloveneness. And we shall also remember him for his touching reflections on his Americanness as represented by the following extract from a speech he wrote in 1947:

»I am for being an American in the best tradition, which is to say being a man or woman openly opposed to what he or she regards wrong or unsound; being openly for what is sound and true. There is no thrill in being a worm, in allowing oneself to be stepped on, to be intimidated by propaganda.

*We need to help each other. A few nights ago I was leafing through Nehru's latest book, *The Discovery of India*, and came on this: 'There is only one thing that remains to us, that cannot be taken away: to act with courage and dignity, and to stick to the ideals that have given meaning to life.'*¹³

Adamic, however, will be remembered not only as a Slovene, an American and a fighter for a better society, but also as a sensitive observer and conveyor of human feelings in the most varied moments and situations. He managed to capture hunger, war and death on paper and from all angles: the tragic, the wretched and the courageous. Comradeship is again and again in his stories a value which can illuminate the most difficult moments with a ray of hope. Loyalty, treachery, disappointment, frailty and strength of character are all reflected in his tales as a component part of the human soul and human history. And here too is love. When we leaf through the rare love scenes in Adamic's stories we are surprised by the subtlety with which this solid, realistic man describes the feeling of love, a phenomenon which for him was of all human feelings, experiences and values the most elemental, eternal and unique:

»Stella and I sat on a stone under a low-hanging bough of a great hemlock at the clearing's edge and watched the lake below slip into shadow. Then we heard the sound of hurrying hob-nailed boots on the steep, gravelly Triglav trail... and a moment later a boy and a girl bounded into the refulgent shimmer and stopped short at the convergence of trails, where the knoll was highest and the view best. /.../

¹³ Louis Adamic, *The Contest*, T & T, 3 (1947), January-March, p. 4.

Facing the lake and the sun, which put a rutilant sheen on their skin, they stood on that spot for possibly ten seconds without moving or saying a word. Then they abruptly faced each other and smiled strangely as though with a private understanding. And thus they remained for another few seconds. [...]

They were watching the setting sun's trembling light on each other's faces. Then the instant before shadow engulfed the knoll with the rest of the mountainside, the girl rose quickly, eagerly on her toes and the boy bent down a little and pressed his cheek briefly against hers.

I have never witnessed a more appealing scene or one more filled with drama. For a moment, rising on the tiniest ripple in the time-stream, the boy and the girl were the core of all meaning, the sudden and significant center of everything that lived and mattered.»¹⁴

These lines are not an isolated example. There are countless similar gentle impressions dotted through almost all of Adamic's books. And if in some unforeseen historical earthquakes of future Slovene generations, Adamic the fighter one day sinks into oblivion, these timeless poetic bits, no matter how unconsciously he may have written them, will probably survive him.

POVZETEK

LOUIS ADAMIČ, SLOVENEK, AMERIČAN, OPAZOVALEC, BOREC, 'POET'

Janja Žitnik

Primerjava prevladujočega vrednostnega sestava v rojstni deželi s tistim v novi domovini je nekaj, kar se nenehno vsiljuje v zavest skoraj vsakega izseljenca prve generacije, človeka z dvema domovinama. Louis Adamič, eden najizrazitejših Američanov med Slovenci in obenem nezgrešljiv Slovenec med Američani, vpleta prvine takšne primerjave v precejšnje število svojih del. Obeh dežel in njunih

¹⁴ Louis Adamic, *My Native Land*, New York and London: Harper & Brothers, 1943, pp. 3–4.

vrednot največkrat ne primerja neposredno; na osnovi njegovih kontrastnih prikazov ljudi, njihovih življenjskih razmer, navad in miselnih vzorcev se primerjave ponujajo kar same.

Pisatelj se loteva te tematike kot sistematičen raziskovalec družbe in posameznika in kot tenkočuten opazovalec človeških stisk in pričakanj. Na slednje reagira v dveh smereh. Na eni strani se domala istoveti s svojo prostovoljno izbrano vlogo javnega akterja, borca za vsakršno enakopravnost in zagovornika humanih družbenih sprememb, na drugi strani pa ostaja »poeta«, pretanjen, pristen, neposreden in zato še vedno prepričljiv izpovedovalec najglobljih človeških občutkov. Dar opazovanja, empatija, vpletanje poetičnih pasusov celo v neliterarne tekste ter nenehno iskanje smisla in pomena vsakovrstnih človeških in družbenih pojavov so pri Adamiču nemara dediščina njegovega slovenskega porekla. Vitalizem, podjetnost in odločnost, brez katerih ne bi mogel uspešno nastopati v prvi od omenjenih vlog, pa so prvine, ki jih je pisatelj tem lažje razvil v svoji novi domovini, saj predstavljajo pomemben sestavni del ameriške mentalitete.

Kontrast med slovenskim in ameriškim vrednostnim sestavom izstopi predvsem v Adamičevih delih *Smeh v džungli*, *Vrnitev v rodni kraj*, *Vnuki*, *Moja rojstna dežela in Orel in korenine*, posredno pa tudi v drugih. Eksplicitno potrebo po odrešilni povezavi in pretoku vrednot med obema deželama je Adamič začutil in jo poskušal prepričljivo utemeljiti dvakrat, in sicer v času obeh svojih obiskov rojstne dežele (1932–33 in 1949). V času prvega obiska je bila Slovenija v politični in gospodarski krizi, ZDA pa so tudi še vedno pestile posledice najhujše ekonomske krize v zgodovini te dežele. In vendar je Adamič že tedaj našel več razlik med deželama kot pa skupnih značilnosti. Med drugim obiskom Slovenije je bil kontrast v mnogih pogledih še večji. Vzhod je prekinil gospodarsko in vojaško sodelovanje s pisateljjevo rojstno deželo, zaradi česar se je leta 1949 tako rekoč borila za preživetje, njegova nova domovina pa se je skoraj istočasno – ob vsem svojem gospodarskem razcvetu, ki je bil tedaj še vedno brez primere v svetu – pogreznila v skoraj srednjeveško politično inkvizicijo in v strahote korejske vojne, ko so ljudje prestrašeni hiteli v veleblagovnice mrzlično nakupovat nadomestke za mir, za politično svobodo in izgubljeno medsebojno zaupanje.

Skomercializiranim ameriškim vrednotam postavlja pisatelj za protiutež tradicionalne človeške vrednote stare domovine, zlasti tiste, ki se v burnem obdobju druge svetovne vojne in povojnih političnih sprememb niso bistveno spremenile in ki se jih zahodna mentaliteta še ni dotaknila. Že v svoji prvi knjigi, posvečeni stari domovini (*Vrnitev v rodni kraj*, 1934), poudarja nekatere še vedno prvinske

kulturne in etične vrednote, ki jih najde zlasti med preprostim slovenskim ljudstvom pa tudi v naprednih pisateljskih in političnih krogih. V Slovencih odkrije neuničljivo moralno moč, ki je temu v vsakem trenutku svoje zgodovine ogroženemu narodu pomagala preživeti v trdem in nenehnem boju za obstanek. Z veliko ljubeznijo opisuje nravi slovenskega in drugih jugoslovanskih narodov pod jarmom velikosrbskega režima. Strmeč nad nekaterimi njihovimi potezami nenadoma postane ponosen, da je Slovenec. To čustvo ga vodi v neprizanesljivo razkrinkavanje resnice o nasilju Aleksandrove diktature, deset let pozneje pa v organiziranje politične in gmotne podpore rojakom v času njihovega narodnoosvobodilnega gibanja in po osvoboditvi v podporo njihovem boju za pravičnejše meje. V takih trenutkih stopi v ospredje Adamič - borec, ki mu s svojimi pogosto idealiziranimi podobami pogumno trpečih rojakov zvesto stoji ob strani Adamič - »poet«. S slikovitimi prikazi rojakov je pisatelj poskušal prenesti fragmente njihovega vrednostnega sestava na novo celino. Morda je razumljivo, da ga je pri tem včasih nekoliko zaneslo, kakor se mu je rado zgodilo tudi tedaj, ko je v starem kraju ponosno slikal moderno podobo Amerike.

V slovensko in deloma v ameriško zavest se je vtisnil kot neupogljiv borec za pravičnejšo in zadovoljnejšo družbo. Spominjali se ga bomo najbrž predvsem po najpogostejše citiranih odlomkih o njegovem doživljanju rojstne dežele in njenih ljudi, odlomkih, ki pričajo o njegovem slovenstvu. In spominjali se ga bomo po njegovih ganljivih razmišljanjih o svojem amerištvu. Spominjali pa se ga bomo ne le kot Slovenca, Američana in borca za boljše družbo, temveč tudi kot razhločutnega opazovalca in izpovedovalca človeških občutij v najrazličnejših življenjskih trenutkih in situacijah. Revščino, lakoto, vojno in smrt je znal ujeti na papir z vseh plati: s tragične, bedne in pogumne. Tovarištvo je v njegovih zgodbah vedno znova tista vrednota, ki lahko najtežje trenutke osvelli z žarkom upanja. Zvestoba, izdaja, razočaranje, šibkost, pokončnost se zrcalijo v njegovih pripovedih kot sestavni del človeške duše in človeške zgodovine. In tu je še ljubezen. Ko listamo po redkih ljubezenskih prizorih v Adamičevih zgodbah, nas preseneča, s kakšno subtilnostjo ta trdni, stvarni mož opisuje ljubezensko čustvo, fenomen, ki je zanj med vsemi človeškimi občutki, izkušnjami in vrednotami najbolj prvinski, večen in enkratni. V Adamičevih knjigah najdemo kar nekaj vznesenih ljubezenskih impresij, kakršna je tista v uvodnem poglavju Moje rojstne dežele. In če bo v nepredvidenih zgodovinskih pretresih prihodnjih slovenskih rodov Adamič - borec nekega dne morda utonil v pozabo, ga bodo ti brezčasni poetični utrinki, pa naj so se mu še tako nehote zapisali, verjetno preživeli.

SPOMENICA JUGOSLOVANSKE IZSELJENIŠKE KATOLIŠKE AKCIJE IZ AUMETZA V FRANCII (1931)

Marjan Drnovšek

Začetek tridesetih let je bil že čas realnega strahu, da bodo zaradi naraščajoče svetovne gospodarske krize in brezposelnosti kot ene od njenih posledic začele Združene države Amerike in Nemčija izganjati brezposelne priseljence. To je bil tudi čas, ko se je okrepila dejavnost katoliške Cerkve na Slovenskem in je prek svojih organizacij in posameznikov opozarjala slovensko javnost in državo na zapostavljen odnos matične domovine do izseljenstva po svetu. Med prizadevanja za podporo verskemu delu med izseljenci uvrščamo tudi spomenico¹ Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije (JIKA), ki je datirana z datumom 31. julij 1931. Slovenski (izseljenski) evharistični kongres² v Aumetzu (Moselle) v Franciji je na binkoštni ponedeljek, 25. maja 1931, zadolžil novoizvoljeni odbor JIKA, da sestavi spomenico o zahtevah, prošnjah in nasvetih izseljencev. Odbor jo je posredoval javnosti konec julija istega leta, izšla pa je v *Izseljeniškem vestniku* v Ljubljani šele marca 1933.³

Slovenski izseljenci v Franciji, Belgiji, na Nizozemskem in v Nemčiji so bili različni po svojih svetovnih nazorih in političnih prepričanjih. Delili so se na katoličane in ateiste, na komuniste in njihove simpatizerje ter projugoslovansko usmerjene, na aktivne in pasivne v odnosu do vseh opcij itd. Prihajali so iz Nemčije

¹ Spomenica je pismena izjava, npr. o kaki stvari ali problemu z zahtevo, da se uredi in reši. Običajno je namenjena vladi oz. oblastem. Tak značaj je imela tudi spomenica JIKA iz leta 1931. Glej: SSKJ, IV, Ljubljana 1985, str. 856.

² Evharistični kongres je zbor katoličanov (navadno iz različnih držav) s ciljem obnove čaščenja evharistije, v našem primeru celotne božje službe.

³ Izseljeniška spomenica Jugoslovanske izseljeniške Katoliške akcije v državah zapadne Evrope, *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), št. 2, marec 1933, str. 2–4.

(vestfalski Slovenci), Italije (primorski Slovenci) in iz jugoslovanske Slovenije, kar je vplivalo tudi na njihov pogled na izseljenski svet in lastno usodo, hkrati pa vnašalo medsebojne napetosti, npr. v zvezi z društvenim delovanjem, (ne)uživanjem socialnih pravic kot posledico (ne)sklenjenih meddržavnih pogodb itd. Slovensko izseljenstvo v zahodni Evropi med obema vojnama je bilo daleč od poenotene in za skupne (izseljenske) cilje delujoče narodne in socialne skupnosti. Trideseta leta so ta nasprotja še poglobila.⁴ V rudarskih predelih severne in severovzhodne Francije (Pas-de-Calais, Moselle, Meurthe-et-Moselle) so živeli mnogi slovenski priseljenci dveh vedno bolj razvidno nasprotujočih si taborov, katoliškega in komunističnega. Zmaga ljudske fronte v Franciji, španska državljanska vojna, sodelovanje vidnih Slovencev v režimskih vladah v času jugoslovanske diktature in še bi lahko naštevali, so delile tudi Slovence v izseljenstvu. Ob upoštevanju omenjenih nasprotujočih si nazorskih svetov (komunističnega in protikomunističnega) moramo ocenjevati tudi delo katoliških (izseljenskih) duhovnikov med Slovenci v zahodni Evropi.

Med obema svetovnjima vojnama so bila v Franciji pomembnejša slovenska katoliška središča v krajih Freyming-Merlebach (Moselle), Aumetz (Moselle), Lens (Pas-de-Calais) in v Parizu. V začetku tridesetih let so bile večje slovenske naselbine južno od luksemburške meje v Aumetzu (Moselle), Tucquegnieux in Mancieullesu (Meurthe-et-Moselle).⁵ Vendar najdemo Slovence razpršene tudi po vsem ozemlju severno od Metzja in preko meje na severu, tj. v kneževini Luksemburg.⁶ Večinoma so bili rudarji v železnih rudnikih, nekateri pa so bili

⁴ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in domovina v tridesetih letih, *Slovenska trideseta leta*, Ljubljana 1997, str. 229–40.

⁵ Začetki rudarske kolonije v Mancieullesu segajo v leto 1924. Takratni rudarski ravnatelj je hotel naseliti v njej samo Slovence, zato je poslal uslužbenca in »kantinjerja« Poharca v Slovenijo, da bi jih pridobil za naselitev v tej koloniji. Akcija ni uspela in leta 1928 je v njej živelo samo 74 Slovencev. Na razpolago pa so imeli gledališko dvorano s telovadnico, čitalnico, predavalnice, učno kuhinjo za delavska dekleta. Glej: Nadškofjski arhiv v Ljubljani, fond Družba sv. Rafaela (v nadaljevanju: NŠAL, DsvR), škatla 8: Poročilo Jožeta Kastelica iz Aumetza, 24. 9. 1928.

⁶ Leta 1928 je J. Kastelic obiskal naslednje rudarske kolonije, kjer so živeli Slovenci: 1. v Loreni (Moselle): Amnéville, Rombas, Hayange, Knutange, Nilvange, Algrange, Hettange-Grande, Fontoy, Boulange (?), Aumetz, Audin-Le-Tiche, Rosselange in Ottange, 2. v »stari Franciji«, tj. v dep. Meurthe-et-Moselle: Crusnes, Mont (?), Donvilles (?), Piennes, Bouligny (dep. Meuse), Joudreville, Moutiers, Tucquegnieux, Valleroy, Pierrepont, Mancieulles, Joeuf, in 3. v Luksemburgu: Differdange, Esch in

zaposleni kot delavci v železarski in jeklarski industriji. V tem delu Francije jih je po oceni jugoslovanskega poslaništva v Parizu živelo okoli 4500 (v celotni Loreni okoli 11.000).⁷ Izseljenski duhovnik Jože Kastelic iz Aumetza je leta 1928 ocenjeval, da je v Aumetzu z okolico živelo okoli 1900 delavcev, od tega 1/3 z družinami. Slovencev in Hrvatov, vključno z ostalimi družinskimi člani, je bilo po Kastelčevem mnenju 4100, od tega samo 670 Hrvatov.⁸ Po nekaterih ocenah je bilo leta 1930 v Aumetzu z okolico okoli 6000 jugoslovanskih priseljencev in je predstavljal – poleg Pariza z okolico (12.000) in Liévina z okolico v Pas-de-Calaisu (10.000) – tretje največjo koncentracijo jugoslovanskih priseljencev v Franciji.⁹ V Aumetzu je izvirala polovica slovenskih rudarjev iz Trbovelj in Zagorja, druga polovica pa iz Primorske in Goriške. Katoliški Slovenci so imeli slovenski pevski zbor, dramsko skupino, knjižnico s čitalnico (v tem času je imela kar 1110 enot),¹⁰ »slovensko brezalkoholno kavarno«, »čitalniško dvorano«, park z dvema kegljiščema in baliniščema, vrtnini klopni in uticami.¹¹

Spomenico JIKA uvrščamo med relativno številne programe oziroma načrte za reševanje izseljenskega vprašanja,¹² ki so prihajali iz krogov blizu Cerkve in so obravnavali pretežno vprašanja odnosa matične domovine do slovenskih katoliških izseljencev. Kar nekaj predhodnih dogajanj je vplivalo na to aktivnost Cerkve do omenjenega problematike. Določeno prelomnico predstavlja izseljenska konferenca 8. septembra 1927 na Trsatu, ki je začrtala temelje za obnovo Družbe sv. Rafaela v Ljubljani in orisala njene naloge.¹³ Temeljne točke

Rumelange. Glej: NŠAL, DsvR, škatla 8: Poročilo J. Kastelica iz Aumetza, 24. 9. 1928 (priložena skica).

⁷ V. K., Jugoslovanski naseljenici v Franciji, *Jugoslovanska sloga* (Merlebach), 1/2, 25. september 1930.

⁸ NŠAL, DsvR, škatla 8, mapa: Jože Kastelic.

⁹ Koliko ima Jugoslovenci u Francuskoj, *Pariske novine* (Pariz), 1/1, 6. december 1930.

¹⁰ Za leto 1935 obstaja ocena, da je imela knjižnica samo 330 enot in 2854 izposoj. Glej: NŠAL, DsvR, škatla 8, ovoj: Izseljenci v Franciji.

¹¹ Velika proslava, *Jugoslovanska sloga* (Merlebach), 1/4, 9. oktober 1930.

¹² Izseljensko oz. izseljeniško vprašanje je sklop, v katerega so vključevali zlasti odnos domovine do izseljenstva, in sicer od odhoda z doma, prek skrbi zanje v tujini, do vprašanj povratnikov in njihove vključitve v staro okolje. Odnos domovine je bil pojmovan v najširšem pomenu besede, tj. od državnega delovanja do stikov družine s svojimi izseljenci.

¹³ Izseljenska konferenca na Trsatu, *Naš zvon* (Bottrop-Boy), III/9, 1927. Ustanovni občni zbor Družbe sv. Rafaela je bil 16. oktobra 1927 v mali dvorani hotela Union v

delovanja, ki jih lahko razberemo tudi iz spomenice JIKA, so bile postavljene že na tej konferenci. Njene korenine pa segajo še v čas delovanja Družbe sv. Rafaela pred prvo svetovno vojno, ko so se Slovenci množično izseljevali v ZDA in v Nemčijo. Skrb za izseljence v verskem, moralnem, narodnem in gmotnem oziru so bile osnovne točke teh prizadevanj in zato stalnica v delovanju katoliške Cerkve na Slovenskem med izseljenci vsaj od konca 19. stoletja.¹⁴ Na omenjeni izseljeniški konferenci na Trsatu so med drugim poudarili pomankljivo in neustrezno zanimanje države za izseljence. Njeni sklepi so verjetno vplivali na ustanovitev izseljeniškega urada pri Delavski zbornici v Ljubljani maja 1928, ki ga je vodil Franc Fink. Z ustanovitvijo dravske banovine (decembra 1929) se je urad preoblikoval v referat VI. oddelka banske uprave, ki mu je bil določen delokrog 20. junija 1931.¹⁵ Banovinska izseljeniška služba je bila tako dejansko konstituirana šele sredi leta 1931. Družba sv. Rafaela je 29. decembra 1930 poslala škofu Gregoriju Rožmanu pismo, ki ga je napisal pater Kazimir Zakrajšek.¹⁶ V njem opozarja na težko življenje izseljencev in na nevarnosti, da propadejo v gmotnem, moralnem in verskem oziru. Prosil ga je, da o tem spregovorijo na naslednjih dekanijskih konferencah, hkrati pa ga je uradno obvestil o sklepu občnega zbora Družbe (24. oktobra 1930) o ustanovitvi »narodnega izseljeniškega sveta« »v svrhu proučevanja tega vprašanja.«¹⁷ Po Zakrajškovi zamisli naj bi pritegnili k reševanju izseljeniškega vprašanja »odlične narodne in gospodarske osebe, kulturne delavce, vladne organe, finančnike in druge strokovnjake...«¹⁸ Spomladi 1931 so na območju ljubljanske škofije potekale pastoralne konference, ki so obravnavale vprašanje odnosa domačih župnikov do župljanov, ki so začasno odšli po svetu. Verjetno so bile te konference tudi posledica omenjene Zakrajškove

prisotnosti 30 oseb. Prvi predsednik je postal dr. Juro Adlešič, tajnik Franc Miklavčič in blagajnik kanonik Josip Volc. Na drugem občnem zboru Družbe, 24. oktobra 1928, tj. na dan sv. Rafaela, je bil za predsednika izvoljen pater Kazimir Zakrajšek.

¹⁴ Omenjena skrb je sicer prisotna ves čas izseljevanja Slovencev v 19. stoletju, vendar se konec prejšnjega stoletja pokaže v bolj aktivni vključenosti, vsaj s strani domovine, npr. z izdajanjem raznih navodil (podukov), z ustanovitvijo podružnice Družbe sv. Rafaela v Ljubljani (1907) ipd.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije, fond 74, Ban. VI/Izseljeniški in priseljeniški referat, škatla I (v nadaljevanju: AS 74, šk. 1).

¹⁶ Objavljeno v: Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O. F. M. (1928–1958), *Viri*, št. 8, Ljubljana 1995, str. 46–47.

¹⁷ AS 74, šk. 1.

¹⁸ NŠALj, DsvR, fasc. 7, občni zbor 24. oktobra 1930.

pobude v decembrskem pismu.¹⁹ Seja za ustanovitev »izseljeniškega sveta« je bila 17. marca 1931, vendar se o dokončni obliki njegovega delovanja niso mogli dogovoriti.²⁰ Spomladi in poleti je krožilo več osnutkov pravil nastajajočega »narodnega izseljeniškega (so)sвета«,²¹ ki so vključevali tudi t. i. »narodni izseljeniški program«. Prvi temeljitejši tovrstni program je bil kot osnutek priložen k yabilu na prvi redni sestanek »slovenskega izseljeniškega sosveta«, ki je bil sklican v petek, 24. aprila 1931, v posvetovalnici Delavske zbornice v Ljubljani.²² Osnutek se od objavljenega 10. septembra 1931 v šesti številki *Izseljeniškega vestnika*²³ loči le v jezikovnih in stilističnih spremembah in ponekod v vrstnem redu naštetih programskih točk, nikakor pa v vsebinskem pogledu. (V objavi je izpuščena le zadnja zahteva ad IV/7: »Glavno: dajte izseljencem žene in misijonarje!«²⁴)

Aprilski osnutek »narodnega izseljeniškega programa« so poznali tudi udeleženci izseljeniške konference v Heerlenu in sestavljalci spomenice JIKA. Od 4. do 6. maja 1931 so se na posebni izseljeniški konferenci v Heerlenu na Nizozemskem zbrali »naši misijonarji« iz Nemčije, Nizozemske, Belgije in Francije. Delovanje slovenskih in Slovincem naklonjenih tujih duhovnikov med izseljenci v zahodni Evropi so mnogokrat primerjali z delom misijonarjev, saj so se srečevali s pionirskimi težavami, npr. z nenaklonjenostjo okolice, drugačermislečimi, z denarno nesigurnostjo itd. Na konferenci so sodelovali duhovniki August Hegenkötter²⁵, Božidar Tensundern²⁶ in Fischer iz Nemčije, Anton Hafner (Merlebach), Valentin Zupančič (Lens-Liévin) in Jože Kastelic (Aumetz) iz Francije in Drago Oberžan ter pater Teotim van Velzen iz Heerlena.²⁷ Tema pogovora je bila program dela med izseljenci, osnova zanjo pa je predstavljal »nasutek našega narodnega izseljeniškega programa, katerega je sestavila Družba

¹⁹ *Izseljeniški vestnik*, št. 5, 1931, str. 22.

²⁰ NŠAL, DsvR, fasc. 7, II/12. 1. 1931.

²¹ V arhivskem gradivu se ime stalno spreminja, npr. Narodni izseljeniški svet Družbe sv. Rafaela v Ljubljani, Slovenski izseljeniški sosvet, Izseljeniški sosvet itd.

²² »Osnutek za narodni izseljeniški program« je objavljen v: D. Friš, n.d., str. 50–52.

²³ *Izseljeniški vestnik*, št. 6, 1931, 16–19.

²⁴ D. Friš, n.d., str. 50–52.

²⁵ August Hegenkötter, *Moje delo med Slovenci*, Ljubljana 1970.

²⁶ Božidar Tensundern, *Vestfalski Slovenci*, Celovec 1973.

²⁷ Teotim van Velzen, imenovan tudi »naš pater« je bil frančiškan. Rojen je bil 1885 v bližini Haaga. Bil je soustanovitelj prvega slovenskega društva sv. Barbare v Brunssumu na Nizozemskem (1926). Glej: *Izseljenski vestnik – Rafael* (Ljubljana), VI/6, 1936.

sv. Rafaela in katerega sedaj proučava«, kot je zapisal kronist dogodka. Pozdravili so ustanovitev »izseljeniškega sveta« v Ljubljani in opozorili na potrebo o izdajanju časopisov za izseljence in na nujnost pošiljanja izseljenskih učiteljev med verne rudarje. Zaradi naraščajoče brezposelnosti so apelirali na čim prejšnjo sklenitev gospodarskih, socialnih in invalidskih pogodb z državami priseljevanja.²⁸ Desetega maja istega leta je imel izseljeniško konferenco tudi Jugoslovanski izseljeniški odbor za Nemčijo, ki je združeval slovenska društva, ustanovil pa ga je izseljeniški komisar Deželić iz Düsseldorfa.²⁹ (Zbirali so se tudi kasneje. Tako so se izseljenski duhovniki iz Francije, Nizozemske, Nemčije in Belgije od 20. do 23. junija 1932 zbrali v Luksemburgu. Razpravljali so o vzgoji otrok, izseljenskih učiteljih in usmerjenosti izseljenskih društev.)³⁰ Na sejo »sosveta« v Ljubljani 17. avgusta 1931 so bili povabljeni tudi zastopniki izseljencev iz Francije, Nemčije in Nizozemske, vendar se je niso udeležili, kar je začudilo patra Zakrajška; od izseljencev se jo je udeležil le Anton Grdina iz ZDA.³¹ Vsa navedena dogajanja nam kažejo na živahnost razmišljajočih o slovenskem izseljenstvu na začetku tridesetih let, tako v domovini kot v tujini. V ta sklop uvrščamo tudi evharistični kongres v Aumetzu in sestavo spomenice JIKA.

V okviru »mednarodnega« evharističnega kongresa v Aumetzu (Moselle) je na binkoštni ponedeljek, tj. 25. maja 1931, potekalo slovensko zborovanje. Oznako »mednarodni« je kongres dobil zaradi udeležbe, saj so na njem poleg Francozov sodelovali še priseljenci nemškega, poljskega, italijanskega in slovenskega rodu. Zamišljen je bil kot evharistični kongres dekanije Aumetz, kjer je bil tudi sedež Jugoslovanske katoliške misije/Mission Catholique Yougoslave. Glavna zunanja manifestacija kongresa je bila procesija pod vodstvom škofa iz Metza in sicer na binkoštni ponedeljek popoldne. Procesija se je vila po poti, ki jo je krasilo 16 velikih slavolokov; enega od njih so postavili Slovenci pod vodstvom mizarja Davida Sirka. Procesije se je udeležilo 8000 moških in »tisoče« žena, kot poroča dopisnik v *Pariskih novinah*. Kot priprava na evharistični kongres sta bila pred njim opravljena misijona v Aumetzu in Tucquegnieuxu, ki ju je vodil jezuit pater Venčeslav Vrtovec.³² Slovensko

²⁸ Novice iz Holandije, *Rafael* (Heerlen), I/6, junij 1931.

²⁹ *Izseljeniški vestnik*, 1931, str. 43.

³⁰ *Rafael* (Heerlen), II/7, julij 1932, str. 2.

³¹ NŠAL, DsvR, fasc. 7, seja sosveta, 17. avgust 1931.

³² Venčeslav Marija Vrtovec, roj. 1894 v Velikih Žabljah pri Ajdovščini, med prvo svetovno vojno pilot, kasneje študent teologije v Louvainu v Belgiji, leta 1928 posvečen

zborovanje je potekalo v parku pred slovensko čitalnico v Aumetzu. Ob prisotnosti generalnega vikarja škofa iz Metza, msgr. Sieberta, sta bila glavna govornika Poharec, rudniški uradnik iz Mancieullesa (Meurthe-et-Moselle) in pater Vrtovec iz Tronchiennesa (?) v Belgiji. Prisotne je pozdravil tudi predsednik Slovenskega delavskega društva Andrej Pišlar, med poslušalci pa je bil tudi Anton Hafner, slovenski izseljenški duhovnik iz Merlebacha. Na Poharčev predlog so zborovalci sprejeli sklep o ustanovitvi Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije (JIKA), »...ki naj skrbi, kako bi naši izseljenci delavci čim bolj spoznali in čim bolj vzljubili Jezusa Kristusa in njegov nauk.«³³ Kristusa je povezal z njegovim življenjem kot sina tesarja in delavca Jožefa in poudaril, da je rešitev socialnega vprašanja samo v Jezusovem nauku. Katoliško akcijo je leta 1928 obnovil (znana je bila že v 19. stoletju) papež Pij XI. z okrožnico *Ubi arcano Dei consilio* z namenom vzbuditi pravo katoliško duhovnost in uveljaviti katoliška socialna načela. Katoliška akcija naj bi povezovala duhovnike in laike, da bi se »kot avantgarda borili za katoliško stvar«.³⁴ Zavzemala se je tudi za okrepitev vpliva krščanskega duha v zasebnem in javnem življenju. Glavne nevarnosti za Cerkev in tudi njeno socialno delo je videla v liberalizmu, sekularizmu in socializmu (komunizmu). Zelo močno je bilo njeno delovanje med belgijsko delavsko mladino, t. i. *žosisti*, ki jih je vodil kardinal Cardijn. Njihov vpliv je bil prisoten tudi v Sloveniji, kjer je bila Katoliška akcija dejavna že od leta 1924, bolj prisotna pa v tridesetih letih. Kakšna je bila pri tem vloga patra Vrtovca, ki se je leta 1931 vrnil v domovino in je moral dobro poznati delovanje Katoliške akcije v Belgiji, mi ni znano, nedvomno pa je bil med nosilci njenih idej v Aumetzu. Tako je jugoslovanska, bolj rečeno slovenska izseljeniška Katoliška akcija nastala med prvimi tovrstnimi organizacijami v primejavi s podobnimi v jugoslovanski Sloveniji.³⁵ V odbor JIKA so bili izvoljeni rudarji Blaž Saleten in Franc Šepec (bivša predsednika Slovenskega delavskega društva v Aumetzu, prvi v letih 1926–

v duhovnika. Leta 1931 se vrne v Ljubljano in prevzame vodstvo slovenskih dijaških Marijinih kongregacij (1936–41 tudi za izobražence) do julija 1941. Glej: SBL, 14. zvezek, Ljubljana 1986.

³³ Slovenski evharistični kongres v Franciji, *Pariske novine* (Pariz), II/23, 5. junij 1931, str. 3.

³⁴ Cerkev v letu 1930, *Slovenec* (Ljubljana), št. 1, 1. januar 1931, str. 2.

³⁵ Janez Juhant, *Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, Celje 1991, str. 226.

28, drugi 1929–31),³⁶ pevovodja Štefan Biščak,³⁷ Vez(en)jšek, Levartova³⁸ in Rutar. Dopustili pa so možnost, da odbor kooptira dodatne člane. Prva njegova naloga je bila, da organizira svet JIKA kot širši in nadrejeni organ, v katerem bi bili »zaenkrat« le zastopniki aumeške skupine kolonij, kar nedvomno daje slutiti, da so želeli razširiti svoje delovanje. Svet je bil zamišljen kot »vrhovna oblast« JIKA, ki naj bi vsaj enkrat letno razpravljaj »o najvažnejših vprašanjih, ki spadajo v področje tako organizirane katoliške akcije.« Novoizvoljeni odbor JIKA so zadalžili tudi »naj poleg načrta za svoje versko apostolsko delo med izseljenci čimprej izdela, najboljše skupno z našimi društvi, čim bolj pregledno, močno in izčrpno spomenico, v kateri bodo našteje vse naše izseljenskiške zahteve, prošnje in nasveti. To spomenico naj izroči potem pristojnim oblastvom, kakor tudi morda naši javnosti.«³⁹ Ta del teksta iz časopisnega poročila je postal del uvoda v spomenico (glej njeno objavo v nadaljevanju), le da je bila predpredzadnja besedica »morda« v njej izpuščena. Zborovanje je zaključil Jože Kastelic z upom, da bo novi odbor JIKA uspešno nadaljeval z delom.⁴⁰

Z naslovom Slovenski evharistični kongres v Franciji je v glasilu *Pariske novine/Journal Parisien* (s podnaslovom Organ Jugoslovena u Francuskoj i susednim zemljama) izšlo poročilo o kongresu v slovenskem jeziku.⁴¹ Poročilo z enakim naslovom in vsebino je pet dni prej objavil ljubljanski *Slovenec*.⁴² Ali je avtor obeh poročil izseljenski duhovnik Jože Kastelic, ki je prišel v Aumetz

³⁶ *Slovensko delavsko društvo Aumetz 1926–1986*, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, b. d. Leta 1930 je bil predsednik Slovenskega delavskega podpornega društva v Aumetzu Franc Hren. Glej: Velika proslava, *Jugoslovenska sloga* (Merlebach), I/4, 9. oktober 1930.

³⁷ V Aumetz ga je povabil duhovnik Jože Kastelic, ko ga je leta 1929 obiskal v Ambrusu na Dolenjskem. Z njim je pevski zbor dobil sposobnega pevovodjo. Kasneje je vodil tudi slovensko gostilno v Aumetzu.

³⁸ Ali je to mati Annie (Anice) Levart, ki jo je izseljenski duhovnik Anton Švelc kot trinajstletno deklenco poslal leta 1933 v domovino, da bi se naučila slovenski jezik? Po devetih mesecih se je vrnila in mu pomagala pri šoli, petju in glasbi.

³⁹ Slovenski evharistični kongres v Franciji, *Pariske novine* (Pariz), II/23, 5. junij 1931, str. 3.

⁴⁰ Več o delu duhovnika Jožeta Kastelica v Franciji glej: Marjan Drnovšek, *Izseljenski duhovnik Jože Kastelic (1898–1940) v Franciji in Argentini, Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*, ur. Irene Mislej, Ljubljana 1995, str. 95–106.

⁴¹ Slovenski evharistični kongres v Franciji, *Pariske novine* (Pariz), II/23, 5. junij 1931, str. 3.

⁴² Slovenski evharistični kongres v Franciji, *Slovenec* (Ljubljana), št. 120, 31. maj 1931, str. 4.

septembra 1928? Primerjalna analiza njegovih tekstov in pisem nam potrjuje, da je avtor isti, tj. Jože Kastelic, kar nam dodatno potrjuje sicer nepodpisan tipkopis poročila, ki je ohranjen v njegovi mapi.⁴³ Vprašamo se še lahko: Kdo je sestavljalec spomenice JIKA? Ali je to bil tudi Jože Kastelic? Kakšni sta bili pri tem vlogi jezuita Venčeslava Vrtovca in uradnika Poharca? Odgovor na zastavljena vprašanja ni lahek, saj v omenjeni Kastelčevi mapi ne najdemo koncepta ali tipkopisa spomenice. Kastelčev življenjepisec le omenja: »Njegovo sistematično delo se javlja zlasti ob raznih verskih prireditvah. Zelo važen dokument njegovega skrbnega delovanja za versko poglobitev se shranja tudi v arhivu Družbe sv. Rafaela v popisu Evharističnega kongresa v Aumetzu z dne 26. 5. 1931.«⁴⁴ Avtor življenjepisa, izseljenski učitelj Janko Jankovič, je pod znako »popis« imel v mislih tipkopis poročila, ki sta ga objavila *Slovenec* in *Pariske novine*, ne pa spomenice same. Nedvomno je bila spomenica rezultat skupinskega dela, ki je temeljilo na osnutku »narodnega izseljeniškega programa« iz Ljubljane in na razmišljanjih udeležencev izseljeniške konference v Heerlenu z začetka maja 1931. Izoblikovanje teksta pa je bila le stvar pisne rutine.

Odbor JIKA je od kongresa dobil dve nalogi: 1. sestaviti načrt za versko delo med izseljenci in 2. sestavo spomenice. Kastelčevo vlogo lahko vidimo pri izdelavi obeh dokumentov. Ali je bil načrt za versko delo tudi zapisan kot dokument, mi ni znano, lahko pa predvidevam, da so bile vanj vtakane mnoge misli Jožeta Kastelica, ki jih poznamo iz njegovih pisem in poročil Družbi sv. Rafaela v Ljubljani. Kastelic je bil dober poznavalec duhovnega, moralnega, socialnega in kulturnega življenja izseljencev v rudarskih kolonijah v širši okolici Aumetza. Patru K. Zakrajšku je pošiljal pisna poročila o stanju med izseljenci, dopisoval je v *Rafaela* iz Heerlenu in v *Izseljeniški vestnik*. Ob prihodu je bil ogorčen nad slabim duhovnim in moralnim življenjem Slovencev, zlasti nad pijančevanjem in seksualno razbrzdanostjo. O tej problematiki je izšlo poročilo, ki ga je objavil *Slovenec*.⁴⁵ Članek ni podpisan in domnevno ga pripisujemo J.

⁴³ NŠAL, DsvR, škatla 8, ovoj: Izseljenci v Franciji, mapa: Jože Kastelic.

⁴⁴ J. J., Slovenski izseljenci v Franciji in gospod Kastelic, 13. februar 1941, št. 776/1941; NŠAL, DsvR, škatla 6, mapa: Francija. Opozorim naj še na pravilno datacijo slovenskega evharističnega kongresa. Ta je bil na binkoštni ponedeljek, tj. 25. maja in ne 26. maja, kot je datirano poročilo. Kastelic ga je verjetno napisal naslednji dan, tj. v torek 26. maja, saj si je moral zanj vzeti čas, ki mu ga dan praznovanja in še procesija v poznem popoldanskem delu nista omogočala.

⁴⁵ Slovenski Božič v Franciji. Obupno in tolažljivo o naših rojakih, *Slovenec* (Ljubljana), št. 3, 4. januar 1931.

Kastelcu. Glede na njegova predhodna pisma K. Zakrajšku o moralnem stanju med izseljenci lahko ponovno trdimo, da je njegov avtor J. Kastelic. Med izseljenci sta ga motila šibka vernost in prevladujoč materialistični pogled na svet. Njegova prizadevanja za dvig verskega in moralnega življenja, poživitev vere in boljše krščansko življenje med izseljenci so bila stalna. J. Jankovič ga je opisal: »Bil je vedno in povsod najprej duhovnik.«⁴⁶ Med izseljenci je organiziral številne misijone, Božji nauk pa je oznanjal na vseh mogočih mestih, npr. po domovih, v gostilnah ipd. Vsa njegova prizadevanja so bila v duhu ideje Katoliške akcije in v odporu do novih idejnih oz. nazorskih tokov. Zanimivo pa je, da v spomenici JIKA ni posebne obsodbe drugačemislečih, ki jo najdemo tako v osnutku »narodnega izseljeniškega programa« kot tudi v njegovi objavljeni verziji.⁴⁷ V obeh je namreč govora o zatiranju zla, ki ga prinaša »prekucuški duh«.

»IZSELJENIŠKA SPOMENICA

Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije v državah zapadne Evrope

Na slovenskem izseljeniškem evharističnem kongresu v Aumetzu, Mosfelle], Francija, so zborovalci dne 25. maja 1931 naročili odboru JIKA naj poleg svojega načrta za versko apostolsko delo med izseljenci, čimprej izdelata – najboljše dogovorno z našimi društvi – čim bolj pregledno, točno in izčrpno Spomenico, v kateri bodo naštetе vse naše izseljeniške zahteve, prošnje in nasveti. To spomenico naj izroči potem pristojnim oblastem, kakor tudi naši javnosti.

Odbor JIKA se je zato že v svojih prvih sejah o Izseljeniški spomenici temeljito posvetoval in je soglasno sprejel te točke:

- 1. Izseljenec je, kdor se je v tuji državi naselil, da tam živi in dela.*
- 2. Takih jugoslovanskih izseljencev štejemo en milijon in med njimi nad 350.000 Slovencev, kar pomeni zelo visok odstotek našega ljudstva, posebno slovenskega.*
- 3. Glavni vzroki izseljevanja smatramo, da so:*

⁴⁶ J. J., Slovenski izseljenci v Franciji in gospod Kastelic, 13. februar 1941, št. 776/1941; NŠAL, DsvR, škatla 6, mapa: Francija.

⁴⁷ Glej opombi 22 in 23.

- a.) Pomanjkanje domače industrije, ki bi doma zaposlila delavoljne ljudi.
- b.) Težaven položaj naših malih kmečkih posestnikov, ki so mnogi zašli v dolgove, katerih se ne morejo drugače rešiti, kakor z zaslužkom, ki ga upajo najti v tujini.
- c.) V mnogih slučajih je vzrok izseljevanja lahkomiselnost in nevednost.
- č.) Prav mnogo se jih je po nepotrebem izselilo, ker so jih k temu zavedli plačani agentje z lažnjivimi obljubami.
4. Izseljevanje iz domovine ima pa tudi svoje dobre strani. Imelo pa bi jih lahko še več, če bi bilo smotreno urejeno.
- a.) Izseljevanje je dalo dela in jela mnogim našim ljudem, ki niso našli doma ne enega, ne drugega, in bi padli morda v breme javnosti.
- b.) Vsled odhoda tako številnih delavnih sil iz domovine, so tudi tisti, ki so ostali doma, lažje prišli do primernega zaslužka.
- c.) Zaslužki, ki jih pošiljajo izseljenci domov, ki znašajo letno do ene milijarde dinarjev, bogatijo narodno premoženje in dovajajo domovini potreben kapital.
- č.) Izseljevanje je rešilo že marsikatero kmetijo propada, ali pa ji je postavilo temelj blagostanja.
- d.) Marsikateremu podjetnemu je tujina pomagala do blagostanja, ki bi ga ne bil doma nikoli dosegel.
- e.) V prvovrstno urejenih obratih se je dosti naših delavcev v svoji stroki tako izpopolnilo, da bi mogli dobro služiti ustvarjajoči se domači industriji.
- f.) Izseljenci širijo, ali vsaj naj bi širili v tujini dobro ime domovine in pridobivali zanj javno mnenje po tujih državah, v katerih žive.
5. Vendar smatramo, da je izseljevanje v tako velikem številu zlo in prava narodna nesreča:
- a.) Življenje v tujini ni tako, kakor si ga v svoji domišljiji slikajo mladi ljudje. Priseljence smatrajo domačini redno za ljudi druge vrste in so jim navadno na razpolago samo dela, ki jih domačini ne marajo. Ponekod velja državni zakon, da mora biti vsako delo najprej stavljeno 14 dni na razpolago domačinom. Šele če ga noben domačin ne mara, sme biti oddano tudi tujcu, priseljencu.
- b.) V najresnejših časih, pri morebitnih odpustih, pridejo najprej v poštev tujci, kakor nas učijo bridke izkušnje.
- c.) Obogatijo in socialno se višje povspno samo posamezniki izmed izseljencev in je njihov odstotek nižji, kakor bi bil doma.

- č.) V večini držav, kamor se zadnji čas izseljujejo naši ljudje v večjem številu, je, upoštevajoč vse razmere, kakšen splošen socialni dvig jugoslovanskih izseljencev izključen.
- d.) Narodno se prilagode izseljenci novim razmeram večinoma že v drugem, najmanj pa v tretjem rodu. To je naraven proces, ki ga je mogoče zavleči, nikakor pa ne preprečiti.
- e.) Domovina izgublja z izseljenci svoje najpodjetnejše ljudi in se namesto nje tujina diči z deli njihovih rok.
- f.) Pogoji za versko in moralno življenje so v splošnem najslabši.
6. Ker so izseljenci v velikih množinah že izseljeni in ne bo nikoli mogoče izseljevanja popolnoma preprečiti in ker ima lahko domovina od izseljencev veliko koristi, je skrb za izseljence brez dvoma zelo važna. Razpade pa v dva glavna dela: preprečevanje izseljevanja in skrb za že izseljene.
7. Preprečevanje izseljevanja bi bila najpametnejša in najtemeljitejša rešitev izseljeniškega vprašanja. Izseljevanje omejiti ali celo ustaviti pa bi vtegnilo:
- a.) Ustvaritev in podpiranje domače industrije za izdelke, ki jih moramo uvažati, ki bi jih pa mogli ceneje proizvajati doma. Namesto tujine, bi mogla ta industrija zaposliti sedaj odvečne delavce.
- b.) Pomoč našim malim kmečkim posestnikom. Izseljenci smo večinoma doma vsi samo iz nekaterih posebno revnih pokrajin naše domovine, dočim izseljencev iz drugih pokrajin skoro ni. Zanimiv in poučen bi bil pregleden zemljevid, ki bi kazal število in gostoto izseljencev iz posameznih občin in pokrajin. Ti kraji so očitno potrebni posebne pomoči od strani skupnosti.
- c.) Agrarna reforma.
- č.) Notranja kolonizacija.
8. Za ublažitev izseljeniške bede smatramo, da bi bila že pred izselitvijo potrebna tale skrb:
- a.) Ker jih veliko brez potrebe odide v tujino, česar se pozneje kesajo, smatramo, da bi bila umestna uradna ugotovitev potrebe izseljevanja.
- b.) Kateri se morajo izseliti, naj ne nasedajo vabljivim agentom, ki jim je mar njihova, ne izseljenčeva korist, marveč naj se obračajo za vsa pojasnila na naše urade in društva, ki so postavljena in ustanovljena, da skrbe za izseljence in imajo o stanju med našimi izseljenci dosti točen pregled. Za Slovence prideta predvsem v poštev Banovinski izseljeniški urad, ki posluje v Delavski zbornici v Ljubljani, in Rafaelova družba, ki uraduje istotam.

- c.) *Izseljeniški uradi naj izseljence čim temeljiteje pouče o deželi, kamor gredo, in o pravicah in dolžnostih, ki jih imajo v tuji deželi. Izseljenci, je treba da vedo, kakšne pravice imajo naša zastopstva v tujini, posebno naši konzulati. Pa tudi poznanje organizacije našega izseljeniškega skrbstva je zanje velike in vsestranske važnosti. Poznali naj bi izseljeniški zakon, področje socialnega ministrstva, interministerjalne konference, Izseljeniškega komisarijata v Zagrebu, Banovinskega izseljeniškega urada, izseljeniških nadzornikov, železniških, lužkih in brodskih komisarjev. Pa tudi namen in pomen posameznih družb in društev, ki imajo v svojem programu skrb za izseljence, in na katere se lahko izseljenci v svojih stikah obrnejo. Najboljše bi izpolnila to nalogo brošurica, ki bi jo dobili izseljenci v roke pred odhodom v tujino.*
- č.) *Temeljite delovne pogodbe naj ščitijo izseljence pred izkoriščanjem in zlorabami v tujini.*
9. *Najgotovejša in najpotrebnejša je izseljeniška samopomoč, katero pa je treba, da podpira domovina moralno in materijalno.*
- a.) *Po vseh naših kolonijah naj osnujejo izseljenci jugoslovanska delavska društva, ki naj skrbijo za njihovo materijalno in moralno blagostenje, naj bodo podporna in izobraževalna, naj osnujejo knjižnice, pevske, godbene, dramatične in morda telovadne odseke. Pa tudi svoje konsume, zavarovalnice, posredovalnice za delo.*
- b.) *JIKA pozdravlja zvezo jugoslovanskih društev v Franciji, ki se snuje.*
- c.) *Naše največje kolonije treba, da imajo svoje duhovnike. Manjše naj bi ne bile brez duhovniških obiskov vsaj za veliko noč.*
- č.) *Velike važnosti bi bili učitelji po naših večjih kolonijah in domače šole.*
- d.) *Za manjše kolonije je treba osnovati počitniške kolonije jugoslovanskih otrok bodisi v domovini, kar bi bilo boljše, bodisi v tujini sami, kar bi bilo lažje in ceneje. Take kolonije so potrebne iz verskih in narodnih ozirov. V Franciji odraščajo mnogi naši otroci brez verskega pouka in brez zakramentov. Te počitniške kolonije bi nadomestile jugoslovanske šole, ki so po naših manjših naselbinah neizvedljive.*
- e.) *Poleg izseljeniških društev samih smatramo, da so za našo nacionalno zavest, pa tudi za naše plemenito duhovno življenje velikega pomena gostovanje naših pevcev in glasbenikov, pa tudi zborov in dramskih skupin.*
- f.) *Velike važnosti je domače časopisje, predvsem ono, ki izhaja v deželi izseljencev, pa tudi domovinsko.*
- g.) *Pozdravljamo izlete v domovino.*

- h.) Za izobrazbo naših gospodinj in deklet so potrebni gospodinjski tečaji.
- i.) Vsaka kolonija naj si uredi domačo čitalnico, ki naj bo zbirališče Slovencev, tako prijetno, kakor mogoče, s knjižnico, domačimi časopisi in dobrim radio aparatom.
- j.) Alkoholizem smatramo za najhujšega sovražnika naših izseljencev, nje pa, ki jih od pitja odvajajo, za njihove najboljše prijatelje.
10. Izseljenci pozdravljamo društva v domovini, ki se bavijo z izseljeniškim vprašanjem, zahvaljujemo se jim za njihovo dosedanjo pomoč in jih prosimo še nadaljne naklonjenosti.
- a.) Posebej pozdravljamo Družbo svetega Rafaela za varstvo izseljencev in novo osnovani Narodni izseljeniški svet.
- b.) V Ljubljani želimo, da se osnuje Izseljeniški dom, kjer naj bi imeli svoje prostore izseljeniški uradi in društva za varstvo izseljencev, posebno še tudi Izseljeniški klub bivših izseljencev, v Domu naj bi bil nastanjen izseljeniški muzej in izseljeniška knjižnica. Sredstva za zgradbo takega Doma naj bi dal Izseljeniški fond v Beogradu.
- c.) Izseljeniška društva v domovini naj bodo v tesnejših stikih z društvi v tujini in naj jih podpirajo posebno z domačimi knjigami za njihove knjižnice.
- č.) Vsa naša prosvetna društva prosimo, naj vpoštevajo pri svojih prireditvah izseljeniško nedeljo in vsaj po enkrat na leto razpravljajo o izseljeniškem vprašanju.
- d.) Družbo sv. Rafaela prosimo, naj so omisli serijo skioptičnih slik o življenju izseljencev.
- e.) Isto Družbo prosimo, naj založi nekaj vrst najlepših posnetkov in slik iz naše domovine, najboljše na filmskem traku (fix film), ki ji jih bomo radi odkupili in potom skioptičnih predavanj seznanili z njimi naše rojake, kakor tudi tujce, med katerimi živimo.
- f.) Naše časopisje v domovini prosimo, naj posvečajo izseljeniškem vprašanju več pozornosti. Žal so zaradi visoke poštnine že itak dragi domači časopisi, približno štirikrat dražji kakor enako veliki časopisi narodov, med katerimi živimo in so zato dnevnikarji za izseljence delavce nedosegljivi. Zato prosimo cenjene uprave, naj najdejo način, da bi mogli dobiti izseljenci njihove liste po zmernejši ceni.
- g.) Družbo svetega Mohorja prosimo, naj izda knjigo o našem izseljeništvu.
11. Izseljenci pozdravljamo tudi naše državne urade in ustanove, ki se bavijo z izseljeniškim skrbstvom, tako doma, kot v tujini.

- a.) Tudi naše državne urade prosimo, naj še bolj ščitijo in upoštevajo naša zaslužna izseljeniška društva.
 - b.) Čim hitreje naj rešujejo izseljeniške vloge, ker dela zavlačevanje slabo voljo in dostikrat tudi veliko škodo.
 - c.) Posebej naj olajšajo prihod žena in družin k svojim očetom in možem in naj zadevne takse koliko mogoče znižajo.
 - č.) Podpirajo naj poset domovine bodisi posameznikom, še bolj pa večjim skupinam.
 - d.) Z vsemi državami, koder so naseljeni jugoslovanski izseljenci, naj sklenejo čim ugodnejše delovne pogodbe.
12. Ravno tako pozdravljamo skrb za izseljence, ki smo jo opazili pri cerkveni oblasti Jugoslavije, katero prosimo, naj še nadalje in še v večji meri skrbi za zadostno število domačih izseljeniških duhovnikov, stalnih po večjih kolonijah, po manjših pa potujočih.

Pozdravljamo novo vpeljano izseljeniško nedeljo in prosimo poleg zanimanja za izseljeniško vprašanje tudi molitve za izseljence, ki živimo tako često v moralno nezdravi okolici.

Pozdravljamo tiskane okrožnice, ki jih pošiljajo za veliko noč svojim župljanom gospodje župniki iz domovine. Opazili smo, da so te pozornosti izredno blažilno vplivale na naše rojake in tovariše.

*Jugoslovanska Izseljeniška Katoliška Akcija
Aumetz, 31. julija 1931.»*

Če primerjamo osnutek »narodnega izseljeniškega programa« (april 1931) in spomenico JIKA (maj 1931), najdemo veliko sličnosti, hkrati pa v slednji tudi točke, ki jih ne zasledimo v osnutku in tudi niso upoštevane v objavljeni verziji »izseljeniškega narodnega programa« (septembra 1931). Poglejmo si nekatere različnosti in problemske sklope, ki jih še posebej izpostavlja spomenica JIKA.

1. Spomenica opredeljuje pojem, kdo je izseljenec in koliko jih je v tujini, medtem ko osnutek in program govorita le o izseljenstvu kot o »naši narodni rani«. V uvodu točke pet (5) tudi spomenica opredeljuje, »...da je izseljevanje v

tako velikem številu zlo in prava narodna nesreča«. Srečamo se z oznakami izseljevanja, ki jih poznamo iz časa množičnega odhajanja Slovencev v ZDA pred prvo svetovno vojno.

2. Vsi trije dokumenti obsojajo izseljevanje, hkrati pa ugotavljajo neizbežnost tega procesa pri Slovencih, ki so ga pogojevali ekonomski in socialni problemi v domačem okolju. Nihanje med obsodbo in razumevanjem tega procesa je znano že iz spisov razmišljajočih (zlasti katoliških) avtorjev iz časa pred prvo svetovno vojno. Bistvo rešitve izseljenskega vprašanja so avtorji spomenice videli v preprečitvi (zaustavitvi) oziroma omejitvi izseljevanja (točka 7), odločenim za odhod in izseljencem pa v pomoči ob odhodu in v novem okolju. Glede pomoči ob odhodu so pričakovali navodila v »brošurici, ki bi jo dobili izseljenci v roke pred odhodom v tujino« (točka 8/c). Že leta 1929 je Družba sv. Rafaela v Ljubljani izdala brošuro *Izseljencem na pot s podnaslovom Nekaj poučnih besedi našim izseljencem pri odhodu iz domovine*. Napisal jo je pater K. Zakrajšek. Škofijski izseljenski sklad ljubljanske škofije pa je leta 1934 izdal brošuro *Če greš na tuje...* Napisali so jo zgodovinar dr. Franc Grivec, dr. J. Odar in pater K. Zakrajšek. Obe posvečata največ pozornosti verskim in moralnim nasvetom katoličanom, ki so odhajali v tujino. Glede pomoči v tujini pa so vsi trije dokumenti polagali veliko pozornost stikom jugoslovanskih poslaništev in konzulatov in izseljenskih komisarjev z izseljenskimi organizacijami. (Osnutek, točka IV/6: »Več srca za blagor izseljencev v tujini, ki prihajajo v pisarno, iti za njimi, obiskovati naselbine, njih prireditve, i.t.d.«). Spomenica je izpostavila tudi vprašanje poznavanja veljavnega izseljenskega zakona, ki je bil neživljenjski. Novembra 1921 je narodna skupščina v Beogradu sprejela *Zakon o izseljevanju*, ki ga je 30. decembra istega leta podpisal kralj Aleksander I.⁴⁸ Ker je posvečal največ pozornosti prekooceanskemu izseljevanju, je postal bolj ali manj neaktualen z letom 1924, ko so ZDA močno omejile priseljevanje in se je slovenski izseljenski tok usmeril v države zahodne Evrope. Obljube novega izseljenskega zakona so se vrstile, nastajali so osnutki, npr. dr. Fedorja Aranickega leta 1930, vendar do propada Jugoslavije novega izseljenskega zakona niso sprejeli.⁴⁹ Glavni očitnik jugoslovanskim predstavništvom v tujini, ki ga je najostreje zastavil tudi I. slovenski izseljenski kongres v Ljubljani (1935), je bilo neznanje slovenskega jezika pri uradništvu. Zlasti za vestfalske Slovence v zahodni Evropi je bila srbsščina popolnoma tuj jezik. Jezikovna pregrada je posledično vplivala tudi na

⁴⁸ *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, IV/21, 8. marec 1922.

⁴⁹ *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), št. 6, 1931, str. 12.

(ne)kvaliteto uslug in reševanje izseljenčevih problemov. Tako je tudi objavljeni program vseboval ugotovitev, da ima izseljenstvo veliko korist tudi z državo, med drugim »z boljšim pojmovanjem dolžnosti naših konzulov in komisarjev glede skrbi za izseljence« (Program, III/g).⁵⁰

3. Ocena števila izseljencev v svetu je omenjena le v spomenici (točka 2). Ta in podobne ocene so rezultat nezanesljivih statističnih podatkov, predvidevanj posameznikov, ocen konzularnih služb, podatkov s strani izseljenskih društev ipd. Vodenje izseljenskih in priseljenskih statistik po državni pripadnosti izseljencev ali včasih ugotavljanje materinega jezika pri priseljencih ne objektivizira problema, zlasti če se vprašamo, koliko Slovencev se je izselilo v posameznih obdobjih. Tako so leta 1931 ocenjevali, da je bilo samo iz dravske banovine v tujini več kot 300.000 Slovencev (brez Slovencev iz črnomeljskega sreza, slovenskega Primorja in iz slovenskega dela Koroške). Relativnosti podatkov so se zavedali tudi pri odgovoru na vprašanje, kje živijo izseljeni Slovenci, zato so število in njihovo geografsko razprostranost pospremili z mislijo, da je to »nekaka pogodena statistika naših izseljencev, ki nam pa brez posebnih detajlov ne more služiti za namene narodnega izseljeniškega programa«. Tako naj bi živelo v ZDA okoli 250.000, Argentini 20.000, v ostalih delih Južne Amerike 5800, v Kanadi 6000, Avstraliji 200, Nemčiji 30.000, Franciji 16.000, Belgiji 3000 in na Nizozemskem 3000, tj. skupaj 334.000 Slovencev.⁵¹ Sestavljalci spomenice so število zaokrožili še navzgor, glede ocen za zahodnoevropske države pa so imeli pred očmi le izseljevanje iz jugoslovanske Slovenije.

4. V spomenici so bolj razloženi problemi priseljencev v tujini (5/a, b, c, č, d in e), medtem ko ostala dva dokumenta glede tega ostajata na načelni ravni. Opozorila na podcenjevalno in včasih poniževalno gledanje novega okolja na priseljence so bolj razumljiva, saj so se posledice gospodarske krize vedno bolj kazale tudi v ksenofobiji in iskanju krivde za nastalo krizo pri »tujcih«. V Franciji so priseljence radi označevali z oznako tujec (*étranger*), kar nam jasno označi pregrado, ki so jo postavili Francozi do prišlekov. Kriza je zaostila tudi delovne pogoje in tujci so bili prvi, med katerimi so iskali odvečno delovno silo. Tudi dvig na družbeni lestvici je bil priseljencem težji, saj se je večina šele morala priučiti jezik priseljenške države, hkrati pa tudi niso imeli zadovoljive izobrazbe. Obogatel skoraj ni nihče, če imamo pred očmi zahodnoevropski prostor v obravnavanem obdobju, največji uspeh je bila pridobitev gostilne ali službe v

⁵⁰ *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), št. 6, 1931, str. 19.

⁵¹ *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), št. 5, 1931, str. 17.

uradniškem aparatu rudnika. Pravilne so tudi ugotovitve o intergacijskih in postopoma asimilacijskih procesih, ki vodijo k vtopitvi priseljencev v novem okolju, kot tudi dejstvo, da so mnogi podjetni priseljenci prispevali k ugledu nove domovine in se tako »tujina diči z deli njihovih rok«. Glede asimilacije je bil proces šele na začetku, saj je bil začetek tridesetih let čas, ko so se otroci slovenskih priseljencev šele rojevali oziroma ko so komaj začeli hoditi v francoske šole. Od kod avtorjem spomenice zelo dobre misli o usodi priseljencev v novih okoljih?

5. Zanimivo je, da je v spomenici manj pozornosti posvečene problematiki ureditve osnovnih pravnih in socialnih pogojev zaposlovanja jugoslovanskih državljanov v tujini. Gospodarska kriza je že pokazala zobe, vendar v spomenici le opozorijo izseljence pred odhodom, da »naj ne nasedajo vabljivim agentom« iz tujine (8/b) in izrazijo želji, da naj delovne pogodbe ščitijo izseljence pred izkoriščanjem in zlorabami v tujini (8/č) in da se z državami izseljevanja »sklenejo čim ugodnejše delovne pogodbe« (11/č). Pod slednjimi so verjetno mislili na meddržavne pogodbe (konvencije) o zagotavljanju socialnih pravic. Nič bolj gostobesedna nista osnutek in program. Na I. slovenskem izseljenskem kongresu v Ljubljani (1935), ko je bila gospodarska kriza na višku, je bilo reševanje pravne in socialne zaščite izseljencev v zahodnoevropskih državah med najbolj aktualnimi in stalno ponavljajočimi se zahtevami izseljencev. Res pa je, da je spomenica poudarila pomen samoorganiziranosti oziroma samopomoči in poudarila, da bi jugoslovanska delavska društva morala skrbeti tudi za materialno blagostanje izseljencev, ustanavljati lastne konzume, zavarovalnice in posredovalnice za delo (9/a). Zgled so imeli pri ameriških Slovencih, vendar je bila ta ideja neuresničljiva pri rojakih v zahodni Evropi, ki so le bili manj vkoreninjeni v novo okolje, svoj pečat pa je prispevala tudi velika svetovna gospodarska kriza.

6. V vseh treh dokumentih je poudarjena temna stran priseljskega okolja z vidika morale in vere. Spomenica ugotavlja: »Pogoji za versko in moralno življenje so v splošnem najslabši« (5/f). K temu ob bok so postavili tudi alkoholizem (9/j). Nemoralnost in brezverstvo je pater Zakrajšek uvrščal med kugi, ki sta bili zlasti nevarni izseljencu, ko je začutil, »...da ne pazi nad njim več skrbno oko njegovega domačega župnika.« (»Človeško grdo meso se ti bo ponujalo kar po vogalih mestnih ulic.«) Da ne bi zapadli skušnjavi, je možem svetoval, da odidejo z ženo ali ji vsaj s prvim prihrankom plačajo vozovnico, fantom je svetoval čim prejšnjo poroko z izvoljenko iz domovine, v Evropi zaposlenim pa odhod domov in ženitev v domačem okolju. Brezverstvo je bilo

po Zakrajšku strup, ki je bil zlasti učinkovit v tujini. Zato je svetoval naseljevanje v strnjenih skupinah in oklenitev bližnje cerkve, če pa je le mogoče, naj bi medse povabili slovenskega duhovnika.⁵² Med nevarnostmi tujine za izseljence je Zakrajšek na prvo mesto postavil alkoholizem; temu slede vlačugarstvo, brezverstvo, »slaba« društva in »slabo« časopisje.⁵³ Pijača je bila po Zakrajškovem mnenju splošno razširjena med Slovenci v Ameriki, v Franciji in v Južni Ameriki. (»Koliko revščine, koliko gorja – radi te usodepolne slovenske slabosti – te preklete, nenasitne žeje! Koliko krvavih solza je iztisnila iz oči svojih nesrečnih žrtev, jih pahnila v neznosno bedo – in v prezgodnje žalostne grobove!«)⁵⁴ Na to »rakrano« med Slovenci doma in po svetu so katoliški duhovniki opozarjali že v času množičnega izseljevanja v ZDA. In če pomislimo še na prizadevanja Jožeta Kastelica na polju verske in moralne vzgoje slovenskih izseljencev v Franciji, so nam tovrstne misli v spomenici toliko bolj razumljive.

7. »JKA pozdravlja zvezo jugoslovanskih društev v Franciji, ki se snuje« (9/b). Ustanavljanje podpornih in izobraževalnih društev, ki naj bi organizirala še knjižnice, pevske, glasbene, dramske in telovadne odseke, je bilo pri slovenskih izseljencih v zahodni Evropi močno uveljavljeno.⁵⁵ Vsi trije dokumenti so posvetili pozornost društveni dejavnosti, zlasti v zvezi z ohranjenjem slovenstva v tujini in na področju stikov med domovino in izseljenci. Poudarjen je bil pomen slovenskih šol in izletov (kolonij) izseljenskih otrok v domovino, važnost pošiljanja knjig, filmov in fotografij, uveljavitev radijskih oddaj za izseljence itd. Ravno izseljenci v Franciji so bili najbolj dejavni na društvenem področju. Želja po združevanju teh društev v »zvezo« je bila prisotna že v tem času. Signali so prihajali zlasti z jugoslovanskega poslaništva v Parizu in konzulatov. Deloma si lahko te namige uradnih jugoslovanskih predstavnikov razlagamo s praktičnimi ozadji, npr. v zvezi z lažjo koordinacijo dela, s pravičnejšo delitvijo (šibke) državne denarne pomoči, močnejšim nastopanjem v odnosu do francoskih oblasti itd., ne moremo pa se izogniti misli, da so bili v ozadju tudi politični razlogi, npr. boljša kontrola nad izseljenci in s tem lažje širjenje projugoslovanske (unitarne in centralistične) državne politike. Spomladi 1931 se je govorilo o ustanovitvi Zveze

⁵² *Izseljencem na pot*, Ljubljana 1929, str. 12–16.

⁵³ Marjan Drnovšek, *Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940*, *Dve domovini/Two Homelands*, 2–3 (1992), str. 265–316.

⁵⁴ *Izseljencem na pot*, Ljubljana 1929, str. 6–8.

⁵⁵ Marjan Drnovšek, *Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnima vojnama*, *Dve domovini/Two Homelands*, 7 (1996), str. 33–49.

jugoslovanskih izseljencev v Franciji. Urejena naj bi bila na federalističnih temeljih. Zanj sta se zavzela tudi duhovnika Anton Hafner iz Merlebacha in Jože Kastelic iz Aumetza. Na pogovorih sta sodelovala tudi Milan Krljevič, predsednik sekcije Jugoslovanske kolonije za dep. Moselle (Jugoslovanska kolonija je imela sicer sedež v Parizu), in Biderman, predsednik društva Edinost (Merlebach-Freyming).⁵⁶ Slednji se je zavzemal tudi za tesnejše sodelovanje izobražencev in delavcev, med katerimi je vladal – če odmislimo redke izseljenske duhovnike in učitelje – velik prepad. Ali je »snujoča« Zveza spomladi 1931 res zaživela in kakšno povezavo ima z Zvezo jugoslovanskih delavcev v Franciji / Savez jugoslovenskih radnika u Francuskoj (kasneje imenovana Nacionalni savez Kraljevič Andrej) s sedežem v Metz, ki je bila ustanovljena 25. aprila 1933? Slednja Zveza je bila jugoslovansko usmerjana v duhu zavzemanja za enoten jugoslovanski narod in Slovenci so bili kar dobro zastopani v njenem vodstvu. Kakorkoli že, JIKA je podprla idejo po povezavi društev v tem delu Francije, več o tem pa zaenkrat še ne vemo.

8. Ideja o tem, da Jugoslavija lahko preživi svoje prebivalstvo in vse njene izseljence, ki naj bi jih »poklicali« domov in s tem »...zagreblji za vedno spomin na izseljensko tragedijo svoje zgodovine...«, je bila prisotna v vseh treh dokumentih pod pojmom notranja kolonizacija. Osnutek vidi ozdravitev izseljenske rane »z domačo kolonizacijo« (1/3), enako spomenica (7/8) in objavljeni program (1/2c). Leta 1931 je izšel Zakon o naseljevanju južnih krajev.⁵⁷ Zakonodajalec je imel v mislih siromašno prebivalstvo Kraljevine Jugoslavije, vključujoč tudi tiste državljane, ki so bili siromašni in so živeli v tujini. Njim so v 19. členu zagotavljali brezplačen prevoz od državne meje do kraja naselitve in oprostitve carine za pohištvo, obleko, perilo, hrano, gospodarski inventar ipd. Družba sv. Rafaela je svetovala siromašnemu prebivalstvu naselitev na jug države v strnjenih skupinah na način, da bi živeli v lastnih vaseh oziroma občinah. Tej ponudbi države naj bi sledili zlasti begunci in repatriiranci, ki ne morejo dobiti nobene podpore. Akcijo za naselitev beguncev je v letu 1931 vodil dr. Ivan Čok v Beogradu.⁵⁸ Ideja je bila zlasti aktualna s poglobljanjem gospodarske krize. Koliko zahodnoevropskih slovenskih izseljencev se je nanjo odzvalo, ne vem, znano pa je, da so bile razmere za življenje v južnih delih Jugoslavije težke, kar

⁵⁶ »Zveza jugoslovanskih izseljencev v Franciji«, dopis iz Merlebacha, 4. 6. 1931, *Slovenec* (Ljubljana), št. 127, 10. junij 1931, str. 3.

⁵⁷ *Službeni list*, št. 48, 19. avgust 1931.

⁵⁸ *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), št. 6, 1931, str. 22–27.

nam potrjujejo številni klici »slovenske diaspore« (kot so imenovali to izseljenstvo v katoliškem tisku) v kasnejših letih. V tisku so se stalno vrstile informacije o slabih razmerah v južnih krajih Jugoslavije.

9. »Družbo svetega Mohorja prosimo, naj izda knjigo o našem izseljeništvu« (10/g). Zanimiva je ta prošnja v spomenici, ki jo v osnutku in programu ne najdemo. Leta 1934 zasledimo v *Izseljeniškem vestniku* drobno notico, da je Družba sv. Rafaela načrtovala knjigo o slovenskih izseljencih in pozivala rojake, da zbirajo podatke zanjo.⁵⁹ Ostala pa je neuresničena želja. Tudi ameriški Slovenci so razmišljali o lastni zapisani zgodovini. V mislih imam besede Etbina Kristana, urednika *Cankarjevega glasnika* (1937), ki je pozival k zbiranju gradiva: »In če se ne zapiše kaj o zgodovini ameriških Slovencev, dokler še žive, ostanejo tudi oni – ne le brez zgodovine, ampak brez vsakega vidnega sledu... Moderni zgodovinar gre za kolikor mogoče popolnejšo zabeležbo vsega važnega, kar se je zgodilo... in če živi Slovenci sami ne poskrbe zanje [tj. vire!], ne stori tega nihče... in če najdemo odziva, se bomo potrudili, da se gradivo uredi, popolna poglavja objavijo, in se sčasoma sestavi zgodovina Slovencev v tej deželi...«⁶⁰ Tudi o zbiranju izseljenskega gradiva ni v nobenem od treh dokumentov ničesar. Res pa je, da je Družba sv. Rafaela že naslednje leto (1932) pozivala izseljence, da zbirajo dokumentarno gradivo za bodoči arhiv oziroma muzej.⁶¹

Temeljita analiza spomenice JIKA v primerjavi z obema omenjenima dokumentoma, kakor tudi z drugimi načrti za reševanje izseljenskega vprašanje med obema svetovnjima vojnoma, nam bo šele odkrila razsežnosti želja in možnosti, tako doma kot v tujini. Marsikaj od navedenega se je uresničevalo in izvedlo, še več pa je ostalo le mrtva črka na papirju. Ne glede na to pa nam ti programi in mnoge resolucije v času obeh slovenskih izseljenskih kongresov (1935, 1937) ter številna izseljenska pisma v slovenskem tisku odkrivajo pestrost izseljenskih upov, želja in zahtev na eni strani in obljub države, Cerkve in mnogih posameznikov na drugi strani. Spomenica JIKA iz Aumetza v Franciji je toliko bolj zanimiva, ker izraža tudi »lokalne« interese ter zahteve in ne ponavlja samo misli iz Ljubljane. Zato je vredno, da je objavljena tudi v celoti kot svojevrsten dokument časa in prizadevanj slovenskih izseljencev v Franciji.

⁵⁹ Razno: Knjiga o izseljenstvu in izseljencih, *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), IV/1, 1. januar 1934.

⁶⁰ Etbin Kristan, Za uvod, *Cankarjev glasnik* (Cleveland), 1937, str. 4–5.

⁶¹ Narodni izseljeniški arhiv, *Izseljeniški vestnik* (Ljubljana), II/1, 1932.

SUMMARY

**MEMORANDUM OF THE YUGOSLAV
EMIGRANTS' CATHOLIC CAMPAIGN
FROM AUMETZ IN FRANCE (1931)**

Marjan Drnovšek

During the great economic crisis which gripped the world at the beginning of the 1930s, immigrant Slovenes in France, Belgium, Luxembourg, Germany and the Netherlands suffered a mounting fear of losing their jobs and being forced to return to their homeland. This fear brought them closer together within their emigrants' societies and they sent their views on their economic and social position both to the emigrant press and to newspapers in their homeland. One of the forms of the common expression of their attitude to the situation were the 'memoranda' addressed to the authorities in their old homeland, or to organisations concerned with maintaining contact with the emigrants such as the St Raphael Society in Ljubljana. This was also a time when the Catholic Church was drawing attention to the strengthening of religious faith among the emigrants. Among these efforts we include the memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign (31 July 1931). This was published in the Pariske novine/Journal Parisien (Paris), II/23, 5 June 1931 and the 2 March 1933 edition of Izseljenski vestnik (Ljubljana).

The memorandum talks of the tragedy of the emigration of Slovenes. It condemns this process but at the same time recognises its inevitability given the economic and social conditions in the old homeland. The economic crisis, however, had also made conditions for life and work more difficult in immigrant environments. The attitude to foreigners had worsened, both on the part of the state authorities and the local population. For this reason a large part of the memorandum is given over to demands for Yugoslavia to regulate the basic legal and social conditions for the employment of Yugoslav citizens abroad. Because the memorandum originated in Catholic circles it also emphasised the dark side of life in the immigrant environment from the point of view of morals and faith. Alcoholism, immorality ('harlotry') and atheism were classed as the 'plagues' of

the age which had also spread to the Slovene immigrants. It is likely that the memorandum was also a reaction of Catholic circles to the ever-increasing influence of Communism, or at least left-wing movements, which were also finding a response among Slovene immigrants, particularly in France and Belgium.

The Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign from Aumetz is one of numerous documents circulated in the press at that time or sent to various addresses in Ljubljana and Belgrade. We do not know whether the immigrants also sent their demands relating to their irregular legal position to the authorities in the countries where they were living. Similar demands reached their clearest expression at the first congress of Slovene emigrants in Ljubljana (1 July 1935), but were not to have a major influence on the state's attitude to emigration, since the turbulent thirties put a stop to large-scale emigration to the countries of Western Europe (although this did not apply to seasonal emigration to the fields of France and Germany). Concern for emigrants focused on the problem of those who returned to swell the ranks of the unemployed in Yugoslavia. The outbreak of the Second World War interrupted many of the incomplete bilateral discussions between Yugoslavia and other countries on the regulation of the status of Yugoslav citizens abroad.

PRIZADEVANJA SLOVENSКИH IZSELJENCEV ZA PREDAJO MATERINŠČINE SVOJIM POTOMCEM V DEŽELI POD JUŽNIM KRIŽEM

Avgust Horvat

Slovenski izseljenci si v vseh krajih naselitve prizadevajo za predajo slovenske besede svojim otrokom. Za to si prizadeva družina, če živi v tujem etničnem okolju, z mnogo večjim uspehom pa tam, kjer živijo v večjih slovenskih priseljenskih skupnostih. V ta namen organizirajo tudi slovenski pouk oziroma tečaje slovenskega jezika ali sobotne slovenske šole. Starši gledajo na ohranjanje materinščine pri svojih potomcih kot na dolžnost, ki jo tudi po naselitvi v deželi pod Južnim križem, Argentini, uresničujejo z vso resnostjo.

PREDVOJNA EMIGRACIJA

V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno so se naselili v Argentino Slovenci iz Primorske in Goriške, ki sta bili po prvi svetovni vojni priključeni Italiji. Na tuje so odhajali zaradi fašističnega preganjanja in potujčevanja. Njihov cilj je bil, da bi zaživel pod svobodnim soncem, v deželi, kjer jih ne bo nihče preganjal zaradi slovenske govornice. V Argentini so v začetku živeli v skromnih stanovanjih, v glavnem v mestni četrti La Paternal v Buenos Airesu, kmalu pa so začeli razmišljati o lastnih stanovanjih in kupovati zemljišča v lečrti Villa Devoto, kjer je še danes njihovo glavno središče. Z reševanjem stanovanjskega vprašanja pa niso pozabili na vprašanje slovenske govornice in pisane besede svojih otrok. Tako je med samimi starši prišlo do pobude za prvi slovenski osnovnošolski tečaj. Glavna pobudnika sta bila Anton Mislej in Avgust Štolfa. Sklicala sta sestanek staršev, na katerem so sklenili, da bodo najeli primerno sobo in jo opremili za pouk. Poskrbeli so tudi za šolske knjige. Pouk sta prevzela Stanislav Baretto

in Vlado Komac. Redni pouk se je začel 14. maja 1933 in je potekal dvakrat tedensko, obiskovalo ga je 25 otrok. Poleg pouka materinščine so uvedli tudi petje, ki ga je poučeval zborovodja Ciril Jekše. Glede knjig sta jim pomagali Slovenska matica in uprava Dravske banovine v Ljubljani.¹

Tudi društvo Sokol v mestni četrti La Paternal je pomagalo osnovnošolskemu tečaju, na njegovo pobudo so zaradi lažje koordinacije dela ustanovili šolski odbor. Istočasno se je pojavila potreba po ustanovitvi društva, ki naj bi povezovalo celotno skupnost. Tako so junija 1934 ustanovili Izseljensko društvo Tabor, ki je organiziralo dva osnovnošolska tečaja, in sicer v mestni četrti La Paternal in v Buenos Airesu.²

Ker so med izseljenci prevladovale različne ideološke usmeritve, so leta 1935 ustanovili Gospodarsko podporno društvo Slovencev, ki je imelo lastne prostore in jih je odstopilo v uporabo tudi osnovnošolskemu tečaju. Leta 1937 je vodstvo tečaja prevzela učiteljica Emilija Bajt. Z njenim sodelovanjem se je začelo živahno delo in se nadaljevalo do leta 1949, ko je takratna argentinska vlada prepovedala vsa obstoječa društva predvojnih priseljencev zaradi suma levičarske ideološke orientacije.³

Že v prvih letih pouka se je postopoma pokazalo, posebno na tečaju v mestni četrti La Paternal, da manjka poklicnih učiteljev. Da bi pripomogel k rešitvi tega problema, je dal takratni poslanik kraljevine Jugoslavije v Buenos Airesu Izidor Cankar pobudo za ustanovitev šole s pravico javnosti. V zvezi s tem je 31. januarja 1937 sklical sestanek vseh slovenskih in drugih jugoslovanskih organizacij z namenom, da bi ustanovili odbor, ki bi dosegel uradno dovoljenje ter organiziral šolo in po možnosti tudi otroški vrtec. Šolo naj bi vodile slovenske šolske sestre, ki so v Argentini že delovale in vodile raznovrstne šole in zavode. Ko so dobili potrebno dovoljenje, so 5. aprila 1937 odprli šolo in začeli s poukom v prostorih društva Tabor. Pouk se je začel s 24 otroki. Poslaništvo je plačalo opremo šolskih prostorov, vzdrževanje pa sta krila društvo Tabor in poslaništvo. Zavod so poimenovali Zavod presvetega Srca Jezusovega, vodile pa so ga tri šolske sestre. Kot je bilo načrtovano, so se v zavod v začetku vključevali samo slovenski otroci, vendar je leta 1942 vlada odločila, da morajo biti vse šole in zavodi dostopni za vse otroke ne glede na narodnost. S tem je zavod izgubil

¹ Irene Mislej, Slovensko šolstvo v Argentini, *Slovenski koledar 1991*, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1990, str. 187.

² Prav tam.

³ Prav tam.

slovenski značaj. Otroci slovenskih staršev so morali v dopoldanskih urah obiskovati državne šole, popoldne pa so pod vodstvom sester reševali šolske naloge in imeli pouk slovenščine ter verouk.⁴ Zavod še obstaja, a ni več slovenski.

Poslanik si je vneto prizadeval za slovenske šolske tečaje. Dal je pobudo za ustanovitev tečaja v mestu Rosario, kjer so ga šolske sestre skušale ustanoviti že leta 1934, a brez uspeha. Štiri leta pozneje so ustanovili slovenski šolski tečaj še v kraju Saladillo, kjer je živel precej Slovencev, vendar je tečaj že po štirih letih prenehal delovati.

Kljub nekaterim neuspehom prizadevanja za slovensko šolo niso usahnili. Leta 1938 so pri župnijski cerkvi sv. Rafaela v mestni četrti Villa Devoto poskušali uresničiti zamisel o slovenski šoli, vendar se šola ni obnesla in je že po dveh letih zamrla. V isti cerkvi – v njej je od leta 1976 ustoličena podoba Svetogorske Marije – pa imajo do današnjih dni vsako prvo nedeljo mašo za medvojne slovenske priseljence.⁵

Predvojna slovenska skupnost v Argentini je od prihoda dalje zelo aktivna, a ideološko in organizacijsko razdeljena. V mestni četrti Villa Devoto je društvo Slovenski oder zgradilo svoj dom. V mestni četrti Saavedra, kjer je prav tako nastala slovenska naselbina, so ustanovili društvo Ivan Cankar. To potrjuje, da je bila takratna medvojna slovenska skupnost prizadevna in dejavna, a zaradi ideoloških in drugih razlogov razdeljena v več organizacij. Vedno pa je bila prisotna želja po skupni organizaciji, za kar si je posebej prizadeval Meddruštveni odbor. Ker pa se je skupina iz vrst društva Ljudski oder vključila v Slovansko unijo, ki jo je vlada 25. maja 1949 prepovedala, je bila hkrati ukinjena tudi slovenska šola.⁶ Tako so slovenski otroci za nekaj let ostali brez pouka materinščine.

Po združitvi treh obstoječih društev je bilo leta 1950 pravno priznано novo vzajemno društvo Triglav, istočasno pa so začeli načrtovati in pripravljati obnovo osnovnošolskega tečaja. Na obnovljenem tečaju je prvi poučeval Tine Debeljak ml., in sicer dvakrat tedensko od leta 1977 do 1980, ko mu je takratni odbor prepovedal vstop v društveni dom. Leto pozneje je začela poučevati Katja Zakrajšek,⁷ soproga tedanjega dopisnika agencije Tanjug v Argentini, po njenem odhodu pa soproga tedanjega vicekonzula. Ko je ta zapustil Argentino, je tečaj

⁴ Mislej, str. 188.

⁵ Prav tam.

⁶ Mislej, str. 189.

⁷ Prav tam.

prenehal delovati. Leta 1986 je Slovenska izseljenska matica poslala v Argentino prof. Majdo Papež, ki je pod okriljem takratnega jugoslovanskega veleposlaništva poučevala v društvu Triglav, društvu v Bernalu in društvu Beneških Slovencev v Villi Ballester. Ko se je Papeževa po osamosvojitvi Slovenije vrnila v domovino, jo je nasledila Milena Ahčin, za njo pa Marija Kačar. Ko se je Kačarjeva umaknila, sta nalogo poučevanja prevzela Ana Selan in nato ponovno Tine Debeljak. Trenutno obiskuje osnovnošolski tečaj deset otrok, ki pripadajo že četrti generaciji slovenskih priseljencev, tečaj za odrasle pa petnajst priseljencev tretje generacije.⁸

Društvo Triglav je še posebno aktivno tudi v športnih dejavnostih, ki pritegnejo tako mlade kot odrasle. Organizacija oziroma društvo si zelo prizadeva za ohranitev slovenskega značaja. V zvezi s tem je bil leta 1996 sklican sestanek predstavnikov predvojnih slovenskih priseljencev »z namenom, da bi spodbudili ustvarjalno razpravo, ki bi naj iz objektivnih in kritičnih stališč prispevala k boljšemu poznavanju aktualne problematike vzdrževanja slovenstva v okviru društvenih dejavnosti, hkrati se pa spomnili tudi bogatega kulturnega življenja naših prednikov.«⁹

POVOJNA EMIGRACIJA

Povojna slovenska emigracija v Argentini, ki je doma predvsem z Dolenjske, Notranjske in Gorenjske, je ob prihodu v deželo že imela izkušnje z organiziranjem šolstva, in sicer iz begunskih taborišč v Avstriji in Italiji. Zavezniške vojaške uprave so kot zasedbene oblasti v Avstriji in Italiji uradno priznale spričevala teh šol, tako da so maturanti srednjih šol lahko nadaljevali študij na univerzi v Gradcu.

Takoj po prihodu v Argentino so Slovenci začeli razmišljati o organizaciji pouka na osnovnošolskih tečajih. Po pripovedovanju prvih povojnih priseljencev naj bi bil začetnik prvega osnovnošolskega tečaja duhovnik Karel Škulj, ki je bil v domovini župnik v Dolenji vasi pri Ribnici. Dobra dva meseca po prihodu v Argentino je 15. avgusta 1948 zbral v svoji sobi v župnišču mesta San Martín na področju velikega Buenos Airesa pet otrok iz družin novih priseljencev in jih

⁸ Podatke je posredoval Oskar Molek.

⁹ Oskar Molek, Prvo srečanje starih slovenskih izseljencev v Argentini, *Rodna gruda*, 1997, št. 3, str. 40.

začel poučevati v pisni in govorjeni slovenščini ter verouku. S poukom je nadaljeval vsako nedeljo v času krajevnega šolskega leta, kolikor mu je to dopuščal prostor, ki ga je imel na voljo. Po drugih virih pa sta prvi začeli zbirati in poučevati otroke že v domovini diplomirani učiteljici Marija Markež in Angela Klanjšček, in sicer v zasebnih stanovanjih v mestu San Justo, prav tako v velikem Buenos Airesu. Obe sta poučevali tudi v begunskih taboriščih v Avstriji. V izseljenstvu sta že 50 let in še danes poučujeta.

Ko se je emigracija nekoliko ustalila in so predvsem družinski očetje dobili zaposlitev, so najprej začeli razmišljati o gradnji družinskih domov, nato pa tudi skupnih društvenih domov v večjih središčih velikega Buenos Airesa, kjer so se Slovenci naselili v strnjenih skupnostih. Ko so bili krajevni društveni domovi vsaj zasilno urejeni, so se vanje preselili šolski tečaji, v katerih ima še danes vsak razred (ali po dva) svojo učilnico. Osemletni pouk za otroke se je vršil ob sobotah dopoldne v času krajevno veljavnega šolskega leta in na enak način poteka še danes.

K organizaciji šolstva je mnogo prispevalo takratno Društvo Slovencev, ki je bilo ustanovljeno 25. januarja 1948. Dobro leto pozneje, februarja 1949, je odbor društva pričel načrtovati ustanovitev lastne ljudske šole s pravico javnosti.¹⁰ Načrt ni bil izvedljiv, ker šola, ki bi jo priznala oblast, ne bi smela biti samo slovenska, ampak bi morala sprejeti vse otroke iz okolice ne glede na njihovo narodnost ali poreklo.

Začetne težave so bile velike, predvsem ker ni bilo potrebnih šolskih knjig. Učitelji in učiteljice, ki so diplomirali že v domovini, nekateri tudi s končano univerzitetno izobrazbo, so morali sami pripravljati učno snov. Poučevali so slovenski jezik, slovensko književnost, zgodovino, zemljepis, verouk in petje, vendar niso imeli enotnega učnega programa. Zato je Društvo Slovencev v juniju 1949 prevzelo skrb za poenotenje učnega programa. Učitelji so se sestajali na rednih mesečnih sestankih, obravnavali pereča vprašanja in usklajevali šolski program. V ta namen je začel izhajati kot razmnoženina šolski list *Mladina*, izhajal je v 150 izvodih in otroci so ga prejeli brezplačno. Po dveh letih je list prenehal izhajati, skupno je izšlo 15 števil.¹¹

¹⁰ Emil Čof, Društvo Slovencev – Zedinjena Slovenija 1948–1962–1988: poročilo ob 40. obletnici društva, razmnoženine, str. 5.

¹¹ Čof, str. 2.

Potrebe so zahtevale pripravo in izdajo šolskih knjig. Kot prvo je izšlo berilo Naša beseda,¹² leta 1968 pa je Zedinjena Slovenija, kot se je tedaj imenovalo nekdanje Društvo Slovencev, izdala tiskane šolske zvezke, ki naj bi služili kot abecednik. Isto leto je poleg zvezkov izšlo berilo Zdomski živ-žav za 3. in 4. razred, sedem let pozneje, leta 1975, pa je izšlo še berilo Slovenski svet za 5. in 6. razred. Medtem so izšli razni sklopi učnih listov za pouk slovenske književnosti in zgodovine.¹³ Kot učni pripomoček služijo tudi Božje stezice, otroška priloga revije Duhovno življenje.

Sčasoma se je pokazala potreba po nadaljnji koordinaciji osnovnošolskih tečajev. S tem namenom je bil že leta 1952 v okviru tedanjega Društva Slovencev ustanovljen mladinski odsek, ki se je pozneje preimenoval v šolski odsek, saj so krajevni domovi že tedaj organizirali svoje poslovanje in so v odbor vključili vodje svojih šolskih svetov ali predsednike šolskih odborov, v odboru osrednjega društva pa je ostala funkcija šolskega referenta.¹⁴ Ta še danes sklicuje mesečne seje šolskih voditeljev krajevnih domov, na katerih rešujejo skupna vprašanja. Dosedanji šolski referenti v osrednjem društvu povojne emigrantske skupnosti so Albin Petelin, Martin Mizerit, Aleksanser Majhen in sedanji France Vitrih, ki skrbi za osnovnošolske tečaje in narodno vzgojo otrok tretje generacije.

V prvih letih je bilo število otrok iz slovenskih družin, ki so obiskovali slovenske osnovnošolske tečaje, bolj skromno, ko pa so si družine uredile domove in življenje, je število otrok na tečajih znatno naraslo. Danes obiskuje osnovnošolske tečaje približno 80 odstotkov otrok iz slovenskih družin, drugi se ne morejo vključiti zaradi oddaljenosti – predvsem oni, ki živijo v notranjosti dežele – ali pa sta oba starša tudi ob sobotah zaposlena. V številnih takih primerih starša sama v prostem času poučujeta svoje otroke slovenski govorni in knjižni jezik.

V šolskem letu 1998 se vrši pouk v naslednjih devetih šolskih tečajih:

- Aljaževa šola v Bariločah
- Jurčičeva šola v Carapachayu
- Prešernova šola v Castelarju
- Ciril Metodova šola v Mendози
- Slomškova šola v Ramos Mejia

¹² Berilo sta pripravila učitelja Martin Mizerit in Aleksander Majhen, založila pa uprava tednika *Svobodna Slovenija*.

¹³ Cof, str. 6.

¹⁴ Prav tam.

- Baragova šola v Slovenski vasi v Lanusu
- Balantičeva šola v San Justu
- Rozmanova šola v San Martinu
- Jegličeva šola v Slovenski hiši v Buenos Airesu.

Zaradi maloštevilnih družin in ker so tamkajšnji otroci večinoma že odrasli, so prenehali delovati naslednji tečaji: Krekova šola v Tucumanu, Kunčičeva šola v San Luisu in v obmorskem mestu Miramar ter Cankarjeva šola v Berazategui.

V prvih letih (po letu 1950), ko se je pouk vršil še v zasebnih stanovanjih, je potekal na 12 krajih, pozneje se je ustalil v krajevnih domovih v desetih krajih, nato pa se je z ustanovitvijo nekaterih domov v notranjosti dežele – kljub ukinitvi oziroma združitvi nekaterih – število krajev, kjer so imeli slovenski pouk, dvignilo na 13. Zdaj že nekaj let poteka pouk na devetih krajih.

Število otrok, ki so obiskovali slovenske šolske tečaje v zadnjih petdesetih letih:¹⁵

<i>Leto</i>	<i>Letno povprečje</i>
1948–50	218
1951–55	230
1956–60	319
1961–65	688
1966–70	702
1971–75	625
1976–80	489
1981–85	436
1986–90	407
1991–95	455
1996–98	475

Letno število učencev se giblje v sorazmerju z rojstvi v skupnosti. Od leta 1993 naprej so v navedenih številkah vključeni otroci iz otroških vrtcev, ki so bili ustanovljeni v posameznih krajevnih središčih. V prvih letih so tečaje in vrte obiskovali samo otroci iz bližnje okolice, sedaj pa zajame obisk že širše področje. Med rednimi gojenci oziroma učenci je razmerje med dečki in deklicami približno 1 : 1. Število otrok v otroških vrtcih je 103, prav tolikšno je število dosedanjih učiteljev oziroma učiteljic, od katerih se jih je 20 rodilo še v Sloveniji,

¹⁵ Podatki do leta 1974 so povzeti po gradivu v arhivu šolskega referenta Zedinjene Slovenije, od tega leta dalje pa po poročilih v vsakoletni februarški številki revije *Duhovno življenje*.

*Tretja generacija slovenskih povojnih priseljencev v Argentini
(na šolskem izletu v Glew)*

83 pa v Argentini; vsi imajo potrebno izobrazbo. Poleg teh poučuje verouk devet krajevnih dušnih pastirjev.¹⁶

Nekateri zakonci slovenskega porekla v narodno mešanih zakonih so izrazili željo, da bi uvedli šolske tečaje slovenskega jezika za špansko govoreče otroke. Zdaj potekajo tovrstni tečaji v Slovenski hiši v Buenos Airesu, v Mendози in Bariločah, obiskuje jih 61 otrok. V Slovenski hiši v Mendози so organizirali tudi pouk slovenščine za odrasle, v glavnem za matere, ki čakajo na konec pouka svojih otrok.¹⁷

Redni šolski pouk v slovenskih osnovnošolskih tečajih se začne s petim letom starosti, leto dni prej kot v osnovnih šolah okolja, kjer je do letošnjega leta trajal pouk samo sedem let, v slovenskih pa osem in se je tako v obeh šolah istočasno končal. V letošnjem letu pa je bila uzakonjena šolska reforma, s katero je bil osnovnošolski pouk podaljšan s sedmih na devet let, kar velja za otroke, ki so v lanskem letu končali sedmi razred. V tem primeru bo treba iskati ustrezno pot, da bi se tudi slovenski pouk prilagodil spremembam, ki jih prinaša reforma.

Slovenski osnovnošolci imajo vsako leto tri »uradne« prireditve. Začetek pouka v marcu se vsako leto začne z mašo in otroško igro ali kakšno drugo prireditvijo, ki jo pripravi eden od krajevnih šolskih tečajev, tako kot tudi za Alojzijevo proslavo v juniju in Slomškovo v septembru. Zaključno prireditev ob koncu šolskega leta, ki je navadno združena z miklavževanjem, organizira vsak šolski tečaj posebej.

Leta 1962 so ob koncu šolskega tečaja uvedli šolsko kolonijo, ki je nastanjena v počitniškem domu dr. Rudolfa Hanželiča v kordobskih hribih in ki se je udeležuje od 70–100 slovenskih otrok.¹⁸ Spremljajo jih učiteljice in eden od duhovnikov, ki med šolskim letom poučujejo verouk. Poleg bivanja v zdravem gorskem zraku prirejajo razne igre, izlete v okolico, izpopolnjujejo znanje slovenščine in vadijo petje. Po končanih počitnicah v kordobskih hribih imajo otroci počitniške dneve v krajevnih domovih, udeležba je tudi tu prostovoljna. Pod vodstvom učiteljic se učijo različna ročna dela in petje, pred začetkom novega šolskega leta pa priredijo razstavo ročnih izdelkov in tako pokažejo svoje uspehe. Otroci sodelujejo tudi pri izvenšolskih dejavnostih v krajevnih domovih. Svoj delež prispevajo pri različnih prireditvah, s čimer se tkejo prve vezi s krajevno skupnostjo, ki naj bi jih pozneje, ko bodo odraščali in odrasli, vključila v aktivno sodelovanje. To je tudi eno od jamstev, da bo skupnost še živela.

¹⁶ France Vitrih, Poročilo šolskega referenta na občnem zboru Zedinjene Slovenije, *Svobodna Slovenija*, 14. maj 1998, str. 4.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Emil Cof, n.d.

Po letu 1990 so ponovno začeli razmišljati o slovenski osnovni šoli s pravico javnosti, ki naj bi imela sedež v Slovenski hiši v Buenos Airesu, vendar so nastopile nepremostljive težave. Ne glede na to, ali bi dobili državno subvencijo ali ne, bi morali odpreti šolo za vse otroke iz okoliša ne glede na narodnost, sprejeti pa bi morali tudi učni program, ki je veljaven za državne šole, pri čemer bi lahko poučevali slovenščino samo izven uradnega šolskega pouka. Tiste priseljske narodnosti, ki imajo močno gospodarsko osnovo in ne potrebujejo državne subvencije, uvedejo v tem primeru visoko šolnino, ki je družine drugih narodnosti ne zmorejo, in tako ohranijo narodni značaj svojih šol. V tem pogledu so iznajdljivi predvsem Angleži, ki imajo v Argentini močna gospodarska in trgovska podjetja, razen tega pa je angleščina jezik, ki ga že sicer poučujejo v osnovnih in zlasti v srednjih šolah kot tuj jezik. Brez znanja angleščine je v Argentini težko dobiti zaposlitev v gospodarskih in finančnih ustanovah.

Z ozirom na rojstva je sedanje število otrok v slovenskih osnovnošolskih tečajih zadovoljivo. Vprašanje pa je, koliko se jih bo vključilo v tečaje iz tretje generacije povojnih priseljencev. Vedno več je narodno mešanih družin, močan pa je tudi asimilacijski pritisk okolja. Zanimivo je, da celo nekateri najbližji sosedi v naselju ne razumejo, zakaj naj bi otrok govoril tudi jezik svojih staršev. Temu se pridružita še šola in vrtec, kjer včasih povabijo starše na razgovor in jih opozorijo, da bi moral biti pogovorni jezik v družini samo španščina. Zato bo potrebno še veliko prizadevanj, da se sedanje stanje v prihodnosti ne bi bistveno spremenilo.

RESUMEN

ESFUERZOS DE LOS INMIGRANTES ESLOVENOS EN LA ARGENTINA POR TRANSMITIR SU PROPIO IDIOMA A SUS DESCENDIENTES

Avgust Horvat

Los inmigrantes eslovenos en la Argentina entre las dos guerras mundiales, que tuvieron que abandonar su tierra natal debido a la ocupación Italiana y

persecución fascista, en la nueva tierra no olvidaron su deber de transmitir su propio idioma a las generaciones futuras. Apenas arreglado lo más indispensable de la vida cotidiana, empezaron a pensar como organizar los cursos de idioma esloveno para sus hijos. Los cursos empezaron en el año 1933, cumpliendo en el 1998 65 años de existencia. Realizaron también el sueño de la escuela pública eslovena, pero no prosperó por mucho tiempo. También el ambiente no fue demasiado favorable al nuevo idioma, pero aun así se sigue dictando el curso de idioma esloveno para la curta generación de los descendientes.

La emigración eslovena de posguerra ya tenía experiencia en organizar la enseñanza de su idioma afuera de las fronteras de su patria natal. Aprovechando dicha experiencia, ya en la segunda mitad del año 1948 organizaron los nuevos cursos del idioma para los niños. En el principio eran simples, pero luego se desarrollaron mucho y abarcaron al 80 % de los hijos en la edad escolar de los emigrantes de posguerra. También a ésta nueva comunidad no prosperó el trámite para la escuela pública eslovena. Después de 50 años la asistencia a los cursos es todavía satisfactoria.

SUMMARY

EFFORTS BY SLOVENE EMIGRANTS TO PASS ON THEIR MOTHER TONGUE TO THEIR DESCENDANTS IN THE LAND UNDER THE SOUTHERN CROSS

August Horvat

Slovene emigrants in Argentina before the Second World War, who had been forced to leave their native Primorska because of pressure from the Fascists and the persecution of the Slovene language, made efforts, after arriving in South America, to ensure the survival of their mother tongue among their offspring. In 1933, once the question of their basic living conditions in the new country had to a certain extent been resolved, they began setting up Slovene

school courses. This year sees the 65th anniversary of this important decision by the Argentine Slovenes. Later they were to found a publicly recognised primary school, but unsurpassable obstacles were placed in their way. The new environment was not always favourably disposed to the use of Slovene and the language was limited to colloquial use in the family and in Slovene societies. Naturally, after 65 years, the effects of assimilation into the local environment can be felt, but nevertheless efforts to pass on the mother tongue to members of what is now the fourth generation — the great-grandchildren of pre-war Slovene immigrants in Argentina — deserve recognition.

Post-war Slovene emigration to the land by the Silver River brought with it a wealth of experience in the organisation of Slovene education, since great successes had already been achieved in this field in the refugee camps of Austria and Italy, with the founding of Slovene schools that were recognised by the authorities to have the same validity as state schools. Slovenes continued to organise education in the mother tongue after their arrival in the country where they were to settle. By the second half of 1948 Slovene school courses had begun; this year they are celebrating their 50th anniversary. Initially they were on a modest scale, involving only a small number of children, and took place in people's homes. It was only after the building of local Slovene national centres that these efforts were able to develop on a larger scale, to the point where they included 80 per cent of the children from post-war Slovene immigrant families. Existing legislation meant that this community too was to be frustrated in its efforts to found a publicly recognised school. A fall in the birth rate and the increase in mixed marriages in recent years has also meant a fall in the number of children taking Slovene school courses. Since these children are now the third generation of post-war Slovene immigrants, the assimilation pressure of the environment to which they are exposed is an increasingly critical factor.

ZDRUŽEVANJE KANADSKIH SLOVENCEV

Cvetka Kocjančič

Potreba po družabnosti je del slovenske kulture. Do začetka tega stoletja je bila Slovenija povečini agrarna država, vendar za razliko od ameriških in kanadskih farmerjev slovenski kmetje niso živeli izolirano, pač pa v vaseh, medtem ko so bila njihova polja, travniki in gozdovi na obrobju vasi. Pred vsesplošno uporabo radijskih in televizijskih aparatov so vaščani aktivno sodelovali pri ustvarjanju svoje lastne zabave in družabnosti s petjem, plesi po zvokih vaških harmonikarjev, igrami in raznimi družabnimi običaji ob svatbah, s skupnim žalovanjem ob smrti sovaščana, s skupinskimi potovanji na božje poti ali pa zgolj z zbiranjem v vaških gostilnah ali zidanicah ob nedeljskih popoldnevih.

Slovenci, ki so se zaradi prenaseljenosti začeli seliti v tujino, so pričakovali podobno življenje v Kanadi, kamor so jih zvabile atraktivne ponudbe agentov, ki so po letu 1924 aktivno iskali kmečke fante. Za mnoge je bila osamljenost na ogromnih farmah v Saskatchewanu in Manitobi nevzdržna in so takoj po odsluženem pogodbenem delu začeli iskati zaposlitev na železnici ali v gozdovih Britanske Kolumbije. Tam so vsaj srečali druge slovanske priseljence in po srečnem naključju so včasih celo naleteli na kakega rojaka, ki jim je omogočil stik z drugimi Slovenci.

Pred veliko gospodarsko krizo leta 1929 je število Slovenskih priseljencev v Kanadi postopoma naraščalo. Kot navaja Rado Genorio, je leta 1926 prišlo iz Slovenije 613 oseb, leto pozneje 704, leta 1928 pa 1000 oseb. V času kriznih let je število priseljencev drastično upadlo, mnogi Slovenski priseljenci so se celo odločili za vrnitev v Slovenijo. Leta 1932 se je 210 Slovencev vrnilo.¹

¹ Rado Genorio, *Slovenci v Kanadi/Slovenes in Canada*, Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1989.

Pred tem prvim valom slovenskih priseljencev se je le nekaj Slovencev priselilo v Kanado preko ZDA. Ko je začela ameriška avtomobilska industrija prodirati iz Detroida preko meje v Windsor, je za sabo potegnila tudi priseljenke delavce, med drugim tudi Slovence. Tisti čas so bili ameriški Slovenci že dobro organizirani, zato so kanadski Slovenci po njihovem zgledu začeli graditi svojo skupnost.

Leta 1927 je bilo v Windsorju v Ontariu ustanovljeno prvo slovensko društvo Lira. Društvo je imelo aktivno dramsko sekcijo in pevski zbor in je uprizorilo več nastopov, ki so se jih poleg Slovencev udeležili tudi predstavniki drugih slovanskih narodnosti. Od slovenske vlade v domovini so prejeli knjige in so v svojih najetih društvenih prostorih odprli prvo slovensko knjižnico v Kanadi.

Zaradi velike gospodarske krize, ki je sledila, so se člani društva Lira začeli seliti za delom po vsej Kanadi, največ pa v rudarska mesta severnega Ontaria. Tam so se jim pridružili še drugi slovenski priseljenci, ki so po odsluženem pogodbenem delu na kmetijah ali na železnici iskali primernejšo zaposlitev in družbo sorojakov. Rudniki zlata v Kirkland Lakeu so postali za Slovence najbolj privlačni in tako se je tam razvila živahna slovenska skupnost. Prvi dve slovenski organizaciji, Vzajemna podporna zveza Bled in Pevsko in dramsko društvo Triglav, ki sta bili tam ustanovljeni leta 1933, dokazujeta, da so imeli že prvi slovenski priseljenci v Kanadi veliko spoštovanje do svoje narodne kulture ter veliko sočutje in socialno odgovornost do sorojakov.

Vzajemna podporna zveza Bled (VPZ Bled) je nudila svojim članom finančno pomoč v primeru bolezni in nesreč in je imela pomembno vlogo še zlasti potem, ko je bilo poslovanje ameriških podpornih društev Kranjske slovenske katoliške jednote in Slovenske narodne podporne jednote v Kanadi ukinjeno. Do leta 1943 je imela VPZ Bled že dvanajst odsekov po vsej Kanadi, toda ko je v šestdesetih letih Kanada uvedla zdravstveno zavarovanje in socialne programe za delavce, je zavarovalna dejavnost VPZ Bled izgubila svojo prvotno pomembnost. Glavna pisarna je bila leta 1986 premeščena v Beamsville v Ontariu, ker sta odseka v Beamsvillu in St. Catharinsu ostala najbolj aktivna. VPZ Bled še vedno deluje kot podporna organizacija, za današnji čas pa je bolj pomembna njena vloga pri združevanju prvih slovenskih priseljencev in njihovih potomcev v Kanadi in pri vključevanju le-teh v slovensko skupnost, ki so jo osnovali slovenski ekonomski priseljenci, ki so začeli prihajati v Kanado po letu 1956.

Slovensko pevsko in dramsko društvo Triglav, ustanovljeno leta 1933 v Kirkland Lakeu v Ontariu z namenom, da ohranja in pospešuje slovensko kulturo, je ostalo aktivno do leta 1961, ko so se številni starejši člani preselili na sadjarsko področje Niagarskega polotoka, mlajši člani pa so se razselili širom po Kanadi zaradi študija ali boljše zaposlitve. Zanimivo je, da so ti preprosti kmečki ljudje čutili dolžnost, da sami sebe kulturno izobražujejo, da bi lahko slovensko kulturno izročilo prenesli na svoje potomce. V slovenski pesmi in kulturi, v slovenskih navadah in tradicijah, v poskočnih slovenskih melodijah so našli tolažbo za svoje težko življenje, za svoja razočaranja v novi domovini in zdravilo za svoje domotožje.

Pred drugo svetovno vojno, ko je v Ameriki živelo že okoli četrta milijona Slovencev in so imeli pet dnevnih, pet tedenskih in štiri mesečne časopise, 46 slovenskih župnij in 90 društev, je bilo število kanadskih Slovencev ocenjeno na 6000. Alojz Kuhar je v *Slovenčevem koledarju* leta 1941 zapisal, da »kanadski Slovenci živijo raztreseni po vsej Kanadi, brez kakršnih kulturnih pripomočkov in da so zapisani narodni smrti.«² Po Genorijevi oceni je v Kanadi pred drugo svetovno vojno živelo samo 4593 Slovencev.³ Zanimivo je, da največje koncentracije Slovencev niso bile v večjih mestih, pač pa v manjših rudarskih naseljih: v Kirkland Lakeu 500, v Timminsu 264, v Vancouvru 200, v Norandi 199 in v Torontu 113.⁴

Vsi predvojni priseljenci so imeli skupno usodo: vsi so izkusili kapitalizem v vsej njegovi krutosti, zato ni čudno, da so med drugo svetovno vojno mnogi navdušeno podprli komuniste, ki so obljubljali, da bodo uvedli pravičen družbeni sistem v njihovi domovini. Sicer pa je bila tudi Kanada, kot članica Britanskega imperija, zaveznica Titovih partizanov. Iz sočutja do trpečih ljudi v domovini so se mnogi Slovenci včlanili v odseke Lige kanadskih Slovencev s sedežem na ulici Adelaide v Torontu. Cilj te organizacije je bil povezati kanadske Slovence in jih informirati o situaciji v domovini. V ta namen je Liga od 1941 do 1948 izdajala časopis *Edinost*, ki je imel okoli 1200 naročnikov.⁵ Člani Lige kanadskih Slovencev so se na sestankih nazivali »tovariš«, medtem ko so se člani VPZ Bled nazivali »brat«. Mnogi člani Bleda so bili istočasno člani Lige in naročniki *Edinosti*.

² Alojzij Kuhar, *Slovenčev koledar 1941*.

³ Rado Genorio, *Slovenci v Kanadi*.

⁴ Urbanc in Turtle, *Slovenians in Canada*, Hamilton 1984.

⁵ Urbanc in Turtle, *Slovenians in Canada*.

Prihod političnih priseljencev po letu 1947 je drastično spremenil enotnost in lojalnost kanadskih Slovencev. Vojni begunci so prinesli osebna poročila o situaciji v Sloveniji iz svoje lastne perspektive in niso mogli razumeti, zakaj kanadski Slovenci podpirajo komunistični režim v domovini. Nove informacije, še zlasti o preganjanju duhovnikov in povojnem poboju domobrancev, so vpile na nekatere predvojne slovenske priseljence, da so umaknili svojo podporo Jugoslaviji, večina pa je te novice sprejela kot pretiravanja in ni menila, da s svojo podporo porušeni domovini podpira komunistični režim, kot je to razumela politična emigracija. Poleg tega je še kanadska vlada postala bolj pozorna do komunističnih simpatizerjev, ker se je tako kot ZDA že od časa Velike gospodarske krize bala, da bi komunisti dobili preveč moči in zavirali zahodni kapitalitem. Tako so kanadskim oblastem postali sumljivi vsi, ki so se družili z levičarsko jugoslovansko organizacijo. Zaradi nesložnosti v Ligi kanadskih Slovencev je prišlo do naglega upada članstva. Podobne probleme sta imeli tudi Liga kanadskih Srbov in Liga kanadskih Hrvatov. Na četrti glavni konvenciji Lige kanadskih Slovencev je bilo odločeno, da se Liga kanadskih Slovencev z vsem imetjem pridruži Ligi kanadskih južnih Slovanov. Podobne odločitve sta sprejeli tudi Liga kanadskih Srbov in Liga kanadskih Hrvatov. Združitev je stopila v veljavo 1. julija 1948.⁶ Tako so predvojni slovenski priseljenci izgubili svojo enotnost in svoj samostojni časopis *Edinost*. Čeprav je ta jugoslovanska zveza, pozneje poznana kot Bratstvo in edinstvo, delovala še nekaj desetletij in izdajala časopis *Naše novine*, ni nikoli uspela pritegniti večjega števila Slovencev.

Vera je predstavljala močno združevalno moč in trdno osnovo za ustanovitev trajne slovenske skupnosti v Torontu, toda ideološke razlike med Slovenci so ostale tudi potem, ko je bila leta 1954 na ulici Manning zgrajena slovenska cerkev Marije Pomagaj, prva slovenska cerkev v Kanadi. V Torontu so bili takrat v večini priseljenci iz vrst politične emigracije, saj je bilo predvojnih slovenskih priseljencev v Torontu tista leta bolj malo. Če je bilo število Slovenskih političnih beguncev 2500, kot navaja Genorio, ali 7500, kot ocenjuje Peter Urbanc, v vsakem primeru je dejstvo, da so se po enoletnem pogodbenem delu množično naselili v Torontu, da so bili bolj izobraženi od predvojnih priseljencev ter bolj motivirani, da se za stalno naselijo v Kanadi in so si zato bolj vztrajno prizadevali za gradnjo trajne slovenske skupnosti, osredotočene okoli slovenske Cerkve, kjer bi lahko kultura in vera koeksistirali in druga drugo dopolnjevali. Slovenski lazaristi v Torontu so leta 1950 začeli izdajati verski mesečnik *Božja beseda*, ki

⁶ Iz originalnega pisma Lige kanadskih Slovencev.

še sedaj izhaja, vendar kot dvomesečnik, za oddih in rekreacijo rojakov pa so severno od Toronta leta 1956 uredili Slovensko letovišče, kjer so poleti tudi redne nedeljske maše. V okviru župnije so poleg verskih organizacij začele delovati tudi druge dejavnosti, kot so slovenska šola, folklor, pevski zbori, mladinska skupina, skavti in župnijska kreditna zadruga. V cerkveni dvorani so se vršili razni kulturni nastopi, dobrodelne prireditve, plesi in svatbene gostije. Tako je slovenska cerkev postala verski, vzgojni, kulturni in družabni center torontskih Slovencev. Slovenska politična emigracija je ves čas kazala veliko spoštovanje do slovenske kulture, kakor tudi močan občutek solidarnosti in pripravljenost za pomoč, ne samo članom slovenske etnične skupnosti v Kanadi, pač pa tudi slovenskim misijonarjem v nerazvitih državah in raznim dobrodelnim akcijam. Predvsem pa jo odlikuje njena močna lojalnost slovenskemu jeziku in tradicijam ter močna volja, da bi svojo kulturno in versko tradicijo prenesli na svoje potomce.

Poleg kreditne zadruge J. E. Kreka in župnijske kreditne zadruge Slovenija so slovenski strokovnjaki začeli odpirati privatne prakse, kjer so rojakom nudili usluge v domačem jeziku, obrtniki pa so začeli ustanavljati svoja podjetja, kjer so povečini zaposlovali Slovence. Tako se je v Torontu začela oblikovati tudi slovenska ekonomska skupnost, ki je privabljala vse več rojakov, tako da danes po nekaterih ocenah živi v Torontu okoli 10.000 Slovencev.

Toronto je bil tudi center politične aktivnosti. Po ukinitvi Lige kanadskih Slovencev in časopisa *Edinost* so politično praznino v Torontu zapolnili politični aktivisti iz vrst politične imigracije, ki so leta 1954 začeli izdajati mesečnik *Slovenska država*. Ker je bila slovenska politična imigracija v večini, je razumljivo, da je imela velik vpliv tudi na slovensko Cerkev v Kanadi in na slovenske duhovnike. To pristranskost so še zlasti občutili ekonomski izseljenci, ki so začeli prihajati v Kanado po letu 1956 in so jih politični ekstremisti zapostavljali samo zato, ker so prišli iz komunistične države in so se jim zdeli sumljivi, če niso ob prihodu v Kanado sprejeli njihovega ideološkega prepričanja. Mnogi ekonomski izseljenci so bili v času vojne še otroci, večina pa se jih je rodila po vojni, in vsi so se prostovoljno izselili iz domovine, ne toliko zaradi političnih vzrokov kot zaradi možnosti za boljši zaslužek. Ker so bili povečini doma iz vernih družin, so se po prihodu v Kanado vključili v slovenske župnije in v kulturne dejavnosti, do politike pa so bili v glavnem pasivni. S tem, da so se slovenski duhovniki udeleževali političnih manifestacij in da so pogosto dopuščali, da so bile verske manifestacije povezane s politiko, istočasno pa so svarili rojake, naj odklanjajo stike s Slovensko izseljensko matico, so na eni strani prispevali k trenju znotraj

slovenske skupnosti, na drugi strani pa so zaradi svoje verske avtoritete ter vzgojne in kulturne dejavnosti uživali med vsemi izseljenci ugled in spoštovanje. Ta čudna situacija v slovenski skupnosti je prisilila mnoge Slovence iz vrst ekonomske emigracije, da so se prilagodili popularnemu mnenju politične emigracije, nekateri pa so se oddaljili od Slovenske cerkve. Tisti, ki so si upali sodelovati s Slovensko izseljensko matico (in večina slovenskih društev iz Kanade je to počela, ker so le preko te organizacije lahko vzdrževali kulturne stike z domovino), so bili pogosto deležni kritike, češ da podpirajo komunistični režim v domovini. Zaradi svoje psihološke varnosti so mnogi intelektualci iz vrst ekonomske emigracije ostali kulturno pasivni, medtem ko so se politični ekstremisti pred Kanadčani postavili za samozvane predstavnike slovenske skupnosti v Kanadi.

Zaradi velikega dotoka ekonomskih emigrantov so bili le-ti v sedemdesetih letih v večini. Poleg tega so večino ekonomskih priseljencev predstavljali obrtniki in ljudje s končano srednjo šolo, zato so se lažje vključili v kanadsko poslovno življenje in so tudi sorazmerno hitro ekonomsko uspeli. To jim je omogočilo tudi pogoste obiske v Slovenijo, zato so iskali kulturne stike z matično domovino, medtem ko je politična emigracija navezovala stike s Slovenci v diaspori, še zlasti s Slovenci v Argentini in Avstriji. V šestdesetih in sedemdesetih letih je bila ustanovljena vrsta slovenskih kulturnih in družabnih društev v Torontu in številnih drugih mestih v Južnem Ontariu kakor tudi širom po Kanadi. Izogibajoč se politike so ekonomski priseljenci aktivno delovali v svojih kulturnih in družabnih društvih, hodili v slovensko cerkev in pošiljali svoje otroke v slovensko cerkev k verouku in v slovensko šolo, opravljali bančne posle v slovenskih kreditnih zadrugah, poslušali dnevno jugoslovansko radijsko oddajo Karavana prijateljstva, ki jo je vodila slovenska rojakinja Francka Starčev, obiskovali dramske prireditve Slovenskega gledališča iz Toronta, se udeleževali prireditev, ki jih je organizirala slovenska župnija, obenem pa tudi plesnih zabav in koncertov narodnozabavnih ansamblov iz domovine ter kulturnih prireditev, ki jih je organizirala Kanadsko slovenska skupina za kulturne izmenjave v sodelovanju s Slovensko izseljensko matico.

Trenje med ekonomsko in politično emigracijo ni bilo značilno zgolj za Slovence, ampak za vse vzhodnoevropske narodnosti. V širšem kanadskem merilu so bili Slovenci še najbolj miroljubna in najmanj problematična etnična skupina. Kanadska politika multikulturalnosti, ki jo je leta 1971 uvedel tedanji ministrski predsednik Trudeau, je imela cilj pospeševati prijateljstvo in slogo med različnimi etničnimi skupinami, s tem da se je osredotočala na dejavnosti, ki so bile skupne

vsem članom posameznih etničnih skupnosti, kot so hrana, glasba, folklor, posebne narodne tradicije itd. Tako so slovenske polke, narodne noše in ljudski plesi, potica in kranjske klobase postali simboli slovenske kulture v Kanadi. To je bilo varno, neprovokativno kulturno izražanje, za razliko od literature, ki zahteva objektivno, kritičen odsev realnosti. Slovenske publikacije v Torontu, ki bi lahko nudile kanadskim slovenskim pesnikom in pisateljem možnost za kulturno izražanje, so zaradi pomanjkanja podpore in nesloge v slovenski skupnosti izhajale le kratek čas.

Slovenske župnije so predstavljale stabilnost, toda zaradi spreminjajočih se življenjskih razmer se je tudi vloga župnij začela spreminjati. Zaradi selitve Slovencev iz centra v predmestja Toronta se je pojavila potreba po gradnji nove slovenske cerkve in tako je bila leta 1961 zgrajena cerkev Brezmadežne s čudodelno svetinjo v Etobicokeu. Zaradi cerkve so se potem mnogi Slovenci preselili v ta predel Toronta. Medtem ko je kulturno in družabno življenje pri župniji Marije Pomagaj začelo upadati, je župnija Brezmadežne s svojo veliko društveno dvorano in večjimi prostori za slovensko šolo postala vsebolj aktiven slovenski center, okoli katerega je začela rasti tudi slovenska ekonomska struktura, kot so razne slovenske pisarne, trgovine, agencije, tovarne in obrtne delavnice. Pozimi so začela tudi druga torontska društva v cerkveni dvorani prirejati svoje bankete. Razen v Torontu so slovenske cerkve še v Hamiltonu in Montrealu, v cerkvi Lurške Matere Božje v Winnipegu pa od letos nimajo več slovenskega duhovnika.

V mestih, kjer živijo Slovenci kolikor toliko strnjeno, vendar nimajo slovenske cerkve, so slovenska društva navadno organizirala slovensko šolo, če je bilo le dovolj otrok. Če je bilo le mogoče, je društvo organiziralo slovenski glasbeni ansambel, pevski zbor in folklorno skupino, tako da so z nastopi popestrili društvene prireditve in zastopali slovensko skupnost na raznih multietničnih festivalih. V manjših mestih, kjer obstaja samo eno slovensko društvo, Slovenci lažje složno živijo, ker osredotočajo svojo društveno dejavnost na področja, ki jih družijo, in se izogibajo politike, ki Slovence navadno razdvaja. Poleg tega se zavedajo, da so vsi individualno in kolektivno odgovorni za obstoj slovenske skupnosti, zato so strpnejši drug do drugega.

Šport je dejavnost, ki kanadske Slovence medsebojno povezuje, vendar samo v Torontu in Hamiltonu obstajata samostojni športni društvi. Sicer gojijo športne dejavnosti v okviru posameznih društev, ki pogosto organizirajo meddruštvena tekmovanja v balinanju, nogometu, streljanju, odbojki itd.

V Torontu se Slovenci združujejo po interesnih dejavnostih (folklor, gledališče, šport, lov) pa tudi po ožjem okolišu, od koder so izseljenci prišli (Belokranjski sklad, Prekmursko društvo Večerni zvon, primorsko društvo Simon Gregorčič).

V južnem Ontariu obstajajo tri slovenske župnijske dvorane in enajst slovenskih društvenih domov oziroma slovenskih letovišč. Na slovenskem banketu ali na svatbi se zbere tudi do 500 Slovencev, poleti na piknikih pa včasih do 1000 in več, še zlasti, če igra ansambel iz domovine. Za glasbo skrbijo navadno kanadkoslovenski narodnozabavni ansambli. Nekateri igrajo bolj, drugi pa manj originalno slovensko glasbo, kar zavisi v glavnem od sestave ansambla.

Poskusi za boljše meddruštveno sodelovanje segajo že v leto 1977, ko so predstavniki sedmih slovenskih društev iz južnega Ontaria sprejeli samostojno slovensko radijsko oddajo Slovenski večer za svoje društveno glasilo, pa tudi mesečnik *Dnevnik/Diary*, ki je izhajal tri leta, je ekonomske priseljence medsebojno povezoval in informiral. Leta 1978 je sedem slovenskih društev in sedem ansamblov organiziralo Slovenski glasbeni festival, ki je bil tako uspešen, da sta mu v naslednjih letih sledila še dva. Ob tej priložnosti je bila izdana tudi spominska brošura s kratkim opisom sodelujočih društev in ansamblov. Glasbeni festivali in izdatna podpora radijski uri Slovenski večer, ki je bila na sporedu enkrat tedensko od leta 1977 do 1985, so bili jasen dokaz, da si je ekonomska emigracija prizadevala za skupen nastop. Poskus, da bi se južnoontarijska društva iz vrst ekonomske emigracije (Slovensko kulturno društvo Večerni zvon, Društvo Simon Gregorčič, Radijski klub Slovenski večer, Holiday Gardens, Kanadska slovenska skupina za kulturne izmenjave iz Toronto, Slovenski narodni dom Lipa Park iz St. Catharinsa, VPZ Bled, Odsek Planica, Hamilton, Slovenski park iz Guelpha in društvo Sava iz Kitchenerja) formalno združila v Zvezo slovenskih društev v Kanadi, je leta 1984 naletel na toliko ovir s strani političnih ekstremistov, da je po treh letih zamisel povsem zamrla.

Leta 1978 so se društva politične emigracije združila v Slovenski kanadski svet. Ustanovni člani Slovenskega kanadskega sveta so bili Slovenska krščanska demokratična zveza, Slovenska narodna zveza, Društvo slovenskih protikomunističnih borcev, Kreditna zadruga Janeza Evangelista Kreka, župnijska kreditna zadruga Slovenija, Slovensko gledališče, Slovenska Baragova zveza ter društvo slovenskih akademikov v Ameriki (SAVA). Njihova skupna prireditev je tradicionalni Slovenski dan, njihovo glasilo pa *Slovenska država*.⁷

⁷ Urbanc in Turtle, *Slovenians in Canada*

Sodelovanje ekonomske emigracije s Slovensko izseljensko matico je predstavljalo največji kamen spotike politični emigraciji. Tako so Slovenci vse do leta 1991 na kulturnem in političnem področju ostali razdvojeni.

V času slovenskega osamosvajanja leta 1991 so kanadski Slovenci kljub svojim ideološkim in političnim razlikam uspeli s skupnim nastopom, tako pri raznih političnih manifestacijah kot pri zbiranju finančne pomoči za odpravo vojne škode. Politične spremembe v domovini so narekovala ustanovitev nekaterih novih slovenskih društev v Kanadi, katerih cilj je povezovanje Slovencev in pospeševanje boljšega sodelovanja med kanadskimi Slovenci in matično domovino. Kanadski slovenski kongres je del Svetovnega slovenskega kongresa in ima v šestih odsekih v Kanadi skupaj okoli 140 članov. Njegovo poslanstvo pa je »povezovanje Slovencev, prizadevanje za spoštovanje človeških pravic Slovencev v domovini in drugod po svetu ter pospeševanje prijateljstva med Kanado in Slovenijo.«⁸

Kanadska slovenska gospodarska zbornica si prizadeva, da bi povezovala slovenske podjetnike in poslovneže in jim obenem omogočala gospodarsko povezavo s Slovenijo.

Vseslovenski kulturni odbor je forum, ki predstavlja večino slovenskih društev, organizacij in ustanov v južnem Ontariu. Koordinira akcije, ki po naravi zahtevajo skupen nastop celotne slovenske skupnosti, skrbi za informiranje rojakov preko svoje radijske ure Glas kanadskih Slovencev, ki deluje od leta 1991, in preko dvomesečnika *Glasiilo kanadskih Slovencev*, ki je začel izhajati v začetku leta 1997. Poleg vseh treh župnij sodeluje v tem odboru še enaindvajset društev iz južnega Ontaria. V sklopu Vseslovenskega kulturnega odbora deluje tudi Koordinacijski odbor za niagarsko področje, ki vključuje društva Lipa Park iz St. Catharinsa, Bled iz Beamsvilla, Sava iz Kitchenreja, Slovenski Park iz Cambridgea, Triglav iz Londona, Slovensko kulturno durštvo župnije Sv. Gregorija Velikega, Društvo Sv. Jožefa in župnijo Sv. Gregorija Velikega iz Hamiltona. Lep primer njihovega složnega skupnega nastopa je tradicionalni Slovenski dan, ki se vsako leto vrši pri drugem društvu, pri pripravi kulturnega programa pa sodelujejo vsa društva.

Čeprav so se odnosi med slovensko ekonomsko in politično imigracijo v preteklih sedmih letih občutno izboljšali, se stare rane še niso povsem zacelile pa tudi pogled na prihodnost še ni enoten. Kanadski slovenski svet želi obdržati

⁸ *Slovenians in Canada, Directory of Organizations and Institutions 1993*, Vseslovenski odbor.

svojo politično naravnost, medtem ko so druge organizacije osredotočene bolj na dejavnosti, ki kanadske Slovence združujejo. Dogovarjanja, da bi torontska društva skupno organizirala praznovanje slovenskega dneva samostojnosti, do sedaj še niso prinesla zaželenih rezultatov, ker je Kanadski slovenski svet premaknil svoj tradicionalni slovenski dan na konec junija oziroma začetek julija in organizacije tega slavja ne želi deliti z drugimi društvi. Kadar Slovenski dan s svojo prisotnostjo počasti kakšen pomemben cerkveni dostojanstvenik, kot na primer torontski nadškof, se te prireditve udeležijo tudi predstavniki in člani številnih drugih slovenskih društev in bi po vsem videzu lahko sodili, da gre v resnici za najbolj vseslovensko manifestacijo.

Medtem ko se je v kanadskem popisu prebivalstva leta 1991 samo 8050 oseb priglasilo za Slovence, je v zadnjem popisu leta 1996 to število naraslo na 25.875 (od tega samo v Ontariu 17.755), kar seveda ni toliko zasluga Kanadskega slovenskega kongresa, ki je rojake opozarjal, kako pomembno je, da se izjavijo za Slovence, pač pa je temu pripomogla oblika vprašanja, ki je dala vsem, tudi tistim, ki so bili rojeni v Kanadi in ne govorijo več slovensko, možnost, da se izjavijo za Slovence.

Večina kanadskih Slovencev je do politike v domovini povsem pasivna. To dokazuje tudi dejstvo, da je samo 43 oseb iz Kanade volilo na zadnjih predsedniških volitvah v Sloveniji. Videti je, da kanadski Slovenci nočejo biti zgolj število volilnih glasov za eno ali drugo stranko. Mnogi se zavedajo, da po dolgih letih bivanja v tujini ne morejo odgovorno voliti na slovenskih volitvah, ker ne poznajo dovolj razmer in položaja. Njihovi otroci, ki pogosto niti več ne znajo slovensko, pa so še toliko bolj pasivni do političnega dogajanja v Sloveniji. Pričakovanje nekaterih političnih prerokov, da bodo kanadski Slovenci, ki so povečini katoliki, na volitvah velikodušno podprli krščanske demokrate, se dosedaj ni uresničilo in se verjetno tudi nikoli ne bo. Ne zato, ker kanadskim Slovencem ni do demokracije v Sloveniji ali do krščanskih vrednot, pač pa zato, ker je večina mnenja, da naj slovenski narod v domovini sam demokratično odloča o svoji usodi. Kakršnakoli strankarska dejavnost med Kanadskimi Slovenci bi utegnila razbiti še to enotnost, ki jo sedaj čutimo, ker bi prisilila aktivne kulturne delavce v politične tekme. S tem pa bi še najbolj trpela kulturna dejavnost, ki je sedaj najmočnejša združevalna sila.

Pritok novih priseljencev iz Slovenije se je po letu 1970 skoraj zaustavil. Zaradi boljšega življenjskega standarda in sodobnega, tehnološkega načina življenja asimilacija kljub kanadski politiki multikulturalnosti ogroža manjše etnične

skupnosti. Veliko pripadnikov druge generacije se je prav zaradi političnega trenja in nesloge umaknilo iz slovenske skupnosti in mogoče je že prepozno, da bi jih lahko pritegnili nazaj. Poiskati bo treba nove oblike medsebojnega sodelovanja in združevanja, ki so primerne za sodobne razmere. Pri tem imajo še posebno pomembno vlogo komunikacijska sredstva, kot so časopis, radio in internet, ki lahko povezujejo Slovence v Kanadi pa tudi drugod po svetu.

SUMMARY

ASSOCIATING OF CANADIAN SLOVENES

Cvetka Kocjančič

The article deals with the pattern of religious, social and cultural associations of three major waves of Slovene emigration to Canada – the pre-World War II immigrants who arrived in Canada between 1924 and 1929, consisting mostly of peasant men, political refugees who came between 1948 and 1951, and the economic immigrants who arrived in Canada after 1956. The article also reflects the political and other differences between the three groups of Slovene immigrants, who seemed to be most united at the time of crisis in their homeland, that is, during the Second World War and during the short war for the independence of Slovenia. While political immigrants had a monopoly on politics and were also very active in the Slovene Church as well as in all kinds of cultural activities, the economic immigrants were business oriented and developed strong economic structure. In fear of confrontation with the political immigrants, they were politically passive and their cultural activity was mainly oriented towards promoting non-provocative cultural aspects, such as choir singing, polka music and folk dancing. There were also quite a few artists among the economic immigrants, yet their full potential could not be realized due to disunity within the ethnic group.

Until the year 1991, the division within the Slovene community in Canada was very obvious; however, the independence of Slovenia brought Canadian

Slovenes much closer as they began to respect each other's virtues as well as each other's differences.

NOSTALGIJA IN OPUS JOHANNA CHRISTOPHA BIERNATZKEGA

Jurij Zalokar

V zadnjem času ni redko, da se nostalgija omenja predvsem kot nekakšna slabost in morbidnost, kar je bolje skrivati kot kazati. Vendar generacija, ki gleda na nostalgijo v tem duhu, ne dojema, da nosi bolečina hrepenenja po domu in preteklosti s seboj naboj, ki teži k ustvarjalnemu iskanju nečesa globljega, kot so zgolj izgubljeni dom, domovina, mladost, ljubezen itd. Posmeh nostalgiji samo pomaga trgati vezi z nečim globljim v življenju ter tako trgati tudi osebne korenine, ki dajejo občutek smisla in identitete. Odtod za naš čas tako značilna izrojenost in vse večja osamljenost posameznika, ki se skuša potem potrjevati tako, da išče nadomestno polnost v pravcati zasvojenosti od svojega jaza, z osebnim uveljavljanjem, uživaštvom, pridobitništvom itd. Vse to razrahlja družbene vezi in socialni čut ter vodi k izgubi etosa. Med izseljenci in v družbah, ki so iz različnih razlogov marginalizirane, postane to še bolj očitno. Življenje se mnogim zazdi nesmiselno. Pred slabotnejšim in tenkočutnejšim pa lahko zazija prepad.

Nostalgija postane uničujoča šele, če se ji človek preda in se zakoplje v bolečino. V takem primeru sledi osebno in družbeno odmiranje; ali pa se človek veže na neponovljive mejnike in dogodke preteklosti ter jih poskuša restavrirati. Tako nastane bodisi napadalna reakcionarnost, lahko pa tudi janičarska poistovetenost z novim okoljem. Znano je na primer, da izseljenci radi ostro zavračajo kakršnokoli kritiko njihove nove domovine.

Nasprotno smer od razvoja nostalgije v razkroj in »patologijo« predstavljata iz nostalgije porojena ustvarjalnost. Med drugim se kaže z zanimanjem za zgodovino in genealogijo ter še drugače črpa iz silnic, ki presegajo posameznika ali generacije. Vodi iz roda v rod pri poskusu, kako prodreti v samo srž življenja.

Navadno se posreči prej pesniku kot znanstveniku, da opiše in izrazi te silnice, ki posameznika in generacije vežejo v en sam tok življenja. Zavedanje

neke globlje povezanosti – pa tudi ločenosti in razdvojenosti – lepo izrazi v svojih delih priznani nemški pesnik, pisatelj in pastor Johann Christoph Biernatzki (1795–1840, *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1875). Pogled v njegovo biografijo (Biernatzki, K. L., 1844) in *Zbrane spise* (1844) ilustrira vprašanje, ki jih načinja ta prispevek.

Po starem očetu je bil Johann Christoph poljskega rodu. Njegov ded Jan Kristof Biernacki je moral kot poljski protestantski šlahčič emigrirati v času, ko se je pričel razpad Poljske sredi 18. stoletja. Naselil se je v Holsteinu, ki je takrat sodil pod Dansko. Nostalgijo omeni biografija že pri njegovem sinu, ki je po končanem študiju medicine v Kopenhagnu odšel v Breslau v željo, da bi navezal stike s poljskimi sorodniki. V strahu, da ga ne bodo hoteli prepoznati in sprejeti, je iskanje opustil in se po treh letih vrnil v Holstein.

Čprav je pripadal vnuk Jana Biernackega, Johann Christoph, že tretji generaciji izseljencev, je stara domovina še naprej živela tudi v njem. Svoja čustva in usodo je izrazil v pesmi, ki jo je v pismu zaupal svojemu najboljšemu prijatelju (Biernatzki, K. L., 1844):

Aus der Polen Stamm entsprossen,
 Doch im Deutschen Gau geboren,
 Ein' ich in mir Gluth und Sehnen,
 Fuer den Polen, fuer den Deutschen,
 Doch noch Beiden bin ich fremd.
 Komm' ich zu der Vaeter Heimath,
 Suche meiner Ahnen Graber,
 Keiner fuehlt des Fremdlings Trauer;
 Und die Flur, die mich geboren,
 Wo als Kind ich heiter spielte,
 Kraenzt mit Eichenlaub und Rosen
 Jeden Sohn des Vaterlandes;
 Doch den Spross aus fernem Stamme
 Flicht sie Dornen um die Schlaefe. –
 Wie die Tanne, deren Wurzel,
 Nackt und bloss die Woge wuehlt,
 Dass sie ohne Halt und Nahrung
 Wanket, sinket, niederstuerzt,
 D'rueber, d'runter tanzt die Welle,

Spielt die Fluth am gruenen Laub;
So geht Der im Leben unter,
Den kein Vaterland begruesst,
Ohne Heimath, die ihn liebt,
Ohne Boden, der ihn stuezt ,
Ausgestossen auf der Erde,
Bastard dieser weiten Welt,
Nirgends heimlich, Allen fremd! –¹

V študentskih letih je poskušal Biernatzki zeliti prvine, iz katerih se je napajalo njegovo nostalgično čustvovanje, s prvinami, ki so porajale nemški narodni preporod v prvih desetletjih 19. stoletja. Navdušil se je tudi za idealno tovarištvo, ki ga je sprva doživel v študentskem fantovstvu (Burschenleben). Vendar sta se oba poskusa kmalu izkazala kot neuresničljiva. Nemški preporod se je kmalu po začetku pričel izrojevati v povzpetništvo in šovinizem, »Burschenleben« pa je iz tovarištva postal le objestno veseljačenje in popivanje. Vse to je bilo Biernatzkemu popolnoma tuje. V srcu mu je ostala predvsem navezanost na pokrajino njegovega otroštva. Po potovanju, na katerem je občudoval lepote južne Nemčije in planin Švice, je pisal svoji sestri (Biernatzki, K. L., 1844), da tujina nikoli ne more biti njegova domovina, pa naj bo še tako lepa. Pripisal je še pesem:

Hoch vom Norden kam ich hergezogen,
Sah so manches schoene deutsche Land,
Sah der Alpen himmelhohe Bogen
Und der Schweizer wundervolles Land.

¹ Poljskega porekla, vendar rojen v nemški pokrajini, nosim v sebi žar in hrepenenje po Poljski in Nemčiji, a sem obema tuj. Če pridem v domovino očetov in iščem grobove sorodnikov, nihče ne čuti tujčeve žalosti; medtem ko polja, ki so me rodila in kjer sem se vesel igral kot otrok, ovenčajo s hrastovimi listi in rožami vsakega sina domovine, potomcu daljnega rodu pa spletajo trnovo krono okoli glave. – Kot pogine jelka, ki ji je val do golega razkril korenine, da usiha brez podpore, se potaplja in zgrudi pa jo valovi oblivajo spodaj in zgoraj ter se igrajo z njenim zelenjem, tako propade v življenju tisti, ki ga ne pozdravlja nobena domovina. Brez domovine, ki bi ga ljubila, in brez tal, ki bi ga nosila, je izločen iz zemlje, bastard tega širokega sveta, nikjer doma, vsem tuj!

Doch zum fernen heimathlichen Heerde
 Rufen Lieb' und Freundschaft mich zurueck,
 Und um alles Schoene dieser Erde
 Tausch' ich nicht der Lieb' und Freundschaft Glueck.²

Hrepenenje po izgubljeni domovini prednikov je poskušal Biernatzki potešiti tako, da se je odprl globjemu hrepenenju, ki je težilo k prvobitni istosti človeka in bogov »in illo tempore«, kot je to lepo opisal Mircea Eliade (1968) v okviru arhaične nostalgije po paradizu. Pri tem se je domovinska nostalgija krepila in spajala še z dvema drugima. Najprej je to bilo hrepenenje po materi, ki jo je je pesnik izgubil, ko mu je bilo komaj šest let. V globoko občuteni pesmi ga je izrazil kot sanjsko snidenje z njo. Potem pa je to bila nostalgija po deklici, s katero se je srečal po materini smrti. Med obema se je razvila nenavadna navezanost. Po ure dolgo sta brez besed sedela drug ob drugem. Toda skrbniki niso imeli posluha za take vrste idilo in so ju ločili. Deklica je kmalu po ločitvi umrla in Biernatzkemu je ostalo le hrepenenje. Tako je nastala trojna nostalgija, ki je prežela njegov poklic in literarni opus, predvsem pa njegova religiozna iskanja. Ustvarjalnost Johanna Christopha je dosegla svoj višek v pesmi »Življenje«. Njena misel preseže vse delitve in ločitve ter privede k tistemu, kar je pesnik občutil kot polnost v pravem bistvu življenja (Biernatzki, J.C., Die Hallig, 1844):

Wer streitend und fallend dem Siege vertraut,
 Der hat sich errungen das Jawohrt der Braut.
 Sie fuehrt dem Altare der Heimat ihm zu.
 Sein Glaube wird Schauen; der Staub ist zur Ruh.³

V romanu *Pota k verovanju ali ljubezen iz otroštva* (1844), ki ga je sooblikovala nostalgija po otroški prijateljici, se srečata in končno prepoznata dolga leta ločena ljubimca. Motiv nas spominja na Kalidasovo Šakuntalo. Junak

² Prišel sem, vzgojen daleč na severu, ter videl marsikatero lepo nemško deželo in občudoval visoko v nebo štrleče planine ter čudovito švicarsko pokrajino. Vseeno me ljubezen in prijateljstvo kliče nazaj k daljnemu domačemu ognjišču. Za ljubezen in prijateljstvo bi ne zamenjal nobenih lepot tega sveta.

³ Kdor se bori in pada z zaupanjem v zmago, ta si pridobi privolitev neveste, ki ga privede k oltarjem domovine. Njegova vera postane videnje; prah najde svoj mir.

zgodbe Sorrendi tedaj reče, da mu je zemlja postala nebo, takoj zatem pa, da ne pozna nobenega neba in zemlje več, saj sta postala eno.

Na ta način je Johannu Christianu postalo vodilo življenja prastaro, rekli bi lahko, šamansko doživetje zlitja človeka z vesoljem, ki je bilo seveda tuje strogemu racionalističnemu duhu protestantizma njegovega časa. Čeprav pri njem slutimo odmev vzhodne modrosti (bil je tudi orientalist!) in čeprav je bila njegova vera prvinska in prav nič ortodoksna, je mimo pesniškega izraza njegov teološki jezik vendarle kolikor toliko ostajal v okviru konfesionalnega izročila.

Karkoli si že mislimo o veri Biernatzkega, ostaja nesporno, da se je trojna nostalgija poglobljala v ustvarjalno dejavnost in oblikovala njegovo življenjsko pot, saj ni zastala v krču bolečine niti se ni lovila za sence preteklosti, ampak je v vsem iskala istost, ki ga je preko preteklosti in hrepenenja vodila v prihodnost in mu dajala moč ter življenjski optimizem, potreben za spopad s tisočnimi težavami sedanosti.

LITERATURA

- Allgemeine Deutsche Biographie* (1875). Leipzig: Duncker & Humboldt.
- Biernatzki, J. C. (1844), *J. C. Biernatzki's Gesammelte Schriften*. Altona: Johan Friedrich Hammerich.
- Biernatzki, J. C. (1844), *Die Hallig oder die Schiffbruechigen*. V: *Gesammelte Schriften*.
- Biernatzki, J. C. (1844), *Wege zum Glauben oder die Liebe aus der Kindheit*. V: *Gesammelte Schriften*.
- Biernatzki, K. L. (1844), *Biernatzki's Biographie*. V: *Gesammelte Schriften*.
- Eliade, M. (1968), *Myths, Dreams & Mysteries*. London and Glasgow: Collins, Fontana Library.

SUMMARY

**NOSTALGIA AND LITERARY OPUS
OF JOHN CHRISTOPH BIERNATZKI***Jurij Zalokar*

The paper discusses the negative and positive reactions to nostalgia. The creative aspect is illustrated by the literary opus and religious thought of J. C. Biernatzki (1795–1840), German poet, writer and pastor of Polish origin. As an immigrant of the third generation he still deeply felt the nostalgia for his grandfather's homeland in Poland. However, he was able to penetrate deeper into his pain finding the solution in realization of the unifying essence of life.

POTENTIAL EMIGRATION OF SCIENTISTS FROM SLOVENIA IN THE MID 1990s¹

Milena Bevc

1. INTRODUCTION

Emigration is in most countries as a rule a poorly registered phenomenon, especially emigration of the highly educated – brain drain. In Slovenia, a small upper-middle-income country, the statistical basis (register of population, censuses) in this field is much better than in many other former socialist countries as well as in comparison to some developed countries. But despite this fact, on the basis of these sources no uniform conclusion is possible regarding the extent of total emigration and emigration of the highly educated from the country since the late 1980s when the great political and economic changes started (for the 80s as a whole there are signs that the propensity of those with higher education for emigration increased in comparison to the previous decade and was higher in comparison to other educational categories of population).²

Even more rare is the registration of external migration in different countries on the basis of the same methodology – that is the existence of the internationally comparable data on this migration. Furthermore, there is no statistical basis for the investigation of potential emigration.

A few years ago, the European Commission initiated the international research project on brain drain (of researchers) from former socialist countries (COST A2 project: Europe's Integration and the Labour Force Brain Drain).

¹ This paper was presented in the *International Conference on Applied Statistics*, organised by the Slovene Institute of Social Sciences and Statistical Society of Slovenia in 1997 (Preddvor, September, 15–17, 1998).

² Source: Bevc, Logar, 1992; Bevc, Malačič, 1995.

Different dimensions of this brain drain were investigated – external (abroad) and internal (to non-scientific sectors) on the one hand, and real (in period 1988–94) and potential (probable in the 90s) on the other. Slovenia was included in this project together with the following nine countries in transition: Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania and the Slovak Republic. In this paper we use the term »region« when all the ten countries mentioned are considered as one group. The main purpose of the project was to estimate the extent, the reasons, motives and characteristics of the outflow of researchers abroad and to non-scientific sphere within the country. The main source of data in this project were surveys conducted in the science sector (surveying of researchers and institutions with researchers). No similar project exists for developed countries. The work of the Slovene research group was co-financed by the Slovene Ministry of Labour, Family and Social Affairs. The results are presented in four research reports.³

This paper depicts the methodology and results of analysing the potential emigration of Slovene researchers in the mid 90s within the mentioned international research project. It also includes the comparison of the »population«, sample and respondents. As a »potential emigrant« we defined a researcher who wishes, intends or would under special conditions go abroad for more than one year.

2. METHODOLOGY

Sample – some main characteristics and the method of selection of surveyed persons. – We surveyed 1012 researchers with master's and doctor's degrees. The basis for the selection of the surveyed persons was the population of 3542 researchers (with a doctor's or master's degree), registered at the Slovene Ministry of Science and Technology. We received the list with names and addresses of all these persons from the above-mentioned Ministry. The data on their education (level and field) and age could not be obtained by reason of the security of personal data; for this reason we could not exclude older researchers. As regards the data the Ministry demanded that the survey should be totally anonymous.

Random sampling was used since we had data on names and addresses at our disposal (in other countries systematic sampling was used). The process of selection of the surveyed persons was the following: The (220) institutions/firms

³ Bevc, Malačič, 1995; Bevc, et.al., 1996; Bevc, 1996; Malačič, 1996.

with researchers (with doctor's and master's degrees) registered at the Ministry of Science and Technology were classified alphabetically and the researchers within each institution/firm were also classified in the same way. For the purpose of getting the sample of approximately 1000 scientists each third to fourth (3.5) researcher was selected ($3500/1000 = 3.5$) starting at the beginning of the list. For that reason some institutions/firms with fewer than 3 researchers were excluded from the sample. All scientists who informed us (by phone or by post) that they would not fill in the questionnaire for different reasons were replaced by others from the list of 3542 researchers.

Since the questionnaire had to be anonymous, it was sent to each individual participant (at the beginning of June 1995) separately by post to the address of his/her employment. The anonymity in returning the questionnaires was achieved by enclosing an envelope to each questionnaire addressed to the Institute for Economic Research.

To assure as great response as possible we did the following:

- We promised to give the results of the survey and the project to those who expressed their interest in them (by phone or by post).
- The letter from the Slovene Minister of Science and Technology was enclosed with each questionnaire (next to the letter from the Institute for Economic Research).
- After two weeks the first and after the following two weeks the second reminder was sent to each surveyed person (with an exception of those for whom we knew in one way or another that they returned the answered questionnaire).

Different signs led to the conclusion that all of these efforts had an important impact on the response. There were lots of telephone and written correspondence with the surveyed researchers. Many of them expressed the wish to get the results after finishing the project. They got its summarised version.

By the deadline (the same for all countries included in the above-mentioned international project) 648 questionnaires were returned, that is 64% of the total number of those to which the questionnaire was sent and 19% of the total »population« which represented the basis for the selection of the sample. The response could have been even greater if the process of surveying had started two or more weeks earlier.

Some main problems in the process of surveying and in the analysis of questionnaires. – We can summarise these problems as follows:

1. The Ministry's list of researchers was not entirely up to date as regards some institutions, since some of the addressed persons were already retired or dead.
2. Since we did not have the data on the age of the surveyed persons, the questionnaire was sent to many older researchers (just before retirement), too.
3. For the question on research field (discipline) the original uniform code book (used in all 10 countries) was not enclosed to the questionnaire which had some advantages and disadvantages:
 - Advantages: This code book would most probably dissuade some surveyed persons from filling in the questionnaire, since the classification included in the code book differs in some aspects from some other internationally or nationally valid classifications.
 - Disadvantages: Since some surveyed persons defined their scientific discipline too broadly or too narrowly, we had a lot of problems correcting the grouping of such examples. In the process of coding the answers to this question a lot of scientists from different disciplines helped us.

Methods used in the analysis of the data. – The factors of potential external (and internal) brain drain were obtained by the statistical analysis (SPSS) using the Spearman and Cramer coefficients. The methodology was mainly the same in all countries included in the international project.

3. THE COMPARISON OF THE SAMPLE, THE POPULATION AND THE PART OF IT THAT RESPONDED TO THE QUESTIONNAIRE

The comparison includes the scope, age, gender and education (data on age and education were obtained from the Ministry of Science and Technology after the surveying).

The comparison of the sample and the population (of scientists):

- *The institutions/firms by the scope of the »scientific basis« and their inclusion in the sample.* – Since one of the requests in the process of selection of the surveyed persons was to include the scientists from all the biggest scien-

tific institutions, the following explanation is important: In Slovenia in 1995 the majority (57%) of scientists with master's and doctor's degrees were concentrated in 17 biggest scientific institutions with 50 and more such scientists per institution (among them there were 13 institutions of higher education). The distribution of the rest of the researchers with master's and doctor's degrees (registered at the Ministry of Science and Technology) was the following (in 1995 – see Table 1): 27% in (35) institutions with 15 to 49 such scientists (among them a half of these institutions presented the institutions of higher education), 10% in (47) institutions with 5 to 14 such scientists (among these institutions the majority presented state research institutes), and 6% in 121 different institutions/enterprises with fewer than 5 mentioned researchers per »unit«. For the sake of the method of selection of the surveyed persons (each third to fourth researcher within particular organisations which were ranked by alphabetical order – similarly as researchers) the same proportion of scientists with master's and doctor's degrees from all types of institutions/firms was included in the sample (29% – see Table 2). The only exception were institutions/firms with fewer than 3 such scientists.

- **The comparison of some structural characteristics.** – The structure of the sample and the population by the level of education (master's and doctor's degrees) and gender were almost the same, and the structure by the age was very similar as well (Table 3).

The comparison of the surveyed persons who responded to the questionnaire with the sample. – 64% of scientists included in the survey returned the answered questionnaires as it has already been mentioned. The structure of the sample and that of participants who answered the questionnaire were almost the same by the level of education and gender, and the structure by the age differed in the direction expected. On average, those who responded were slightly younger than all scientists included in the sample. The response to the questionnaire was the greatest among the youngest and it decreases with the age of participants.

The comparison of the population with those scientists who responded to the questionnaire. – As a result of the size of the sample (29%) and the willingness of the surveyed persons to collaborate in the survey (64% response) we got the answers to the questionnaire from a very large part of all the Slovene scientists (almost one fifth – 19%). The structure of those scientists who filled in the

questionnaire and that of the whole population of scientists are almost the same as regards the level of education and the gender. The structure by the age differs in the following: on average the total population is slightly older than those scientists who answered the questionnaire.

Table 1: »Population« – institutions/enterprises by the average and total number of researchers with master's and doctor's degree – May 1995

Number of researchers with M.A., M.Sc., Ph.D.	Number of institutions/enterprises with researchers observed	Structure (%)	Total number of researchers with M.A., M.Sc., Ph.D.	Structure (%)
- less than 5	121	55.0	211	5.9
- from 5 to 14	47	21.4	362	10.2
- from 15 to 29	23	10.4	486	13.7
- from 30 to 49	12	5.5	474	13.4
- from 50 to 99	10	4.5	785	22.2
- 100 and more	7	3.2	1224	34.6
Altogether	220	100	3542	100

Calculated on the basis of data of the Slovene Ministry of Science and Technology.

Table 2: The share of »population« in the sample (%)

POPULATION	SAMPLE		% OF POPULATION IN THE SAMPLE	
	Number of institutions/enterprises (indirectly through researchers)	Number of researchers in the sample	Institutions/enterprises	Researchers
- less than 5	59	61	49	28.9
- from 5 to 14	47	102	100	28.2
- from 15 to 29	23	140	100	28.8

- from 30 to 49	12	134	100	28.3
- from 50 to 99	10	224	100	28.5
- 100 and more	7	351	100	28.7
Altogether	158	1012	72	28.6

Calculated on the basis of data of the Slovene Ministry of Science and Technology and 648 questionnaires.

Table 3: The comparison of researchers who answered the questionnaire to the sample and the »population« by some structural characteristics (%)

	Population	Sample	Researchers, who answered the questionnaire
Education	100	100	100
- Ph.D.	54.6	55.9	56.6
- M.A., M.Sc.	45.4	44.1	43.4
Sex	100	100	100
- female	28.5	28.2	28.3
- male	71.5	71.8	71.7
Year of birth	100	100	100
- 1965 or later	5.5	4.8	5.9
- from 1955 to 1964	35.6	34.7	37.5
- from 1945 to 1954	29.7	33.2	33.7
- from 1935 to 1944	19.5	19.0	16.2
- 1934 or earlier -	9.7	8.3	6.7

Calculated on the basis of data of the Slovene Ministry of Science and Technology and 648 questionnaires.

4. SOME MAIN CHARACTERISTICS OF SURVEYED RESEARCHERS IN COMPARISON TO OTHER COUNTRIES IN TRANSITION

Through the questionnaire, the following dimensions of scientists were observed: demographic characteristics, professional characteristics, work conditions, hierarchy of values and the estimation of their achievement in the next five years under different circumstances, demand for scientific work within the country, economic situation, professional contacts with other countries (previous, current, planned future). Some main conclusions for Slovenia in comparison to other countries in transition that were observed are:

- Demographic characteristics: higher percentage of men (72% to 64% for the »region«).
- Professional characteristics: the structure by the scientific field was the following: 47% from natural, medical and biotechnical sciences, 29% from technical and 23% from social sciences and humanities. The first group was larger and the latter two smaller than in the »region«. The majority of scientists (54%) were employed in institutions of higher education (more than in the »region«). 40% of the surveyed scientists had worked in the field of science up to 10 years (region – 30%), and 60% of them for a longer period (region – 70%); 38% of the surveyed persons had a leading position in the institution of their employment (region – 35%).
- Work conditions: on average better than in the majority of the other countries observed.
- Hierarchy of values and their achievement in the next five years in different circumstances (continuation of scientific work within the country, change of the field of activity within the country, continuation of the work abroad): Among the most important values (»very important«) the Slovene scientists listed the following: professional fulfilment, topical scientific information, availability of key publications and good research infrastructure. The comparison with the average for the »region« is the following: a higher share of the respondents thought they would most probably achieve the majority of values (there are two exceptions: good research infrastructure and financial prosperity) in the next five years to the highest degree by the continuation of their scientific work within the country.

- Economic situation: on average better than in the »region«; they estimated their financial situation in the time of surveying to be somewhere between »we can survive« and »we can save some money from our income«.

5. POTENTIAL EMIGRATION OF SLOVENE RESEARCHERS

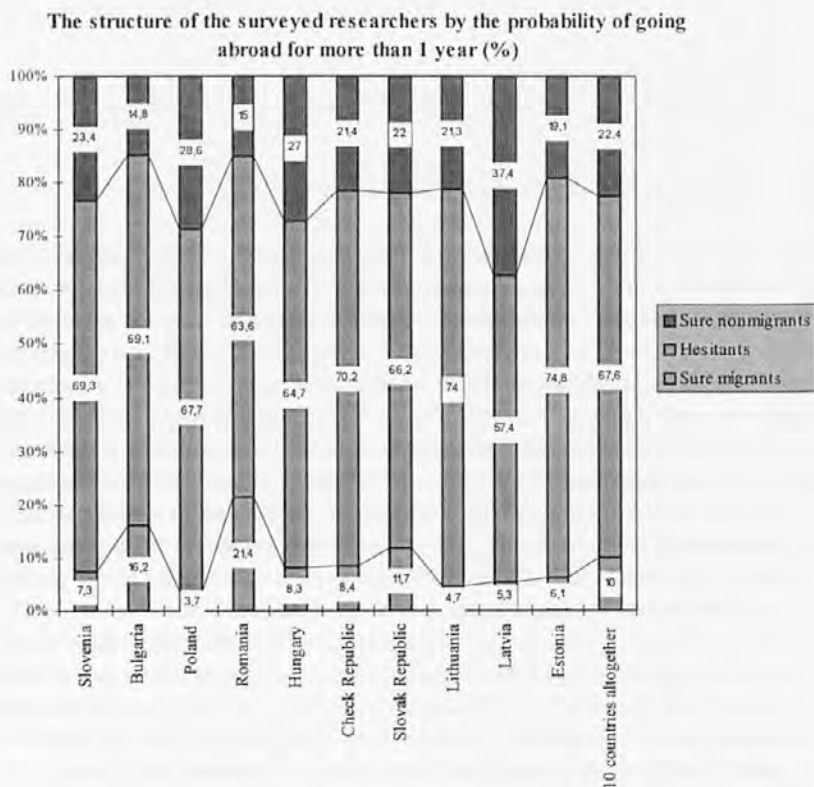
5.1. THE EXTENT OF THE PHENOMENON

The structure of the respondents by the probability of going abroad for the period of more than 1 year. – In the context of joint methodology (within the international project) we defined the scientists as »sure« migrants, »sure non-migrants« and others who are somewhere between both categories (»hesitant« – less probable migrants) on the basis of their answers to two broader questions:

- What would you do if you received an offer for going abroad in the course of the next few months (fellowship for more than 1 year, research work for more than 1 year, non-research work for more than 1 year, other); possible answers were: I would accept without hesitation, I would accept under certain circumstances, I would accept, but I would try to postpone it for some time, I would decline the offer, I do not know). This question refers to the probability of the accepting the offer to go abroad for more than 1 year.
- Do you intend to leave for the foreign country for more than 1 year; possible answers were: yes, I am arranging the departure; yes, at the moment I intend to leave but I have not undertaken any specific steps; yes, but not now; no, I do not intend to leave the country. This is the question about the level of concretisation of an intention of going abroad for more than 1 year.

The above-mentioned probability of going abroad for more than 1 year reveals the following structure of the Slovene respondents: sure migrants 7%, hesitants 69%, sure non-migrants 24%. The structure is similar to the structure of 7300 surveyed scientists from all 10 countries altogether (10%, 68%, 22%). Among the Slovene respondents about 76% were potential emigrants, but most of them were hesitants (see Figure 1).

Figure 1

The structure of potential (e)migrants regarding the intended period of staying abroad⁴ (see Figures 2, 3 and 4 and Table 4). – It is possible to distinguish the following three groups:

- short-term (1–3 years) emigrants: 75% (sure 20%, hesitants 55%); in all other countries observed except Bulgaria the share of these emigrants is higher;

⁴ Only a part of potential emigrants is considered (36% of all potential Slovene emigrants) since only a part of potential emigrants was »expected« to answer the question of the intended duration of being abroad.

- medium-term (4–5 years) emigrants: 10% (sure 1%, hesitants 9%); a higher share than in all other countries except Bulgaria, Romania and Lithuania;
- long-term (more than 5 years) emigrants: 15% (sure 6%, hesitants 9%); a higher share than in all other countries except Bulgaria.

The propensity of the surveyed Slovene scientists to medium-term and long-term emigration was in the mid 90s higher than in the »region«, which is mainly the consequence of the structure of less probable emigrants (hesitants).

Despite the fact that the majority of potential emigrants present less possible (hesitant) short-term emigrants (42% of all respondents), the extent of potential long-term and medium-term emigration (both presenting 25% of total potential emigration and 19% of all respondents) is also relatively high. The percentage of very probable (sure) medium-term and long-term emigrants presents 7% of potential emigrants and 5% of all respondents. The structure of potential emigrants could be (due to the method used for surveying – random sampling – and the similarity of the population and the respondents by many dimensions) generalised to the total »population« of researchers with master's and doctor's degrees. If so estimated extent of sure long-term emigration of scientists was approximately close to the reality, the extent of potential emigration in the mid 90s would be much larger than was the real emigration in the period 1988–94 (in this period: it accounted to less than 0.5% of the »population« per year).

Figure 2:

The structure of the potential emigrants by the intended duration of being abroad (%)

Figure 3:

The probability of going abroad for more than 1 year and the intended duration of being abroad (%) - Slovenia

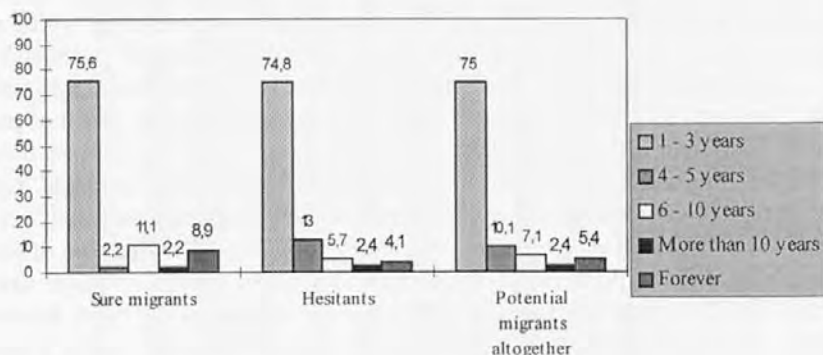

Figure 4:

The probability of going abroad for more than 1 year and the intended duration of being abroad (%) - 10 countries

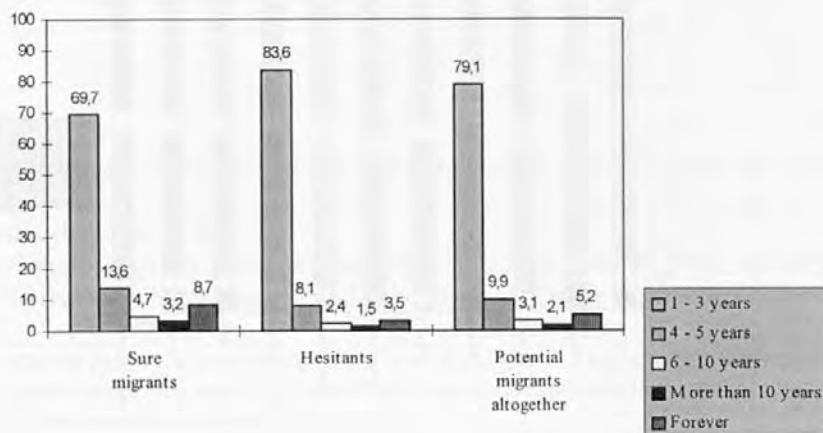

Table 4: The structure of potential emigrants in Slovenia and in 10 countries in transition together in two dimensions: probability of going abroad for more than 1 year and the intended duration of being abroad – 1995 (%)

Intended duration of being abroad	Sure migrants	Hesitants	Potential emigrants altogether
SLOVENIA			
1 to 3 years	20.2	54.8	75.0
4 to 5 years	0.6	9.5	10.1
6 to 10 years	3.0	4.2	7.1
more than 10 years	0.6	1.8	2.4
forever	2.4	3.0	5.4
Altogether	26.8	73.2	100
10 COUNTRIES IN TRANSITION ALTOGETHER			
1 to 3 years	22.5	56.6	79.1
4 to 5 years	4.4	5.5	9.9
6 to 10 years	1.5	1.6	3.1
more than 10 years	1.0	1.0	2.1
forever	2.8	2.4	5.2
Altogether	32.3	67.7	100

Table 5: Estimated percentage of different categories of potential emigrants in total »population« of Slovene researchers with master's and doctor's degrees – 1995 (%)⁵

Intended duration of staying abroad (in years)	Sure migrants	Hesitants	Potential emigrants altogether
1 – 3	15.4	42.0	57.5
4 – 5	0.5	7.3	7.8
6 – 10	2.2	3.2	5.4
more than 10	0.5	1.4	1.8
for ever	1.9	2.2	4.1
Altogether	20.5	56.1	76.6

5.2. CHARACTERISTICS OF RESPONDENTS REGARDING THE PROBABILITY OF GOING ABROAD FOR MORE THAN 1 YEAR

On the basis of a statistical analysis we assessed the factors which influence the probability of going abroad for more than 1 year. In the text that follows they are analysed in context of particular characteristics of respondents and are presented in bold italic type.

Demographic characteristics. – *Age* – young, especially those aged 30 or under are more inclined to go abroad for more than 1 year. *Marital status* – single and divorced are more inclined to go abroad for more than 1 year than married. *Number of children under 18* – in Slovenia those with one child are more inclined to go abroad than others. Among the above-mentioned three factors age exerts the strongest influence – among other countries the influence of this factor is the

⁵ The estimation is based on two assumptions: 1. that the structure of 36% of potential emigrants, for who the intended duration of being abroad could be observed, is valid for all potential emigrants, 2. that the so derived estimated percentage of potential emigrants in total number of respondents is valid also for the total »population« (3542 of researchers with master's and doctor's degrees).

strongest in Hungary and Latvia. **Other** demographic factors: *Sex* – women in Slovenia are much more inclined to go abroad for more than 1 year than women in the region. At the same time they are more inclined to sure migration than men in Slovenia (but we have to bear in mind that here the intended period of migration is not taken into account).

Professional characteristics. – *Level of education* – researchers with master's degrees are more inclined to go abroad for more than 1 year than researchers with doctor's degrees (in all other countries observed there are no statistically significant differences between both groups of researchers). *Broader scientific field* – Researchers from social sciences and humanities are more inclined to sure departure from the country for more than 1 year than other researchers, and researchers from technical sciences are more inclined to less probable emigration in comparison to other researchers. *Narrower scientific field* (discipline) – The probability of sure migration is the highest among the researchers from the fields of transport, electronics and architecture and the probability of less probable migration is the highest among the researchers from engineering, medicine and chemical technology. *Employment* – The probability of sure migration is the highest among the researchers from non-state research institutes and »other« institutes (enterprises, medical institutions, etc.). *Position within the organisation* – the propensity to leave the country for more than 1 year is higher for researchers occupying some leading position within the institution than for those without such a position.

Work conditions. – They have no influence on the probability of going abroad for more than 1 year except the *availability of required professional information* (a similar result is observed in the »region« as a whole). In the majority of conditions observed except in the »necessity of dealing with tasks which could be carried out by less qualified fellows« the situation of sure migrants is worse than that of hesitants and sure non-migrants.

Hierarchy of values and their best realisation within the next 5 years. – The *valuation* of the following 6 out of 12 values observed exerts an influence: *career development, salary/financial prosperity, position within the organisation, good research infrastructure, modern way of life, professional fulfilment*, but all of them exert weak influence on the probability of going abroad for more than

1 year – the strongest influence is that of career development and salary. All the above-mentioned 6 values are more important for sure migrants than for hesitants and sure non-migrants. For other 6 values observed the differences among different groups of respondents regarding the probability of going abroad for more than 1 year are not statistically significant, and the job security is most important for sure non-migrants. Similar results were obtained for the majority of other countries observed, where besides the above-mentioned 6 values the importance of two additional values – information for scientific work and the availability of key publications – is also statistically significant. *In the next 5 years* sure emigrants in Slovenia will achieve the majority of values observed to the greatest extent with the continuation of their work abroad, and sure non-migrants will achieve this to the highest extent by means of the continuation of scientific work within the country.

Demand for scientific work within the country. – As in the majority of other countries observed it has no influence on the probability to leave the country for more than 1 year.

Economic position. – Financial situation of the family of the surveyed researchers – *financial situation in the time of surveying* (this is also true of the majority of other countries observed) and the *change in the financial situation in the 90s* are two important factors. The influence of these two dimensions of financial situation is the following: The current financial situation of sure migrants is the worst (of sure non-migrants is the best) and in the last few years before surveying the financial position of their families had not changed (the financial situation of hesitants and sure non-migrants had slightly improved). The expectations for 1996–1997 do not influence the probability of going abroad for more than 1 year – on average all the surveyed persons expected a minor improvement. Besides the above-mentioned two dimensions of the financial situation the *share of the researcher's salary (for his/her scientific work) in the family income* is important, too – the families of potential migrants are more dependent on the salary of the surveyed researchers than the families of sure non-migrants. This can be the consequence of the fact that on average potential migrants are younger than sure non-migrants and that among them the share of the single researchers is higher than among sure non-migrants. Among all the above-mentioned economic dimensions the probability of going abroad for more than 1 year is mostly influ-

enced by the changes of the financial situation of the researcher's family during the last few years before the surveying.

Professional contacts with other countries in the 90s (being abroad for different professional reasons). – The visits to foreign countries for the following professional reasons exert statistically significant influence: *postgraduate study, doctoral study, international conferences/workshops, short training, joint research projects/networks* (especially being in Germany for doctoral study or joint research projects/networks). Sure migrants went abroad more often because of the above-mentioned professional reasons than less probable migrants (hesitants) and sure non-migrants; they most frequently visited Germany and Austria. *Current work on joint research projects* – the probability of going abroad for more than 1 year is higher among those who take part in such projects/networks.

Some characteristics of a planned stay abroad for more than 1 year. – The following characteristics exert statistically significant influence: *seeking intermediate agency abroad* (sure migrants are much more inclined to this step than less probable emigrants), the *purpose of going abroad* (strong influence) – for sure migrants the main purpose is professional training, for hesitants the main purpose is work in research institutions or institutions of higher education (for both groups of potential migrants the second most frequent purpose is the same – work in joint research projects/networks), *the country of destination* (strong influence – in all other countries observed this factor exerts no influence). Regarding the country of destination the following was observed: in both groups of potential emigrants (sure, hesitants) the most frequent countries of destination are the same – the USA and Germany (the same is true of the majority of other countries observed), but among less probable migrants these two countries are much more frequent than among sure migrants, and on the other hand the ranking of other most desired/probable countries differs very much in both groups of potential migrants. For sure migrants the two above-mentioned countries are followed by Austria and Australia/New Zealand, and for hesitants Great Britain and France.

Factors of dissuading from emigration. – The following factors exert statistically significant influence: *separation from the family, homesickness, health*

reasons, non-recognition of academic degrees and diplomas, administrative and legal problems with the local authorities (abroad) – For sure migrants the first three factors are much less, and the last two more important than for less probable migrants (hesitants).

5.3. CHARACTERISTICS OF POTENTIAL EMIGRANTS REGARDING THE PLANNED DURATION OF THE STAY ABROAD

No special statistical analysis has been made concerning the influence of particular factors of planned duration of going abroad for more than 1 year; in the text that follows particular characteristics are analysed mainly on the basis of cross-tabulation.

Demographic characteristics. – *Sex* – for a shorter period of time (1–3 years) women are more inclined to go abroad than men, whereas for a longer period of time men are more inclined to go abroad than women. *Marital status* – single and divorced researchers are more inclined to short-term, medium-term and long-term emigration than the married ones, the widowed researchers are not inclined to any type of migration. *Age* – the influence of age is the strongest in short-term emigration – the youngest researchers (30 years and under) are much more inclined to this type of emigration than the older ones. The influence of age is also obvious in the case of migration »for good«, to which researchers aged 31–35 are much more inclined than the others; in the case of other durations of staying abroad the age does not play an important role. Conclusion: researchers under 35 years are more inclined to short-term and long-term migration than the older ones.

Professional characteristics. – *Level of education* – researchers with master's degrees are much more inclined to all different durations observed except to 6–10 years than researchers with doctor's degrees. *Broader scientific field* – the propensity to short-term migration is the highest among the researchers from social sciences and humanities, to medium-term migration (6–10 years) among the researchers from natural, medical and biotechnical sciences, and the propensity to long-term emigration is the highest among researchers from technical

sciences. *Narrower scientific field* – researchers from the following disciplines are inclined to emigration for a period longer than 6 years: electrotechnics, electronics, engineering, ecology, medicine, chemistry, chemical technology, biology. *Employment* – researchers from the higher education sector are the least inclined to all kinds of emigration regarding the period; within this framework they are mostly inclined to short-term emigration; the propensity to long-term emigration is the highest among the researchers from non-state research institutions, enterprises and medical institutions (outside the higher education system). *Work experiences within the science sector* – researchers with 6–10 years of work experiences within the science sector are inclined to stay abroad of up to 5 years, whereas those with 6–15 years of such experiences are more inclined to longer emigration than other researchers. *Position within the organisation* – researchers occupying any leading position within the institution are more inclined to long-term emigration than those without such a position.

Work conditions. – On average those who plan to go abroad for a longer period have worse work conditions than those who plan to go abroad for a shorter period.

Hierarchy of values. – For researchers who plan to go abroad for more than 10 years or for good, the following values are more important than for non-migrants: career development, professional fulfilment, salary/financial prosperity, good research infrastructure, information required for scientific work, modern way of life.

Demand for scientific work within the country. – In Slovenia the researchers whose work is demanded by the private sector and foreign commissioning institutions are more inclined to long-term emigration than other researchers.

Economic situation/characteristics. – *Financial situation of the researcher's family in the time of surveying* – it is worse for short-term than for medium-term and long-term emigrants. *Changes of the financial situation of the researcher's family in the 90s (since 1990)* – to short-term emigrants it has slightly improved, to other potential emigrants (medium-term, long-term) it has on average deteriorated or remained unchanged. *Expected changes in the financial situation of the researcher's family for 1996–1997* – on average the biggest group of researchers

– those who plan to stay abroad for 1–3 years – has the best expectations, whereas those who plan to stay abroad for more than 10 years have the worst expectations.

Characteristics of a planned stay abroad for more than 1 year. – *Steps undertaken in connection with the intention to leave the country for more than 1 year* – for periods shorter than 10 years the main step is to look for the assistance from colleagues abroad, for longer emigration the main step is to read the advertisements in specialised international journals. *Country of destination* – among those who plan to stay abroad for 1–5 years most of them plan to go to the USA, Germany and Great Britain, among those who plan to go abroad for 6–10 years, the most desired countries/regions are the USA, Austria and Asia, and among those who plan to go abroad for more than 10 years or for good, besides the USA the most desired countries are: Germany, France, Great Britain, Scandinavian countries, Canada and Australia. For the majority of researchers the main *reasons for choosing a particular country* are better conditions for scientific work and the familiarity with the conditions in the country, since they have already been there. *The purpose of staying abroad for more than 1 year* – For almost all the periods observed the two main purposes for leaving Slovenia for more than 1 year are to work at a research organisation/institution of higher education and to work on joint research projects/networks; but the main difference between short-term (1–3 years) and longer emigration is that professional training is of great importance for short-term emigration, whereas work outside the science sector plays an important role in longer emigration. Work in international organisations is important for staying abroad for 6–10 years. *Factors of dissuasion from leaving the country for more than 1 year* – For those who plan to go abroad for more than 10 years or for good, the main factors are the separation from one's family, health reasons and administrative and legal problems with local authorities abroad (in the country of destination). Other factors would have small or no influence on their decision/intention.

CONCLUSIONS

Brain drain from former socialist European countries is a very »hot« topic in the 90s. Within this phenomenon for different purposes, the brain drain of researchers as an important part of the human capital is especially important.

Since no comparable international data exists on the topic, the European research project which covered 10 European countries in transition, was started in 1994. It investigated the real and potential external and internal brain drain (of researchers) from this part of Europe.

The paper presented the analysis of potential emigration of researchers from Slovenia with an emphasis on the methodology of surveying and the results obtained. The questionnaire used in surveying was consistent in all countries, but the method of surveying varied. Random sampling was used only in Slovenia (in other countries, systematic sampling was used), allowing some generalisations for the total »population« of researchers.

Potential external mobility of Slovene scientists is high in absolute and in relative terms (in comparison to other 9 countries observed) and regarding the structure of this mobility/migration the potential brain loss is also considerable. The potential brain loss is the highest among scientists outside the higher education system and state research institutes, and on the other hand it is the highest among scientists from technical sciences.

The profile of the potential long-term emigrant is the following: single man with master's degree, aged between 30–35, from technical sciences, employed outside the higher education system and state-research institute; he goes abroad mainly for the reason of better conditions for scientific work.

Two important fields for the science policy and the national development strategy on the basis of surveying the researchers in Slovenia are: technical sciences and scientists outside the higher education system.

REFERENCES

- Bevc Milena (1993). Slovene Emigrants in the Early 90s – Regional Analysis (original: Slovenski emigranti na začetku devetdesetih let – regionalna analiza). Paper presented at the Second International Scientific meeting of researchers of the Slovene emigrants *Emigration of Slovenes: Importance, Causes and the Processes of Emigration* (Trieste).
- Bevc Milena (1994). *Brain Drain and Economic Development in Slovenia – Final Report* (original: Beg možganov in gospodarski razvoj Slovenije – Zaključno poročilo). Ljubljana: Institute for Economic Research.

- Bevc Milena (1996). Potential External and Internal Brain Drain – Slovenia, Final report. Cost A2 PECO project. Ljubljana: Institute for Economic Research.
- Bevc Milena, Logar Frančiška (1992). *Brain Drain and Economic Development in Slovenia – Vol. 1* (original: Beg možganov in gospodarski razvoj Slovenije – Prvo poročilo). Ljubljana: Institute for Economic Research.
- Bevc Milena, Malačič Janez (1995). *Real and Potential Brain Drain from Slovenia – Report for 1994* (original: Dejanski in potencialni beg možganov iz Slovenije – Poročilo za leto 1994). Ljubljana: Institute for Economic Research.
- Bevc Milena, Malačič Janez, Prevolnik Katarina, Sarka Dejan, Slabe Renata (1996). *Real and Potential Brain Drain from Slovenia – Final Report* (original: Dejanski in potencialni beg možganov iz Slovenije – Zaključno poročilo). Ljubljana: Institute for Economic Research.
- Malačič Janez (1996). *Real Brain Drain Migration from Slovenia in the Period from 1988 to 1994. Final Report* (COST A2 PECO Brain-Drain Project). Ljubljana: Faculty of Economics.

POVZETEK

**POTENCIALNO IZSELJEVANJE
ZNANSTVENIKOV IZ SLOVENIJE
SREDI DEVETDESETIH LET**

Milena Bevc

Emigracija - zlasti najbolj izobraženih - je v večini držav neznan ali pa zelo slabo evidentiran pojav. Članek prikazuje metodologijo in rezultate analize potencialne emigracije slovenskih raziskovalcev z magisterijem ali doktoratom sredi devetdesetih let na podlagi anketiranja posameznikov. Raziskavo smo izvedli v okviru mednarodnega projekta o odlivu raziskovalcev iz desetih držav vzhodne in srednje Evrope. Iz več razlogov (uporaba slučajnostnega vzorčenja, velik vzorec

– 1000 raziskovalcev ali 29% »populacije«, velik odziv raziskovalcev – 64%, itd.) so rezultati raziskave za Slovenijo zelo pomembni in uporabni za politiko države na področju raziskovalnega sektorja. Glavni rezultat analize je, da je potencialna zunanja (mednarodna) mobilnost slovenskih raziskovalcev visoka v absolutnem in relativnem pogledu (v primerjavi z ostalimi devetimi opazovanimi državami) in da je glede na strukturo te mobilnosti/migracij obseg potencialne izgube »možganov« (število potencialnih dolgoročnih emigrantov, ki so se že dokončno odločili za odhod v tujino) velik.

LITHUANIAN IMMIGRATION TO ARGENTINA

Marta Maffia, Gabriela Morgante, Mónica Fora

INTRODUCTION

The work that we have been performing since 1989 about »Lithuanian Migration in Argentina«, at the Socio-cultural Investigation's methods and techniques academic chair of La Plata Faculty of Natural Sciences and the La Plata University National Museum, is part of a didactic experience in which some of the main activities (both at the laboratory and the campus) concerning this investigation are carried out, with mutual participation of students and teachers.

In spite of the fact that some data is available, there are no records of further full research about Lithuanian migration in Argentina carried out by other Argentinean anthropologists. This essay constitutes a new contribution to the knowledge and understanding of the diverse components of our multicultural society, a recognition of the active role that these communities have played, together with other minority groups in the gestation of our country and the better comprehension of the experiences of American immigrants.

At this stage of our investigation our objective was: Firstly, the characterisation of the geographical, social and historical conditions of the country of origin, in order to frame the causes and motivations that led immigrants to leave their homeland. In second place, facing the lack of substantial information regarding their arrival and settlement in our country, and with the support of interviews as our only means of gathering information, we tried to reconstruct the adaptation process experienced by Lithuanians in our country, and, in the end, its consequences.

Lithuanian migration in Argentina inscribes itself within a wider context, the one of the massive migratory phenomena that, in general, includes both, minorities such as Armenians, Yugoslavians, Ukrainians, Polish, Greeks, Syrians and Lebanese, and majorities made up by Spaniards and Italians.

Lithuanian presence in our country starts to show up by the end of the last century, growing in importance during the first decades of the present one. This is the consequence of adverse situations, from a geographical, political and socio-economic point of view, obliging Lithuanians to restructure their way of living in a different context; the one offered by the receptive society.

In general, the term «migration» alludes to the geographical mobility of a certain group of people, either in an individual or a collective way. As Leon and Rebecca Grinberg said, «Migration in itself, (...), is that in which the movement occurs from one country to another, or from one region to another one sufficiently different and distant, during a period of time long enough so that it implicates 'living' in the receptive country and developing daily activities in it».

Taking the migratory theme as a basis, numerous theories have been formulated. From the classical perspective, Ravenstein (1885–1889) and other authors attributed the main cause for these displacements to the economic factor, combined to other factors which interfered either positively or negatively in the individual migrating decision. This theory was subject to various reformations: Klidberger (1967), Bartoli (1966), Lind (1969) and Wallerstein (1979).

On a different theoretical line and taking the multiplicity of factors involved in migration into account, Salt (1981) suggests valorising the systemic approach, confronting it as a dynamic process which reflects the complex contexts in which movements occur. The decision of migratory actors should be framed into the more or less close contexts which exercise their influence on it. What's more, it must be considered that the migratory flow itself alters such contexts in a «cybernetic» interaction which demands a constant definition of them.

This perspective, which we support, proposes framing the question of migration within the theories of social changes, involving the changes suffered both by the migrant, and the native and the receptive country in the process. The systemic approach allows the integration of a number of interacting factors located between macro-sociology and the actors' will. The actors differentiate among each other concerning their ability to build new diversified life alternatives and the relationship between the countries involved in the spatial mobility flow, as a

building factor of migratory practices. The perception of the economic, political and historical contexts of the origin and destination countries does not explain why some emigrate and others don't, therefore the two levels of analysis must be articulated. Authors like Zelinsky (1971), Courgeau (1982), and Thechter (1986) are inscribed within this trend, that regards social actors as historical subjects, since »the act of migration redefines history«. Taking this model into account, we will consider the motives that our informants wield about their decision to migrate.

The issue of migration is intimately linked to the concepts of »adaptation« and »identity«. Even though the deepening in the polemic theory about these notions exceeds the limits of this essay, we will briefly mention what we do mean when we apply them. Diverse perspectives can be adopted in the study of identities, different not only as regards the analysis unit (individual or collective) and the approach from diverse disciplines (Anthropology, Psychology, Sociology) but also, from a specific area, in terms of a theoretical object. The search of the migrant's identity involves very complex processes and acts. As for H. Lahitte, »...Identity is an articulation, a norm, a connection between a series of acts and processes. Processes in the sense of all those perceptions that express the introspection, and acts; since those perceptions allow the recognition, identification, configuration and representation of others. Trapped among different cultural filiations, the migrant constructs his identity in a dynamic way, adjusting his behaviour to the norms and models proposed both by his native group and the receptive society.«

On the other side, F. Barth considers that »the ethnic identities act like inclusion/exclusion categories and also as interaction ones, for both the 'ego' and the 'alter' must tally with each other, if the conduct is to have a meaning«.

E. Erikson, in his classical essay about identity in 1950, started developing a scheme for the understanding of the link between the individual, the ethnic group and society. This author defines identity as a process that takes place in the heart of individuality and also in the heart of communal culture. On that score, he points out: »...we face a process located in the nucleus of the individual and, therefore, in the nucleus of community culture, a process which establishes, in fact, the identity of these two identities...«.

In the context of our investigation, the concept of identity is intimately linked to the notion of ethnicity, this meaning »the positive tendencies of identification and inclusion of different ethnic groups, which have emerged in the last

decades, as a consequence of social trends that have appeared in complex societies created by the action of apparently assimilated groups that reaffirm their ethnic identities, differentiating themselves from the global society.«

According to J. and G. Giordano, ethnicity is a term which refers to a descriptive value that allows us to recompose a sense of community and group, transmitted for generations by family, and reinforced by the rest of the surrounding community. »It is much more than a race, religion or national or geographic origin, it includes conscious and unconscious processes that satisfy a profound psychological necessity of an identity and historical continuity«. »It overwhelms our behaviour, feelings and thoughts in obvious or subtle ways. Plays a fundamental role in the determination of what we eat, how we work and relax, how we celebrate our rituals and feel about our lives, death and sickness.«

Yinger synthesises in a clear way the composing dimensions of the concept »ethnia«: »The ethnia exists since the moment in which three conditions are verified: 1) A significant segment of a society is regarded as different through combinations of some characteristics (religion, race, origin, language) which a certain culture is associated with; 2) Its members regard themselves as such; 3) Its members participate in activities built up from their real or mythical origin and common cultures.« Migrants develop these activities as an adaptive answer to the restrictions and opportunities offered by the receptive society. This adaptive answer refers to »the group of procedures, selection and utilisation of resources and tendencies in the selection of alternatives, made evident by a certain unity throughout the process of satisfying basic needs and facing the pressure of the environment«.

SOURCES, METHODS AND TECHNIQUES

The »corpus« for this investigation is made up by a group of nearly seventy Lithuanian migrants and their children settled in the districts of Berisso, La Plata, Capital Federal and Avellaneda, both men and women of different ages. These were interviewed during the 1989–1993 period both in the context of »societies« and informants' particular residences or working places.

Despite the existence of three previous national census (in 1869, when there is an 11% of foreign population, in 1895, when there is a 26%, and in 1914, when foreigners represent the 29% of our country's population), it is in the 1947

census where the Lithuanian presence in our country is individualised. From 2.426.532 foreigners (a 15% of the total population of the country), 13.516 are Lithuanian immigrants. This, together with the almost absolute absence of written sources that might support with data their exact means and date of arrival, total numbers of individuals entering the country, places of settlement, etc., obliged us to rely on oral sources in most cases.

The techniques used were: The structured and non-structured, photographed interview, all recorded simultaneously on audio and videotape, capturing both images and sounds. This will allow us, in further instances, to recompose the behaviour of this group, incorporating the analysis of their non verbal language in kinetic and proxemic studies.

In the particular case of photographed interviews, it was proved that a remembrance process is produced, through which images of the informant's past life come to his mind, allowing him to recompose his stories, also contributing to establish a »feedback« of the information and a better »rapport« with the investigator.

»Participation« (commonly known as »participant observation« from a Malinkowskian point of view), was employed in different events: The preparation of typical dishes at the informant's residence or »societies«, rituals and celebrations in the heart of the groupings, and the teaching of their language.

BRIEF CHARACTERISATION OF THE GEOGRAPHICAL AND SOCIAL-HISTORICAL CONTEXT

Lithuania constitutes an Oriental European state by the Baltic Sea, with an extension of 65.200 square km and a population of 3.690.000 inhabitants according to the 1989's census. Together with Estonia and Letonia it constitutes the Baltic States. The Lithuanians, together with the Letonians and Prussians conform a branch of the Indo-European Arian family.

The territory is made up by an extensive plain area, with some undulations at low altitudes, covered with conifer forests, some swampy regions, and peat deposits. The coastal area is made up by dunes.

In spite of the industrialisation process, Lithuania has got a basically agricultural economy, with potato, rye, barley and beet crops; bovine and porcine cattle.

The capital city is Vilnius, and other important cities are Kaunas, Memmel, Suvalki and Shavli.

In the past, Lithuania was an independent Great Dukedom. It was formed in the year 1236, under the leadership of prince Mindaugas, who unified the numerous tribes that inhabited the area. By this time the Dukedom extended itself up to river Dnieper by the east and the Black Sea in the south.

By the end of the fourteenth century, Lithuania was absorbed by Poland, due to a pact which involved the conversion of the duke to Catholicism. By the beginning of the fifteenth century, under the reign of Vitautas, the country reached the climax of its development. In the sixteenth century, due to the Polish-Lithuanian Dublin alliance (Against the Russian expansion), Lithuania gradually lost its institutions, finally becoming a Polish province. By the end of the eighteenth century, Lithuania was partitioned between Russia and Prussia, after the disintegration of Poland.

As a consequence of the Russian Revolution in 1918, Lithuania emerged as an independent Republic, and adopted a democratic Constitution in 1922. After the Second World War, it became one of the Russian Union's Soviet Socialist Republics, which signified the exodus of one third of its population. Since the 1990's elections, with the victory of the autonomists, a tense confrontation arose with the Soviet state. In February 1991 president Vitautas Landsbergis called for a referendum which showed a 91% support in favour of the independence of the country; in September that same year it was accepted by the USSR and the rest of the nations.

LITHUANIAN MIGRATION IN ARGENTINA

1.

The American continent will be the chosen one by the various migratory movements from Lithuania that will not only come to Argentina, but also to Brazil, Uruguay, Colombia, Venezuela, USA, and Canada. In our country, we can distinguish different migratory contingents: One, before the First World War, by the end of the nineteenth century; a second one by the beginning of the twentieth century; a new flow arrives between 1927 and 1930, coincidental with the economic crisis suffered by Argentina; and, finally, after the Second World War

another group of Lithuanians settles in our country, many on their way to the US, Canada and Australia.

According to the informants' testimonies, the first families were settled in the Patagonia. One of them recalls that in 1877 a Lithuanian who lived there founded Colonia Sarmiento, where some descendants of these first colonisers can still be found. By the same time, other groups settled in provinces such as Entre Rios and Santa Fe, and before the First World War, in Tucuman. The Lithuanian presence is also noticeable in the province of Mendoza, while Buenos Aires is the main receiver of immigrants, who establish themselves in Bernal, Avellaneda, Villa Lugano, Lomas de Zamora, La Plata and Berisso.

In response to the needs that arouse upon their arrival in our country, and to be able to share their joy and pain during the adaptation process, »Societies« were built up. At the beginning, they acted like mutual aid entities, solving housing problems and finding jobs for the newcomers, also providing medical aid and funerary services.

»...It must be considered that we arrived in very poor conditions. By those times, those who came had very little money and desperately needed to work, and not knowing the language of a country is dramatic. That's why these communities were formed...«

»...But many arrived in Argentina and formed little groups. Why? Of course, they came there without knowing the language or the country, with practically no parents, since the huge mass wouldn't come but after the First World War. So they formed »Lithuanian Societies«, or clubs, ...it was almost a necessity, ...now they could make themselves understood, and help each other with the money, there was a common fund and so they started growing...«

Later, these societies absorbed other functions, such as cultural manifestations and other recreational activities.

»...Societies still exist, but just to keep traditions alive, feel like Lithuanians, show they are Lithuanians; youth keep traditions and a patriotic attitude towards Lithuania...«

In 1907 a »society« is formed in Rosario. The oldest one in Berisso is called Nemunas at present, founded in Ensenada in 1904 under the name of Vargdienis and moved to Berisso in 1913. »United Lithuanians« dates from 1914 in Lanus, and had a representation in Cordoba. In the Capital District there is the Villa Lugano Lithuanian Centre, founded in October, 1926. In 1931, a second society is created in Berisso, called Mindaugas. In Avellaneda, there is a society

located at the Mother of Piety parish, founded in August 1942 by the Marian fathers, who arrived in the country in 1939. In some cases, such as the Tucuman society, there are no records of the exact date of the foundation of societies, since immigrants who constituted them thought that they wouldn't be staying for long.

At present, as a consequence of the recent Lithuanian independence, there is an Honorary Lithuanian Consulate in Argentina.

Those Lithuanians that arrived by the end of last century were mostly farmers, some of them lacked education and, once in our country, they were employed in the construction of the railway system, in the countryside, or at slaughter houses in Rosario, Buenos Aires and Berisso. Among those who arrived after the Second World War, there were plenty of professionals. Nowadays many of them and their descendants perform activities related to their academic titles: Teachers, doctors, engineers, etc. The intense activity of most of them has been one of the reasons for their weak participation in societies.

»...When I was eighteen, I became a member of a society. By then there were much more Lithuanians than today, more excitement, more life... Since 1962, the year I got married, I left the society. Years of hard work followed. I worked at YPF (an oil company), probably in excess as I worked over twelve hours a day, Saturdays and holidays... My mother would invite me to an event, and, sincerely, I had lost interest in them...«

2.

According to the analysis of these and other testimonies, and the contact with informants, war emerges as the main cause for migration. Even though there was a first migratory wave by the end of the nineteenth century (with very few living immigrants at present), due to the unfavourable economic, political and social situation that characterised the last years of the tsarist regime, the great migratory flow takes place before the First World War, while the frontiers were still open. During the postwar period, more Lithuanians decided to abandon their homes, mostly influenced by parents living abroad. The American continent showed up as a very popular destination for European immigrants:

»...My dad came with my uncle, they left Lithuania for fear of being part of the Tsar's military service, it was seven years long, and they wouldn't waste their youth. Therefore, they escaped...«

»...America was a very coveted place, where we could live much better than postwar Europeans. And so, after 1914, before the First World War, there was a great emigration, due to the rumours of an imminent world combat...«

»...My mother arrived after the First World War, in 1921. My father had come before... She would be 14 by then, and had to hide beside the hills so that the Russian troops wouldn't see her; they plundered the whole village. They had to escape for their lives. That was one of the reasons that pushed her to take the decision: I'm going to Argentina, I won't have any problems there...«

»...Those who came after the First World War, left because there was a lot of wealth in the hands of a small group of people. Then, the workers didn't have a pleasant life, difficult enough to emigrate in the search of a better future somewhere else...«

After the Second World War, many Lithuanians arrived in Argentina, not only escaping from a bad economic situation, as a consequence of the war, but also due to the communist regime implanted in Oriental Europe. One of our informants recalls the ordeal that some of his relatives had to endure after the Second World War:

»...Well, after, immigration came here, little by little, slowly; relatives calling each other; but the great migration started after the Second World War...«

Most Lithuanians paid for their trip, either with the help of a local relative, or employed by factories. Not all of them regarded Argentina as their final destination, many of those who arrived would then go to the United States. But to enter that country, a visa was necessary, and it could take as much as ten years to get one. Thus, most immigrants got married to Argentineans during that period of time, and finally stayed in this country.

But war was not the only motive that pushed Lithuanians to leave their homeland: The poor living conditions, and the adverse climate were other important expulsion factors.

The climate, very harsh, with extremely cold winters that can last up to six months; and summers with very long days of hard work to collect the necessary provisions for the winter. The following describes the average Lithuanian home:

»...When you go by a wonderful house, there is a terrible smell. The fact is that there are lots of cows, all under a roof to protect them from the climate. It's not like here, they must have a place to protect the animals, for their own survival...«

Survival in Lithuania by the time these immigrants arrived, strictly depended on hard work. By three in the morning men would wake up to work in the countryside. When it was harvest time, everyone, even the kids, would work in the fields. Children between the ages of eight and ten were initiated in looking after the crops and cattle.

»...When I was thirteen, my father, with a horse, and I with another one, would take the pigs to be sold in the marketplace...«

Nevertheless, Sunday was a non-working day, it was a day of reunion, and the place was the church; the children would go for a stroll around the town, and men gathered to have some drinks.

In spite of the fact that Lithuanian economy was based upon agriculture, land was not equally shared. There were two main social classes: the landowners, who had large territories and comfortable, luxurious houses; and the farmers, who could live permanently at the landowner's house, or be temporarily employed during the crop season. They had to work for the landowner and could keep the exceeding production to be sold or kept for their families. This situation was another factor that led Lithuanians to leave their country.

3.

The Lithuanian immigrant structured his daily life, mainly during the first period, around two central poles: One being the family and the »societies« as »micro-contexts«, reproducing the culture of their origin through the conservation of their language, and their typical ceremonies and food; and the other one being public life, work and schools, in a strange culture, with no affective connotations. The possibility of rebuilding their identity relied in these two poles.

What follows is the characterisation of some of the cultural components brought by these immigrants which, kept and transformed by some of their descendants, contributed to the consolidation of their existence as a particular human group in a strange land.

The food: Lithuanian informants do not hesitate to affirm that in all European countries with cold climates, the diet is based on potatoes, cream, pork, rye, cheese, jam, herring and beet among others. It is the dressing, then, the element that permits the recognition of the origin of each preparation. The different meals were: Breakfast, a midmorning meal, lunch and dinner. The breakfast consisted

of tea or milk with rye bread toasts and butter. By midmorning, women would take some »crepes« to the working men in the fields, which they ate with creme, onions or bacon. Then lunch would come, consisting of sweet milky soup and another one seasoned with beetroot, pork or cabbage. Finally, by six in the afternoon, they would dine and go to bed until the following morning.

The house was not only a place to live in, but also a place where food was prepared and conserved. They were big houses, usually divided into two areas, one for the family, and the other one for the cattle, separated by an oven in the centre of the house. Pork was processed into sausages and bacon. Apples, plums and a native fruit called »yarmushnia« were dried to prepare compotes. Peppers, beets and radish were stored in vinegar barrels. Huge quantities of radish and cheese were cooked with salt and butter, and eaten with black bread.

In order to obtain all the necessary ingredients for these preparations in our country, many immigrants cultivated seeds brought from their own farms in Lithuania. Such is the case of the »kriera«, a plant whose roots are grated and mixed with vinegar and salt, and then used to accompany the pork. So are the »grustinias«, which constitute a dressing similar to the vinegar. The »salote« or Lithuanian lettuce is cultivated to prepare salads. Thanks to these and other ingredients, many typical dishes can nowadays be prepared by Lithuanians and their descendants in our country. One of these is the beet soup, also found in Ukraine, Russia and other countries of this region, which was originally prepared with bacon, pork and milk cream. At present pork has been replaced with beef. Another important dish is the grated potato cake, with eggs, bacon, onions and flour. The »virtiniukai« is also very common: a cheese, onion, bacon and potato mass, seasoned with bitter cream and onion sauce. Vetch and bean preserves are also prepared and a kind of gelatine is made with pig limbs.

Music and Dance: Both dancing and singing are at present, two of the main elements that determine the nature of »Societies«, and have been as well, one of the causes of their creation:

»...Where would they go to sing their songs, hear their music, exercise their social habits, share a common code, if not to a specific place? Therefore, they organised themselves into groups in Berisso, in order not to feel lonely in this new world...«

In Villa Lugano, Lanus, and the Berisso Mindaugas Society there are now groups endeavoured to these practices. Most of them are made up by children

and grand-children of the original Lithuanians, though some young members of other societies have been incorporated.

In the particular case of the Mindaugas Society, the choir was originally created to sing traditional Lithuanian songs and was made up only by women. Later on male voices were incorporated and the repertoire was increased to include more popular songs. Within the latter the most representative ones are »dainos«, performed in a diatonic scale and with an inconstancy of rhythms. A balance between an onomatopoeic poetic text and a music imitating the sounds of nature and daily activities is characteristic of these songs.

The typical instruments accompanying the songs are: the »kankles« or Lithuanian sitars, the »trinitas« or trumpets, a wind instrument made up by a wooden horn with a hollow tip, and the accordion. At present piano and violin have also been included.

Dances are performed in typical linen and wool garments, hand-crafted by the members of the ballet, with figurative and geometric designs. They represent the different aspects of Lithuanian life: Labour situations, ceremonies, the beginning of the spring, the winter, or other natural phenomena, and human love. They all have a meaning. The choreography of most of these dances is organised in order to have sixteen dancers on the stage.

The language: the Lithuanian language is one of the oldest still in use. It is very similar to the Sanskrit, the Latin and the Ancient Greek. It constitutes the most primitive of the Arian languages still in use at present and is the only surviving branch of the Baltic language (of Lithuanian and Letonian nature as different from the Estonian). The other Baltic branch, which disappeared during the sixteenth century, is the Ancient Prussian.

Watson, the Curlander, estimates that one third of the Lithuanian language derives from the Finn, the Gothic or the German one, together with some terms introduced by the Polish. But, philologist Rusk considers that the Lithuanian constitutes a language by itself with German grammar input and Slovenian vocabulary.

By the end of the eighteenth century, Lithuania was shared between Prussia and Russia. The language was introduced into the Prussian Kingdom and lost its nature, whereas in Russia, the language remained practically unaltered. The existence of Lithuanian names in Russian territory confirms the latter. In this century Lithuanian speakers amounted to 2,500,000.

According to the surveyed bibliography, the primary Indo-European declination and the whistling accent are given characteristics of the language related to its archaic nature. With regard to the former, some researchers find six, and others seven declinations, which modify the significance of words according to the person they refer to, its purpose, etc. The whistling accent gives the language a special nature since what identifies the transfer of one language to other nations is the lack of accent features.

The actual Lithuanian language is divided into a series of dialects: Lithuanian, Balc-Lithuanian (in northern Poland), Prussian-Lithuanian (in Prussian Poland) and Letonian. But none, with the exception of the Letonian, show the nature of this language.

As some Lithuanian specialists state, no fixed rules that might regulate the position of the accent have been found, making it easier to learn it orally than grammatically. Its study is even more difficult due to the coincidences between the accent's intensity and intonation. As regards declination, despite having lost its neutrality, it keeps the duality between the plural and the singular.

In Lithuanian language verbs outweigh nouns in importance. As for professor Ceculis, who chaired language classes at the Berisso Mindaugas Society in 1993, verbs are responsible for the melody and rhythm of the conversation. There are four verbal tenses: Present, future, infinitive and participle. This language is full of words connected with nature and plenty of diminutives, specially affective ones.

The practice of this language within Lithuanians in our country was carried out among children and parents in a family context, and in societies. Before the 40's there was a school where both Spanish and Lithuanian were taught. As the Second World War broke out, this school was closed and its activities ceased, since it was economically supported by the Lithuanian government, and the latter was dissolved when Lithuania was incorporated to the USSR. The language was also strengthened by literature, songs and the contact that many immigrants kept with their parents in Lithuania. The continuity of the use of the language in our country meant the incorporation of some new words:

»...I often remember that many Lithuanians that had been here for a long time would tell me 'anda al almacina y compra masitas' (go to the *gracery* – grocery – and buy some biscuits). The ending of the words was changed, many Spanish words were assumed as their own ones, causing a total deformation of the language...«

But they had to assimilate Spanish as a means of easing personal and labour contacts, and therefore facilitating their social mobility among the new community. Nowadays there are few Lithuanian speakers, which is understandable. Those who persist in trying to keep their cultural origin alive keep on cultivating their music, dances and language in the heart of »societies«.

SOME PRELIMINARY CONCLUSIONS

In this essay we have analysed certain aspects that partially characterise the lives of Lithuanian immigrants and their descendants in our country. In this first stage a series of parameters were selected that, in a second one, will allow the elaboration of a survey that will function as a secondary control system and a deeper way of investigation.

Concerning the motives which led Lithuanians to leave their native country, it becomes evident that a multiplicity of macro and micro factors have interacted and articulated this decision. Lithuania, almost since its constitution as an independent Republic at the beginning of the century, has been involved in diverse and complex social, economical, religious, historical and political events (the tsarist regime, the huge warlike combats, the post-war depression and the implantation of the communist regime within a mostly catholic nation). This situation, together with a basically agricultural economy, with a very adverse climate and stressed social differences, contributed to the migration process towards idealised countries such as Argentina; where they did not only expect to find economic wealth, but also a peaceful future, far from the shocked Europe they had left.

Within the main factors that worked and still work as ethnic identity builders (from a qualitative point of view) are: the common origin, the language, the music, the dances and religion. The latter, though not specifically analysed, constituted one of the most important elements of cohesion and support of the Lithuanian identity, allowing their differentiation from other ethnic minorities, especially those with Communist orientations.

Concerning their origin, the »Lithuanian being« was based upon a triple interaction between the members of the group, the rest of the communities and the Argentinean native population in their daily tasks (either while working or at the places where they lived), clearly establishing the limits among each others.

For example, the gathering of Lithuanians in Societies helped to consolidate the feeling of belonging to a specific group, strengthening the bonds with their Lithuania through cultural practices such as their language, music, typical food and celebrations. Furthermore, these institutions facilitated the adaptation process to the receptive society and the necessary integration to the new context, by solving housing or employment problems.

The language acts like the symbolic cohesion factor among the group, as a distinctive element of belonging and communication. Even though it is true that Spanish had to be adopted to make social contact possible, especially when looking for a job; the practice of the native language was kept in families and »societies«. At the latter, it was not only taught in the written form, but also through recreational activities, such as the interpretation of typical dances and traditional songs.

Thus, when being transferred through migration, the »common origin«, together with the »language«, »the music« and »other cultural ceremonies« (like traditional cooking), eased and reinforced the singularity of the group, allowing the participation in a different culture and framing its ethnic identity.

According to what has been observed, analysed and registered, an »Adaptive Lithuanian Strategy« could be conceived, as a process of combination of invariable elements of their culture and a series of partial situations, transformations and incorporations, as a consequence of their inevitable development in the new context. For example, the replacement of ingredients in their typical recipes, the transformation of Spanish words by adding Lithuanian declinations and the incorporation of new instruments in the interpretation of traditional melodies, were some of the observed modifications.

As regards the incorporation of new members into societies, regarded as strangers by the group (in the cultural aspect), we may say that during the first stage of their settlement in our country, Societies were entirely made up by Lithuanians, and no strangers were accepted. With time, the loss of Lithuanian members and their descendants in Societies activated the acceptance of new non-Lithuanian members, which is today accepted as a profit (conceived this way by the members themselves) and is materialised in the celebration of numerous weddings between Lithuanians and members of other communities, who actively participate in cultural traditions such as the choir, the ballet or the learning of the language.

There is no doubt, according to Gino Germani, that »...mixed weddings have been one of the most effective means in the process of assimilation of the local social and cultural conditions by adult immigrants...«

In short, the constitution of the Lithuanian identity in Argentina was based upon two pillars: Families and Societies. The former jump-started a process of conservation, perpetration and reproduction of elements of the Lithuanian culture, such as the spoken language and food preparations. But it was, on the other hand, submitted to a series of changes exercised by the local interaction and the incorporation of new habits, such as Spanish and mixed weddings. Societies, on the other hand, reinforced the feeling of belonging to the Lithuanian community through the execution of specific activities. Both pillars allow the conceptualisation of the »Lithuanian being«, based on the differences and similarities with the rest of society, adding personal and family recollections.

Considering that personal, social and ethnic identities emerge within a relational context, in which the minimal sense that can be conferred to the exchange that relies there, is the one of »difference«, a series of questions arise: Which processes intervene in the creation of the Lithuanian ethnic identity, not only in a collective but also at a personal level?; Which contexts facilitate its conformation?; What aspects of the interactive inter and intra-groups and intra or inter-personal ones should be retained so that the concept of identity (ethnic, individual, social) becomes operative? These will work as a starting point for the next stage of our investigation.

BIBLIOGRAPHY

- 1918–1968 *Lietuvos Laisves Kovos Metai*, 1968. Lietuviai Argentinoje, Rosario, Lietuviu Bendroumenes Leidinys.
- Barth, F. (comp.), 1976. *Los grupos étnicos y sus fronteras*, FCE, México.
- Bartoli, A., 1966. *Analyse et signification des migrations de main d'oeuvre*. Cahiers de l'ISEA, no. 177, September.
- Bartolomé, L., 1982. *La familia matrifocal en los sectores marginados: Desarrollo y estrategias adaptativas*. Fac. de Cs. Sociales y Económicas, Pontificia Universidad Católica Argentina, Bs. As.
- Birdwhistell, R., 1979. *El lenguaje de la expresión corporal*, Gili, Barcelona.

- Corgeau, D., 1982. *Three Centuries of Spatial Mobility in France in Study of Dynamics, Evolution and Consequences of Migrations II*. Unesco, Paris.
- Ehret, J., 1974. *Los Bálticos olvidados*. Bs. As., Publicado por el Consejo de las Organizaciones y Prensa Lituanos en Argentina.
- Erikson, E., 1959. *Childhood and Society*. New York.
- Erikson, E., 1980. *Identidad. Juventud y crisis*. Taurus Ed., Madrid.
- Germeni, G., 1959. *La asimilación de los inmigrantes en la Argentina y el fenómeno del regreso de la inmigración reciente en Buenos Aires*. Publicación interna nro. 14, Facultad de Filosofía y Letras, UBA.
- Grinberg, L. & R., 1976. *Identidad y Cambios*. De. Paidós, Bs. As.
- Grinberg, L. & R., 1984. *Psicoanálisis de la migración y el exilio*. Alianza, Madrid.
- Hall, E., 1979. *La dimensión oculta*. S. XXI, México.
- Hetcher, M., 1986. Relation choice theory and the study of race and ethnic relations. Rex, J; Mason, D. (eds), *Theories of Race and Ethnic Relations*, Cambridge University Press.
- Jackson, J., 1991. *Migralles, Oeiras, Celta*. (translation).
- Kindleberger, C., 1967. *Europe's Postwar, the role of labour supply*. Harvard University Press.
- Lahitte, H., 1983. *Nociones sobre el funcionamiento de los lenguajes descriptivo-documental*. Cuadernos LARDA 3, La Plata.
- Lahitte, H., & Maffia, M., 1986. *A modo de conclusión: Los migrantes caboverdeanos, polacos y griegos*. Cuadernos LARDA, La Plata.
- Lind, H., 1969. *Internal migration in Britain*. Migration, Cambridge University Pres.
- Misiunas, R. (dir), 1989. Foro Báltico Y. USA.
- National Census: 1869, 1895, 1914 and 1947.
- Panettieri, J., 1970. *Inmigración en la Argentina*. Macchi Editions, Bs. As.
- Ravenstein, E., 1889. The laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*.
- Revista de la Direccion Nacional de Migraciones*, Vol. 1, no. 3, July–September 1960, pp. 164–165.
- Salt, J., 1981. International labour migration in Western Europe. Kritz, M.; Keely, C.; Tomasi, S., *Global trends in Migration*, Center of Migration Studies, New York.

- Sasarots, H., 1987. *La identidad étnica en los migrantes japoneses de la denominada zona "sur" (provincia de Buenos Aires). Procesos de contacto interétnico*, Bs. As.
- Stanganelli, Y., 1995. *Las repúblicas Bálticas: Lituania, Letonia y Estonia. El puente entre el este y el oeste*. Relaciones Internacionales no. 8.
- Verax, C., 1944. *Lituania entre fuego cruzado: ensayos sobre el destino de un país*. Alberto Moly editions, Bs. As.
- Wallerstein, Y., 1979. *The capitalist World-Economy*. Cambridge University Press.
- Wiener, U., 1967. *The human use of human beings: cybernetics and society*. A. Von, New York.
- Yinger, M., 1986. Intersecting strands in the theorisation of race and ethnic relation. Rex, J.; Mason, D. (eds), *Theories of Race and Ethnic Relations*, Cambridge University Press.
- Zelinsky, W., 1971. The Hypothesis of Mobility Transition. *Geographical Review*, April.

POVZETEK

LITOVSKI PRISELJENCI V ARGENTINI

Marta Maffia, Gabriella Morgante, Mónica Fora

Čeprav imamo na razpolago nekaj podatkov, nimamo izčrpnih poročil drugih argentinskih antropologov o raziskavah priseljevanja Litovcev v Argentino. Pričujoča razprava predstavlja nov prispevek k spoznavanju in razumevanju različnih komponent večkulturne družbe, priznanju aktivne vloge, ki so jo imele te skupnosti skupaj z drugimi manjšinskimi skupnostmi pri oblikovanju Argentine in boljšemu razumevanju izkušenj ameriških priseljencev.

Na tej stopnji raziskave nas zanima, prvič, karakterizacija geografskih, družbenih in zgodovinskih okoliščin v državah izvora, da bi lahko določili vzroke, zakaj so priseljenci zapustili domovino. Drugič, navkljub pomanjkanju obširnejših podatkov o njihovem prihodu in naseljevanju v Argentini smo s pomočjo

intervjujev, ki so naš edini vir informacij, skušali rekonstruirati proces prilagajanja Litovcev v Argentini in, navsezadnje, njegove posledice.

Priseljevanje Litovcev v Argentino je del širšega konteksta v pojavu množičnih selitev, ki na splošno vključuje tako manjšine, ki jih sestavljajo Armenci, Jugoslovani, Ukrajinci, Poljaki, Grki, Sirijci in Libanonci, kot večino, ki jo sestavljajo Španci in Italijani.

"Korpus" za raziskavo sestavlja skupina skoraj sedemdesetih litovskih priseljencev in njihovih otrok, naseljenih na območju Berissa, La Plata, zveznega okrožja Buenos Airesa in Avellanede, moških in žensk različnih starostnih skupin.

Kljub obstoju treh starejših popisov prebivalstva (1869, 1895, 1914), je prisotnost Litovcev v Argentini individualizirana v popisu iz leta 1947. Izmed 2.426.532 tujcev (15 % celotne populacije države) je 13.516 litovskih priseljencev.

V Argentini lahko ločimo več valov priseljevanja: pred prvo svetovno vojno imamo enega ob koncu devetnajstega stoletja, drugega v začetku dvajsetega stoletja; naslednji val pride med letoma 1927 in 1930 ter sovpada z ekonomsko krizo v Argentini; po drugi svetovni vojni je prišla še ena skupina Litovcev, med katerimi jih je bilo veliko na poti v ZDA, Kanado in Avstralijo.

Prve družine so se naselile v Patagoniji. Eden od njih se spominja, da je leta 1877 Litovec, ki je tam živel, ustanovil Colonio Sarmiento, kjer še danes najdemo potomce prvih priseljencev. Ob istem času so se tudi druge skupine naselile v provincah Entre Rios, Santa Fe, Tucuman in Mendoza, največ pa jih je prišlo v Buenos Aires. Naselili so se v Bernahu, Avellanedi, Villa Luganu, Lomas de Zamori, La Plati in Berissu.

V pričujoči razpravi smo analizirali nekatere vidike, ki deloma karakterizirajo življenje litovskih priseljencev in njihovih potomcev v Argentini.

Ob raziskovanju vzrokov, zakaj so Litovci zapustili domovino, vidimo, da je odločitvi botrovalo veliko makro in mikro dejavnikov.

Skupen izvor, jezik, glasba, plesi in vera predstavljajo nekatere od najpomembnejših elementov kohezije in podpore litovski identiteti ter omogočajo razlikovanje od drugih emičnih manjšin, zlasti komunistično usmerjenih.

Glede na njihov izvor je bistvo Litovcev temeljilo na trojnem medsebojnem vplivu med člani skupine, drugimi skupnostmi in prvotnim prebivalstvom Argentine pri njihovih dnevnik dejavnostih (na delovnem mestu ali na domu) in določilo meje med njimi. Zbiranje Litovcev v družbah je, na primer, pomagalo pri utrjevanju občutka pripadnosti določeni skupini, krepilo vezi z Litvo prek kulturnih dejavnosti, kot so jezik, glasba, tradicionalna hrana in praznovanja. Poleg tega

so te inštitucije olajšale proces prilagajanja družbi, ki jih je sprejela, in potrebno integracijo v nov okvir z reševanjem stanovanjskega in zaposlitvenega problema.

Po naših opažanjih, analizah in zapisih bi lahko govorili o 'litovski strategiji prilagajanja' kot o procesu združevanja nespremenljivih elementov njihove kulture z nizom delnih situacij, sprememb in vključitev, ki so posledica njihovega neizogibnega razvoja v novem okviru. Nekaterne spremembe, ki smo jih opazili, so na primer zamenjava sestavin v njihovih tipičnih receptih, spreminjanje španskih besed z dodajanjem litovskih sklanjatev in uporaba novih glasbil v interpretaciji tradicionalne glasbe.

Oblikovanje litovske identitete v Argentini je torej temeljilo na dveh stebrih: na družinah in družbah. Prve so začele proces ohranjanja, izvajanja in reprodukcije elementov litovske kulture, kot sta jezik in priprava hrane. Po drugi strani pa so bile izpostavljene spremembam zaradi vpliva okolja in privzemanja novih navad, posebno španskih, in mešanih porok. Družbe so krepile občutek pripadnosti litovski skupnosti z izvajanjem določenih dejavnosti.

Oba stebra pomagata pri oblikovanju pojma 'litovstva', ki temelji na razlikah in podobnostih s preostalo družbo, s spomini posameznikov in družin.

KONFERENCA ZVEZE EVROPSKIH
MIGRACIJSKIH USTANOV, OMADI
SEVERNA IRSKA, 25. - 27. SEPTEMBER 1997

POROČILA IN

RAZMIŠLJANJA

REPORTS

AND REFLECTIONS

KONFERENCA ZVEZE EVROPSKIH MIGRACIJSKIH USTANOV, OMAGH (SEVERNA IRSKA), 25.– 27. SEPTEMBER 1997

Marjan Drnovšek

Vsakoletno srečanje članov AEMI (The Association of European Migration Institutions) je bilo septembra 1997 v Centru za izseljenske študije in muzeju The Ulster American Folk Park v bližini manjšega mesta Omagh na Severnem Irskem. Poleg rednih članov iz Švedske (Švedski izseljenski inštitut), Norveške (Norveški izseljenski muzej), Finske (Inštitut za migracije, Turku), Allanda (Izseljenski inštitut), Velike Britanije (Pomorski muzej, Liverpool), Nemčije (Nemški izseljenski muzej, Bremerhaven, in Zgodovinski izseljenski urad, Hamburg), Italije (Izseljenski muzej, San Marino), Slovenije (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU) in gostiteljev so se konference udeležili tudi nečlani AEMI (v nadaljevanju Zveze), in sicer z enajstih univerz, muzejev in migracijskih inštitutov iz Evrope, predvsem pa iz ZDA in Kanade.

Delo konference je bilo razdeljeno na t. i. delovno srečanje članov Zveze in znanstveno konferenco. Delovno srečanje v Centru za izseljenske študije je bilo posvečeno temam o bodočem delu Zveze, o možnosti priprave skupne razstave, načrta o izobraževanju otrok o izseljenski preteklosti in o možnostih večjega odmeva izseljenske tematike v javnosti. Težnja po povezovanju znanstvenega in kulturnega dela s t. i. poslovnim svetom (npr. turizmom in razstavo EXPO 2000 v Hannovru) je običajna stalnica delovanja prisotnih izseljenskih inštitutov in muzejev. Govorili smo tudi o možnosti skupnega transatlantskega raziskovalnega projekta (prek e-maila) in o raziskovanju poti izseljencev skozi Evropo.

Dva dneva, 26. in 27. september, pa sta bila posvečena referatom in diskusijam na temo »V dežele onstran morij« (»To Parts Beyond the Seas«) s podnaslovom: Individualne izkušnje evropske diaspore. Z referati so sodelovali: *Gordon Read*, Merseyside Maritime Museum, Liverpool ('From the Cradle to

the Grave.' Records of Immigrants from Family Papers), *Diana Pardue*, Ellis Island, New York ('The Ellis Island Oral History Project'), *Trevor Parkhill*, Ulster Museum, Belfast (The Wild Geese of '98 – Émigrés of the Rebellion), *Knut Djupedal*, Norwegian Emigrant Museum, Ottestad (Passage to America: the emigrant becomes an immigrant), *Bruce Elliott*, Carleton University, Ottawa (English Immigration and Settlement Patterns in the Canadas), *Marjan Drnovšek*, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana (Slovene Emigrant Letters and America), *Frank Neal*, University of Salford, Manchester ('Black '47' – Britain and the Famine Irish), *Patrick Fitzgerald*, Ulster American Folk Park, Omagh (The Art of Emigration, Visual Representation of the Irish Emigrant Experience), *Amy Miller*, Bard Graduate Center of Studies in Decoration Arts, New York (The Immigrant Craftsman – The Impact of the Irish Artisans on Material Culture in South Carolina 1730–1820), *Sue Hanson/Katharine Brown*, Museum of American Frontier Culture, Staunton (E Pluribus UNUM – Britons, North Britons and Ulstermen on the Western Virginia Frontier 1730–1800), *William Van Vugt*, Calvin College, Michigan (British Immigrants in America: Indians, Slavery and Assimilation), *Irena Gantar Godina*, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana (Emigration of the Slavs from Habsburg Monarchy up to 1918), *Ulf Beijbom*, Swedish Emigrant Institution, Växjö (Intellectual Life in Swedish America) in *Marilyn Barber*, Carleton University, Ottawa (Migrant Memories, Immigrant Domestic Servants in Canada in the early 20th Century). Referatom je sledila bolj ali manj živahna razprava, hkrati pa so se v kuloarjih oglašali tudi nasprotniki tega načina dela Zveze. Nekateri bi radi imeli manj obremenjajoči delovni del, z mnogo razmišljanj o prihodnosti Zveze, vključujoč izmenjavanje informacij o delu posameznih inštitutov. Ni naključje, da so ta negodovanja prihajala iz vrst tistih posameznikov, ki se ne ukvarjajo z raziskovalnim delom. Referati, žal, tudi ne bodo objavljeni v skupni publikaciji in od avtorjev je odvisno, če bodo (so) prišli v širšo strokovno javnost.

Center za izseljenske študije (v nadaljevanju Center) v Ulster American Folk Parku posveča vso pozornost raziskavam zgodovine Združenih držav Amerike in Ulstra na Irskem v 18. in 19. stoletju in zlasti povezavam med obema deželama. Dokumentacijsko zbirko sestavljajo knjige, zemljevidi in karte, audio-vizualno gradivo in posebna baza podatkov o izseljencih (Emigration Database). Knjižnica zbira knjige za omenjeno tematiko, in sicer z obeh strani Atlantika. Migracijske študije so osredotočene na pokrajino Ulster, vendar s tendenco, da Center postane osrednja raziskovalna institucija za izseljevanje Ircev, s poudarkom

na primerjalnih študijah in v sodelovanju z mnogimi sorodnimi inštitucijami povsod po svetu. Ne omejujejo se samo na raziskovanje izseljevanja, ampak tudi na njegova ozadja, zato posvečajo pozornost tudi stopnji razvoja kmetijstva na Irskem v omenjenem času, stavbeništvu (bivalnih prostorov) v stari in novi domovini, razvoju obrti, osebnim pričevanjem izseljencev, socialnim pogojem življenja na obeh straneh Atlantika, veri itd. Baza podatkov o izseljevanju Ircev v Severno Ameriko (vključno s Kanado) v 18. in 19. stoletju vsebuje 17.000 dokumentov (septembra 1997), in sicer liste ladijskih potnikov, izseljenska pisma, družinske dokumente, dnevnike, reklame ladijskih družb, časopisna poročila, dokumente o porokah in rojstvih, vladna poročila in statistike, ilustrativno gradivo (ladij, pristanišč, smeri in kart potovanj izseljencev, pogojev življenja na ladjah itd.). Njihovo bazo podatkov, ki jo vodijo od leta 1989, uporabljajo tako raziskovalci kot tudi učitelji, učenci in rodoslovci.

Raziskovalni center je del muzeja o izseljevanju in življenju Ircev na obeh straneh Atlantika. S klasično postavitvijo v zaprtih prostorih in muzejem na prostem obiskovalcu približa del irske preteklosti na obvladljiv in simpatičen način, tako za domačine kot tujce. Postavitev je moderna, z uporabo maket, svetlobnih in zvočnih učinkov. Muzej na prostem predstavljajo originalni eksponati in replike v naravni velikosti, zajema pa življenje na obeh straneh Atlantika. Simbolično in dejansko se s prestopom na galeji preselimo s tipične ulsterske ulice na ameriško ulico. Muzej na prostem z delujočo infrastrukturo (peka kruha, pouk v vaški šoli, ko učenci pišejo nalogo z gosjim peresom ipd.) nam kaže na čut za povezovanje irskega in ameriškega sveta. Kako daleč smo še Slovenci, ki v osrednjem Narodnem muzeju v Ljubljani ne premoremo oddelka, ki bi bil posvečen izseljenstvu, kaj šele, da bi imeli lasten izseljenski muzej, ki bi povezoval staro z novimi domovinami na vseh koncih sveta.

Tako v Omaghu kot tudi v drugih muzejskih in raziskovalnih centrih, npr. v Nemčiji in skandinavskih državah, opažamo veliko povezanost interesov med izseljensko in priseljensko kulturno in raziskovalno srenjo. Nastajajo skupni projekti, kot npr. *SEE-ME: Zgodba o evropskem izseljevanju*, v katerem sodelujejo zainteresirani iz Severne Irske, Republike Irske, Nemčije in Norveške. Izmenjujejo si strokovnjake, kot npr. z The Frontier Culture Museum v Stauntonu, Virginia (ZDA) itd. Res pa je, da je tudi na drugi strani Atlantika veliko posameznikov, ki raziskujejo lastne korenine ali pa tudi ne, in so naklonjeni tem raziskavam. Popularizacija znanstvenih dosežkov, npr. z muzeji, festivali, srečanji ipd., je

samo ena od oblik delovanja v želji, da spomin na odhajanje mnogih Evropejcev v 18. in 19. stoletju ne bi zamrl.

In kako skrbimo Slovenci, da spomin (zgodovinska zavest) na slovensko izseljenstvo ne zamre? Prvo, stvaren in življenjski odnos do izseljenstva moramo šele ustvariti in ga spraviti na višjo kvaliteto raven, ko bo folklor le del, npr. muzejskega in družabnega programa, ne pa bistven cilj delovanja. In drugo, dokler ne bo država Slovenija imela več konkretnega (in ne samo deklarativnega) interesa, da se ohrani ta del slovenske kulturne dediščine in kulturnega (zgodovinskega) spomina, so prizadevanja redkih posameznikov in maloštevilnih inštitucij le (upam da ne mrtvi) tek stran od pozabljenja. Naše vpetosti v svet prek izseljencev in njihovih potomcev se moramo najprej sami zavedati in postati mora del naše tradicije in spoštovanja vseh, ki so odšli po svetu zaradi kateregakoli razloga. Vzorov za politiko države do »lastnih« izseljencev imamo v Evropi na pretek. Center v Omaghu je le eden med njimi.

29. NACIONALNA KONVENCIJA AAASS

Marina Lukšič - Hacin

Jesen, od 20. do 23. novembra 1997, je bila 29. Nacionalna konvencija AAASS (*American Association for the Advancement of Slavic Studies*). Odvijala se je v Seattlu v ameriški državi Washington. Med udeleženci smo bili tudi štirje sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Trije smo se udeležili omizja o slovenskih izseljencih v Evropi (*Slovene Emigrants in Europe*), ki mu je predsedoval dr. Timothy Pogacar.

Dr. Marjan Drnovšek je predstavil prispevek o odnosu države in cerkve do izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora med obema vojnama (*Attitude of the State and Church Toward Emigration of Slovenes Between the Two World Wars*). Avtor izpostavlja, da je v času med obema vojnama prišlo do obrata v poteh izseljevanja naših ljudi. Prej prekomorske dežele so zdaj nadomestile Francija, Belgija, Nizozemska, Luxemburg in Nemčija. Rimokatoliška cerkev je izseljevanju v države Zahodne Evrope posvečala veliko pozornost, odnos države do tega vprašanja v omenjenem času pa je v migracijskih raziskavah najmanj poznan. Predstavljeni referat skozi primerjavo med obema političnima državama odkriva nova, še nepoznana področja izseljenske problematike.

Na širšo evropsko situacijo se je nanašal tudi prispevek dr. Marine Lukšič - Hacin (*Slovenes in Sweden*). Prikazal je razseljevanje ljudi iz slovenskega etničnega prostora, pri čemer je bil poudarek predvsem na povojnem obdobju in življenju Slovencev na Švedskem. Slednje sodi v t.i. novejšo obdobje izseljevanja Slovencev, ki je bilo najmočnejše v šestdesetih letih. Švedska je zanimiva predvsem zaradi uradne politike multikulturalizma, ki v primerjavi s formalnim odnosom drugih evropskih držav do 'njihovih' priseljencev prinaša kar nekaj novosti.

Za razliko od prvih dveh prispevkov je zadnji posegel na področje književnosti. Z željo, da bi bil po preglednejših temah predhodnih referatov

predstavljen še primer uspešnega slovenskega izseljenskega intelektualca v evropskem kulturnem prostoru, je dr. Janja Žitnik spregovorila o življenju, literarnozgodovinskem in leposlovnem delu Janka Lavrina (*Janko Lavrin: The Art of Intellectual Adventure*). Njen pisni prispevek se s posebno pozornostjo posveča Lavrinovim pesniškim poskusom in njegovi kratki prozi, saj je bilo njegovo leposlovno ustvarjanje doslej še najmanj raziskano. V samem nastopu pa se je avtorica osredotočila na predstavitev mnogostranske osebnosti tega uglednega komparativista, misleca in esteta, ki je s samosvojimi pogledi in izvirnimi znanstvenim pristopom zbuja veliko pozornost in različne reakcije v evropskih humanističnih krogih, tako v svojem času kot tudi pozneje.

Glavni namen omizja o slovenskih izseljencih v Evropi je bil, da opozorimo, da se naši ljudje niso izseljevali le preko oceanov, kot se pogosto misli, ampak so se v velikem številu razselili tudi po evropskih državah, predvsem proti zahodu, manj proti vzhodu in manj na prelomu stoletja, veliko več pa po zaprtju 'ameriških vrat'.

Dr. Irena Gantar Godina pa je s svojo razpravo sodelovala na omizju o različnih vidikih odnosov Slovencev s tujino (*Aspects of Slovene Foreign Relation*). Poleg nje so tu sodelovali še predsedujoči dr. Charles Jelavich, razpravljalci dr. Dimitrij Rupel in Rudolph M. Susel in avtorja razprav dr. Karl W. Ryavec (*Slovenia and the United States*) in dr. Peter Vodopivec (*The Slovenes and France: Wishful Images and Reality*). Dr. Irena Gantar Godina je udeležence seznanila s slovensko-češkimi sodelovanjem od konca 18. stoletja do leta 1918. Izpostavila je predvsem idejne vplive čeških kulturnikov, znanstvenikov in nekaterih politikov, ki so jih le-ti imeli na slovenske študente, ki so študirali v Pragi. Vse to je prepletala s prikazom slovenskega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja tistega časa.

Predstavitvi referatov na obeh dobro obiskanih omizjih sta sledili živahni diskusiji, v katerih so poslušalci dobili podrobnejša pojasnila v zvezi z obravnavanimi temami, nekateri pa so izkoristili priložnost za to, da so problematiko slovenskih izseljencev v Evropi in slovenskih stikov s tujino osvetlili še z novih zornih kotov.

PRIREDITVE OB 100-LETNICI ROJSTVA LOUISA ADAMIČA

Marija Samec

Malo je slovenskih pisateljev, ki bi se tako močno uveljavili v svetu, kot je to uspelo Louisu Adamiču. Zato smo slovesno počastili njegovo 100-letnico rojstva. V okviru občine Grosuplje, kjer se je pisatelj rodil, smo ustanovili odbor za pripravo in organizacijo prireditev. Sestavljali so ga:

- predsednik Dare Gabrijel, ravnatelj Osnovne šole Louisa Adamiča, Grosuplje
- Andreja Gliha, knjižničarka OŠ Louisa Adamiča, Grosuplje
- Goran Gluvič, predstavnik Društva slovenskih pisateljev
- Franc Korbar, ravnatelj Glasbene šole Grosuplje
- Boža Krajcer, učiteljica OŠ Louisa Adamiča, Grosuplje
- Tatjana Lampret, strokovna delavka Zveze kulturnih organizacij Grosuplje
- Alojz Potočnik, predsednik Krajevne skupnosti Grosuplje
- Rudolf Rome, župan občine Grosuplje
- Marija Samec, direktorica Knjižnice Grosuplje
- Franc Žitnik, predsednik Občinske turistične zveze Grosuplje.

V petek, 20. marca 1998, ob 18. uri, je Pihalni orkester Glasbene šole Grosuplje začel s prireditvami ob 100-letnici pisateljevega rojstva na trgu pred spomenikom Louisa Adamiča. Glasbeni program sta pripravila ravnatelj Franc Korbar in dirigent Vladimir Škrlec. Slavnostni govornik je bil župan občine Grosuplje Rudolf Rome. Poudaril je, da cenimo našega rojaka, saj smo po njem poimenovali šolo, glavno ulico in trg ob njej. Vendar bo potrebno še veliko dela in denarja, da bomo uredili njegovo rojstno hišo ter njegovo ime in sloves vtisnili tudi v zavest ljudi.

Po koncertu so se obiskovalci, ki jih zanima življenjska pot in usoda Louisa Adamiča, preselili v sosednjo stavbo, kjer je Knjižnica Grosuplje ob 19. uri

organizirala okroglo mizo o našem rojaku – svetovljanu. O svojih odkritjih in razmišljanjih o pisatelju so spregovorili dr. France Adamič, Louisov brat; dr. Janja Žitnik, raziskovalka z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU; prof. Mihael Glavan, vodja rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, in igralec Andrej Kurent, pisateljev nečak. France Adamič je opozoril na težave z vzdrževanjem Adamičevine, saj dela zavira med drugim tudi dedovanje. Dr. Žitnikova je poudarila predvsem pisateljevo samostojnost in neuklonljivost pred političnimi pritiski iz domovine in tujine. Prof. Glavan je prebral dvojce na novo odkritih pisem, ki jih hrani rokopisni oddelek NUK. V njih Adamič izpričuje svojo navezanost na rojstno deželo tudi v času osebne krize in bolezni. Predlagal je tudi, da moramo poskrbeti za prevode še tistih Adamičevih del, ki še niso poslovenjena. Celotno prireditev je prijetno in suvereno povezoval igralec Andrej Kurent, ki je prebral tudi pismo Louisa Adamiča svoji sestri, njegovi materi. Na violino je zaigral prof. Cveto Budkovič. V nabito polni poročni dvoranici stare Koščakove hiše se je tudi po končanem uradnem delu razvil pogovor o usodi Adamičevine, ki bi ji morali dati ustrezno vsebino in jo obvarovati pred propadom.

V ponedeljek, 23. marca 1998, prav na pisateljev rojstni dan, so se ob 8.30 zbrali v prostorih Zveze kulturnih organizacij Grosuplje mladi novinarji in literati. V uvodnem pogovoru so spoznali novinarske besedilne vrste in zvrsti in naloge novinarja. Popoldne pa so odšli na teren, da so pripravili novinarske prispevke o Louisu Adamiču. Izbrali so še nekaj literarnih prispevkov in uredili *Vetrnico*, tradicionalno letno prilogo občinskega glasila *Grosupeljski odmevi*.

V Osnovni šoli Louisa Adamiča so istega dne organizirali razstavo Adamičevih del in fotografij, raziskovalnih nalog, slik in drugih izdelkov, ki so nastali v času projektnega dela o Louisu Adamiču. Obiskali so pisateljovo rojstno hišo in prisostvovali proslavi z naslovom »Skozi njegove oči sem pogledal v skrivnosti...«. Visokemu jubileju rojaka je šola, po katerem nosi ime, posvetila več aktivnosti. Pri pouku slovenščine so se seznanjali z Adamičevimi deli, pisali pesmi o njem in razmišljali o njegovem odnosu do dveh domovin. Ure angleškega jezika so posvetili prebiranju dela *The Native's Return* v izvorniku in prevajanju odlomkov. Mladi zgodovinarji so pripravili raziskovalno nalogo o izseljenstvu. Pri likovnem pouku so fotografirali pisateljovo domačijo ter v les vžigali motive Praproč in lik pisatelja. Šolska knjižnica pa je pripravila razstavo pisateljevih del, organizirala tekmovanje za Adamičevo bralno značko in pripravila zaključno prireditev.

V ponedeljek, 23. marca 1998 ob 19. uri pa je bila osrednja proslava ob 100-letnici rojstva Louisa Adamiča. Prireditve je pripravila in režirala Boža Krajcar in v program uvrstila prof. Cveta Budkoviča z violino, cerkveni pevski zbor iz Grosupljega in zbor ivanških dečkov. Glasbeno spremljavo celotni prireditvi je prispevala Glasbena šola Grosuplje z dirigentom Francem Korbarjem. Na prijetno oblikovani sceni so z odlomki iz knjig *Smeh v džungli* in *Vrnitev v rodni kraj* nastopili šolarji OŠ Louisa Adamiča v Grosupljem. Recitatorji so z besedo in podobo prikazali telesni in duhovni razvoj pisatelja v Ameriki, recitatorke pa so s komentarji ponazarjale tedanje razmere. Slavnostni govornik je bil predstavnik Društva slovenskih pisateljev, literarni kritik Mitja Cander. Tudi on je poudaril pisateljevo svetovljanstvo, saj je s trdim delom uspel tudi v svetovnem merilu. Seveda tudi slavnostni govornik ni mogel mino tega, da pisateljevo delo različno ocenjujejo, saj se je kot politični žurnalist moral opredeljevati do problemov tistega izjemnega časa. To pa je povzročilo različne kritike in verjetno tudi njegovo nikoli pojasnjeno smrt.

Po prireditvi je v večernih urah Žan Frbežar, sodelavec založbe Mondena, ki vodi tudi literarne oddaje na lokalnem radiu Zeleni val, povabil pred radijske mikrofone dr. Janjo Žitnik in igralca Andreja Kurenta, sodeloval pa je tudi pesnik Ivo Frbežar. Pozno v noč je tekla oddaja o Louisu Adamiču kot pisatelju in političnemu delavcu, o njegovem življenju in delu. Dr. Žitnikova je pripovedovala o svojem raziskovanju njegove korespondence, člankov, literarnih načrtov in posameznih verzij njegovih rokopisov ter o vtisih, ki si jih je ob tem delu ustvarila o pisatelju. Umetnik Kurent pa je kot nečak in igralec pričaral svoje videnje izjemnega pisatelja in človeka. Da bi se naš svetovljan zasidral v naši zavesti, pričakujemo še nadaljevanje oddaje.

Uredniški odbor v sestavi: Dare Gabrijel, Marija Samec, Vida Struna in Tanja Čebašek - Ploj je izdal priložnostno brošuro *Louis Adamič – svetovljan*. Uvodno besedo je napisal župan občine Grosuplje Rudolf Rome, osrednje mesto pa zavzema esej Aleša Debeljaka z naslovom 'Louis Adamič in navdih kozmopolitizma'. Pomemben je prispevek prof. Mihaela Glavana o dveh pismih Louisa Adamiča Tonetu Seliškarju. Učenci OŠ pa so prispevali svoje literarne prispevke.

Nekaj prireditve je bilo tudi izven občine Grosuplje. Na Radiu Slovenija, na III. programu, programu Ars, je bil 17. marca 1998 ob 20. uri literarni večer ob 100-letnici Louisa Adamiča. Prebrali so Adamičevo pismo Tonetu Seliškarju in nekaj odlomkov iz njegovih del, med drugimi tudi iz še ne prevedenega romana

Prehod v obe smeri. Odlomke je interpretiral igralec Andrej Kurent, dr. France Adamič pa je obudil spomine na svojega brata.

Slovenska izseljenska matica je v nedeljo, 22. marca 1998 ob 20. uri priredila v Slovenski filharmoniji pomladni koncert Slovenskega kvinteta trobil ob stoti obletnici Adamičevega rojstva. Glasbeniki so z domiselnim izborom glasbe dopolnili besedilo štirih odlomkov iz knjige *Vrnitev v rodni kraj*, ki jih je v slovenščini prebral igralec Andrej Kurent, v angleščini pa član Drame SNG Maribor Alojz Svete.

Pošta Slovenije izdaja zbirko priložnostnih znamk Znameniti Slovenci in v letošnjo serijo je uvrstila tudi Louisa Adamiča. Na znamki je portret pisatelja, ob robu pa sta zemljevida, na eni strani okolica njegovih rojstnih Praproč pri Grosupljem, na drugi strani znamke pa okolica Milforda v ameriškem New Jerseyu, kjer si je pisatelj ustvaril svoj novi dom. Izdana je bila tudi pisemska ovojnica z žigom prvega dne. Poleg že opisane znamke je na njej še slika gradu Praproče.

Precej obiskovalcev se je udeležilo prireditev v čast pisatelju Louisu Adamiču, poročila o njih pa smo spremljali na nacionalnem in na komercialnih televizijskih programih ter v dnevnem časopisju. Tako smo sebe in javnost ponovno opozorili na ustvarjalca, ki ga v svetu cenijo, doma pa pogosto ne znamo prisluhniti njegovi besedi in mu dati takšno mesto med besednimi umetniki, kot si ga zasluži.

OB 100. OBLETNICI ROJSTVA LOUISA ADAMIČA – INTELEKTUALCI V DIASPORI, PORTOROŽ, 1.–5. SEPTEMBER 1998

Janja Žitnik, Milan Likič Guček

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU je pod vodstvom predstojnice dr. Irene Gantar Godina organiziral mednarodno konferenco z naslovom *Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, ki je potekala v portoroškem hotelu Emona v Bernardinu od 1.–5. septembra 1998. Srečanja se je udeležilo 30 referentov iz Slovenije, Italije, Avstrije, Madžarske, Jugoslavije, Velike Britanije, Poljske, Rusije, Kanade in ZDA.

Udeležence so uvodoma pozdravili predstavnica slovenskega Ministrstva za zunanje zadeve oziroma njegovega Urada za Slovence po svetu, predstavnica Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, direktor Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Oto Luthar in predsednik Znanstvenega sveta Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU akademik prof. dr. Vasilij Melik. Po pozdravnih govorih so se zvrstili referati, ki so bili vsebinsko razdeljeni v dva sklopa: prvi je bil posvečen znanemu slovensko-amerškemu pisatelju in publicistu Louisu Adamiču (1898–1951) oziroma 100. obletnici njegove rojstva, drugi pa širši problematiki intelektualcev v diaspori.

V prvem delu simpozija, namenjenem referatom o Louisu Adamiču in o temah, povezanih z njim, je v sredo, 2. septembra nastopilo deset udeležencev iz Slovenije, Madžarske in ZDA. V dopoldanskem sklopu referatov s skupnim tematskim naslovom *Adamič in izseljenci* so predstavili svoje prispevke anglist in literarni zgodovinar Mirko Jurak iz Ljubljane, teolog in zgodovinar Mihael Kuzmič iz Ljubljane, umetnostna zgodovinarica Irene Mislej iz Ajdovščine in geograf Jože Velikonja iz Seattla. Spregovorili so o Adamičevem sodelovanju in povezavah z drugimi izseljenci, zlasti z nekaterimi vodilnimi slovenskoamerškimi kulturnimi delavci, kot sta dolgoletni urednik clevelandske *Enakopravnosti* Vatroslav Grill (Mirko Jurak) in teolog, univerzitetni profesor, prevajalec in

prezbiterianski duhovnik Jože Mihelič (Mihael Kuzmič). V predzadnjem dopoldanskem prispevku (Irene Mislej) je tekla beseda o odmevih na Adamičevo literarno delo in politično dejavnost v južnoameriškem slovenskem etničnem tisku, tako v levo usmerjenih listih kot v katoliški kulturni reviji *Duhovno življenje*, težišče referata pa je bilo na predstavitvi nekaterih najvidnejših slovensko-argentinskih intelektualcev pred in po drugi svetovni vojni, zlasti Gvidona Juga, Viktorja Kjudra, dr. Vinka Brumna in Rude Jurčeca. Zadnji referat v prvem tematskem sklopu (Jože Velikonja) je pregledno predstavil, analiziral in izčrpno komentiral Adamičeve stike z italijanskimi priseljenci v ZDA, zlasti z nekaterimi naprednimi pisci, z newyorškim županom Fiorello La Guardia in z vrsto znanih italijanskih antifašistov.

V popoldanskem delu, posvečenem Adamičevim vezem z rojstno deželo (sklop referatov s skupnim naslovom *Adamič in Slovenija*) so bili predstavljeni prispevki pisateljevega brata Franceta Adamiča, nečaka Tineta Kurenta, Rozine Švent iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, madžarskega politologa Imreja Szilágyija iz Budimpešte, zgodovinarja Matjaža Klemenčiča iz Maribora in Janje Žitnik z Inštituta za slovensko izseljenstvo. Prispevki v prvem delu popoldanskega sklopa so nastali predvsem na osnovi Adamičeve korespondence. F. Adamič je orisal pisateljeve predvojne stike s slovenskimi književniki, Kurent je predstavil svojo korespondenco s stricem, Šventova pa Adamičeve stike z I. Hribarjem, Kocbekom, Novačanom in Westrom oziroma podobo pisatelja, kot se kaže v njihovi korespondenci in dnevniških zapiskih.

V drugem delu popoldanskega sklopa prispevkov sta prva dva referenta spregovorila o Adamičevi viziji demokratične Slovenije v federativni Jugoslaviji in Evropi; Szilágyi je pisateljeve poglede primerjal z idejami madžarskega politologa Oszkárja Jászija, Klemenčič pa s povojnimi prizadevanji dr. Mihe Kreka in prof. Cirila Žebota. V sklepnem prispevku prvega dne, ki predstavlja poskus pisateljevega osebnostnega portreta, pa je bil Adamič prikazan v odnosu do kulturnih, socialnih in etičnih vrednot svojih dveh domovin in – kot tenkočuten opazovalec družbe in posameznika – v razpetosti med vlogo borca, javnega akterja na eni strani in pretanjenega izpovedovalca človeških stisk, pričakovanj in občutkov na drugi strani.

V sklepu prvega konferenčnega dne so se udeleženci poklonili spominu na pokojnega profesorja Henryja A. Christiana, ki bo s svojim dragocenim znanstvenim opusom bržkone za vselej ostal največji med ameriški, slovenski in drugimi adamičeslovci.

Vse teme prvega dne so bile torej nove, dokaj sveži pa so bili tudi pogledi, s katerimi avtorji prispevkov danes ocenjujejo pomen pisateljevega dela. Posameznim skupinam referatov so sledile zanimive, včasih že kar burne diskusije, v katerih so poslušalci še nekoliko dopolnili in dodatno osvetlili precej kompleksno podobo Louisa Adamiča, kakršna se je postopoma oblikovala ob poslušanju referatov. S časovno razdaljo je intenzivnost problemov, o katerih je Adamič pisal in nanje javno reagiral, nedvomno do neke mere zbledela. A dejstvo, da je njegovo delo preživelo samega pisatelja zdaj že skoraj za pol stoletja in da tudi mlajši iščejo navdiha v nekaterih njegovih zamislih in pogledih, dokazuje, da spričo Adamičeve prisotnosti v kulturni zavesti novih generacij Slovencev njegov pomen še ni usahnil.

Drugi del simpozija, ki so si ga organizatorji upravičeno zamislili kot smiselno nadaljevanje oziroma razširitev izhodiščne tematike prvega dne, se je uvodoma dotaknil širših in splošnejših vprašanj intelektualca in njegove ustvarjalnosti. Najprej je bila podana splošna opredelitev pojma intelektualec, potem je tekla beseda o odnosu politike do intelektualca – izseljenca, nato pa še o samih izobražencih, ki so živeli ali živijo na tujem in ki kot taki predstavljajo pomemben del slovenskih (pa tudi tujih) intelektualnih krogov. Razpravljalci so govorili o življenju in delu intelektualcev različnih nacionalnih pripadnosti, ki so se izselili iz Slovenije, Srbije, Češke, Poljske, Madžarske, Rusije in drugih dežel v Avstrijo, Veliko Britanijo, Nemčijo in Švico, Rusijo, tudi Slovenijo, predvsem pa v ZDA, Kanado, Južno Ameriko in Avstralijo. V prispevkih so bili predstavljeni emigrantski razumniki različnih poklicev in različnih ideoloških in političnih opredelitev, ki so imeli vsak svoje razloge za izselitev; za nekatere je bila izselitev dokončna, za nekatere samo začasna.

V okviru splošnejših uvodnih tem je Marina Lukšič - Hacin z Inštituta za slovensko izseljenstvo najprej opredelila pojem »intelektualec« s sociološkega vidika, Marjan Drnovšek (z istega inštituta) je kot zgodovinar predstavil odnos slovenskih intelektualcev do izseljenstva v preteklosti, slovenskoavstrijski pisatelj Lev Detela pa je analiziral problem diaspore skozi razmišljanja slovenskih zdomskih intelektualcev po letu 1945.

Največ prispevkov je bilo biografskih oziroma zgodovinsko-biografskih. Vasilij Melik je obravnaval Mihaela Hermanna in Petra Kozlerja, politika, ki sta v drugi polovici 19. stoletja delovala med Slovenci na ozemlju današnje Slovenije. Iskra Čurkina z Ruske akademije znanosti se je prav tako z biografsko-zgodovinskega stališča posvetila Davorinu Hostniku, publicistu in znanstveniku.

ki je pripadal krogu slovenskih liberalcev in je bil prisiljen emigrirati v Rusijo, kjer je nekaj časa deloval kot dopisnik liberalnega časopisa *Slovenski narod*. Tudi Zvone Žigon, mladi raziskovalec na inštitutu, ki je organiziral simpozij, je orisal življenjsko pot in delo pomembnega slovenskega znanstvenika v tujini, in sicer antropologa Janeza Benigarja, ki se je v začetku tega stoletja naselil v Argentini med Indijanci plemena Aravkan. Breda Čebulj - Sajko, etnologinja z istega inštituta, pa je predstavila življenjsko pot Jožeta Čuješa, ki je kot učitelj in organizator društvenega življenja deloval med slovenskimi izseljenci v Avstraliji.

V naslednjih prispevkih so bili obravnavani trije slovenski izseljenci v ZDA. O literarni dejavnosti izseljenskega avtorja v novi domovini je poročal Igor Maver z ljubljanske Filozofske fakultete z referatom o Ivanu Zormanu, njegovem izvornem leposlovnem delu in njegovem prevajanju slovenskih pesnikov v angleščino. Majda Kodrič iz Trsta je z novih plati predstavila Ivana Molka, dolgoletnega urednika čikaške *Prosvete* in avtorja vrste literarnih del, dotaknila pa se je tudi njegovih stikov in končnega konflikta z Louisom Adamičem. Zanimiv je bil tudi psihološko in etnološko naravnani prispevek Nives Sulič, ki je – prek izvornih pisem – spregovorila o Nancy, ameriški Slovenki tretje generacije, in njeni razpetosti med svojo domovino in domovino svojih staršev.

Svojestven prispevek s pomenljivim naslovom »Ko nič pomeni več« je podala Ifigenija Simonovič, slovenska pesnica in pisateljica, ki že dvajset let živi v Londonu. V svojem razmišljanju se je dotaknila tudi nekaterih predhodnih referatov o slovenskih intelektualcih v izseljenstvu, jih komentirala in dopolnila še z vidika lastne izkušnje. Na čim bolj neposreden način je skušala izraziti stisko, ki jo čuti pisatelj v tujejezičnem okolju. Avtorica meni, da se je v tujini mogoče preživljati le v »nejezičnih« poklicih, z leposlovnim delom, zlasti poezijo, pa teže, saj je najintimnejša čustva mogoče izraziti le v materinem jeziku.

Vsi ostali prispevki so obravnavali druge slovanske intelektualce v izseljenstvu. Andrea Panaccione iz Milana je predstavil problematiko politične kulture manjševiških emigrantov med obema vojnoma. Edward Možejko, ki že vrsto let živi v kanadskem Edmontonu in poučuje na tamkajšnji univerzi, je po uvodnem delu, ki je obravnaval vprašanje izgnanstva kot fenomen 20. stoletja, predstavil pregled poljskega priseljevanja v Kanado in še posebej poljske pisatelje in intelektualce v tej državi. Jan Lencznarowicz z Jagelonske univerze v Krakovu se je osredotočil na poljske intelektualce, ki so po drugi svetovni vojni iz različnih razlogov zapustili staro domovino in se naselili v Avstraliji. Pozneje sta jim sledila še dva vala izseljencev, in sicer po letu 1956 ter v osemdesetih letih. Gordon

Skilling iz Toronta je, izhajajoč iz predstavitve Čehov in Slovakov v eksilu ter njihovega odnosa do domovine, podal poglobljeno analizo osrednjih vprašanj, povezanih z begunstvom in izgnanstvom. Dušan Drljača, etnolog s Srbske akademije znanosti in umetnosti, pa je svojo raziskavo posvetil srbskim intelektualcem v sosednjih državah, na Madžarskem in v Romuniji, v preteklosti in danes. V svojem referatu je predstavil predvsem njihov prispevek pri razvijanju srbsko-madžarskih in srbsko-romunskih medetničnih odnosov.

Zgornjim predstavitvam, ki so z obravnavo posameznih skupin slovanskih intelektualcev v izseljenstvu, begunstvu ali izgnanstvu nudile vpogled v širše ozadje problematike, so sledile predstavitve nekaterih najpomembnejših posameznikov. Evgenij Firsov z moskovske univerze je spregovoril – z zgodovinskega in biografskega vidika – o filozofu Ivanu Iljinu, predstavniku ruske intelektualne elite, ki se je kot znanstvenik oblikoval še v predrevolucionarni Rusiji. Domovino je moral zapustiti po revoluciji, in sicer leta 1922, pot pa ga je vodila v Nemčijo in kasneje v Švico, kjer je postal ideološki vodja ruske diaspore.

Halina Florkowska - Frančič iz Krakova je obravnavala stike pisatelja in aktivista poljskih izseljencev v Evropi Zygmunta Milkowskega z ameriškim Poljaki, Irena Gantar Godina pa se je osredotočila na prikaz (začasno) izseljenega intelektualca; njen prispevek je govoril o češkem kulturniku in publicistu Janu Legu, ki je kot začasni emigrant trinajst let (1857–1870) deloval med Slovenci, poročal v čeških listih o razmerah na Slovenskem in prispeval k spoznavanju Slovencev na Češkem. Mirjana Pavlovič iz Beograda je, na podoben način kot nekateri predhodni referenti, podala v osnovi biografski zapis o znani izseljenski osebnosti v ZDA, srbskem fiziku in elektrotehniku Mihajlu Pupinu, pri čemer se je opirala predvsem na domače in izseljensko časopisje. Izpostavila je posamezne vidike njegove celotne podobe in ga predstavila kot intelektualca, znanstvenika, izseljenca in rodoljuba.

Po končanem delovnem programu so udeleženci izrazili svoje zadovoljstvo z vsebino in organizacijo simpozija, saj je bilo srečanje pospremljeno s kulturnimi in družabnimi prireditvami (skupne večerje, koncert istrske folklorne glasbene skupine itd.). Po uradnem zaključku so si gostje pod strokovnim vodstvom ogledali Piran in se odzvali vabilu na sprejem pri namestniku tamkajšnjega župana, nato pa so v prijetnem vzdušju družabnega večera na prostem dopolnili osrednji namen simpozija še s konkretnimi dogovori o prihodnjem znanstvenem sodelovanju z organizatorji srečanja.

POPRAVEK

V razpravi *Reading a painting (Dve domovini*, 8, 1997, str. 89–105) je tiskarski škrat zagrešil naslednje napake: prav je *illegitimate* in ne *ilegitimate*; prav je *DeWitt* in ne *Dewitt*. V Povzetku je na str. 105 pri decifriranju imena MAKSIMILIAN izpuščena številka 12, kolikor velja črka L: prav je (13+1+11+19+9+13+9+12+9+1+14). Pri besedi FECIT pa je črka C napačno napisana kot 5 namesto 3: prav je (6+5+3+9+29).

V komentarju »Zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda« pa se stavek na strani 209 pravilno glasi: Zato se je mnogim v *stari domovini* z nastajajočo slovensko državo »zgodil« argentinski čudež...

Korektor se opravičuje.

KNJIŽNE

OCENE

BOOK

REVIEWS

Marija Stanonik, ur., *Traditiones*: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, št. 26/1997, Ljubljana 1997, 470 str.

V zadnjih nekaj letih je zbornik *Traditiones* pod uredništvom dr. Marije Stanonik dobil nekoliko drugačno vsebinsko podobo, saj se je urednica odločala za tematske številke. Vsakokratna tema je bila označena že na platnicah zbornika. 23. številka ima naslov *Naš živi jezik* in prinaša jezikoslovne teme, 24. številka je posvečena slovstveni folklori, 25. nosi naslov *Besede in reči*. Zadnja, 26. številka z naslovom *Res Slovenica – quo vadis?* pa je posvečena vprašanju slovenske narodne identitete oziroma prepoznavnosti. Tema bo zanimiva za širši krog bralcev in za raziskovalce različnih humanističnih in družboslovnih strok, saj obravnava več vidikov, ne samo etnološkega.

Urednica je skušala osvetliti vprašanje slovenske identitete z različnih zornih kotov, zato je k sodelovanju v zborniku povabila strokovnjake različnih strokovnih usmeritev. Odzvali so se ji poleg družboslovcev še biolog, geograf, jezikoslovci, zgodovinarji, literarni zgodovinarji in strokovnjaki, ki se ukvarjajo s slovenskim izseljenstvom in zamejstvom. Urednica je prispevke vključila v že ustaljene razdelke, ki jih pozna zbornik *Traditiones*: najprej so Razprave, za njimi pa sta razdelka Gradivo in Razgledi. Sledijo še druge stalne rubrike, kot so knjižne ocene in krajši priložnostni članki. Ne glede na to, v katerem razdelku so prispevki objavljeni, se vsebinsko nanašajo na vprašanje narodne identitete oziroma na probleme, ki jih urednica predstavi in analizira v daljšem uvodnem prispevku. Gre za slovenski prostor, čas, jezik, umetnost, značaj in vero. Drugi del uredniškega razmišljanja, ki je pravtako podprt s članki v zborniku, je posvečen simbolom slovenske identitete v slovenski publicistiki pa slovenskemu zamejstvu, izseljenstvu in slovenski prihodnosti.

Navada je, da predstavitve sledijo zaporedju člankov v zborniku. Tu pa izjemoma najprej predstavljam teme in članke o slovenskem izseljenstvu in zamejstvu, ki bodo najbrž še posebej privlačni za bralce *Dveh domovin*.

V razdelku Gradivo objavlja pet avtorjev svoje prispevke o Slovencih po svetu: Antonija Bernard prikazuje v članku Slovenski priseljenci v Franciji splošno sliko slovenskih izseljencev v tej državi. Etnologinja Nives Sulič, ki je večino svojega raziskovalnega dela posvetila Slovencem v Ameriki, objavlja prispevek Rodila sem se v Clevelandu in sem Slovenka, v katerem opisuje zgodovino slovenskega priseljevanja v ZDA in obravnava generacijske spremembe in z njimi povezane oblike slovenske identitete med izseljenci. Avtorica opozarja še na

simbole, s katerimi več generacij ameriških Slovencev izraža svojo etnično pripadnost. Jože Plevnik iz Toronta razmišlja o identiteti kanadskih Slovencev in predstavlja vlogo Cerkve pri ohranjanju t.i. slovensko-kanadske identitete v članku Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi.

Zvone Žigon, mladi raziskovalec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, opozarja na pri nas nekoliko manj raziskano temo o politični kulturi kot načinu ohranjanja narodne identitete pri južnoameriških, zlasti argentinskih Slovencih (Politična kultura med Slovenci v Južni Ameriki). Gre za teoretičen pristop k temeljnim sociološkim in antropološkim pojmom. Nato pa avtor skozi pogled izseljencev opiše politično kulturo argentinskih Slovencev nekoč in danes. Mislim, da je še posebej zanimiva sedanjost, saj po avtorjevem mnenju politične razmere v Sloveniji vplivajo na zavest Slovencev v Argentini, kjer se slovenska »politična« emigracija srečuje s potrebo po zasuku k zgolj narodnostnemu.

Z Inštituta za slovensko izseljenstvo sodeluje s prispevkom še Breda Čebulj - Sajko (Identitete, kot jih pišejo življenjske zgodbe izseljencev). Že naslov pove, da avtorica osvetljuje vprašanje identitete skozi optiko izseljenskih avtobiografij. Čeprav so neobjavljene avtobiografije že dolgo znane etnologom kot dragocen vir, pa jih šele mlajše generacije raziskovalcev vključujejo v svoje raziskave. Avtorica najprej opredeli pojma avtobiografije in identitete, nato pa na podlagi lastnega terenskega dela med Slovenci v Avstraliji pokaže pomen osebnih pričevanj za raziskovanje identitete pa tudi razdvojenosti.

V razdelku Razgledi je intervju urednice z Edom Škuljem, ki je dolgo živel v Argentini. Škuljevi odgovori kažejo pot in življenje tipične emigrantske družine. »Tipične« zato, ker gre za politično emigracijo, v kateri je intervjuvanec preživel osemnajst let.

Štirje prispevki v rubriki Gradivo so posvečeni slovenskemu zamejstvu. V članku Rož, Podjuna, Zilja... moja domovina narod moj trpin avtorja Teodorja Domeja beremo o narodnoidentitetnem vprašanju koroških Slovencev. Avtor se opira na živa pričevanja preprostih ljudi, vključuje pa še literarna besedila slovenskih koroških pisateljev.

Porabska etnologinja Marija Kozar - Mukič nas v prispevku Kdo smo? seznanja z identiteto Slovencev med Muro in Rabo na Madžarskem in pojasni različna poimenovanja za porabske Slovence, kakor jih skozi čas navajajo latinski, nemški, madžarski in slovenski viri. Tržačan Peter Rustja je avtor prispevka »Na začetku ni bilo nič« – Slovenska identiteta in Trst v časopisnih člankih v drugi polovici 19. stoletja, v katerem osvetljuje nekatere pojave, »ki so vplivali na

razvoj mentalitete in identitete Slovencev v Trstu«. Zelo malo pa poznamo problematiko Slovencev v Bosni in Hercegovini, ki nam jo odkriva slovenski Sarajevčan Dragutin Murko v članku Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega omizja, prvega društva sarajevskih Slovencev. Že na začetku razdelka je primerjalni članek Monike Kropelj K vprašanju slovenskih in hrvaških značilnosti v ljudskem pripovedništvu Primorja in Istre, v katerem avtorica analizira razlike in sorodnosti v mentaliteti Hrvatov in Slovencev.

Razdelek Razgledi se pričinja z razmišljanjem tržaške pisateljice Zore Tavčar, ki iz osebnih izkušenj osvetljuje probleme poučevanja slovenščine na Tržaškem (Štiri desetletja s slovenščino v zamejstvu). Na pedagoških izkušnjah temelji tudi članek Žive Gruden Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu. Avtorica podaja lastne izkušnje pri vključevanju narodopisnega izročila v vzgojni proces mladih zamejcev.

Furlanski raziskovalec, jezikoslovec in narodopisec Roberto Datpiti poroča o mladinskem raziskovalnem taboru v Kanalski dolini leta 1997. Sledijo še zapisi Polone Šega (Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu), Zore Žagar (Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave), Vere Smole (»Jezik je zrcalo, je zgovorna priča narodove zgodovine«), Helene Ložar - Podlogar (Tudi Hacquet naj bi bil del kulturne dediščine) in zapis Staneta Grande (Narodna identiteta – neizčrpana tema za slovensko humanistiko in družboslovje).

Seveda pa daje zborniku osnovni ton najboljše razdelek Razprave, v katerem objavlja devetnajst avtorjev iz različnih humanističnih in družboslovnih strok. Geografski oris Slovenije pričinja Drago Perko z razpravo Slovenija na stiku velikih evropskih pokrajinskih enot, iz katere izvemo, da je na svetu le petdeset držav, ki so manjše od Slovenije. Vendar pa tudi večje in velike države večinoma ne poznajo take geografske, biološke in kulturne pestrosti kot Slovenija. Prav ta pestrost pa naj bi bila njena prednost. Na prvi pogled je nekoliko nenavadna razprava Mitje Zupančiča in Vere Smole, saj primerjata navidez neprimerljive stvari. V članku Primerjava med kartami fitogeografskih, dialektoloških in etnoloških območij Slovenije ugotavljata, da se meje omenjenih območij relativno dobro ujemajo.

V drugem delu Razprav so objavljeni prispevki Alenke Šivic - Dular, Nikolaja Mikhailova in Janeza Kebra. Šivičeva v članku Na sledi (arhaičnih) predstav in uver piše o etimološkem vidiku besede pikapolonica in o različnih poimenovanjih zanjo in ugotavlja, da je pikapolonica povezana z vrsto starosvetnih

predstav, večinoma iz kresnega časa. Nikolaj Mikhailov predstavlja baltsko in slovansko mitologijo, ju povezuje s slovensko in poskuša rekonstruirati drobce slovenskega poganstva z baltoslovanskimi mitološkimi pojavi. Naš znani »imenoslovec« Janez Keber pa predstavlja osebna imena v Sloveniji kot dokazila slovenske identitete.

Tretji in četrti del Razprav sta namenjena zgodovinskim in jezikoslovnim vprašanjem. France Jakopin predstavlja »osebne izkaznice« udov Mohorjeve družbe v letih 1868–1877, Andrej Vovko pa ameriške Mohorjane v letih 1901–1916. O etnični identiteti s stališča sociolingvistike piše Ljudmila Bokal, ki analizira pisma štirih oseb, ki so dalj časa živele v Srbiji, in razčlenja jezikovne interference oziroma elemente srbščine v slovenščini piscev pisem. V razpravi Mirka Križmana interferiran jezik kot identiteta neke manjšine beremo o Slovencih na avstrijskem Štajerskem (Radgonski kot) in o njihovi jezikovni kompetenci.

Peti razdelek prinaša razprave Jana Makaroviča (Slovenska identiteta kot meja in kot razlika), Janeza Juhanta (Prispevek Cerkve k slovenski narodnosti istovetnosti), Albine Nečak - Lük (Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), Jožeta Toporišiča (Iz kmečke srenje v meščanski svet izobražencev. Ob primeru Jerneja Kopitarja), Damjana J. Ovsca (Segmenti meščanske identitete), Rajka Muršiča (O lokalnoglobálnih identifikacijah) in Mojce Ravnika (Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto). Razprave zaključujeta študiji dveh slovenskih literarnih zgodovinarjev. Taras Kermauner piše o identiteti in drugosti v slovenski dramatik, Jože Pogačnik pa je obdelal zanimivo temo o slovenski literarni identiteti, ki jo razčlenjuje ob Cankarjevih *Hlapcih* v slovenski in hrvaški kritiki.

Traditiones prinaša na koncu dragocen seznam ustanov za Slovence v zamejstvu in po svetu. Ne gre le za spisek inštitucij in družb, ampak je predstavljeno še njihovo delo s kratko kronologijo delovanja inštitucij. Slovo od *Traditiones* je poslovilni članek dosedanje urednice Marije Stanonik, v katerem natančno razčleni vsebino pričujočega zbornika in dodaja še nekaj misli o slovenski nekomercialni periodiki.

Čeprav je zadnja številka *Traditiones* po obsegu zelo zajetna, je jasno, da tematika še zdaleč ni izčrpana in zato urednica sama poudarja, da bi tovrstna vprašanja »zaslužila vsaj tri zvezke: a) o identiteti slovenskega naroda z lastno državo; b) slovensko zamejstvo; c) slovensko izseljenstvo«. To razumem tudi kot prošnjo etnologom, da bi se te problematike lotili s svojega zornega kota. Vendar je npr. vsaj slovensko izseljenstvo že raziskovalno in institucionalno

»pokrito« in o njem izhajajo stalne ali občasne interdisciplinarne publikacije. Nekaj pa je treba reči še o etnični identiteti.

Marko Terseglav

Annales: Anali za istrske in mediteranske študije, 10/1997, series historia et sociologia 4, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Koper 1997, 390 str.

V knjižnih poročilih in ocenah, ki jih objavlja revija *Dve domovini*, doslej še ni bila predstavljena koprška revija *Annales*, ki izhaja od leta 1991 ter je imela v začetku podnaslov Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin (sedanji podnaslov ima od 6. številke dalje; od 4. številke dalje izhaja tudi v dveh ločenih in posebej oštevilčenih serijah: historia naturalis in historia et sociologia, vendar je temeljna numeracije revije zaporedna). Razlog je preprost, *Annales* niso objavljali gradiva, ki bi bilo posebej povezano s problemi izseljenstva. Deseta številka pa prinaša v rubriki Migracije šest razprav, ki govore o migracijah in izseljenstvu od srednjega veka do let po drugi svetovni vojni. Sicer pa predstavljajo vsebino obsežnega zbornika tudi Arheološke študije, monografske razprave o Marijini rotundi pri koprski stolnici, Gospodarskozgodovinske študije, Regionalna polifonija II., Jadranske etimologije in stalni rubriki Delo naših zavodov in društev ter Ocene in poročila.

Pojav rubrike Migracije v deseti številki ne pomeni, da se revija že pred tem ni ukvarjala s problemi izseljenstva. Tako je že v tretji številki (1993) Mojca Ravnik pisala o družinah v istrskem zaledju in selitvi Istranov v Trst in druge kraje. V osmi številki (1996) je bila poleg nekaterih študij, ki zadevajo Istro in se mestoma dotikajo tudi demografskih premikov, značilnosti istrske preteklosti, objavljena obširna in v italijanščini napisana razprava o slovenski in hrvaški emigraciji iz Julijske krajine med obema vojnoma in o njuni politični vlogi.

V deseti številki posegata v starejša razdobja razpravi akademika prof. dr. Ferda Gestrina Slovani v Italiji v zgodnjem srednjem veku in hrvaške zgodovinarke Lovorke Čoralic Migracije sa istočnojadranske obale u Veneciju (15.–18. st.). Avtorja obravnavata problem, ki je bil tako rekoč stalen pojav, zlasti v srednjem veku, vse tja do 18. stoletja, povezan z gospodarskimi razlogi in

političnimi razmerami ne toliko na območjih, kjer so živeli Slovenci, pač pa v dalmatinskih predelih Jadrana. Povsem izseljensko naravnana je razprava Alekseja Kalca Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: Teme in problemi. Avtor posveča svojo pozornost izselitvenim razlogom in pobudam v zahodni Sloveniji, zlasti v Beneški Sloveniji in Trstu od prvih pojavov do sredine 20. stoletja, ko je bil zadnji večji emigrantski val ob izseljevanju Tržačanov v Avstralijo. Aleš Breclj pa je v pregledu Nekaj podatkov o izseljevanju iz Slovenskega Primorja v Južno Ameriko, predvsem v Argentino prikazal pravzaprav zgodovino slovenskega izseljenstva v Argentini. Izseljevanje označujeta predvsem dva velika vala, prvi iz konca dvajsetih let našega stoletja in drugi iz časa po drugi svetovni vojni. Prvi je zajel kakih 20.000, drugi pa okoli 6000 oseb. Članek je toliko pomembnejši, ker ga je napisal pisec z izkušnjo izseljenca. Podobno velja tudi za avtorico v francoščini objavljenega članka Emigration des artistes de la Primorska, Ireno Mislej. Članek pravzaprav predstavlja pregled likovne umetnosti na Primorskem med obema vojnama in deloma po drugi svetovni vojni. Primorski likovniki so se zlasti med vojnama podajali v emigracijo.

Serijo člankov zaključuje prispevek L'emigrazione da Trieste nel dopoguerra Piera Purinija, ki dopolnjuje obravnavo Alekseja Kalca še z vidika italijanske strani in v katerem skuša avtor v skopih črtah orisati tudi usodo tržaških izseljencev v Avstraliji.

Branko Marušič

P o l o n a Š e g a, Slovenski kostanjarji na Dunaju: Prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu (Seidlova zbirka, 19. knjiga). Dolenjska založba & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Novo mesto 1997, 119 str.

Etnologinja Polona Šega, zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, je v knjižni obliki izdala diplomsko nalogo (1994) o slovenskih kostanjarjih na Dunaju. Za nalogo je prejela tudi študentsko Prešernovo nagrado. Rezultat njenega večletnega dela, ki je bilo razprto med Dolenjsko, Ljubljano in Dunajem in pri katerem je uporabila pričevanja osebnih informatorjev, arhivsko,

časopisno in slikovno gradivo ter literaturo, je lepo viden v knjižici, ki nas popelje v življenje slovenskih kostanjarjev na Dunaju. To ni samo etnološka, ampak tudi zgodovinska študija, ki jo kot raziskovalec slovenskih izseljenških gibanj z veseljem vzamem v roke z mislijo: postavljen je še en kamenček v mozaiku, ki nosi naslov Slovensko izseljenstvo. Pisana je v prijetnem jeziku, kar omogoča njeno dostopnost tudi nestrokovnjaku.

Dunaj je bil kot prestolno in univerzitetno mesto hkrati glavno mesto države, v kateri so stoletja živeli Slovenci. Veliko vemo (še zdaleč pa ne vsega) o življenju slovenske intelektualne elite v tem mestu, tj. študentov, profesorjev, umetnikov, manj že o slovenskih visokih uradnikih, vojaških funkcionarjih, sodnikih, srednješolskih profesorjih itd., še manj pa o obrtnikih, trgovcih, kramarjih, delavcih, gostilničarjih, železničarjih itd. slovenskega rodu, ki so stalno ali samo sezonsko delali v tem cesarskem prestolnem mestu. Med njimi so bili kostanjarji, ki so dobesedno dajali pečat uličnemu utripu mesta do prve svetovne vojne, ko je njihovo število začelo počasi upadati vse do današnjih dni. Avtoričina študija nam torej odkriva in s tem ohranja vedenje o delu slovenskih (ekonomskih) priseljencev na Dunaju.

Sezonsko izseljevanje ima v slovenskem prostoru že staro tradicijo. Krošnarji, kramarji, gozdni delavci, sezonski poljedelski delavci, predice itd. so kategorije ekonomskih izseljencev, ki so manj raziskane. Če je krošnarje zanesla pot povsod po Evropi, je ostale zlasti v smeri proti vzhodu (npr. 'Hrvatarije' v slavonske gozdove in kasneje tudi dlje, tj. v Srbijo in Romunijo), predice in poljedelske delavce na Ogrsko itd. Zanimivo je tudi, da so bila zlasti obrobja slovenskega etničnega prostora »baza« sezonske delovne sile, npr. Benečija, Tolminska, vzhodnoštajerski in obkolpski predeli (Bela krajina), Brkini in ne nazadnje ribniško in kočevsko območje. Avtorica obravnava kostanjarje iz velikolaškega okraja, ki je dalo največ slovenskih kostanjarjev na Dunaju.

Nedvomno ji je bila opravljena naloga spodbuda za razširitev teme, ki jo raziskuje, tj. na problematiko slovenskih krošnarjev. Krošnarstvo pri Slovencih je zanimivo tudi z vidika slovenskega izseljenstva v ZDA. V zgodnjem belokranjskem »valu« priseljencev v ZDA (od konca tridesetih do šestdesetih let 19. stoletja) so bili tudi krošnarji, ki so onstran Atlantika nadaljevali s krošnarjenjem, pridobljeni kapital pa vložili v trgovine in gostilne v Ameriki. Mnogi med njimi so postali premožni trgovci v St. Louisu, Chicagu, Cincinnatiju

in še kje. Tako je knjiga Polone Šega Slovenski kostanjarji na Dunaju lep uvod v njeno nadaljnje delo, vsem zainteresiranim pa poučno in prijetno branje.

Marjan Drnovšek

Peter Vodopivec in Joža Mahnič, ur., **Slovenska trideseta leta: Simpozij 1995**. Slovenska matica, Ljubljana 1997, 252 str.

Leta 1997 je izšel zbornik *Slovenska trideseta leta* z razpravami s posvetovanja z istim naslovom, ki ga je 19. in 20. septembra 1995 organizirala Slovenska matica v Ljubljani. V zborniku je objavljenih štiriindvajset prispevkov, ki prikazujejo in analizirajo življenje Slovencev v tridesetih letih tega stoletja z različnih zornih kotov: z nacionalnega, političnega, demografskega, gospodarskega, socialnega/sociološkega, ideološkega, cerkvenega in duhovnega, kulturnega, izobraževalnega, literarnozgodovinskega, umetnostnozgodovinskega in muzikološkega. Posvetovanje je potrdilo oceno organizatorjev, da so bila trideseta leta našega stoletja izjemno pomembno obdobje novejše slovenske zgodovine.

Na posvetovanju sta sodelovala tudi sodelavca Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Marjan Drnovšek in Janja Žitnik. Njuna prispevka sta od vseh v zborniku edina, ki obravnavata vprašanja slovenskega izseljenstva v tridesetih letih. Ker je ta tema za bralce *Dveh domovin* še posebno zanimiva, bom v tem poročilu podrobneje predstavil vsebino njunih referatov.

Marjan Drnovšek v svojem referatu »Slovenski izseljenci in domovina v tridesetih letih« ugotavlja, da se v obravnavanem desetletju znova obudi zanimanje za slovensko izseljenstvo, v tem času pa se ponovno poraja tudi dilema o dobrih in slabih straneh tega procesa. Tako kot je bilo izseljevanje na eni strani priznано kot naraven pojav, življenjska nuja in, če hočemo, tudi kot pravica posameznika do gibanja in izbire okolja, v katerem želi živeti, je bilo izseljevanje po drugi strani, z vidika maloštevilnega naroda, ki ga je povojna diplomacija še razkosala, nevaren pojav, ki je bil še toliko bolj usoden za Slovence, saj so bili mnogo bolj dovzetni za iskanje boljšega življenja izven domovine, marsikdaj nepovezanega z nujo odhoda zaradi preživetja.

Tako že leta 1938 v *Izseljenskem zborniku* tudi Franc Omahen deli izseljevanje v pozitivno in negativno odhajanje zdoma. Kot pozitivno, denimo, označuje izseljevanje, ki je bilo posledica izkoriščenosti »dobrin neke zemlje« in pomanjkanja ljudem dostojnega življenja, za katero bi morala skrbeti »domovina«. Kot dodatno negativnost slovenskega izseljevanja omenja tudi nesistematičnost tega procesa in s tem raztresenost Slovencev po svetu, brez možnosti pozitivnega razvoja in z bojznejšo hitre asimilacije v »nekaj generacijah«.

Drnovšek nadalje ugotavlja, da je izseljevanje v tridesetih letih v primerjavi z dvajsetimi spremenilo svoj značaj. Če so v desetletju po prvi svetovni vojni Slovenci odhajali zlasti v države Zahodne Evrope, v rudnike in tovarne, so v obravnavanem obdobju odhajali predvsem kot sezonski delavci na polja Francije, Nemčije in agrarna področja Jugoslavije. V tem obdobju je bilo izseljevanje Slovencev manjše kot v času množičnega izseljevanja v ZDA pred I. svetovno vojno. Izjemi sta bili le Julijska krajina in Prekmurje. Ljudje v Julijski krajini so svoje domove množično zapuščali zaradi raznarodovalnega pritiska in ekonomskega položaja ter si iskali nove domove v Južni Ameriki (Argentini) in tedanji Jugoslaviji. Iz Prekmurja pa so ljudje množično in organizirano odhajali na tuja polja. Naj se ustavimo še pri številkah.

Leta 1931 je izseljenski referat Dravske banovine izračunal, da je živelo v »inozemstvu« 350.000 oseb slovenskega »pokolenja«, in sicer 250.000 v ZDA, 20.000 v Argentini, 5800 v drugih državah Južne Amerike, 6000 v Kanadi, 200 v Avstraliji, 30.000 v Nemčiji, 16.000 v Franciji, 3000 na Nizozemskem in 16.000 v drugih državah.

Kot že rečeno, so bila trideseta leta čas večje prisotnosti slovenske izseljenske problematike v javnosti. Zaradi občutka ogroženosti ob vse večji krepitvi italijanskega in nemškega soseda in njunih agresivnih ideologij ter ob dogajanjih v Evropi v letih pred drugim svetovnim spopadom, ko se je vedno bolj postavljalo v ospredje tudi vprašanje obstoja slovenskega naroda, se je v tem kontekstu pogoostjeje omenjal odnos matične domovine do Slovencev po svetu; natančneje, matična domovina se je znova pričela ukvarjati z izseljenstvom. Kot logična posledica tega je bil leta 1937 v Ljubljani ustanovljen Zavod za mednarodno javno pravo, v okviru katerega sta delovala manjšinski in izseljenski odsek.

Prispevek Janje Žitnik in Jerneje Petrič »Slovenski izseljenski pisci v tridesetih letih« (druga avtorica je prispevala podatke za krajše poglavje 'Razcvet tedanje slovenske književnosti v ZDA') je razdeljen v pet delov. V prvem avtorica

spregovori o nastanku in razvoju prvih slovenskih socialnih in kulturnih organizacij na tleh ZDA, Južne Amerike in Evrope, o njihovih glasilih ter še posebej o leposlovnih prispevkih v slovenski izseljenski periodiki. Tako so v ZDA že konec prejšnjega stoletja nastala prva slovenska podporna društva, SNPJ (Slovenska narodna podporna jednota), Kranjsko-slovenska katoliška jednota, Ameriška bratska zveza, Slovenska dobrodelna zveza in druge. Vzporedno so izseljenci ustanavljali tudi prve slovenske pevske zборе in dramske skupine (npr. »Ivan Cankar« in »Anton Verovšek.«), prelomno pa je leto 1891, ko je začel izhajati prvi slovenski list v ZDA, *Amerikanski Slovenec*. V prvih letih in desetletjih tega stoletja se je nato slovensko časnikarstvo dobesedno razcvetelo. Tako prične izhajati *Glas naroda*, *Slovensko-Amerikanski koledar*, *Proletarec*, *Prosveta* (*Glasilo SNPJ*), *Ameriška domovina*, *Ave Marija* in *Ave Marija koledar*, *Ameriški družinski koledar*, *Nova doba*, *Zarja* in končno *Cankarjev glasnik*, za katerega lahko trdimo, da je bil prva in edina v celoti leposlovna slovenskoameriška revija, poleg nje pa je izhajala še cela množica drugih leposlovnih publikacij.

Tudi Slovenci, ki so se izselili v Južno Ameriko, so pričeli v dvajsetih letih ustanavljati svoje prve organizacije in društva (okoli 10). Tako je bil prvi list na tleh Južne Amerike, ki je objavljala tudi v slovenskem jeziku, trojezični list *Gospodarstvo* (od leta 1926). Priseljenci so se kmalu po prihodu v novo domovino pričeli združevati v skupine, ki so praviloma ustanovile vsaka svoje društvo in po eno ali več glasil. Tako so člani levo usmerjenega Delavskega kulturnega društva Oder objavljali svoje prispevke v dvojezičnem *Delavskem listu* (1928–30) ter v glasilih *Borba*, *Delavski glas* in *Njiva*. Liberalno usmerjeni pa so leta 1929 ustanovili Slovensko prosvetno društvo, ki je izdajalo *Slovenski tednik*, medtem ko so jugoslovanski nacionalisti organizirali Sokolsko društvo La Paternal (od 1934 izseljensko društvo Tabor), izdajali pa so tednik *Slovenski dom*. Nekaj let kasneje je bil ustanovljen še *Novi list*, ki se je 1937 leta združil s *Slovenskim tednikom* v *Slovenski list*, ki je izhajal do leta 1946. Do konca tridesetih let je v Argentini izhajalo vsaj petnajst slovenskih listov.

V razvitejših deželah Evrope so v tem času izhajala številna slovenska (ali vsaj deloma slovenska) glasila, predvsem projugoslovanska (takšnih je bilo deset), komunistična (vsaj devetnajst) in katoliško usmerjena. Sorazmerno dobro je bil razvit tudi slovenski periodični tisk v Beogradu, Zagrebu in Sarajevu.

V drugem delu prispevka je podan pregled slovenskih izseljenskih piscev tridesetih let v Južni Ameriki. V obravnavano obdobje sega rojstvo najpomembnejše slovenske revije v Južni Ameriki, *Duhovno življenje*. Ta se je

leta 1934 razvila v samostojno revijo iz nekdanje priloge *Slovenskega tednika*; v tridesetih letih sta jo izmenično urejala Jože Kastelic in Janez Hladnik. Slednji je v reviji objavljal tudi številne potopise s svojih potovanj po Argentini, sodelovali pa so tudi drugi slovenski priseljski pisci, na začetku predvsem s krajšimi prispevki in črticami. V reviji pa so prostor našli tudi nekateri avtorji iz domovine, denimo Erjavec in Levstik.

Slovenska izseljenska književnost se je v tem času najbolj razcvetela v Združenih državah, o čemer je govora v tretjem delu prispevka. Po razvrstitvi, ki jo je opravila Jerneja Petrič, so bile v tem času glavne smeri slovenskoameriške književnosti realistično pripovedništvo, struja krščanske usmeritve (pisci iz te skupine so objavljali največ v *Amerikanskem Slovencu*, *Baragovi pratiki*, *Novem svetu* in *Ave Marija koledarju*) in proletarska proza. Pisci slednje so objavljali največ v periodičnih publikacijah, med katerimi velja omeniti *Prosveto*, *Proletarca*, *Majski glas*, *Cankarjev glasnik* in pa predvsem *Ameriški družinski koledar*.

Trideseta leta pa so bila glede leposlovnega ustvarjanja izjemno plodovita tudi za Louisa Adamiča (1898–1951), ki se je bil izselil v ZDA konec leta 1913. Njegove mnogostranske dejavnosti v obravnavanem desetletju so prikazane v četrtem delu študije. Adamič se je pričel oglašati v ameriških revijah v dvajsetih letih s prevodi krajše proze iz slovenske in druge slovanske književnosti, hkrati pa je pričel objavljati prve izvorne zgodbe. Ko se je leta 1929 preselil iz Kalifornije v New York, se je posvetil pisanju svoje prve obsežnejše knjige *Dynamite* (Dinamit). V delu, ki je izšlo leta 1931, Adamič nazorno obravnava zgodovino delavskega gibanja v Združenih državah.

Le slabo leto zatem objavi pretežno biografsko delo *Laughing in the Jungle: The Autobiography of an Immigrant in America* (Smeh v džungli: Avtobiografija priseljenca v Ameriki). Tu se pisatelj v veliki meri posveča ameriškem priseljskemu vprašanju. V delu, ki ga objavi leta 1935 z naslovom *Grandsons: A Story of American Lives* (Vnuki: zgodba iz ameriških usod), raziskuje kompleksno problematiko ameriških priseljencev, samo delo pa je odraz njegovih značilnih osebnih razočaranj, ki so značilna za priseljenca, ki se je navzven sicer uspešno prilagodil novemu okolju, v svojem bistvu pa je ostal razdvojena osebnost.

Adamič še tistega leta objavi tragikomično anekdoto *Lucas, King of the Balucas* (Lukas, kralj Balukov), leto dni zatem pa se še zadnjič poskuša v leposlovju v ožjem pomenu besede z delom *Cradle of life* (Zibelka življenja). Kmalu zatem se pisatelj odpravi na daljše potovanje po srednji Ameriki, po vrnitvi

pa objavi knjigo z naslovom *The House in Antigua* (Hiša v Antigvi). To leto pregleda svoje še neobjavljene zapiske s svojih potovanj po Združenih državah, jih zbere in dopolni s portreti oseb in reportažnimi zapisi ter jih objavi v eni od svojih pomembnejših knjig, *My America* (Moja Amerika). S tem delom pa se pisatelj tudi dokončno poslovil od leposlovja.

Avtorica omenja, da je Adamič tako v domovini kot v ZDA veljal za pisatelja z izredno samosvojimi pogledi, pozneje pa celo za politično sporno osebnost, in ta oznaka se ga je držala vse do smrti. Že ena od njegovih prvih črtic o slovenskih priseljencih – 'bohunkih' – je sprožila pravo medijsko vojno v slovenskoameriškem periodičnem tisku. Tudi njegovo prvo knjižno delo *Dinamit* je bilo deležno različnih kritik, njegova stališča pa so zavračali tako ameriški delodajalci kot tudi radikalna levica, medtem ko sta bili deli *Vrnitev v rodni kraj* in *Boj* v njegovi stari domovini celo prepovedani.

Prispevek je zaključen s sklepom, da so bila trideseta leta eno najplodnejših obdobj slovenske izseljenske književnosti. Dela, ki jih je Janja Žitnik v svojem prispevku le bežno omenila, so nastala v času silovitih razrednih in ideoloških nasprotij, ki so pred drugo svetovno vojno v večini tedanjih dežel, kamor so se izseljevali Slovenci, podobno kot v domovini, dosegla svoj vrhunec.

Milan Likič Guček

Tone Brulc, **Argentina**. Založba Modrijan, d.o.o., Ljubljana 1997, 228 str.

Leta 1996 v Buenos Airesu umrli Tone Brulc se je začel kot pisatelj razmeroma pozno oglašati v javnosti. Šele kot upokojenec je zmagal s črtico Obup na literarnem natečaju tržaške revije *Mladika*. Tedaj se je v njem prebudila ljubezen do literarnega oblikovanja tekstov o slovenski polpreteklosti na kmečkem podeželju v nekdanji Sloveniji. Svoje zapise je prepletal s spomini na tragične dogodke med drugo svetovno vojno in z opisi tegob, ki so jih prestajali Slovenci v begunstvu in v zdomstvu. Ni pa se ustavil le pri razčlenjevanju življenja slovenskih izseljencev, temveč je pogledal tudi k Argentincem in njihovi mentaliteti. Odpravil se je še dlje in odkril izvornost zapostavljene in velikokrat pozabljene indijske Amerike in njene kulture. Šele leta 1993 je tedaj 65-letni Brulc izdal pri ljubljanski založbi Mihelač svojo prvo leposlovno knjigo, zbirko

novel z arhaizirajočim naslovom *Vardevanje angelčka*. Tej je leta 1996 tik pred pisateljevo smrtjo sledila prozna knjiga *Judeževi groši*, ki je spominska rekapitulacija druge svetovne vojne na Slovenskem z neprizanesljivo kritiko pomanjkljive katoliške protistrategije komunistični revoluciji.

Že v tej knjigi smo lahko v tretjem delu brali o koncu vojne v letu 1945, o omočnem življenju v begunskih taboriščih ter o selitvi političnih beguncev in preostankov domobrancev v čezoceanski svet. Zdaj pa je ljubljanska založba Modrijan izdala še nadaljevanje te velike Brulčeve slovenske odisejade. Kar nam pisatelj pod lapidarnim in vendar točnim naslovom *Argentina* ponuja v šestindvajsetih poglavjih, je vsekakor presenetljivo in vredno branja. To posthumno objavljeno Brulčevo delo namreč ni le moralistični opomin, zapisan proti uradnemu zgodovinoписju in zamolčevanju stvarnih dejstev, temveč je pregled slovenske argentinske stvarnosti, dokumentiran z mnogimi konkretnimi detajli in napisan s posebnega, alternativnega avtorjevega zornega kota, ki je za »uradne politike« vseh barv in veroizpovedi skoraj subverziven. Brulc je v nasprotju z večino v Argentini ustvarjajočih slovenskih piscev, ki so se vedno znova zatekali v prividni idilični svet izgubljene lepe domovine, oblikoval nov pogled na slovensko argentinsko stvarnost, kot se je razvijala in po avtorjevem mnenju propadala do današnjih dni. Slovensko življenje v zdomstvu opazuje brez plašnic čez oči, analizira ga zelo natančno in pozorno ter tako, da bralec istočasno med vrsticami začuti nevarni utrip 20. stoletja. Poleg ponovnega ovrednotenja argentinskih slovenskih začetkov v idealistični vzajemnosti zaradi izgubljene domovine povezane slovenske zdomske skupnosti, ne skopari s kritiko na račun poznejšega oportunitizma in privatnega koristoljubja. Morda Brulčeva kritika zdomskih razmer ni vedno objektivna. Zdi se, da ga jeza na travmatična lastna doživetja spodbuja k pretiravanju in črno-belim zarisom. Vendar je po drugi strani jasno, da avtor poroča predvsem o tem, kar je sam na lastni koži doživel in preстал. Že v *Judeževih groših* smo lahko spoznali avtorjevo odklonilno analizo vedenja domobranskega vodstva: »Zdomstvo je njegovo vodstvo pokopalo za manj kot trideset Judeževih grošev...« Ta *leitmotiv* se kot svarilni pisatelj opomin vedno znova oglasi tudi iz novega dela *Argentina*, npr. na strani 54: »Gospodom tam gori, ki si zopet lastijo vodstvo nad nami, potem ko so za **judeževe groše** prodali našo mladino in jo poslali v zakol v Kočevski Rog, ni treba lagati...« Posebno oster je na strani 58: »Kam s politiki in duhovščino, ki nas hodijo prodajat za **judeževe groše**...« Na strani 93 preberemo: »Tukaj jih je sam jezik kot mladega kosa rit, tam (na jugoslovanski UDBI, op. L. D.) pa so odgovarjali na vprašano

in nevprašano. Eni zastonj, drugi za groše in mape ZZ... Za **judeževe groše**. Zamorčki!« Nič manj kritično neizprosen ni na strani 61: »Nasramna kupčija... da bi nas še enkrat prodali...« Pa na strani 116: »**Judeževi groši** med revolucijo, v Avstriji, tukaj, še za spravo se skrivajo...« In stran 154: »Vodstvo je ostalo na varnem, tepce in mladino pa so pognali pred puškine cevi...« Ali stran 201: »Da ti ne rečem nič o starem Rupniku: če bi mogli, bi ga še enkrat prodali, posebno tisti, ki so se skrivali za njegovim hrbtom...« In ta Brulčev rezki ton nas spremlja vse do konca na strani 221, kjer se spet dogajajo kravje kupčije ob domnevni spravi z mrtvimi: »Koliko so ti plačali? Kaj morajo biti **judeževi groši** povsod na prvem mestu?«

Brulc poroča v stilu prizadetega kronista najprej o prvih slovenskih letih v Argentini, ki so bila, kot zapiše, »za veliko večino trda in okrutna.« Njegov pristop k stvarnosti je konkreten, včasih kar dokumentarno reportažen, toda jezik Brulčeve *Argentine* je istočasno samosvoj, zavezan pisateljevi kmečki dediščini v rojstni dolenski občini Šmihel-Stopice pri Novem mestu, in obogaten s sočnimi arhaizmi in narečnimi izrazi, ki jih današnji pisatelji v Sloveniji ne poznajo in ne uporabljajo. Takoj postane jasno, da avtor zastopa stališča in interese »malega človeka«, ki je vedno znova izpostavljen najrazličnejšim prisilam in ki ga mogočniki pri krmilu tako radi opeharijo in pustijo na cedilu. Pri tem je dokaj jedek. Ljubi nekakšen kmečki humor in figure pretiravanja, opisi težav in nedonošenosti pa se mu vedno znova prevesijo v ironične in satirične zarise, čeprav gre v bistvu za tragična nerazpoloženja in brezperspektivne razkole v slovenski zdomski skupnosti. Nad vsem pa lebdi težka usoda slovenskih ljudi na tujem. Tu pove Brulc veliko, čeprav je kratek in jednat, kot na strani 38, ko zapiše: »Amerika ljudi žre.« In tako aksiomatično misel poveže z usodo slovenskega posameznika in njegovih izgubljenih iluzij: »Vse se ti podre kot grad iz peska!« (stran 44).

V posameznih, včasih dokaj različnih poglavjih z raznovrstnimi epizodami nam avtor predstavi različne usode slovenskih emigrantov. Pripoveduje o postopnem vraščanju slovenskih ljudi v novo deželo, o gradnji sprva skromnih domov ob stalnem nostalgичnem vračanju spomina k »merjenju časa, ki je že pretekel«, kot lahko razberemo iz naslova novega poglavja na strani 16. Brulc prikazuje življenje, čustvovanje in pričakovanja pretežno preproste, po izvoru kmečke in zdaj delavske večine slovenskega zdomstva, ki mora trdo delati, da se lahko preživi. Opisuje postopne diferenciacije v zdomstvu, razkol med bazo in politiki iz nekdanjih »boljših« slovenskih slojev in krogov tam zgoraj, ki hočejo

tudi v novih emigrantskih razmerah voditi, ukazovati in manipulirati z ljudmi. Zato ne presenetiti, da je za Brulčev *Argentino* značilen poseben pogled na spreminjajočo se strukturo slovenske emigracije z vedno opaznejšo razpoko med delavsko večino slovenske skupnosti in njenim domnevnim vodstvom. Tega Brulč vedno znova ostro kritizira in ironizira.

Na platnicah pisateljeve *Argentine* je pravilno zapisano, da prihaja na dan tudi še nikdar izpovedana stvarnost emigracijskega »čudeža«. To je vsekakor največja zanimivost in vrednost pričujoče Brulčeve publikacije. Pravzaprav bi jo lahko imenovali roman, saj pisatelj v razmeroma širokih pripovednih lokih obravnava dogodke in usodo posameznih protagonistov na kompleksen način. Notranje slovensko dogajanje in življenje svojih junakov Mihiča, Žurge, Šabca, Lebiča in drugih uokvirja v zunajo realnost velike Argentine. Bralac lahko spremlja njeno gospodarsko in politično življenje s številnimi krizami, vzpone in padce generalov in vlad, na koncu pa pisatelj poskrbi še za posebno in presenetljivo zgodbo, čeprav jo poda na zelo konvencionalen in stereotipen način. Na primeru sinov dveh slovenskih domobrancev, ki se priključita argentinski levičarski gverili za revolucionarno osvoboditev izkoriščenih ljudi, skuša predstaviti vedno znova v različnih oblikah se ponavljajoče upe in privide po boljšem življenju, ki se končajo v primežih nasilja in smrti. Čeprav se dogodivščina kljub nadaljevanju z vojno med Argentino in Veliko Britanijo za Malvinske, oziroma po angleško Falklandske otoke vsaj za enega od mladih slovenskih protagonistov »srečno« nadaljuje s prilagajanjem konvencionalnim oblikam družbenega življenja, ostane grenak priokus zaradi avtorjevega prikaza razslojevanja nekdanje kompaktne slovenske skupnosti. Pika na i je na koncu kravja kupčija slovenskih levičarjev in desničarjev, ki bi se radi dogovorili o nekakšni spravi, čeprav niso nikoli spremenili svojega enodimenzionalnega in polaščevalnega mišljenja. Formalno se Brulčev tekst heterogeno razpreda v številne pripovedne epizode, fragmente o posameznih dogodkih. Tudi to je pravzaprav značilnost novih protidogmatičnih literarnih načinov, ki edinozveličavno »totaliteto« radi razpršijo v avtonomne posamezne drobce o različnih vidikih resničnosti.

V *Argentini* je Brulč nanizal vrsto dejstev in problemov, ki so ga bremenili vse življenje. Do nekaterih pojavov, posebno pa do napak vodij, funkcionarjev in etabliranih struktur je izjemno kritičen. Obsodi slovenski klerikalizem, stalno vmešavanje nekompetentnih v privatne usode ljudi, manipuliranje z občutki in zgodovinskim spominom. Razkrinka laž in sumničenja, kontrolo nad posamezniki, intrige in sprenevedanja v kulturi in politiki. Zanj se vedenjski načini zdomskega

katolištva kaj prida ne razlikujejo od negativnih pojavov v komunizmu. Brulc z ironičnim veseljem vzporeja podobnosti. Zato Brulčeva vsekakor zelo subjektivna podoba slovenske stvarnosti v Argentini marsikomu zagotovo ne bo všeč. Zdi se mi, da jo bodo radi zamolčali. To ni nič novega. Vendar je jasno, da je pričujoča pisateljeva trpka kronika argentinskega slovenstva važen literarni, predvsem pa kulturološki dokument, ki ga slovenska javnost ne bi smela prezreti. Vsak bralec te zadnje Brulčeve knjige se lahko vpraša: Kaj je torej resnica? In kaj smo storili tudi mi, da bi bila drugačna?

Lev Detela

AVTORSKI

IZVLEČKI

AUTHORS'

ABSTRACTS

Švent, Rozina, mag., Narodna in univerzitetna knjižnica, 1000 Ljubljana, Turjaška 1, Slovenija

Pomen osebnih pisem (korespondence) in dnevnikov pri predstavitvi celostne podobe umetnikov

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 13–26

Avtorica v prispevku razkriva nekaj drobcev iz življenja in dela Louisa Adamiča. V glavnem gre za avtorje, ki jih je Adamič osebno spoznal ob svojih dveh obiskih (1932–33, 1949) v Sloveniji, npr. Ivan Hribar in Edvard Kocbek. Bolj zanimivi so Adamičevi pisni stiki z »razboritim« republikancem dr. Antonom Novačanom, saj mu v pismu »prizna«, da se ima tudi sam za republikanca. Toda Adamičevi pogledi na kakršnekoli družbene spremembe so nekaj povsem drugega; kot »demokratičen Američan« se zavzema za nenasilno – ustavno spremembo sistema. Svoj delček »spomina« na svojega nekdanjega učenca s takratne II. realne gimnazije doda tudi njegov razrednik dr. Alojzij Wester, ki je kot kronist polnih 60 let beležil v svoj dnevnik vse pomebnejše dogodke iz svoje okolice.

Kurent, Tine, dr., upokojeni redni profesor arhitekture, Igriška 12, 1000 Ljubljana, Slovenija

Pisma Louisa Adamiča nečaku Tinetu

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 27–53

Prispevek se opira na objavo nekaterih pisem (v avtentičnem prepisu), ki jih je Louis Adamič poslal svojemu nečaku Tinetu Kurentu v letih 1946–50. Tako vsebina kot tudi nekatere pravopisne napake v pismih odkrivajo – poleg podatkov o Adamičevih tedanjih dejavnostih in načrtih – tudi njegova čustvena stanja v trenutkih, ko jih je pisal.

Švent, Rozina, M. A., National and University Library, 1000 Ljubljana, Turjaška 1, Slovenia

The significance of personal letters (correspondence) and diaries in a comprehensive presentation of an artist

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp.13–26

The author reveals a few fragments of Louis Adamic's life and work and his contacts with some of his contemporaries, in most cases authors whom Adamic met during his two visits in Slovenia (1932–33 and 1949), e.g. Ivan Hribar and Edvard Kocbek. More interesting is Adamic's correspondence with Dr Anton Novačan, a hot tempered Republican to whom, in one of his letters, Adamic »admitted« that he also considered himself a Republican – although as a »democratic American« he spoke for a non-violent, constitutional change of the system. It is also evident from his letters that his visits to Slovenia, especially the first one, had a far-reaching impact on him and created a new, closer tie between him and his native land, from which he had already felt to a certain degree alienated.

Kurent, Tine, Ph. D., retired regular professor of architecture, Igriška 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Letters by Louis Adamic to his nephew Tine

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp.27–53

The article is based upon the publication of a number of letters and short notices (in an authentic transcript) that Louis Adamic sent to the author, his nephew Tine Kurent, between 1946–50. The contents of these letters as well as some of the author's spelling errors reveal, besides his current activities and future plans, the writer's emotional state at the time when he was writing them.

Adamič, France, dr., redni profesor v pokoju, Janežičeva 1, 1000 Ljubljana, Slovenija

Stiki Louisa Adamiča s slovenskimi časnikarji in književniki (1921–1941)

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 55–65

Avtor obravnava stike Louisa Adamiča s slovenskimi pisci, s katerimi se je osebno seznanil predvsem ob obisku v domovini leta 1932. Med njimi so bili Josip Vidmar, Juš in Ferdo Kozak, Oton Župančič, Ludvik Mrzel, Fran Albreht, Bratko Kreft, geograf Anton Melik, Ludvik Klakočar ter drugi literati in umetniki. Spoznal se je tudi s prevajalci, kot so Griša Koritnik, Stanko Leben, Olga Škerl - Grahor, Anton Debeljak. V Bohinju se je seznanil s Franom Saleškim Finžgarjem, v Rogaški Slatini se je srečal z Ivanom Hribarjem in Francetom Kidričem ter njegovim sinom Borisom Kidričem, v Beogradu pa z ministrom Ivanom Pucljem, pisateljem Slavkom Savinškom, kiparjem Lojzutom Dolinarjem in publicistom Tonetom Potokarjem. Z večino znancev je Adamič vzdrževal stike do leta 1941, ob obisku leta 1949 pa je stike prijateljsko obnovil.

Novak, Bogdan C., dr., zaslužni profesor iz evropske in ruske zgodovine, Univerza v Toledu, Toledo, Ohio, ZDA

Prizadevanja Louisa Adamiča, da bi Združene Države Amerike uradno priznale Tita in jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 67–83

Adamičevo delo za priznanje Tita in narodnoosvobodilnega gibanja se deli na tri obdobja. V prvem Adamič zbira podatke o razmerah v Jugoslaviji, nekako od aprila 1941 do konca avgusta 1942. V drugem, od septembra 1942 do julija 1943, se Adamič trudi, da bi Združene države priznale partizane enako kot četnike. V podporo svojega dela organizira Slovenski ameriški narodni svet (SANS) in Združeni odbor južnoslovanskih Američanov (the United Committee) ter izdaja *Bulletin*. V tretji dobi, od julija 1943 do konca marca 1944, ko doživi živčni zlom, si Adamič prizadeva, da bi postal Titov Antifašistični narodnoosvobodilni odbor priznan kot nova jugoslovanska vlada, in izda knjigo *My Native Land* (Moja rodna dežela). Sledi zaključek o tem, koliko je Adamič v resnici prispeval k zavezniškemu priznanju Tita.

Adamič, France, Ph. D., retired professor, Janežičeva 1, 1000 Ljubljana, Slovenia

The links between Louis Adamič and Slovene journalists and literary figures (1921–1941)

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp.55–65

The author discusses Louis Adamič's contacts with some of the leading Slovene writers; he met most of them in person during his first visit to Slovenia in 1932. Among them were Josip Vidmar, Juš and Ferdo Kozak, Oton Župančič, Ludvik Mrzel, Fran Albreht, Bratko Kreft, Anton Melik, Ludvik Klakočar and other literary figures and artists. He also met some translators, e.g. Griša Koritnik, Stanko Leben, Olga Škerl - Grahor and Anton Debeljak. In Bohinj he made the acquaintance of Fran Saleški Finžgar, and in Rogaška Slatina he established contacts with Ivan Hribar and France Kidrič, together with his son Boris Kidrič. In Belgrade he met Minister Ivan Pucelj, the writer Slavko Savinšek, the sculptor Lojze Dolinar and the publicist Tone Potokar. Adamič kept in touch with most of them until 1941. In 1949, when he visited his native land for a second time, he renewed the friendly acquaintances.

Novak, Bogdan C., Ph. D., Honorary professor of European and Russian history, University of Toledo, Toledo, Ohio, USA

Louis Adamic's work for the official recognition of Tito and the national liberation movement of Yugoslavia by the United States government

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp. 67–83

The paper discusses Louis Adamic's work for the international recognition of Tito and the national liberation movement, which can be divided into three periods. During the first period (from April 1941 until the end of August 1942) he was gathering all the available information on the actual situation in Slovenia and Yugoslavia. During the second one (September 1942 – July 1943) he tried to achieve that the Partisans would get the same recognition by the US as the Chetniks. To support these efforts, he organized the Slovene-American National Council and the United Committee of South Slavic Americans, and published its *Bulletin*. During the third period, from July 1943 until the end of March 1944, when he had a nervous breakdown, Adamic worked for the recognition of Tito's Anti-Fascist National Liberation Council as the new Yugoslav government, and published his book *My Native Land*. In a conclusion, the author defines the extent of Adamic's contribution to the recognition of Tito by the allies.

Petrič, Jerneja, dr., izr. prof., Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Posrednik med dvema kulturama: Louisa Adamiča prevod Kraigherjeve kratke zgodbe v angleščino

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 85–93

Leta 1924 je Adamič prevedel novelo Alojza Kraigherja "Martin Klobasa"; njegov prevod z naslovom "Builders" je priredba, ki je po eni strani omogočala Adamiču, da je preizkusil svoje znanje angleščine, po drugi strani pa dokazuje, da je Adamičevo razumevanje književnosti svojstveno.

Žitnik, Janja, dr. literarnih znanosti, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Louis Adamič, Slovenec, Američan, opazovalec, borec, 'poet'

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 95–110

Avtorica poskuša v prispevku predstaviti Adamičevo mnogostransko osebnost, ki se odraža ne le v njegovem odnosu do vrednot svojih dveh domovin, temveč tudi v njegovem odnosu do osrednjih treh življenjskih vlog, v katerih se pojavlja: kot tenkočuten opazovalec družbe in posameznika, kot javni borec za humane družbene spremembe in kot pretanjen izpovedovalec najglobljih človeških občutkov.

Petrič, Jerneja, Ph. D., Associate Professor, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Mediator between two cultures: Louis Adamic's translation of Alojz Kraigher's short story into english

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp. 85–93

In 1924 Louis Adamic translated Aljoz Kraigher's short story "Martin Klobasa"; his translation titled "Builders", however, is an adaptation which on the one hand enabled Adamic to test his English whereas on the other hand it proved that his understanding of literature was rather unique.

Žitnik, Janja, Ph. D., literary historian, Senior Researcher, Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Louis Adamic, a Slovene, an American, an observer, a fighter, a 'poet'

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp. 95–110

In the paper, the author tries to present Louis Adamic's many-sided personality, regarding not only his relation to the prevailing value systems of his two homelands but also his relation to the major three roles in which he appeared: as a sensitive observer of the society and the individual, a public fighter for a better society, and a subtle conveyor of human feelings, predicaments and expectations.

Drnovšek, Marjan, dr. zgodovinske znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Spomenica Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije iz Aumetza v Franciji (1931)

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 113–135

Prispevek obravnava besedilo spomenice Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije iz leta 1931, ki je nastal v rudarskem Aumetzu (Moselle) v Franciji. Besedilo je objavljeno v celoti. Avtor ga primerja z nekaterimi sočasnimi osnutki t.i. »izseljenškega programa«, ki so nastajali v domovini. S primerjalno metodo je avtor opravil vsebinsko analizo spomenice, hkrati pa jo umešča v širši zgodovinski kontekst časa, v katerem je nastala.

Horvat, Avgust, dipl. sociolog, Curupayti 1525, 1708 Morón, Argentina

Prizadevanja slovenskih izseljencev za predajo materinščine svojim potomcem v deželi pod južnim križem

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 137–148

Ko so si slovenski predvojni in povojni izseljenci v Argentini vsaj za silo uredili življenjske razmere v novi deželi, so takoj začeli ustanavljati slovenske šolske tečaje in na ta način skrbeli za predajo slovenske besede svojim potomcem. Premagati so morali marsikatero težavo, a so vztrajali in vztrajajo do naših dni. Mislili so tudi na ustanovitev slovenskih šol s pravico javnosti, a niso uspeli. Sedaj predvojni izseljenci že 65 let vztrajajo pri poučevanju slovenščine v šolskem tečaju, gre za četrto generacijo, povojni izseljenci pa 50 let v devetih tečajih za otroke tretje generacije.

Drnovšek, Marjan, Ph. D., historian, Senior Researcher, Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign from Aumetz, France (1931)

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 9, 1998, pp. 113–135

The paper deals with the text of the Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign from 1931 which originated in the mining town of Aumetz in Moselle, France. The text is published in its entirety. The author compares it with some contemporary drafts of the 'emigration programme' which were taking shape in Slovenia. Using this comparative method the author analyses the content of the memorandum and at the same time places it in the broader historical context of the time in which it appeared.

Horvat, Avgust, B. Sc., sociologist, Curupayti 1525, 1708 Morón, Argentina

Efforts by Slovene emigrants to pass on their mother tongue to their descendants in the land under the Southern Cross

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 9, 1998, pp. 137–148

Slovene emigrants in Argentina before the Second World War made efforts, after arriving in South America, to ensure the survival of their mother tongue among their offspring. In 1933 they began setting up Slovene school courses; this year sees the 65th anniversary of this important decision by the Argentine Slovenes. Post-war Slovene emigrants also continued to organize education in the mother tongue after their arrival in Argentina. By the second half of 1948 Slovene school courses had begun; this year they are celebrating their 50th anniversary. Initially the courses were organized on a modest scale; it was only after the building of local Slovene national centres that these efforts were able to develop to the point where they included 80 per cent of the children from post-war Slovene immigrant families.

Kocjančič, Cvetka, 37 Oak Ave, Richmond Hill, Ontario L4C 6R5, Kanada

Združevanje kanadskih Slovencev

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 149–160

Prispevek obravnava oblike verskih, socialnih in kulturnih združenj treh glavnih valov slovenskih priseljencev v Kanadi: predvojnih priseljencev, večinoma kmetov, ki so tja prispeli v letih 1924–29, političnih beguncev, ki so se priselili v letih 1948–51, in ekonomskih priseljencev po letu 1956. Članek se dotika tudi političnih in drugih razhajanj med omenjenimi tremi skupinami slovenskih priseljencev, ki so pokazali največjo enotnost v času, ko je bila njihova rojstna dežela v krizi, tj. med drugo svetovno vojno in med kratko vojno za neodvisnost Slovenije.

Zalokar, Jurij, dr. med., dr.sc., psihiater v pokoju, Staneta Žagarja 17 a, 4240 Radovljica, Slovenija

Nostalgija in opus Johanna Christoha Biernatzkega

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 161–166

Pisec razpravlja o negativnih in pozitivnih reakcijah na nostalgijo. Ustvarjalni vidik ponazarja z literarnim opusom in religiozno mislijo J.C. Biernatzkega (1795–1840), nemškega pesnika, pisatelja in pastora poljskega porekla. Kot emigrant tretje generacije je še vedno globoko občutil nostalgijo po Poljski, domovini njegovega starega očeta. Vendar je uspel, da je prodrl globlje v svojo bolečino in našel rešitev v realizaciji združujočega bistva življenja.

Kocjančič, Cvetka, 37 Oak Ave, Richmond Hill, Ontario L4C 6R5, Canada

Associating of Canadian Slovenes

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 9, 1998, pp. 149–160

The article deals with the pattern of religious, social and cultural associations of three major waves of Slovene emigration to Canada – the pre-World War II immigrants who arrived in Canada between 1924 and 1929, consisting mostly of peasant men, political refugees who came between 1948 and 1951, and the economic immigrants who arrived in Canada after 1956. The article also reflects the political and other differences between the three groups of Slovene immigrants, who seemed to be most united at the time of crisis in their homeland, that is, during the Second World War and during the short war for the independence of Slovenia.

Zalokar, Jurij, M. D., D. Sc., retired psychiatrist, Staneta Žagarja 17 a, 4240 Radovljica, Slovenia

Nostalgia and literary opus of John Christoph Biernatzki

Dve domovini/Two Homelands, *Migration Studies*, 9, 1998, pp. 161–166

The writer discusses negative and positive reactions to nostalgia. He illustrates the creative view with the literary work and religious thought of J. C. Biernatzky (1795-1840), a German poet, writer and pastor of Polish descent. As a third-generation immigrant he still felt a deep nostalgia for Poland, the homeland of his grandfather. He managed, however, to reach deep into his pain and find salvation in the realisation of the unifying essence of life.

Bevc, Milena, dr. ekonomije, raziskovalna svetnica, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija

Potencialno izseljevanje znanstvenikov iz Slovenije sredi devetdesetih let

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 167–189

Emigracija – zlasti najbolj izobraženih – je v večini držav neznan ali pa zelo slabo evidentiran pojav. Članek prikazuje metodologijo in rezultate analize potencialne emigracije slovenskih raziskovalcev z magistriranjem ali doktoratom sredi 90. let na podlagi anketiranja posameznikov. Raziskava se je izvajala v okviru mednarodnega projekta o odlivu raziskovalcev iz 10 držav vzhodne in srednje Evrope. Iz več razlogov (uporaba slučajnostnega vzorčenja, velik vzorec – 1000 raziskovalcev ali 29% »populacije«, velik odziv raziskovalcev – 64%, itd.) so rezultati raziskave za Slovenijo zelo pomembni in uporabni za politiko države na področju raziskovalnega sektorja. Glavni rezultat analize je, da je potencialna zunanja mobilnost slovenskih raziskovalcev visoka v absolutnem in relativnem pogledu (v primerjavi z ostalimi 9 opazovanimi državami) in da je glede na strukturo te mobilnosti/migracij obseg potencialne izgube »možganov« velik.

Maffia, Marta Mercedes, dr., profesorica metodologije in raziskovalnih tehnik v socialni in kulturni antropologiji, Fakulteta za prirodoslovne znanosti in Muzej, Narodna univerza La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Morgante, María Gabriela, antropologinja, Fakulteta za prirodoslovne znanosti in Muzej, Narodna univerza La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Fora, Mónica Elizabeth, antropologinja, Fakulteta za prirodoslovne znanosti in Muzej, Narodna univerza La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Litovski priseljenci v Argentini

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 9, 1998, str. 191–210

V prispevku so predstavljeni rezultati začetne stopnje raziskave o priseljevanju, adaptaciji in narodni identiteti litovske etnične skupnosti v Argentini.

Bevc, Milena, Ph. D., Senior Researcher, Institute for Economic Research, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenia

Potential emigration of scientists from Slovenia in the mid 1990s

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp. 167–189

Emigration – especially of the most educated persons – is in most countries an unknown, or a very weakly registered phenomenon. The paper presents the methodology and the results of the analysis of potential emigration of researchers with master's or doctor's degrees from Slovenia in the mid 90s on the basis of survey of individuals. The analysis was carried out within the international project on brain drain of researchers in 10 Eastern and Central European countries. For many reasons (use of random sampling, large sample – 1000 of researchers or 29% of »population«, high response – 64%, etc.) the results are of great importance/usefulness for the state policy in the science sector in Slovenia. Main result is that the potential external mobility of Slovene scientists is high in absolute and in relative terms (in comparison to other 9 countries observed) and regarding the structure of this mobility/migration the potential brain loss is also considerable.

Maffia, Marta Mercedes, Ph.D., Professor of Methodologies and Techniques of Investigation in Social and Cultural Anthropology, Faculty of Natural Sciences and Museum, National University of La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Morgante, María Gabriela, Anthropologist, Faculty of Natural Sciences and Museum, National University of La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Fora, Mónica Elizabeth, Anthropologist, Faculty of Natural Sciences and Museum, National University of La Plata, Paseo del Bosque, S/N, (1900) La Plata, Buenos Aires, Argentina

Lithuanian immigration to Argentina

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 9, 1998, pp. 191–210

This essay constitutes a preliminary approach to the investigation of the migration, adaptation and identity of the Lithuanian community in Argentina.

ISSN 0353-6777

9 770353 677013 4